

PROBLEM

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Ankara'ya bağlı bir liva merkezi olan Çorum'da, harf inkılâbı öncesi varolan tartışmalara, basında pek yer verilmemektedir. İnkılâp sonrasında ise bu konudaki haberlerin, basında geniş bir şekilde olduğu görülmektedir. Ulusal basından da alınan haberlerle birlikte, Çorum içerisinde yapılan faaliyetler, okuyuculara aktarılmaktadır.

Dil inkılâbını, Çorum basınının yakından takip ettiği görülmektedir. Basın, bu inkılâbı da diğerleri gibi desteklemektedir. Ancak bu destek, sayfalara yoğun bir şekilde yansımamaktadır.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin son döneminden, Gazi Mustafa Kemal Atatürk devrinin sonuna kadar olan süre içerisinde, Çorum ve kazalarındaki eğitim-öğretim faaliyetleri ile harf inkılâbının öncesi ve sonrasında, Çorum basınına incelemektir. Bu amaçla, araştırma sahasıyla ilgili kaynaklar ile basın yayın organları incelenmiştir.

ÖNEM

Harf inkılâbı öncesi ve sonrası ülke genelinde yoğun bir faaliyet yaşanmıştır. Bu faaliyetlerin Çorum'da da yaşandığı görülmektedir. Çorum'un kültür hayatında bu dönemde önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler doğal olarak basına da yansımıştır. Çorum basını, harf inkılâbı öncesindeki faaliyetleri sayfalarına yansıttığı gibi, sonrasında da halkın yeni harfleri tanınması ve öğrenmesi için üzerine düşeni yapmıştır. Çorum basınında görülen bu faaliyetlerin araştırılması, o dönemin eğitim ve kültür yapısının ortaya konulmasında yararlı olacaktır. Araştırmanın, hem Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Çorum eğitim yapısını, hem de harf inkılâbının etkilerini ortaya koyması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

VARSAYIMLAR

Çalışma sahası eğitim yapısının, fazla gelişmemiş olduğu ve harf inkılâbı öncesinde ve sonrasında konuyla ilgili faaliyetlerin fazla olmadığı düşünülmektedir.

SINIRLILIKLAR

Araştırma, Çorum ili sınırları içerisinde bulunan tüm kazaları ve basın yayın organlarını kapsamaktadır.

YÖNTEM

Konu çalışılırken, Sosyal Bilgiler biliminin ilke ve teknikleri göz önüne alınarak, eğitim faaliyetleriyle birlikte basında yer alan haberler, makaleler ve yazılar değerlendirilmiştir. Konu tespiti yapılırken, araştırma sahasında daha önceden aynı konu üzerinde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması temel alınmıştır.

Çalışmada, öncelikli olarak konuyu ilgilendiren bir literatür taraması yapılarak, kaynaklar tespit edilmiştir. Gerekli yerlerden izinler alınarak, çalışmalara başlanmıştır. Araştırma sahası olan Çorum merkez ve kazalarındaki kütüphanelere, Milli Eğitim Müdürlüklerine, Belediyelere, mekteplere ve Valilik makamına müracaat edilmiştir. Milli Kütüphane, Başbakanlık Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi ve Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphanesi'nde araştırma yapılmıştır. Ayrıca bu sahada, daha önceden bu konularda ya da farklı alanlarda çalışmalar yapmış olan kişilerle görüşmeler yapılarak, onların şahsi kütüphanelerinden ve dökümanlarından yararlanılmıştır.

Çorum eğitim tarihi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki medreselerden başlayarak, Eğitimdeki Yenileşme Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ele alınmıştır. Harf meselesinin, Osmanlı Devleti'ndeki tartışmalarından başlanarak, Cumhuriyet dönemindeki tartışmalara gelinmiş ve nihayet, inkılâbın öncesi ve sonrası incelenmiştir.

GİRİŞ

Tarihin başlangıcı olarak kabul edilen yazı, Sümerler tarafından bulunmasından itibaren binlerce yıl devam eden bir gelişme sonucu bugünkü halini almıştır. İlk zamanlar mağaralarda yaşayan ve daha sonra yerleşik hayata geçen insanlar, önceleri isteklerini ses ve hareketlerle ifade etmişlerdir. Fakat bir devamlılık sağlayamayınca yeni bir şeyler arayışı peşinde koşarken, duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde aktarabilmek ve dile getirebilmek için resim yolunu kullanmışlardır. Bu konuda Rekin Ertem: “İnsan zekâsının en önemli buluşları arasında yer alan yazı; duygu, düşünce ve istekleri ifade etmek için kullanılan ve bir takım işaretlerden oluşan anlaşma vasıtasıdır. İnsanlar bugünkü harf yazı sistemine binlerce yıl süren bir tekâmülün sonunda ulaşabilmişlerdir. İnsanoğlu önce ses ve hareketlerle isteklerini ifade etmiştir. Fakat ses ve hareket bir müddet sonra kaybolduğu için devamlı olamıyordu. Sonra duygu ve düşüncelerini, isteklerini gözle görülür hale getirerek, başkalarına bildirmek ve kalıcı bir belge olarak geleceğe iletmek için onları resmetme yoluna gitmiştir. Tarih kadar eski olan yazının, ilk iptidai şekillerinin eşya resimleri olduğu, medeniyet tarihinde kesin olarak belirtilmiştir”¹ demektedir.

Yazının bir diğer tanımını ise, Bahadır Alkım şöyle yapmıştır: “ Bilindiği üzere yazı, ağızdan çıkan seslerin, dolayısıyla sözcüklerin, gözle görülebilen, bazen de elle dokunulabilen işaretler halinde biçimlendirilmesidir. Daha geniş bir tanımlama ile yazı, kulak ve jest yardımı da olmaksızın belirli değerdeki şekillerin aracılığı ile dilin anlatımını olanaklı kılan biricik araçtır. Kültürün korunması ve geliştirilerek, gelecek kuşaklara aktarılmasını ancak yazı sağlar. Bu nedenle, bazı Eski çağ ulusları uygarlığın bu en önemli bulgusunun, tanrısal güçlerce yapıp kendilerine armağan edildiği kanısındadırlar”² şeklinde yapmaktadır.

¹ Rekin ERTEM, *Elifbe'den Alfabe'ye, Türkiye'de Harf ve yazı Meselesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1991, s.17.

² U. Bahadır ALKİM, “Yazının Başlangıcı”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, s.3.

Türkler, belgeye dayalı olarak izlenebilen tarihleri boyunca yaşadıkları çevrenin ve kültürlerinde etkisiyle on sekiz değişik alfabe kullanmış bulunmaktadırlar. Tarihin geneline baktığımızda, duygu ve düşüncelerini çok fazla alfabe çeşidiyle anlatan Türk milletinin bu özelliğinin sebebi, Türklerin tarih boyunca geniş bir coğrafyada yaşamalarında görülmektedir. Bu konuda, Mehmet Tekin: “Tarih boyunca, Türkler kadar alfabe değiştirmiş başka bir millet ya da Türk Dili kadar değişik alfabelerle yazılmış ve yazılmakta olan başka bir dil yoktur denebilir”³ tespitini yapmaktadır.

Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabe sayısı hakkında iki türlü görüş vardır. Bir kısım araştırmacılara göre on sekiz, diğer kısmına göre ise on yedi adettir. Bu konuda Rekin Ertem *Elifbe'den Alfabeye* adlı eserinde “Türkler çeşitli zaman ve mekanlarda, değişik dil, din ve kültürlerin etkileriyle on yedi alfabe kullanmışlardır. Kuman yazısı, Latin harflerinin Türkçeye bir uygulaması olduğu için, bunu ayrı, bir alfabe saymamak gerekir”⁴ demektedir.

Bazı araştırmacılarda, Kuman yazısını da katarak alfabe sayısını on sekiz olarak göstermektedirler. Ortak kanı, on yedi Türk alfabesi olduğudur. Bunlar kronolojik sırayla: “Orhun-Yenisey veya Göktürk Alfabesi, Tibet Alfabesi, Çin Alfabesi, İbrani Alfabesi, Soğd Alfabesi, Brahma Alfabesi, Nesturi-Süryani Alfabesi, Mani Alfabesi, Uygur Alfabesi, Peçenek Alfabesi, Arap Alfabesi, Passe-pa Alfabesi, Yunan Alfabesi, Ermeni Alfabesi, Latin-İslav Alfabesi, İslav (Kiril) Alfabesi ve Latin Alfabesidir. Bunlardan Göktürk (4.yy.), Uygur (8.yy.), Yunan (7.yy) ve Arap (10.yy) alfabeleri diğerlerine göre daha uzun süre kullanılmışlardır”⁵.

Talat Tekin: “Bugünkü bilgilerimize göre, Türk dilinin yazımı için kullanılan ilk alfabe ya da yazı, batıda daha çok Eski Türk Runik Yazısı, bizde ise genellikle Göktürk (Köktürk) Alfabesi diye bilinen eski Türk yazısıdır”⁶ demektedir. Bu ifade de olduğu gibi,

³ Mehmet TEKİN, *Harf İnkılâbı, Türk Ocaklarının Çalışmaları Ve Hatay'da Yeni Yazı*, Antakya 1988, s.9.

⁴ ERTEM, *age.*, s.55.

⁵ ERTEM, *age.*, s.55.

⁶ Talat TEKİN, “Göktürk Alfabesi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1991, s.27.

Türkler, tarih boyunca çeşitli yazılar kullanmışlardır. Eneksi Türk alfabesinin kullanımı ile ilgili olarak İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* isimli eserinde: “Kendilerine ait yazıları olduğunu, kesinlikle bildiğimiz Türk topluluğu Orhun’da sekizinci asrın ilk yarısından kalma kitabeleri ile, Göktürklerdir. Fakat Türklerin daha önceki çağlarda da yazıları vardı”⁷ demektedir.

İbrahim Kafesoğlu, Türklerin, Göktürk yazısından önce başka yazılar da kullandığına dair şöyle bilgi vermektedir: “Zira yazının icadı sebeplerinden biri devlet idaresi olduğuna göre, geniş sahalara yayılmış büyük Türk imparatorluklarını, yazı olmaksızın idare etmek hemen hemen imkansızdı. Ne yazıktır ki eski Türk kültür yadigarlarından çoğu gibi, yazılı vesikalar da bozkırların fırtınalı girdabında kaybolup gitmiştir”⁸. Dördü sesli ve otuz dördü sessiz otuz sekiz harften oluşan Göktürk alfabesi, Kırgızlar, Tukeyular ve Uygurlar arasında, milattan sonra beşinci asra kadar kullanılmıştır. Fakat Uygur alfabesi kullanılmaya başlayınca, zamanla bu alfabe kullanılmaz olmuştur.

Uygurlar, sekizinci yüzyılda, Göktürk hakimiyetine son vererek kendi devletlerini kurmuşlardır ve aynı zamanda kendi alfabelerini oluşturmuşlardır. Sadece, Uygur Türkleri tarafından kullanılan bu alfabe, onuncu yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar, Arap alfabesiyle birlikte de kullanılmıştır. Yukarıdan aşağı, soldan sağa yazılmakta olan Uygur alfabesi, on dört şekilden ibarettir. Kökeni Sami Soğd alfabesine giden Uygur yazısı, Türklerin simgeyle ünlülerini karşılamaktan uzaktır⁹.

Müslüman Türkler ile Arapları buluşturan ilk olay, 642’de yapılan Nihavent Savaşı’ndan sonra, İran’ın fethinin tamamlanması olmuştur. Ancak, bu tarihten önce de farklı bölgelerde bulunan bu iki millet, Sasani İmparatorluğu’nun aracılığıyla birbirlerini tanıma imkanına sahip olmuşlardır. İslamiyet’i, Araplarla ilişkiye geçtikten sonra tanıma fırsatı bulan Türk milleti, kısa bir süre içerisinde, İslami görüş ve düşünceleri benimsemiştir. Kısa sürede hemen hemen tüm Türk boyları, İslamiyet’i kabul etmişlerdir. İslamiyet’i hiçbir baskı altında kalmadan kabul eden, İslamiyet’ten önce de yazı kullanan ve yazılı

⁷ İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984, s.321.

⁸ KAFESOĞLU, *age.*, s.321-322.

⁹ Güngör DİLMEN, “Yazıda Devrim”, *Harf İnkılâbı Simpozyumu*, İstanbul 1983, s.45.

edebiyatları olan Türkler, Müslümanlık'ı kabulden sonra, yeni dinin tesiriyle, maalesef mazilerini unutmışlardır. Kullandıkları alfabeyi bırakarak, yerine Arap alfabesini almışlardır. Bu alfabe, İslamiyet'le birlikte onuncu yüzyıldan itibaren, Türk dünyasında kullanılmaya başlanmış ve Arap kültürünün etkisini de birlikte getirmiştir¹⁰. Bu yazı, 1928 yılına kadar kullanılmıştır. Bir süre, Uygur alfabesi ile birlikte kullanılmış olan Arap alfabesi, Türkçenin en geniş sahada ve en uzun süreli kullanıldığı alfabeti olmuştur. Türkler, Müslüman olduktan sonra yaşadıkları coğrafyada kurdukları, Orta Asya'da ki devletlerle, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Beylikleri, Mısır, Suriye, Altınordu (Kıpçak) ve son olarak da, Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu geniş alan üzerinde yüzyıllar boyunca sürekli olarak Arap yazısını kullanmışlardır. Son olarak da Osmanlı Devleti'nde, başlangıçtan yıkılışa kadar bu alfabe, büyük bir tutuculukla kullanılmıştır¹¹.

Tarihin en eski alfabelerinden birisi olan Latin alfabesi, iki bin beş yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu alfabenin, önce İtalya'da kullanılmaya başlandığı, sonrada Roma İmparatorluğu'nun hakim olduğu geniş alanlarda kullanıldığı görülmektedir. Zamanla, tüm Avrupa toplumlarında kullanılan bu alfabe, Avrupa'nın ortak yazısı haline gelmiştir. "Coğrafi keşiflerin ardından İspanyol, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa gibi sömürgeci devletler tarafından, Amerika, Avusturya, Okyanusya gibi deniz aşırı bölgelere kadar yayılan Latin alfabesi, sömürgecilik çalışmaları neticesinde Afrika ve Asya'ya da girmiştir. On dokuzuncu yüzyılda .da Avrupa, Amerika, Avusturya'da tamamen hakim olan Latin yazısı, Asya ve Afrika'da önemli ölçüde kullanılır hale gelmiştir"¹². Geniş bir hakimiyet alanı olan Osmanlı Devleti'nin bu durumu göz önüne alındığında, Latin yazısının, Türklerce bilinmesinin, doğal bir sonuç olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus adlı kitap, tarihte Latin harfleriyle yazılan ilk Türkçe kitap olup, dini karakter taşımaktadır. Doğuya hakim olmak isteyen batılılara göre en önemli yollardan birisi de Müslümanları, Hristiyanlaştırmaktır. Bu amacı taşıyarak, 1303 yılında yazılan bu

¹⁰ Muhammet ERAT, *Türk Basımında Alfabe Meselesi* (1862-1918), Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1991, s.6.

¹¹ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, *Atatürk ve Harf İnkılâbı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.16.

¹² Barış METİN, *Harf İnkılâbının Afyon Basınındaki Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2003, s.1.

kitap, Hristiyan misyonerler tarafından Kuman (Kıpçak) Türkleri için yazılmıştır¹³. Yine bunla alakalı olarak, Talat Tekin “Türkiye Türkçesinin Latin harfleriyle yazıldığı ilk yapıt 1533 yılında Filippo Argenti’nin yazdığı, *Regala Dol Porhare Turcho* adlı eseri, Avrupa’da basılan ilk Türkçe grameri ise, Alman papazı Hieronmus Megiser’in 1612 yılında Leipzig’de yayınladığı *Institutionum Lingue Turcioce Libri Guatour*, adlı eser olduğunu”¹⁴ belirtilmektedir.

Rekin Ertem’e göre ise: “Avrupa’da Türkiyat ilminin kurucusu olarak bilinen Johann Schiltberger’in yazıp Ausburg’da 1427 yılında yayımlanan *Reisebuch* adlı eseri de Türkçe’ye yer verilen ilk basılı eserdir. Niğbolu Savaşı’nda Türklere esir düşen ve otuz bir yıl Anadolu’yu dolaşmış ve memleketine dönerek seyahatname türünde eserinde Türkçe’den örnekler vermiştir”¹⁵.

Latin harflerinin ülkemizdeki ilk uygulaması, III.Selim’in kız kardeşi Hatice Sultan’ın, Danimarka’lı bahçıvanına yazdığı, Latin harfli bir mektupta görülmektedir. Daha sonraları, uzun bir süre ülkemizde görülmeyen Latin harfleri uygulamaları, Kırım savaşı sırasında, müttefikimiz olan İngilizlerin yardımıyla kurulan, Varna-Edirne-İstanbul telgraf hattındaki haberleşmelerde görülür. Elçiliklerden sürekli olarak, İstanbul’a gönderilen telgrafların mecburen, Latin harfleriyle yazılmış olduğu görülmektedir. Yine bunun yanında, ekonomik alanda Avrupa’ya bağımlı olan Osmanlı Devleti, onlarla yapılan ekonomik alışverişlerde, Avrupa’nın kullandığı rakamları kullanmaktadır.

Bilal Şimşir, *Türk Yazı Devrimi* adlı eserinde “ Osmanlı Devleti’nin 1874 yılında yirmi üç devletin katılımıyla kurulan Postalar Birliğine katıldığını”¹⁶ yazmaktadır.

Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinden sonra, bilim adamlarımızın Avrupa’dan birçok eseri tercüme etmeye başlamaları, Latin alfabesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da Latin alfabesi daha fazla kişiye ulaşabilmiştir.

¹³ ERAT, *agt.*, s.8.

¹⁴ Talat TEKİN, “Avrupalılar ve Türkçe’nin Latin Harfleriyle Yazımı”, *Türk Dili*, C.XXXVII., S.326, 1 Kasım 1978, s.590.

¹⁵ ERTEM, *age.*, s. 84-85.

¹⁶ Bilal ŞİMŞİR, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.33.

Tanzimat sonrasında, Türk basınında Latin harflerinin giderek arttığı görülmektedir. Gazete ve dergiler, başlıklarında yaptıkları alıntılarda ve reklamlarda bu harfleri kullanmaktadırlar. Bir çok alanda ıslahatların yapıldığı bu dönemde tartışılan konulardan birisi de harflerin ıslahıdır. Sürekli olarak Arap harflerinin yetersizliğinden şikayet edilmiştir. İbrahim Müteferrika Türkiye'ye ilk defa olarak matbaayı getiren kişidir. Dolayısıyla da Türkiye'de ve Türk dilinde Latin harflerinin ilk uygulanışını yapan kişide budur. İlk olarak, yabancıların Türkçe öğrenebilmesi için bastığı bir gramer kitabının sonuna Latin harfleriyle yazılarak eklediği bir konuşma metninde görülmektedir¹⁷.

Gülhane Hatt-ı Hümayun ile başlayan ve Tanzimat devri dediğimiz bu devir, batılılaşma hareketleri açısından çok önemlidir. Avrupa'ya yaklaşmanın farklı bir şekilde anlaşılması sonucu, batılılaşma hareketi de yön değiştirir. Bu hususu, Mümtaz Turhan şöyle açıklamaktadır: “Avrupa ile aramızda gittikçe artan sıkı bir temas, uzun müddet orada bulunmuş veya tahsil etmiş olanların sayılarının çoğalması neticesinde bundan evvelki devrilerle kıyas kabul etmeyecek derece bir fikri inkişaf ve terakki husule gelmiştir. Fakat bu garp medeniyetinin mahiyetini, esaslarını kavramak ona göre hareket etmek için hala kafi değildir. Bugün bile kurtulmadığımız eski şark teamüllerinden hurafelerinden, usul ve itikatlarından daha tehlikeli bir itiyadın cemiyete yerleşmesine sebep olur. İşte Tanzimat'ın en büyük fenalığı buradadır”¹⁸.

Tanzimat'tan sonra, devletin niçin geri kaldığı, bunun sebeplerinin ne olduğu hakkında yapılan tartışmalar, gazete ve dergi sayfalarında kendini göstermeye başlamıştır. Bu tartışmalarda, devletin geri kalmasının nedenleri olarak siyasi, iktisadi ve sosyal sebepler ilk sıraları alırken, bunun yanında, dil ve harf konusundaki tartışmalar da ilk kez gündeme gelmiştir. Niyazi Berkes'e göre bu dönemin aydınlarını etkileyen kişi olarak, Volney'in görüldüğü şu ifadelerden anlaşılmaktadır: “Bildiğimize göre, doğu uluslarının dillerine Latin alfabesinin uygulanması fikrini Avrupa'da ilk ortaya atan adam Volney'dir. Tanzimat'ın genç kuşağının aydınları arasında çok moda olan bu yazarın fikrini açıkça kimse ortaya atamamış olmakla birlikte, ondan etkilenmiş olduklarını tahmin ediyoruz. Bu

¹⁷ ERAT, *agt.*, s.9.

¹⁸ Mümtaz TURHAN, *Kültür Değişmeleri*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1987, s.180-181.

dönemde Hoca Tahsin Efendinin, Arap harfleriyle sağdan sola doğru yazı yerine soldan sağa doğru giden bir yazı icadına çalıştığını görmüştük”¹⁹.

1850’li yıllardan itibaren edebiyat, dil, çeviri, basın, gibi konularda başlayan tartışmalar, harflerin ıslahı konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Basın yayın hayatının başladığı 1862 yılından sonra alfabe konusundaki tartışmalar daha da hızlanmıştır. İbrahim Şinasi, bu dönemde basın dilinin gelişmesinde çok önemli etki sağlamıştır. Halkın anlayabileceği bir dille, gazeteyi halka ulaştırmak için bir araç olarak görmüştür. Yazılarında yapmacıksız halkın anlayacağı bir dille sorunsuz ve çeşitli sanatlardan uzak bir ifade kullanarak halka ulaşmıştır. Geleneksel yazma kural ve kaidelerini çiğneyerek dilde ve edebiyattaki çağdaşlaşmayı başlatanlardan olmuştur²⁰.

Birincisi 1877 yılında, ikincisi 1878’de ve üçüncüsü de 1884-1888 yılları arasında olmak üzere, üç dönem, Maârif Nazırlığı yapmış olan Münif Paşa, aynı zamanda Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’nin kurucusudur. Arap harflerinin öğrenilmesinin zorluğu üzerindeki ilk tartışmaları O başlattı. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de verdiği bir konferansta, bu konuyu ele alarak, Arap harflerinin ıslah yoluna gidilmesinin, okuma yazmayı kolaylaştıracağını ifade etmiştir. Münif Paşa bunu şöyle açıklamaktadır: “Avrupalıların yazılarında zorluklar olmadığı gibi usul-i talimiyye dahi mümkün mertebe tahsil olunduğundan, altı-yedi yaşındaki çocuklar, pekala okuyup-yazmak öğrenmekte, erkek ve kadından, uşak ve amele güruhuna varıncaya kadar, ifade-i merama muktedir olacak derecede kitabet tahsil ederler, yazı yazmak öğrenirler”²¹. Ayrıca, yine bir konuşmasında: “Şu anda kullanmakta olduğumuz yazımız sınıt-ı tıbaata elverişli değildir diyerek, huruf-u mukataa (ayrı harfler) ile yazmak gerektiğini”²² ileri sürmüştür..

Tanzimat döneminde sadece askeri alanlarda ıslahatlar yapılmamış, bunun yanında başka alanlarda da ıslahatlar yapılmıştır. Yapılan askeri alandaki ıslahatların, kısa zamanda

¹⁹ Niyazi BERKES, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul 1978, s.259.

²⁰ BERKES, *age.*, s.256.

²¹ ÜLKÜTAŞIR, *age.*, s.17-18.

²² Recep DURAN, “Harf İnkılâbı”, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.2, S.6, Ankara Eylül 1986, s.816.

diğer alanlara da yayıldığı görülmektedir. Eğitimdeki geri kalmışlığı ülkenin geri kalmışlığının sebebi olarak gören aydınlarımızın başında gelen Ali Paşa'nın bu düşüncelerine, Ali Paşa, Fuat Paşa, Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi önemli aydınlarımızda katılmışlardır²³. Eğitimin iyileştirilmesi tartışmaları yapılırken en fazla alfabe meselesi üzerinde tartışılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa (1882–1885) *Kavaid-i Osmaniye* (1851) adlı eserinde bu konuda ilk defa Türkçede bulunup Arap harfleriyle gösterilemeyen sesleri belirtmek için bir yol bulunması gerektiğini belirtmiştir²⁴.

Osmanlı Devleti'nin bu en karışık döneminde, 33 yıl, padişah olarak bulunan II. Abdülhamid, harf tartışmalarına da katılmıştır Bu konuda, Bilal Şimşir: “Namık Kemal ve arkadaşları Genç Osmanlılar, Arap yazısına tutuculukla sarılırken, İkinci Abdülhamid'in kendisi bir aralık, Latin yazısının alınmasına eğilim göstermiş bir padişah olarak anılır. Ali Vehbi'nin Fransızca anılarına göre Abdülhamid şunları söylemiştir; ‘Halkımızın büyük bir kısmının okuma yazma bilmemesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü, bizim yazımızın sırlarına alışmak kolay değildir. Latin alfabesini almakla belki halkımızın işini kolaylaştırabiliriz’. Abdülhamid'in bu eğilimini garip ve ilginç bulanlar vardır. Bu sözler onun ağzından çıkmış mıdır?. İlk bakışta olanaksız gibi görünüyor. Çünkü, Latin yazısını almayı düşünmek Abdülhamid'in düşünce yapısına ters düşer”²⁵.

Tartışmaların yoğunlaştığı bu dönemde, “Hüseyin Cahit, Latin harflerini savunan yazılarıyla ön plana çıkmıştır. Hüseyin Cahit, *Tanin* gazetesinde, *Arnavut Hurufatı* başlıklı iki yazı yayımlıyor. Bu yazılar, Hüseyin Cahit'in Latin harfleri konusundaki ilk yazılarıdır ve daha o zaman kesin bir biçimde Latin harflerinden yana olduğunu göstermektedir”²⁶. Artık aydınlarımızın birçoğu, kalkınmanın temelinde, eğitimin ve dolayısıyla alfabenin değişikliğinin gerekliliğini düşünmektedirler. Bunlar arasında bu dönemin ünlü gazetecilerinden olan Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri Beylerde vardır.

²³ ŞİMŞİR, *age.*, s.18.

²⁴ METİN, *agt.*, s.1.

²⁵ ŞİMŞİR, *age.*, s.29.

²⁶ Mustafa CANPOLAT, “Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.52.

Emergence Of Modern Turkey (Modern Türkiye'nin Doğuşu) adlı eserinde Bernard Lewis, Din ve Kültür bölümünde, ülkemizdeki alfabe tartışmalarına şöyle yer vermiştir: “1869’da, sorun aleni bir tartışma halini aldı. Londra’daki, sürgün Genç Türkler tarafından yayınlanan *Hürriyet* gazetesinde bir makale, Türk okullarında çocuklara verilen öğretimi şiddetle yedi. Ermeni, Rum veya Yahudi çocukları kilise veya havra okullarında altı ayda gazete ve mektup okumayı ve bir yılda mektup yazmayı öğrenirlerken, Müslüman çocukları bir gazete okumaktan aciz olarak, yıllarca eğitim görüyorlardı; hatta öğretmenleri bile genel olarak, düzgün bir mektup yazamıyordu. Makalenin yazarına göre, kusur, tabii zekadan yoksun olmayan çocuklarda değil, eğitim sisteminin bütününde idi”²⁷.

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte, alfabe konusundaki tartışmaların tekrar alevlendiği görülmektedir. Bu dönemde yapılan tartışmaların geneline bakıldığında, harflerin ıslahı üzerinde daha fazla durulmuştur. “II. Meşrutiyet’ten kısa bir süre sonra harf ve yazım kurallarını düzeltme ve düzenleme yolunda resmi ve özel girişimler oldu. Maârif Nazırı Şükrü Bey zamanında, sarf, imla, lügat komisyonları ile, Islahat-ı İlmiye Encümeni adı altında, dört komisyon kuruldu. Resmi nitelikte olan bu komisyonlar tarafından, ayrıca birer sarf ve imla risaleleri de bastırılmıştır. 1914 yılında kurulan Islahat-ı İlmiye Encümeni’nin üyeleri arasında, Baban-zade Naim, Ziya Gökalp, Rıza Tevfik, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gibi şahsiyetler vardı”²⁸.

Bu sırada, alfabe sorununu çözmek amacıyla, ancak Latin harflerinin alınması gibi cesurca fikirler ortaya atanlar olmuş, fakat ortaya çıkan tepkiler üzerine, geri durmayı yeğlemişlerdir. Alfabe ile İslam dininin özdeşleştirildiği bir ortamda bunu teklif etmek, din değiştirmekle aynı kabul edilmiş ve tepkilere yol açmıştır. Bu sırada kelimelerin ayrı ayrı yazılması anlamına gelen Huruf-ı Munfasılacılık, Dr. Milaslı Hakkı Bey’in öncülüğünde ortaya atılmıştır. Fakat ufak tefek birkaç uygulama dışında kabul görmemiştir.

Arap harflerinin, ıslah edilerek kullanılmasına devam etmek isteyenler arasında iki görüş yaygındır. Birinci grupta olanlar, Türkçe olan kelimeleri kendi belirleyeceğimiz

²⁷ Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s.423.

²⁸ ÜLKÜTAŞIR, *age.*, s.22.

kurallarla, Arapça ve Farsça olan kelimeleri ise kendi kuralları ile yazmak istemişlerdir. İkinci grupta olanlar ise hem Türkçe kelimeleri hem de Arapça ve Farsça kelimelerin yazılışını ortak bir kurala bağlamak isteyenlerdir ²⁹.

Huruf-ı Munfasıla'yı devam ettirmek isteyen ve bu tarzda yazı reformu başlatan Enver Paşa'nın, ilk önce orduda başlattığı bu uygulama, tüm tehditlere rağmen başarılı olamamıştır. Bu uygulama, orduda, bir süre sadece yazışmalarda kullanıldıysa da olumlu bir sonuç alınamayınca vazgeçilmiştir. Ayrık harflerle yazılan ve aynı zamanda, Ordu Elifbası, Hatt-ı Cedit, Enver Paşa Yazısı gibi, değişik isimlerle de anılmıştır³⁰.

Alfabe üzerinde yapılan tartışmaların bir değerlendirmesine, Milli Mücadele dönemine kadar bakıldığında, devamlı bir surette tartışmaların içerisinde yer almış ve önemini hiç kaybetmemiş olduğu tespit edilmektedir. Yapılan bu tartışmaların, ıslahat taraftarlarıyla, Arap harflerini kökten değiştirip Latin harflerini almak isteyenlerin arasında olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu döneme kadar yapılan tartışmalarda harflerin ıslahını savunanlar daha fazla idi.

Milli Mücadele dönemi, harf tartışmaları konusunda sönük geçmiştir. Bu dönemde vatanın bağımsızlığa kavuşmasından başka bir şey düşünmeyen aydınlar ve devlet adamları bu tartışmaları ikinci plana atmışlardır. Milli Mücadele kazanılıp, Yeni Türk Devleti kurulduktan sonra tartışmalar yeniden hız kazanmıştır.

Eğitim alanında yapılacak olan yenilikler Cumhuriyetin ilanından sonra hızlanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu bu yeni Türk Devletinin eğitim yapısını ve Onun düşüncelerini Adnan Şişman şöyle açıklamaktadır: “Atatürk yeni Türk Devletini kurduktan sonra da eğitim alanında bir çok yenilik ve düzenlemeler yapmıştır. Bunları gerçekleştirirken müspet ilme dayanmıştır. 22 Eylül 1924'te Samsun'da yaptığı bir konuşmasında ‘ Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için muvaffakiyet için en

²⁹ Neriman TONGUL, *Harf İnkılâbı*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *YYLT*, Ankara 1990, s.16.

³⁰ Yavuz Uğur ÖZDEMİR, *Türk Yazı Devrimi Ve İlk Uygulamaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *YYLT.*, İzmir 2001, s.32.

hakiki mürşit ilimdir, fendir, ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikasındaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır.’ Şeklindeki sözleri de eğitimimizde herkesin adeta düsturu olmuştur”³¹.

Yine aynı konuda Nuri Köstüklü: “Atatürk dönemi uygulamalarında bu ana hedeflere varabilmek için belli başlı şu metod ve ilkeler kabul edilmiştir; Laiklik, ezbercilikten ziyade uygulamaya ağırlık vermek, karma eğitim, disiplin, birlik ve beraberlik”³²

Cumhuriyet döneminin en önemli olaylarından birisi olan ve “3 Mart 1924 tarih 430 sayılı Tevhidi Tedrisat (Eğitim Birliği) yasasıyla da Şeriye ve Evkaf Bakanlığının ve özel vakıfların bütün okulları Milli eğitim Bakanlığına devredilmiştir”³³.

Cumhuriyetten hemen sonra 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile “ Ülkedeki bütün bilim ve öğretim kurumları Maârif Vekaletine bağlanmış, medreseler kapatılmış, azınlık ve yabancı okullardaki dini propaganda yasaklanmış, 1931 den sonra ilköğretimin ancak Türk okullarında yapılabileceği hükmü getirilmiştir. Böylelikle eğitimde birlik sağlanmışır”³⁴ Bütün bu gelişmeler artık harf inkılâbının kaçınılmaz sürecine girildiğini göstermektedir. Çünkü, eğitimde yapılanlar harf inkılâbıyla taçlanacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele devam ederken, toplanan Eğitim Kongresinde ve TBMM’de yaptığı konuşmalarda, eski devrin hurufatından ve milli kültürümüze yabancı olan ve uymayan fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilecek bütün etkilerden uzak, milletimizin karakterine uygun bir kültürü temin edeceklerini belirtmiştir.

³¹ Adnan ŞİŞMAN, “ Tevhid-i Tedrisatı Hazırlayan Sebepler”, *Atatürk Konferansları Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Ve Kurtuluşunun 76. Yıldönümlerinde Afyon ve İlçelerinde Yapılan Panel ve Konferanslar*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.25.

³² Nuri KÖSTÜKLÜ, “Atatürk’ün Türk Milli Eğitiminden Bekledikleri”, *Atatürk Konferansları Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Ve Kurtuluşunun 76. Yıldönümlerinde Afyon ve İlçelerinde Yapılan Panel ve Konferanslar*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.70..

³³ H. Hüsnü CİRİTLİ, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.261.

³⁴ ŞİŞMAN, *agm.*, s.29.

Bir konuşmasında bu konuda şöyle diyordu: “Halkı yeni fikirlerle eğitmek ve öğrenim durumunu yükseltmek gerekir. Aydınlar kendi seviyelerine çıkarmalıdır. Bunun anlamı, toplumun öğrenimini, yeni ve kolay usullerle sağlamaktır”³⁵ demiştir.

Selahattin Ortaç’a göre: “Tahsin Ömer Bey, kitabı, *İfade-i Mahsusa*’da, en mükemmeli ve bizim dilimize en uygun olanı Latin kökünden gelen yazıdır. Binaenaleyh, Latin alfabesi, harflerimizin aynısı olup ve yalnız soldan yazılmak itibariyle, zahiren farklı bulunduğu cihetle, bu harflerin kabulünde bir sakınca olmadığı görüşünü de ayrıca ileri sürerek, alfabe konusundaki tartışmalara katılmıştır”³⁶.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’te, harf inkılâbının düşünceleri, oldukça eskiye dayanmaktadır. Onun fikirlerinin oluşması hakkında, Yahya Akyüz şöyle bilgi vermektedir: “Atatürk derki: Şurasını tecrübe ile ifade edeyim ki, hece ve alfabe yeniliği hakikaten çocukları güçlüklerden kurtaran, onlara küçük yaşta başarı lezzetini tattıran en etkili vasıta. Kanımızca O, burada, Şemsi Efendi mektebindeki yeni yöntemlere atıf yapıyor. Çünkü O’nun bu konuda tecrübe ile söylediği şey, ancak Şemsi Efendi mektebinde görüp - yaşadığı heceleme ve okuma yöntemindeki yenilikler ve bunların, çocukları güçlüklerden kurtarıp, onlara küçük yaşta tattırdığı, başarı mutluluğu olabilir. İşte, harf inkılâbı ile, kendisi, daha da kolayca okuma yazma öğrenme mutluluğunu çocuklara ve halka tattırmak istiyor. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, öteki muallimleri de Onun üzerinde çeşitli olumlu etkilerde bulunmuşlardır. O, birçok konuda olduğu gibi harf inkılâbı konusunda da çok önceleri, düşüncelerini olgunlaştırmış ve bunu zaman zaman çevresinde en yakınlarına da hissettirmiştir”³⁷.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1907 yılında Selanik’te bulunur iken, Vardar Kırathanesi’nde Bulgar Türkoloğu İvan Monolof’la bir görüşme yapmıştır. Gelecekle ilgili düşüncelerini söylerken, “Batı medeniyetine girmemize engel olan Arap harflerinin

³⁵ Afet İNAN, “50.Yılında Türk Harf Devrimi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s.80.

³⁶ Selahattin ORTAÇ, *Harf İnkılâbı Halkın Eğitimine Hizmet Edenler*, Ankara 1985, s.27.

³⁷ Yahya AKYÜZ, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri”, *AAMD*, Mart 1992, C.8, S.23, s.234.

yerine, Latin aslından alınmış bir alfabe kabul etmemiz gerektiğini belirtmişti”³⁸. Mustafa Kemal Atatürk, II.Meşrutiyet yıllarında harf inkılâbı konusunda yapılan tartışmalara da katılmıştır. Hatta, Dr. Musullu Davut Bey’in 1909 yılında, Meclisi Mebusan’a sunduğu *Islah-ı Hurufa Dair* layihasının yayınlanmış broşürünü yanında taşımış ve hastalığı sırasında tedavi görürken yazdığı kitaplarda bunlarda bulunmaktadır. Daha sonra bunları yayınlaması için ileriki yıllarda, Prof. Afet İnan’a vermiştir³⁹.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk toplumunu çağdaşığa ulaştırmak ve uygarlaştırmak yolunda, harf inkılâbını bir araç olarak görmüştür. Özellikle Türk kültürünü en geniş şekilde halk kitlelerine yaymak, kültürümüzü geliştirmek ve Türk halkının, aydınıyla birlikte eğitim seviyesini yükseltmek için öncelikli gerekli olanın harf inkılâbı olduğunu düşünmüş ve bu konudaki çalışmalarını Milli Mücadele bitene kadar ertelemiştir. Ancak, Milli Mücadele bitip ülke bağımsızlığına kavuşmuş ve yeni kurulan devletin kalkınması için yapılan inkılâplara sıra gelmiştir O, her inkılâpta olduğu gibi, bunda da şartların olgunlaşmasını beklemiş ve zamanı gelince de harf inkılâbını gerçekleştirmiştir. Ülkedeki insanlar arasında kültür birliğini sağlamak amacıyla yeni Türk alfabesinin gerekliliği üzerinde önemle durmuştur.

Nihal Atsız, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk dünyasıyla alakalı düşüncelerini ve yaptığı çalışmaları şöyle açıklamaktadır: “Atatürk, Sovyetler Birliği içerisinde bulunan Türklerle de sıkı bir işbirliğine girmeye çalışıyordu. Bu amaçla, oraya Türkologlar göndererek çalışmalar yaptırıyordu. Sovyetler Birliği, Gazi Mustafa Kemal Atatürk yoğun bir Türkolog trafiği yaratmasını, Orta Asya Tarihi üzerinde çalışmasını ve Türkçeyi, Asya Türklerinin kullanabileceği biçime sokmasını dikkatle ve tedirginlikle izliyorlardı.

Sovyetler Birliği, bu ilişki ayaklarından birini yok etmek için yani Türkiye Cumhuriyeti ile yazışmaları engellemek için, kullanılan Arap harflerini yasaklamış, fakat Sovyetler Birliği yönetiminin milliyetçi davrandığını gizlemek, göstermemek için Kiril harfleri ile değil, Latin harfleri ile okuyup yazmayı kanunlaştırmıştı. Oysa Gazi Mustafa

³⁸ Nurettin GÜLMEZ, *Latin Harflerine Gidiş*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü *YYLT*, Erzurum 1990, s.172.

³⁹ İNAN, *age.*,s.79.

Kemal Atatürk, Türkiyat Enstitüsü'nü kurmuş, Sovyetler Birliği'ni Türk ve yabancı Türkologların yağmuruna tutmuş, öte yandan da Türkiye'de basılan kitap ve gazeteleri bu giden, gelenlerin aracılığı ve posta ile göndererek, ortak kültür hazırlığına girişmişti. Ama Sovyetler Birliği'nin, Latin harfleri ile okuyup-yazmayı zorunlu hale koyması, bu köprüleri yıkmaktadır. Oysa dilde birlik kurulmadıkça, birliktelikten nasıl bahsedilebilirdi. İki yıl beklendi.

Durumda herhangi bir değişiklik olmayınca, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin Latin harfleri ile okuyup yazması fikrini ortaya attı. Orta Asya Türkleri ile bağların kopmaması gerekiyordu. Büyük bir hızla, 1928 yılında harf inkılâbı gerçekleştirildi. Böylece Türkiye, Latin harflerini benimsedi. Bu yeni gelişme, Sovyetler Birliği'nin gözünden kaçmamıştı. Aslında bekledikleri bir durumdu. Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'si, Azerbaycan ve Türkistan Türkleri ile dirsek temasını yitirmek niyetinde değildi. Ama Sovyetler Birliği de bu dirsek temasından kuşkulanıyordu"⁴⁰. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün harf inkılâbını gerçekleştirmesinde bu ilişkilerinde ayrı bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet devrinde, Latin alfabesinin kabulü konusundaki ilk teşebbüsün 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresi'nde yapıldığı görülmektedir. "Bu kongrede, Ali Nazmi ile bir arkadaşı, Latin harflerinin kabulü konusunda bir öneri vermişlerdir. Ancak, bu öneri tepki ile karşılanmış, hatta en büyük tepki de, Latin Harflerini Kabul Edemeyiz, başlıklı yazısı ile Kongre Başkanı Kazım Paşa (Karabekir)'dan gelmiştir"⁴¹.

Latin harflerini kabul etmek istemeyenler, birçok nedenler öne sürüyorlardı. Onlara göre: "Latin harflerinin alınması müthiş bir felakettir. Bu düşünce ecnebilerce bize telkin edilmektedir. Kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, yazılarımız ve binlerce cilt asarımız bu lisanla yazılmıştır. Latin harflerini kabul ettiğimiz gün Avrupa'lılar, Türkler ecnebi yazısını kabul ettiler, Hıristiyan oldular diyecektir. En cahil köylü çocuğu

⁴⁰ www.nihalatsiz.com/ataturkun_turk_diline_verdigi_önem. (10.10.2005).

⁴¹ Zeynep KORKMAZ, "Harf İnkılâbı", *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.563, Kasım 1998, s.375.

bile, bir ay ile üç ay arasında, eski harfleri öğrenebilir. Eski yazı ile çok hızlı yazma olanağı vardır.

Dilimizi terennüm edecek, hiç bir Latin harfi yoktur. Türk milleti eski bir harsa maliktir, ilkel bir millet değildir. Eski yazılı hars ile ilişki kesilmemelidir. Latin harfleri ile Türk dilinde yaşayan Osmanlıca bilimsel terimleri doğru yazmak mümkün olamayacağı gibi, yeni terimler türetme olanağı da ortadan kalkacaktır. Türkçe'nin düzeltilmesine elifba'dan değil, dilin kendisinden başlanmalıdır. Geçmişimiz ile her türlü ilişkimiz kesilecektir. Yalnız ileriye değil, birazda geriye bakmak gerekir. Batı uygarlığına geçişimiz eski harflerin değiştirilmesi ve Latin harflerinin kabulü ile kabil olamayacaktır"⁴².

Buna karşılık harf inkılâbını savunanların görüşlerini de şöyle sıralayabiliriz;

1-Yazımız zor öğrenilmekte.

2- İmla kurallarımız tekrar etmiyor.

3- Harflerimizin zorluğu yüzünden yabancılar dilimize rağbet etmiyorlar.

4- Uzun yıllar eğitim alan gençlerimiz bile herhangi bir makaleyi bile hatasız okuyamıyorlar. Sonuçta, gazetelerimizi, kitaplarımızı, ancak çok az kişi okuyabiliyor ve maârifimiz gelişme göstermiyor⁴³.

Görüldüğü gibi, harf inkılâbına karşı olanlarla, onu savunanlar kendilerince haklı gördükleri görüşleri ileri sürüyorlardı. Fakat, yavaş yavaş Latin harflerini savunanlar artmakta ve onların haklılıkları da ortaya çıkmaktaydı. Bunda etkili olan olaylardan birisi İzmir İktisat Kongresi (1923) diğeri ise, Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresidir (1926). Bu iki olaydan sonra ülkemizde Latin harfleri tartışması hızlanmış ve artık sona doğru yol alınmaya başlanmıştır.

1926 yılının ilk yarısında Bakü'de I. Türkoloji Kongresi adını taşıyan bir kongre toplanmıştır. Bu kongrenin toplanması, ülkemizde bulunan harf değişikliği taraftarlarını daha da ümitlendirmiştir. "Bu kongreye Türkiye'den Köprülüzade Fuat ile Hüseyinzade Ali katılmıştır. Fakat, çoğunluk olarak Rusya Türkologları katılmışlardır. Bu kongrede ayrıca, Avrupa ülkelerinden de konunun uzmanı isimler yer almıştır. Almanya'dan delege olarak

⁴² Meral ALPAY, "Yazının işlevi ve Harf Devrimi" *Harf İnkılâbı Simpozyumu*, İstanbul 1983, s.15-16.

⁴³ TONGUL, *agt.*, s. 42.

Theodor Menzel vardı”⁴⁴. Kongrenin en uzun tartışmaları, Türklerin Latin alfabesini kullanmaları üzerinde olmuştur. Fakat sonuçta her Türk topluluğunun uygulayacağı metodu, kendisinin bulması kararlaştırılmıştır. Bu sırada, 3 Haziran 1927 günü, Bakü Kongresi’nde oluşturulan Merkezi Komite’nin, Moskova’da yaptığı toplantıda, Latin alfabesinin nasıl kullanılacağına karar verdi. 1927 yılının Temmuz ayında da bu karar, Paris’teki bir sergi ile bütün dünyaya duyuruldu. Böylece, Müslüman Arnavutluk’tan sonra, Asya Türkleri de Latin alfabesini kabul etmiş oldular. Bu olayla, Latin yazısının, Müslüman Türkler arasında ayrılık yaratacağını savunanlar da önemli ölçüde tatmin oldular⁴⁵.

Latin harflerinin Azerbaycan’da uygulamasında başarılı sonuç alınamamıştır maalesef. Bu durum, harf inkılâbı karşıtı olan aydınları umutlandırmış olsa da ilerisi için bir umut ışığı olarak kalmıştır. Çünkü bu kongre, ülkemizde ileride yapılacak olan inkılâbın temellerini de atmıştır.

1928 yılında, yeni Türk harflerinin kabul edilmesine kadar geçen süre içinde konuyla ilgili olayların ilki, o günlerin Adalet Bakanı Mahut Esat (Bozkurt)’un, Türk Ocakları Merkez ve Hars Heyetlerine verdiği bir şölende, Latin harfleri lehindeki bir konuşmasıdır. “1928 yılının 8 Mart günü, Başbakan İsmet İnönü, Türk Ocağı Hars Heyeti’nde, Latin yazısı üzerinde bir danışma toplantısı yapmıştır. Bu arada, İbrahim Necmi (Dilmen) ile Ahmet Cevat (Emre) Latin harflerini destekleyen yazılar yazıyorlardı”⁴⁶. Bunun üzerinden daha henüz fazla bir zaman geçmeden “8 Mayıs 1928 günü, o zamanki CHF Genel Sekreteri, Erzincan milletvekili Saffet (Arıkan) Bey ile arkadaşlarının hazırladıkları Latin Rakamları Tasarısı, 20 Mayıs günü Meclis’te kabul edildi. Aynı gün konu, Meclis’te görüşülürken, Hasan Fehmi Bey, yeni harflerin ne zaman kabul edileceğini sordu. Latin rakamları kanunuyla ilgili söz alan Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey, harfler konusuna da değinerek uzun bir konuşma yapmıştır”⁴⁷. Bu konuşmadan sonra, Latin

⁴⁴ Hasan EREN, “Yazıda Birlik, 50.Yılında Türk Harf Devrimi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s.85.

⁴⁵ TONGUL, *agt.*, s. 49.

⁴⁶ S. Nabi ÖZERDİM, *Harf Devriminin Öyküsü*, Ankara 1962, s.2.

⁴⁷ TONGUL, *agt.*, s.57.

harflerinin kabulü konusundaki tartışmalar hızlandı, gazete ve dergilerde konu tartışılmaya başlandı. “Devletin hazırlık ve girişimleri sürerken, bazı kişiler, Latin harflerini Türkçeye uyguluyorlardı. Dr. Rıza Nur, 1928 yılında *Oğuzname*’yi İskenderiye’de Latin harfleriyle bastırmişti”⁴⁸.

Bütün bu olumlu gelişmelerden sonra, başbakanlığın emriyle, Maârif Vekaleti, 1928 yılının Haziran ayında, yazı hakkında ortaya atılan değişik görüşleri ve düşünceleri tespit etmek amacıyla, bir Dil Encümeni (26 Haziran 1928) kurulmasına karar vermiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün en önemli özelliklerinden birisi yenilikleri topluma oldu bittiye getirip kabul ettirmek yerine önce toplumu hazırlamaktır. Bu yüzden 1924 yılından 1928’e kadar geçen zaman “yazı ve dil inkılâbına öncülük eden bazı yeniliklerin yapılması 3 Mart 1924’te öğretim birliği ile ilgili, Tevhid-i Tedrisat Kanununun, 26 Aralık 1928’te İslam takvimi yerine uluslararası takvimin ve saat ölçülerinin kabulü, 24 Mayıs 1928’de çıkarılan bir kanunla Arap harfli rakamlar yerine Latin esaslı uluslararası rakamların alınmış olması gibi) ve yeni Türk alfabesinin kabulü için bir ortam hazırlama süresidir. Bu geçiş döneminden sonra, artık harf inkılâbına el atma zamanı da gelmiş olduğundan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün direktifi ve Bakanlar Kurulunun kararı ile, daha önce kurulmuş olan Dil Encümeni, 26 Haziran 1928 tarihinde resmen çalışmaya başlamıştır”⁴⁹. Bu kurul şu isimlerden oluşmaktadır; “Talim Terbiye Reisi Mehmet Emin (Erişgil), Talim Terbiye Dairesi üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), uzman Ragıp Hulusi (Özdem), uzman Ahmet Cevat Emre, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), uzman İbrahim Osman (Karantay), Talim Terbiye Dairesi üyesi Avni (Başman), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmet Rasim, Celal Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan)”⁵⁰.

Çalışmalar sırasında komisyon zaman zaman güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu gibi anlarda, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, devreye girmiş ve ileri görüşlülüğüyle meseleleri çözüme kavuşturmuştur. Komisyonun üzerinde durduğu önemli bir nokta da kabul edilecek

⁴⁸ ÜLKÜTAŞIR, *age.*, s.61.

⁴⁹ Zeynep KORKMAZ, “Harf İnkılâbı” *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 563, Kasım 1998, s.376.

⁵⁰ ÜLKÜTAŞIR, *age.*, s.60.

yeni alfabenin uygulama süresi idi. Üyeler bu yeni alfabenin 5–15 yıl arasında değişen bir süre içinde uygulanabileceği görüşünde idiler. Bu komisyon yaptığı çalışmalar sonucunda Fransız, Alman, Macar gibi birçok milletin dilini incelemiş ve sonunda hazırlanan iki rapor Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e sunulmuştur. Bu raporların biri Gramer Hakkındaki rapor, diğeri ise Elifba raporudur⁵¹.

Başbakan İsmet İnönü, komisyon toplantılarına iki defa bizzat katılmış ve bu yeni alfabeyle, Türk Alfabeti adını o vermiştir. Gazeteler, yeni harfleri kullanmaya başlamış, *Milliyet* gazetesi de bunlar arasında yer almıştır. Yapılan tüm bu hazırlıklar ve yayınlardan sonra, sıranın dil işlerine geldiğini düşünen, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Encümenin verdiği olumlu rapor üzerine, 8 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu’nda, CHF’nin düzenlemiş olduğu eğlencede, harf inkılâbının başladığını oradakilere ve tüm dünyaya duyurdu. Orada olanlara, önce kendisi okuduktan sonra, Falih Rıfkı Atay’a nutkunu okutmuştur. Bu nutukta yeni harflerin, Türk Milletine yakışır lisan olduğundan, içeriğinden ve zenginliğinden uzun uzun bahsetmiştir⁵².

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Sarayburnu’nda yaptığı tarihi konuşmadan sonra, 11 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı’nda yeni Türk harfleriyle ilgili ilk dersler başlamıştı. Bu tüm ülkedeki alfabe seferberliğinin de başlangıcıydı aynı zamanda. Gazinin, Gülhane parkında yeni Türk harflerini tanıtan konuşması basında da çok büyük ilgiyle karşılanmıştı, gazeteler bundan bahsetmiştir. *Vakit* gazetesi bunu okuyucularına müjdelemektedir.

9 Ağustos 1928 gününden itibaren yurdun her yerinde, halk ve aydınlar arasında, yeni harfleri öğrenmek için yarış başlamıştır. Yeni Türk harfleri için, *Harfler Marşı* bile yapılmıştır. Zeki Üngör tarafından, marş olarak yapılan ve piyanoda çalınmak üzere tanzim edilen bu marş, Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından da çok beğenilmişti⁵³. 1928’de ikili kullanıma izin verilmeden üç ay gibi çok kısa bir süre içinde yeni harflere geçilmesi, Gazi

⁵¹ TONGUL, *agt.*, s.59.

⁵² Emin ÖZDEMİR, “Yazı Devrimi, Yazı Devriminin Getirdikleri”, *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları I Kasım 1978 Ankara, C.38. S.326. s.541.

⁵³ ÜLKÜTAŞIR, *age.*, s.71-73.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde olmuştur. “Atatürk, bu konuda tek başına cesurane bir karar almıştır. O kadar ki, o vakte kadar Latin harflerinin kabulünü öneren ve savunanlar bile, onun bu radikal girişimini desteklemekten çekinmişlerdir. İşte bu desteği bulamayan Atatürk, yurt dışında da yeterli desteği verecek bir örnek bulamamıştır”⁵⁴.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen uygulamalı derslerden ve verdiği konferanslardan sonra, Ağustos ve Eylül 1928'de yeni Türk harflerini öğretmek, halkı bu konuda bilinçlendirmek ve verdikleri değeri incelemek amacıyla gezilere çıkmıştır. “ 23 Ağustos 1928 tarihinde Tekirdağ'la başlayan gezilerin devamında ise; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 23 Ağustos 1928 Tekirdağ, 27 Ağustos 1928 Bursa, 1 Eylül 1928 Çanakkale ve Eceabat, 15 Eylül 1928 Sinop, 16 Eylül 1928 Samsun, 18 Eylül 1928 Amasya, 19 Eylül 1928 Tokat ve Sivas, 20 Eylül 1928 Kayseri ve sonuçta 21 Eylül 1928'de Ankara'ya dönmüştür. ”⁵⁵.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, her gittiği yerde halka yeni Türk harflerini öğrenmesi için tavsiyelerde bulunmaktaydı. Aslında bunların kolay olduğunu, eski harfleri öğrenmenin ise zorluğunu anlatarak halkı okumaya teşvik ediyordu. Kendisine her konuda inanan ve güvenen halk bu konuda da güvenmiş ve isteklerini yerine getirmek için canla başla gayret etmiştir.

“31 Ekim 1928 günü toplanan CHF Grubu, Yeni Türk Harfleri Kanununun 1 Kasım'da görüşülüp sonuca bağlanmasını kabul etmişti”⁵⁶. 1353 sayılı ve 1.11. 1928 tarihli Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun kabul edilerek 3.11.1928 tarihli *Resmi Gazete*'de yayınlanmıştır⁵⁷.

Kabul edilerek yayınlanan ve yürürlüğe giren bu yasanın 5. maddesi 1929 Kanun-i Sani ibtidasından (Ocak ayı başından) itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle

⁵⁴ İlber ORTAYLI, “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara 1981, s.104.

⁵⁵ ŞİMŞİR, *age.*, s.185-195.

⁵⁶ ÖZERDİM, *age.*, s.28-29.

⁵⁷ Bekir Sıtkı YALÇIN, İsmet GÖNÜLLAL, *Atatürk İnkılâbı*, Yonca Matbaası, Ankara 1984, s.157.

basılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁵⁸ 1929 yılından itibaren okutulacak olan kitapların Arap harfleriyle yazılması artık tarihe karışmış olacaktır. Bunun yerini yeni alfabemizle basılan kitaplar olarak mekteplere gönderilmiştir.

Başbakan İsmet İnönü, yeni harflerin ülke genelinde öğrenilmesi için, yurt gezilerine başlamıştır. Bunlardan birisinde, Malatya'ya giderken, bir muallim olarak gittiğini söylemiştir. Malatya'da yaptığı konuşmasında (13 Eylül 1928), yeni harflerin kolay okunup yazıldığından bahsetmiştir. İnönü buradaki konuşmasında “Okuyup yazması olmayan cemiyetlerin cehaleti hangi mebdededir?. Şurada tasrih edemem. Fakat neresinde olsa bu cehalet bir milletin hayat ve inkişafının bu asırda başlıca manii bağıdır”⁵⁹ demiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün nutkunun üzerinden bir hafta bile geçmeden gazetelerde başlıklar, küçük harflerle, yeni Türk harflerini kullanılmaya başlamışlardı. Aynı zamanda halkımıza yeni Türk harflerinin tablosunu dağıtıyorlardı. “Büyük-küçük, kadın-erkek her sınıf halkın anlayabileceği açık bir ifade ile yazılmış olan *Altı Derste Yeni Alfabe* kitabı, *Cumhuriyet* gazetesi tarafından 150 bin adet bastırılarak satışa çıkarılmıştı. CHF'nin 16 Ağustos günü yaptığı bir toplantıda, harflerimizin yayılması için gereken, tüm önlemlerin alınması ve ülkemizin her yerin ve hatta her semtte, bir dersane açılmasına karar verilmişti. Bu dersaneler için aynı yıl, *Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi* basılmıştır. Bu arada İstanbul Belediyesi, telefon, rehberinin gelecek yıl yeni harflerle basılması için emir vermişti”⁶⁰.

15 Ağustos 1928'den itibaren yeni harflerle imzalar atılıyordu. İstanbul'da ve Ankara'da, devlet daireleri kurslar açmaya başlamıştır. “Adalet Bakanı Mahmut Esat, 1928 yılı Kasım ayında verilecek Hukuk Fakültesi diplomalarının, yeni harflerle hazırlanmasını emretmişti”⁶¹. Bu arada, Milli Eğitim müfettişlerine kurslar açılmış ve yeni harfleri öğrenerek, muallimlere de öğretmekle zorunlu tutulmuşlardır. İllerde valiler, memurlara,

⁵⁸ Jale BAYSAL, “Harf Devriminden Önce Ve Sonra Türk Yayın Hayatı”, *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumundan Ayırbaşım*, Ankara 1981, s.61.

⁵⁹ ŞİMŞİR, *age.*, s.206.

⁶⁰ TONGUL, *agt.*, s.63.

⁶¹ ÖZERDİM, *age.*, s.16.

tahta başına geçerek dersler vermektedirler. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda kurslar açmıştır. Darülfünun'da konferanslar veriliyor, Devlet Basımevi harfleri dökürüp, kitap basmaya hazırlanmaktadır. Maârif Vekaleti, kendisine verilen yeni harfli ilk dilekçeyi kabul etmiştir. Telgraf Genel Müdürlüğü, haberleşmelerde kullanacağı yeni harflerin rumuzlarını tespit etmiştir. Kısacası, 1928 Ağustos ayı, yeni Türk harflerinin öğrenilmesi ve yayılması konusunda oldukça çok gelişmelerin yaşandığı bir ay olmuştur.

1928 yılının Eylül ayında da çalışmalar hızlandırılmıştır. 9 Eylül 1928'de, Halk Dershaneleri'nde derslere başlanmıştır. Maârif Vekaleti, yeni *Türk Harfleri Kanunu* tasarısını hazırlamakla uğraşıyordu. Milletvekilleri, yeni harflerle ilgili yapılan çalışmaların son durumunu görmek amacıyla, görev yerlerini gezmektedirler. Dil Encümeni, sözlük hazırlıyordu. Maârif Vekaleti, daha önce, Türkçe derslerinin bu yıl yeni harflerle okutulacağını bildirmiş fakat daha ileri giderek, birinci ve ikinci sınıflarda okutulan tüm derslerin, yeni harflerle okutulacağını, diğer sınıflarda da haftada on iki saat dersin Türkçe ile yapılacağını açıklıyordu.

Devlet Demiryolları ve Limanlar İdare-i Umumiyesi, tarife kitaplarını yeni harflerle bastırmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü'nün imzaladığı bu tarife kitabı, onları çok memnun etmiştir. Muallimlerin, kurslardan geçirildikten sonra, üçer kişilik komisyonlar önünde sınava tabi tutulacakları, başarılı olanlara belge verilerek, başarılı olamayanların ise on beş gün sonra yeniden sınava alınacağı o zamanda başarı gösteremezlerse muallimlikten çıkarılacakları bildirilmiştir. Muhtar ve ihtiyar heyetleri üyeleri de yeni harfleri öğrenemedikleri takdirde işlerinden çıkarılacaklardır. 2 Ekim 1928 tarihinde başlayan sınavların sonuçları, 10 Ekim 1928'de verilmiş, başarıya ulaşamayan muallimlerin yüzde beş civarında olduğu bildirilmiştir⁶².

⁶² TONGUL, *agt.*, s.67-68.

Yeni Türk harfleriyle ilk gazete, 1 Ekim 1928’de çıkmıştır. *Türkçe Gazete* adıyla haftada iki kez yayınlanan bu gazete, 24 Aralık 1928’den sonraki sayılarında, Türkçe ilk *Çocuk Gazetesi* olmuştur⁶³.

1 Kasım 1928’de çıkacak kanunla, çok kısa sürecek olan bir uygulama dönemi başlayıp, basın ve yayın işleri kesin olarak, 1929 yılı başına kadar sonuçlandırılmıştır.. Devlet dairelerine yeni harflere geçmeleri için tanınacak sürede oldukça kısıtlı kalacak ve birkaç aylık içinde geçmeleri istenecektir. 1 Ekim 1928 günü, CHF grubu toplanmış, *Yeni Türk Harfleri Kanunu*’nun, 1 Kasım 1928’de görüşülmesine ve sonuca bağlanmasına karar vermiştir. 1 Kasım 1928 günü (TBMM’nin Üçüncü Dönem, İkinci Yıllık Çalışmasına başladığı gün), Cumhurbaşkanı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Meclis’te açılış konuşmasını yaparken harf inkılâbına da değinerek bilgiler vermiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Mecliste yaptığı bu konuşma, *Çorum* gazetesinde de geniş bir şekilde yer almıştır⁶⁴.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün meclisteki konuşmasından sonra, daha önce çalışmalarına başlamış olan, Harf Encümeninin raporu okundu. Bu raporda yeni harflerin kültürümüz üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Meclise sunulan kanunun maddeleri, tartışılmadan oy birliğiyle kabul edilmiştir. On bir maddeden oluşan ve 3 Kasım 1928’da *Resmi Gazete*’de yayınlanan 1353 sayılı, *Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanun*, kamuoyuna duyurulmuştur. Bundan sonrada, Dil Encümeninin çalışmalarına hız verilmiş, yılın ikinci yarısında alfabe ve gramer raporları yayınlanmıştır.

Harf inkılâbı konusunda, İsmet Giritli şöyle demektedir: “Yeni harfler konusunda birçok şeyler söylenmiş, kütüphanelerimizi dolduran eski kitaplardan ve eski belgelerden yeni kuşakların faydalanamamasından yakınılmıştır. Oysa bu kitaplardan vazgeçilmez olanların yeni harflere çevrilmesi mümkün olduğu gibi uzmanlık isteyen eserleri inceleyenler eski harfleri öğrenmektedir. Bu ve buna benzer tenkitler ne derse desin bugün altı

⁶³ Cevdet PERİN, *Atatürk Kültür Devrimi*, Yelken Matbaası, İstanbul 1981, s.74.

⁶⁴ *Çorum Gazetesi*, 4 Kasım 1928.

yaşındaki Türk yavrularının ilk mektebin ilk sınıfında 2–3 ayda kusursuz bir okur-yazar olması bütün eleştirileri etkisiz bırakacak büyük bir avantajdır”⁶⁵.

“Yeni Türk harflerinin yasallaşmasından sonra, geniş halk kitlelerine okuma yazma öğretmek üzere bir örgüt kurulması yoluna gidilmiştir. Millet Mektepleri adı verilen bir örgüt kurularak, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millet Mektepleri Başöğretmeni ilan edilmiştir”⁶⁶. Millet Mektepleri’nin (Halk Dershanelerinin) teşkili ile ilgili olarak valiliklere 2.12.1928 tarihli bir genelge gönderilerek, Millet Mektepleri’nin 1 Ocak 1929’dan itibaren faaliyete geçeceği bildirilmiştir. Millet Mektepleri’nin açıldığı gün, dönemin Maârif Vekili olan Mustafa Necati Bey vefat etmiştir. Onun ölümü, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü çok üzmüştür. Millet Mektepleri’nin çağdaş kültür tarihimizin en önemli atılımı kuşkusuz harf inkılâbının yapılmasıdır. Cevdet Perin kitabında: “Bugün kullandığımız alfabe; Arap harflerinin aksine, dünyanın en sade ve öğrenilmesi, en kolay alfabesidir”⁶⁷ demektedir.

1 Aralık 1928 tarihi itibarıyla ülkedeki tüm memurlar ve devlet görevlileri ile birlikte basınında, yeni harfleri öğrenip öğrenememe durumuna bakılacak ve başarısız olanlar elenecektir. 1 Aralık 1928 günü basın bu sınavdan başarıyla çıkacak ve tamamen yeni yazıya geçecektir. “Bu geçişi, *Milliyet* gazetesi okuyucularına, *Yaşasın İnkılâp, Cumhuriyet* gazetesi; *Türk Matbuat Tarihinde Tarihi Bir Gün: 1 Aralık 1928, İkdâm* gazetesi; *Büyük Türk Ulusu Yeni Bir Işık Dünyasına Girerken, Türk Gazetecilerinin Bayraktarlığı Kutlu Olsun*, başlıklarıyla okuyucularına duyuruyordu”⁶⁸.

Harf inkılâbının sonuçlarına baktığımızda, bunu olumlu karşılayanların sayısı oldukça fazladır. Bunlar, inkılâptan sonraki değişimleri ve gelişimleri yorumlayıp değerlendirmişlerdir. Yamaner bu konuda: “Yazı değişimi ile, Türk toplumunu en uzun süre Doğu ve İslam kültürüne bağlayan en kuvvetli bağın koparılacağı, gerçek Türk kültürünün özünü saran kabuğun kırılacağı ve Türk toplumu ile uygar dünya arasındaki

⁶⁵ İsmet GİRİTLİ, “Harf İnkılâbı” AAMD., 1989, s.35.

⁶⁶ Yeşim BÜYÜKAKALIN, “ Harf Devriminin Eğitim-Kültür Yaşamımıza Etkileri Ve Millet Mektepleri”, *Genelkurmay Başkanlığı Atatürk Haftası Armağanı Dergisi* 1991, s.172.

⁶⁷ PERİN, *age.*, s.73.

⁶⁸ ÖZDEMİR, *YYLT.*, s.106.

duvarın yıkılacağı düşünülmüştür. Düşünülen de olmuştur. Yazı değişimi, eğitim ve öğretimi kolaylaştırmanın ötesinde, Batı dünyasına girmenin ve onun bütün kaynaklarından yararlanmanın yolunu açmıştır⁶⁹ şeklinde fikrini açıklamaktadır. Yine aynı konuda Hasan Latif Sarıyüce: “Harf inkılâbı, Cumhuriyetimizin en önemli olaylarından biridir. Böylece çağdaş eğitimin altyapısı oluşturulmuş, bilime, tekniğe ve uygarlığa susamış olan yazı şekillerinde bir kutsallığın olamayacağı eğer böyle bir kutsallık aranacaksa bunu insanın aklında aramak gerektiği de bu devrimle iyice anlaşılmiş oluyordu”⁷⁰. Hasan Köni de bir makalesinde harf inkılâbının sonuçlarına şöyle değinmektedir: “Uzun seneler Arapça yazmasını öğrenmekte zorluk çeken Anadolu köylüsü yeni harflerle okuma ve yazmada büyük bir atılım yapmış ve bu konudaki azmini göstermiştir”⁷¹.

Yeni harflerin kabulü, 1929–1930 ders yılında, eğitim öğretimde beklenen ve olacağı ileri sürülen tahribatı yapmamıştır. Yalnızca, mektep, muallim ve talebe sayısında önemsiz azalmalar olmuştur. Bu gerileme kısa sürmüş ve hemen ertesi yıl, 1930-1931 ders yılından başlayarak her alanda ilerlemeler görülmüştür. Bu konuda Kocabaşoğlu: “Açıkça görülmektedir ki, harf inkılâbı, milli eğitimin gelişmesi için potansiyel olanakları beraberinde getirmiş, ancak sonraki yıllarda bu olanaklardan gerektiği gibi yararlanılamamıştır. Dolayısıyla harf değişikliğinin, yaygın ve örgün eğitim alanında olumsuz etkiler yaratacağına ilişkin kehanet kesinlikle yadsınmıştır”⁷² tespitini yapmaktadır.

Harf inkılâbının birçok alanı olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Fakat, bunlardan en fazla etkileneceği düşünülen alanlardan birisi olan kitap yayıncılığı üzerindeki etkileri, beklenildiği gibi olumsuz değil, aksine daha verimli olmuştur. Bu olumlu gelişme, hem okuyucunun artması nedeniyle kitaba olan ihtiyacı artırmıştır, hem de yeni harflerin kolaylıkla basılmasını sağlamıştır. Yeni harflere geçişte, bir anda bütün okur yazarların, okumaz yazmaz hale geleceğinden ve bunun da yayın hayatında bir durgunluk ortaya

⁶⁹ Şerafettin YAMANER, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, İstanbul 1999, s.103.

⁷⁰ Hasan Latif SARIYÜCE, *Atatürk'ün Hayatı, İlkeleri Devrimleri*, Serhat Dağıtım, İstanbul 1981, s.59.

⁷¹ Hasan KÖNİ, “Harf Devriminin Önemi Üzerine”, *AAMD*, C.7, Temmuz 1991, S.21, s.496.

⁷² Uygur KOCABAŞOĞLU, “Harf Devriminin Eğitim ve Kültür Yaşamımıza Etkileri”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s.115.

çıkarcacağından endişe duyanlar, bunun aksi bir durumla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla da, kitap yayıncılığında bir durgunluk yaşanmamıştır⁷³.

Harf inkılâbının kütüphanelerimize etkilerine baktığımız zaman olumlu sonuç görülmektedir. Bu konuda Meral Alpay şöyle demektedir: “Harf inkılâbı, Milli Kütüphaneyi kurmak için gerekli ilk somut adımı atmıştır, araştırma kütüphanesi kavramına da açıklık getirmiştir. 1932 yılında kurulan Türk Tarih Kütüphanesi’nin yanında, aynı yıl, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi’nin kurulmasını sağlamıştır. İnkılâbın amacına açıklık getirdiği en önemli kütüphane türü halk kütüphanesidir”⁷⁴.

Hiçbir inkılâbın, insanlara zahmet vermeden, zararsızca, kolay bir şekilde olması beklenemez. Yapılan harf inkılâbı çekilen sıkıntıların ve zararların karşılığında olumlu sonuçlar vermiş ve bu da tüm sıkıntıları unutturmuştur. Avrupa medeniyetine katılma yolunda önemli bir adım olan harf inkılâbı sayesinde ülkemiz bir seneden az bir zaman içinde medeniyetin gerçek yüzünü keşfetmiş ve eksiklerini tamamlamış oluyordu.

Harf inkılâbı hakkında Zeynep Korkmaz şöyle demektedir:“ Harf inkılâbı, niteliği bakımından basit bir yazı değişiminden ibaret değildir. Bu inkılâbın sosyal yaşamımızda, dil ve kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır.

Bilindiği üzere Atatürk inkılâplarının dayandığı temel ilke, Türkiye Cumhuriyetini siyasi yapısı bakımından da çağdaş bir devlet haline getirmektir. Dolayısıyla harf inkılâbı da milli değerlere bağlı bir çağdaşlaşmanın ifadesidir. Ayrıca, sosyal ve kültürel alandaki öteki yenilikleri de temel oluşturan bir özellik taşımaktadır. Türk toplumunun kendi diline, kendi tarihine sahip çıkabilmesi, eğitim birliğine ve milli bir eğitim sistemine kavuşabilmesi, okuyup yazma öğrenmenin kolaylaştırılması ve kültür alanındaki gelişmelerde gerekli hamlelerin yapılabilmesi, her şeyden önce Türk ulusunun kendi dilinin özelliklerine uygun, kolay öğrenilir bir alfabe sistemine sahip olması ile gerçekleştirilebilirdi.

⁷³ KOCABAŞOĞLU, *agm.*, s.117.

⁷⁴ Meral ALPAY, “Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s.127.

Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkeleri ve devlet felsefesi ile bağlantılı olarak, Atatürk'ün yazı inkılabı konusunda dayandığı gerekçe, Arap dilinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Arap yazısının Türk dilinin özelliklerine aykırı düşmesidir. Bu gerçek, ülkede okuyup yazma güçlüğü doğuruyor ve kültür alanındaki gelişmelerin önünü tıkıyordu”⁷⁵.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadeleden sonra başladığı inkılâplarını gerçekleştirirken, milli olmayı ön planda tutmuş ve onu yabancı fikirlerden uzak tutmaya çalışmıştır. Bu isteğinde ve gayretinde de başarılı olduğu görülmektedir. Çünkü Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı tüm faaliyetlerin kaynağı sadece ve sadece Bu milletin duygu ve düşüncelerinin sonucu olan ihtiyaçlarıdır.

Son söz olarak şu söylenebilir ki, Atatürk inkılâpları, başlangıcından itibaren verdiği sınavdan başarıyla çıkmış ve Türk milletinin bir eseri haline gelmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yaktığı uygarlık meşalesini, sonsuza kadar söndürmeden götürmek için Türk milleti üzerine düşen görevi yerine getirmek için yoğun bir çaba göstermektedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te, Selanik'te, Şemsi Efendi Mektebinde okurken, hocasının, değişik eğitim yöntemlerinin etkisiyle başlayan ve daha sonraki yıllarda artarak devam eden ve nihayet 1928 yılına gelindiğinde olgunlaşan, harf inkılâbı fikri, onun azim ve kararıyla kısa sürede sonuca ulaşmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ülkesini çağdaş medeniyet düzeyine çıkarabilmek amacıyla gecesini gündüzüne katarak çalışmıştır. Yıllar süren azim ve kararıyla, hedefine ulaşmış ve sağlığında bu inkılâbın meyvelerini görmüştür. Gelişmeleri yakından takip etme fırsatına sahip olmuştur, Muasır medeniyet seviyesine hızla yaklaşan genç Türkiye Cumhuriyeti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeli adımlarına her zaman ihtiyaç duymuş ve duyacaktır.

⁷⁵ KORKMAZ, *agm.*, s.376.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇORUM'DA KÜLTÜREL HAYAT VE EĞİTİM

A. ÇORUM'DA GAZETELER, MECMUALAR, KÜTÜPHANELER VE MATBAA

1. ÇORUM BASINI

Basın, bir ülkede çıkan gazete ve dergi gibi yazılı ürünleri ihtiva etmektedir. Diğer bir deyimle, belirli zamanlarda neşredilip her çeşit düşünceyi ve haberi topluma ulaştıran yayınlara denmektedir. Ülkemizde basın, hükümetin halka duyuracaklarını iletme şeklinde ortaya çıkmıştır.

Takvim-i Vekayi adıyla, 1831 yılında çıkan gazete, Türk basınının Osmanlı Devletindeki başlangıcıdır. “ Bizde 1857’de ilk Matbaalar Nizamnamesi yapılmış, her nevi matbuatın Maârif Meclisince tetkik edilmesi şartı kabul olunmuştur. Bir Türk tarafından çıkarılan ilk gazete ise Agah Efendi’nin (*Tercüman-ı Ahval*)i olmuştur”⁷⁶.

Ülkemizdeki basın hayatıyla ilgili olarak Enver Behnan Şapolyo şöyle demektedir: “Türk basınının tam bir hüviyet havası yaşadığı iki dönem vardır. Biri 1908 meşrutiyetinin ilan olduğu yıldır ki 1909’da sona ermiştir. İkinci geniş hürriyet dönemi, 1923 Cumhuriyetin ilanından 4 Mart 1925 tarihinde, Takriri Sükun Kanunu’nun ilanına kadar olan devredir. Bu devirden sonra gazetecilik, Atatürk’ün meydana getirdiği inkılâpların kökleşmesi için gösterdikleri çabadır. Tek taraflı fikir gazeteciliği hamleleri yapılmıştır. Fakat gün geçtikçe, gazeteler geniş kitlelere hitap eden haber ve satış gazeteciliği şeklinde, dev adımlarla bugünkü yüksek devresine erişmiştir”⁷⁷.

⁷⁶ Faruk Süreyya ORAL, *Cumhuriyet Basın Tarihi, 1923-1973*, Ankara (Basım Tarihi Yok), s.374.

⁷⁷ Enver Behnan ŞAPOLYO, *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Ankara 1969, s.220.

Cumhuriyetle birlikte sergilenmeye başlayan demokratik yönetim, önceki yıllarda basına uygulanmakta olan sansürü kaldırmış ve basınının gelişiminin hızlanmasına ivme kazandırmıştır. Sonuçta da gerek ulusal basın ve gerekse yerel basın ülke genelinde yayılmıştır. Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar Türk basınında yayınlanan 650 gazete ve 1.125 mecmua olmak üzere toplam 1.775 adet gazete ve mecmua vardır⁷⁸. Bu sayı o dönem için bir rekor olarak görülmektedir. Türk basınında bu dönemde görülen hızlı artışın bir nedeni de yönetimde görülen şeffaflık ve hoşgörü olsa gerekir. Peş peşe yapılan inkılapların halka tanıtılmasında ve aktarılmasında önemli bir rol oynayan basın bulduğu özgür ortam sayesinde de artışını hızlandırmıştır. Harf inkılâbı öncesi ve sonrasında gerek yerel basın ve gerekse ulusal basın çok önemli görevler üstlenmiştir. Halka yeni harfleri tanıtmış öğrenmeleri için teşvik etmiştir. Aynı zamanda ülke genelinden haberler vererek hükümete yardımcı olmuştur.

Çorum'da basının varlığı, Milli Mücadele dönemine kadar uzanmaktadır. İlimizde bilinen ilk gazete, 1919 yılında, Çetin Efendi'nin yayınlamış olduğu *Ajans* isimli taş basma bültendir. Bu taş basma haber bültenin, Kurtuluş Savaşı sırasında bile çıktığı bilinmektedir⁷⁹. Bu bülten ile halkın merak ve endişesi o zamanın havasına uygun olarak giderilmektedir.

Bu bilgiler duyuma dayalı bilgilerdir, o günleri yaşamış kişilerin anlattıklarından alınmış, canlı haber kaynaklarından toplanmıştır. Çorum'da araştırmacı yazar olan emekli edebiyat öğretmeni Abdülkadir Ozulu, *Çorumlu* dergisinde yazdığı bir yazıda bu hususu şöyle dile getirmektedir: “Zira, İstiklal Savaşı yıllarında yayımlandığı söylenen bu taş basma ajanslara, sürekli arama yapılmasına rağmen ne milli kütüphane de ne de herhangi bulunması gereken bir başka yerde örneğine rastlanamamıştır. İl yıllığında var olan bu bilgiler, büyük bir ihtimalle o yıllarda Çorum kütüphanesinde görevli Eşref Ertekin'den edinilmiş olmalıdır. Eşref Ertekin, kütüphanecilik tarihinde eşine ender rastlanan bir hafız kütüp, araştırmacı ve koleksiyoncudur. Eğer bu bilgiler varsaydığım gibi Eşref Ertekin rahmetliden veya bir başka canlı kaynaktan alınmışsa böyle bir yayının varlığı şüphe

⁷⁸ METİN, *agt.*, s.26-27.

⁷⁹ Ethem ERKOÇ, *21.yy.da Çorum ve İlçeleri*, Çorum 2001, s.46.

götürmez. Ama ele gelen bir örneğinin olmaması basın tarihimiz açısından büyük bir kayıptır. Özel olarak dostlukları da kullanarak Abidin Efendi'nin hemen hemen yaşayan bütün yakınları ile ilişki kurdum evlerinde veya bildikleri bir yerde, *Ajans*'ın bir nüshasının bulunup bulunmadığını şayet varsa, görülüp iade edilmek üzere temini için çalıştım. Hepsinden de ellerinde böyle bir örnek olmadığı bulunduğu bir yeride bilmediklerine dair cevaplar aldım.

Ajans'la ilgili bilgi alınabilecek canlı kaynaklarda bugün yok. 1994-95 yıllarında yaptığım Çorum basını ve matbaacılığı ile ilgili araştırmalarımda, 1930 yılında, Çorum İl Matbaası'nda çalışmış olan Mustafa Özlücan'la yaptığım röportajda bana, Abidin Efendi'nin yayınladığı ajansla ilgi sorularım üstüne şöyle bir bilgi aktardı; Ankara'da vilayete haberler telgraflarla gelirdi. Biz gazetenin yayın gününü beklemeden çok önemli haberleri bir dosya kağıdı büyüklüğü kadar kağıtlara basar, ajans-haber başlığıyla şehir içinde halka dağıttık Abidin Efendi'nin yayınladığını bahsettiğiniz ajanslarına hiç rastlamadım⁸⁰.

Çorum gazetesi koleksiyonlarının incelenmesi yapıldığında çok iyi görülüyor ki, *Çorum* gazetesinin ilk günlerinden itibaren her nüshada ajans haberleri başlığı altında iç ve dış dünya ile ilgili haberler okuyuculara aktarılmaktadır. İç haberler içerisinde cephe haberlerine geniş yer verilmiştir. Dış haberlerin kaynakları, yurt dışı haber ajanslarının isimleri yazılarak, okuyucuya sunulmuştur.

a. Çorum Liva Gazetesi

1921 yılında, İl Genel Meclisi'nin aldığı bir kararla Çorum'da Liva adında bir matbaa kurulmuştur. İl Özel İdaresi adına kurulmuş olan bu matbaada 1 Mayıs 1921 yılında *Çorum Liva* gazetesi ile yerel basının temeli atılmıştır. İlk gazete olan *Çorum Liva* gazetesi, devlet eli ile çıkarılmıştır. Bu yüzden de yarı resmi gazete sayılmaktadır. Samsun'dan özel bir şahıstan matbaa makineleri alınarak 1921 yılında Çorum'a getirilmiştir. Matbaa

⁸⁰ Abdulkadir OZULU, *Yayımlanmamış Araştırma Sonuçları*, (Kopyası Özel Kütüphanemizde Mevcuttur.) Çorum 2005, s.1.

makinesini Çorum'a satan ve adı bilinmeyen Rum usta, bir müddet burada gazetenin baskı dizgi işlerini yeni matbaacılara öğretmiştir. Kısa bir zaman sonra Liva adı idari teşkilatlanmadan kaldırılınca, gazetenin adı önce, *Çorum Vilayet* gazetesi daha sonraları da *Çorum* gazetesi olmuştur. Önce haftada bir gün, Çarşamba günleri, iki veya dört sayfa olarak çıkan gazete, 1956 yılına kadar gelmiştir. Daha sonra bu tarihten itibaren, iki günde bir, 1957 yılından 4 Mart 1964 yılına kadar, Pazar hariç, günlük olarak çıkmıştır. Bu yayın yılları içerisinde yazı yoğunluğuna bağlı olarak dört sayfa olarak çıktığı günlerde olmakla beraber daha çok iki sayfa olarak yayınlanmıştır⁸¹.

İl Genel Meclisi'nin aldığı bir kararla *Çorum* gazetesinin, yayınına, 4 Mart 1964 tarihinde üç bininci sayısı ile son vermiştir. Kırk üç yıl gibi uzun bir zaman yayınlanan ve Çorum, eğitim, kültür, siyasi ve sosyal hayatına yön veren gazete, bu tarihi dönemin en canlı tanığıdır⁸². Günümüzde, gazetenin önemli bir kısmı, Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. *Çorum* gazetesinin, burada bulunmayan eksik sayıları, İskilip İlçe Halk Kütüphanesi'ndedir. Ayrıca iki nüshası da Milli Kütüphane'de yer almaktadır.

Çorum gazetesi, halkımızı her konuda bilinçlendirdiği gibi, ülke genelinde çıkan diğer gazete, mecmua gibi yayın organları hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, Ankara ve İstanbul gibi büyük illerimizde çıkan resmi ve özel gazetelerden de alıntılar yaparak okuyucularına aktarmaktadır. Özellikle, telgraf haberleri başlığı altında, *Anadolu Ajansı*'ndan aldığı haberleri okuyucularına yansıtmaktadır. Her sayıda mutlaka bu haberlerle ilgili bir sütun yer almaktadır.

1 Mayıs 1921'de yayın hayatına başlayan *Çorum* gazetesinin zaman içinde başka illerdeki yayın hareketlerini takip etmesi, yayın kuruluşlarıyla olumlu karşılıklı iyi ilişkiler ve sürekli diyalog içinde olmak istek ve tutumu dikkat çekicidir.

⁸¹ OZULU, *Yayınlanmamış Araştırma Sonuçları*, s.2.

⁸² OZULU, *Yayınlanmamış Araştırma Sonuçları*, s.3.

b. Fikret Gazetesi

Fikret gazetesi, Çorum'da, özel teşebbüs tarafından çıkarılan ilk gazetedir. Sahibi, Mülkiye'den mezun olan Suheyb Bey'dir. Suheyb Rumi Karafakiroğlu'nun çıkardığı *Fikret* gazetesinin, bütün mevcut nüshaları Çorum Vilayet Matbaası'nda basılmıştır⁸³. *Fikret*'in dört yüz adet basıldığı bilgilerine 1967 Çorum il yıllığında⁸⁴ ulaşılmaktadır. Gazetenin yüz para olduğu, *Fikret* başlığı altında yer almaktadır. Haftalık olarak yayınlanan gazetenin yıllık abone ücreti yüz yirmi beş krştur.

Gazete haftada bir yayınlanmak suretiyle, 1926-28 yıllarında yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin ikinci yayın yılı içinde Suheyb Bey, Çorum belediye başkanı olmuştur. Ardından, Çorum milletvekilliği ve valilik görevleri yapmıştır. Belediye başkanı olunca gazete de kapanmıştır. *Fikret* gazetesinin 1928'de kapanışından sonra Çorum'da 1951 yılına kadar özel gazete çıkmamıştır. İki sayfa olarak yayınlanan gazetenin, Çorum İl Kütüphanesi'nde kırk adet örnek koleksiyonu mevcuttur. Dördüncü sayıdan başlayan bu koleksiyon altmış iki sayıya kadar mevcuttur. Eksik sayılar bulunmakla birlikte yinede koleksiyon bu güne kadar saklanabilmiştir.

Fikret gazetesinin nüshalarının tamamına yakını, araştırmacı yazar Abdulkadir Ozulu'nun şahsi gayretleriyle temin edilerek kişisel kütüphanesinde mevcuttur. Kendisiyle yapılan görüşmeler sonucunda bu nüshaların birer fotokopisi temin edilmiştir. *Fikret* gazetesi yayınlandığı iki yıl gibi kısa süre içerisinde, Çorum'a kültür, edebiyat, eğitim, sağlık, siyaset, spor v.b. alanlarda büyük katkılar sağlamıştır. Ozulu, ilimizde özel gazetecilik alanında önemli bir isimdir. Aynı zamanda İskilip'te yayınlanan *Kurtuluş Yolu* adlı mecmuayla sıkı bir işbirliği içinde yayın yaptığı görülmektedir. İki gazetede zaman zaman birbirlerinden haber, yorum, şiir ve makaleler olarak yayınlamışlardır⁸⁵.

⁸³ OZULU, *Yayınlanmamış Araştırma Sonuçları*, s.2.

⁸⁴ *1967 Çorum İl Yıllığı*, Ankara, 1968, s. 23.

⁸⁵ OZULU, *Yayınlanmamış Araştırma Sonuçları*, s.3.

c. Kurtuluş Yolu Mecmuası

İskilip'te 5 Nisan 1926 yılında yayın hayatına başlayan mecmua, amacını şu şekilde belirtiyordu; “Aylardan beri kati bir azimle çalışan Muallimler Birliği, *Kurtuluş Yolu*'nu çıkarabilme hususundaki emelini nihayet gerçekleştirmiştir. Cehalet, taassup ve hurafeye karşı inkılâp ve medeniyet namına açtığı mücadelede, şimdiye kadar hep başarılı olan gençlik; hak ve hakikati örten perdeleri yırtarak muhit ve memleketimizi aydınlatmıştır. Şu doğan güneşle birlikte, daha yüksek bir şevk ve heyecanla durmadan, dinlenmeden çalışmak mecburiyetindeyiz. Kısa geçmişinde büyük fedakarlıklarla, halkı, müsamere, kongre ve konserlerle eğitmek, yetim ve fakir talebelere elbise ve ders aracı temin etmek gibi faydalı hizmetlerde bulunan Muallimler Birliği, çıkardığı mecmua ile halk arasına girerek daha faydalı hizmetlerde bulunacaktır. En büyük amacı, artık Türk illerinde cehalete yer vermemektir.

Gazi Paşa'nın açtığı yolda, *Kurtuluş Yolu*'nda, kendi imkanlarımızla ilerleyeceğiz ve hedefe ilk biz varacağız. Cumhuriyet'in açtığı çığırda, milletimize ilim ve mefkure borcunu ödeyip, memleketimizde fen ve medeniyet ışığını parlatacağız. Fikri tekamülümüz için mahiyetimizin böyle bir mecmuaya şiddetli ihtiyacı olduğu kanaatine varıyoruz. Bu da kaydedildiği gibi mahiyetimizin maddice manevi gayretiyle temin edilebilecektir. Hal-i ictimada bulunan çok muhterem ve maârifperver meclisi umumimizin ve onun reisi aziz valimiz, Adil Beyefendinin tezahürlerine kifayeti arz itmekle Milli ve vatani vazifemize kani oluruz”⁸⁶.

Sorumlu müdürlüğünü, ziraat memuru Cemal Bey'in yaptığı *Kurtuluş Yolu* mecmuası, idarehane olarak Muallimler Birliği'ni kullanmıştır. Cemal Bey'in tayin olup gitmesi üzerine 28 Şubat 1927 tarihine kadar sorumlu müdürlük görevini Doktor Faik Bey ve ondan sonrada Azmi Milli Mektebi muallimlerinden Hakkı Saffet Bey yapmıştır. İlk yirmi dört sayısı, Çankırı Vilayet Matbaasında basılan mecmua toplamda 42 sayı basılmış olmasına rağmen kırk bir sayı olarak görülmektedir. Bununda nedeni 36. sayının

⁸⁶ *Kurtuluş Yolu*, 1 Mart 1928.

yayınlanmamasıdır. Nedeni ise bilinmemektedir. Yirmi beşinci sayıdan itibaren Çorum Vilayet Matbaasında basılmıştır⁸⁷.

Kurtuluş Yolu mecmuası, yayım hayatına Muallimler Birliğinin, yayın organı olarak başlamış ve 15 Mayıs 1927'deki yirmi beşinci sayıya kadar da öyle kalmıştır. Muallimler Birliği, mesleki çalışmalarını dışındaki faaliyetlerini bıraktıktan ve mecmuayı tek başına yayınlamayacak hale geldikten sonra, *Kurtuluş Yolu* mecmuası, İskilip gençliği adına yayımlanmaya başlamıştır.

Başlangıçta, on beş günde bir düzenli olarak yayımlanan mecmua bazı imkansızlıklar nedeniyle, 1927 Nisanından itibaren yayınına zaman zaman ara vermiştir. Örneğin, otuz yedinci sayıdan otuz sekizinci sayıya kadar üç ay zaman geçmiştir. Bununda nedenleri o günün şartları altında bir gazete çıkarmanın ne kadar meşakkatli ve bir o kadar da maddiyat isteyen bir şey olmasıdır. Mecmuada çıkan şu makale o günkü şartları daha da açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Makaleye göre: “Muhterem Meclis Umumiye'den ricamız (mecmua ile ilgili) herkesçe malum olan yokluklara rağmen kazamızın gençliği, mecmua neşir etmek zamanın geldiği kanaatine vararak, Cumhuriyet hükümetimizin gayretiyle 5 Nisan 1926 tarihinden itibaren on beş günlük olarak, *Kurtuluş Yolu*'nu neşre başladı. Gençlik mahrumiyetler içerisinde çalışarak bu mecmuayı meydana getirdi. İlk defa, *Kurtuluş Yolu*'nu meydana getiren ve himayesine alan, sabık kaymakam, Selahaddin Bey olduğu halde, Muallimler Birliği olmuştur.

Diğer, bilumum cemiyetleri dahi sinesinde yaşatan, Muallimler Birliği, *Kurtuluş Yolu* içinde uğraşmış, geçen seneye kadar neşrinin devam ve idamesini temin etmiştir. Bugün İskilip'te olmamakla beraber teveccühleriyle iftihar edebileceğimiz, *Kurtuluş Yolu*'na manen ve madden yardım eden pek çok gençlerimiz vardır.

⁸⁷ Selim YILDIRIM, *Kurtuluş Yolu Mecmuası, Yayınlanmamış Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, Samsun 1999, s.1.

Bilhassa, Tosya Kaymakamı Bahaddin Beyefendi ile sabık ziraat memuru Cemal ve hukuk mektebindeki Asım Beyler, mecmuamızın ilk nüshalarından almak üzere kaydetmeyi bir vicdan borcu biliriz. Geçen sene ise buna, Türk Ocağındaki gençlerin iştirakiyle gazetemiz ikinci senesine ayak basarken mesleki bir mecmuadan ziyade, bu gençliğin terakki ve tekamülünü istihdam edecek bir şekle ifraz olunmuş ve Kaymakam İbrahim Reşit ve Sabık Belediye Reisi Ahmet Beylerin kıymetli delaletleri ve sabık Valimiz Faiz Beyefendi'nin büyük gayretleriyle muhterem vilayet encümen-i daimimizin gençliğe bir teveccühü asri olarak meccanen vilayet matbaasında tabı temin edilmiştir. Şu suretle *Kurtuluş Yolu*'nu bugüne kadar yokluklar içerisinde yaşatanlar bundan böyle elbette devam ettireceklerdir. Yalnız maarifperver meclis-i umumimizden son bir temennide daha bulunmak zaruretini hissediyoruz.

Kurtuluş Yolu'nun, bu seneye mahsus olmak üzere meccanen tabı ve kaidenin temini lütuf buyurularsa vilayet gençliğinin tek iftiharını ile bileceği ilmi, fenni, edebi, içtima-i bir mecmuası olarak inhisar edecektir”⁸⁸.

Mecmua, eğitim konularına çok sık yer vermektedir. Bu konularda yazılan çeşitli makaleler vardır. Bunlardan birisi 1 Mart 1928 tarihinde yayınlanan şu makaledir ki hala içerdiği konu itibariyle geçerliliğini korumaktadır. Makalede şöyle denilmektedir; “Yakın zamana kadar milletimizi sefil memleketimizi daima düşman ayakları altında yaşamağa mahkum eden sebep ne idi.? Evvel bunu teşrii idelim: Tabii verilecek cevap şu olabilir; Maalesef memleketimizde ziraat, ticaret ve zanaat ihtiyaç tespitinde asri bir sistemde tekamül edememesidir. Bunlarda bilanetice memlekette irfan umuminin tesis edememesinden ileri gelir.

Birinciye, Avrupa ve Amerika'daki mütemadin devletleri, ikinciye en bariz misal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kayıt edebiliriz. Bundan şu netice istihsal edilebilir. Maarifi yükselen milletler, maarifleri kadar yükselirler. İhmal eden milletler Osmanlılar gibi yok olmaya mahkum olurlar. Esasen bilirim ki (Bir milletin irfanına tevafuk itmeyen herhangi bir şekil hal-i terbiyeyi avdete her zaman mecburdur) demiştir.

⁸⁸ KY., 1 Mart 1928.

İşte, Osmanlı İmparatorluğu, son devirde Türk milletinin irfan-ı umumiye sine dikkat etmediğinden, Cumhuriyet sistemine inkılâp etti. Maârif mefhumu daire-i şemaline yalnız mektepleri almamıştır. Maârif deyince mektepler kadar mühim milli medeniyet ve beşeri fazilet nokta-i nazarından şayan-ı itina ile mevzusu daha hatıra gelir oda kütüphanelerdir.

Dünkü, Arap Endülüs ve bu günkü yirminci asır Avrupa medeniyetinin en mühim medeniyetleri arasından, devirden devire daha mütekamil bir haysiyette devir eden kütüphane denilen irfan abideleridir. Memleketimizin mektep ihtiyacı gerek hükümet ve gerekse halk tarafından layığı vecihle takdir edilecek birliğiyle günden güne bu mevzuların, Cumhuriyet'in şerefine layık bir surette yükseldiğini görüyoruz, kütüphane öyle değildir. Vilayetimiz misal olarak zikr edilecek olursa yalnız merkez vilayette muhasebe-i hususiye varidatından yaptırılmış muntazam bir kütüphane binası vardır. Bu da doğrudan doğruya hükümetin teşebbüsüyle yapılmıştır.

Benim kanaatime göre bu gibi numune, bilhassa memleket irfanına talik eden hususta bilme esnasına herkes alakadar olarak iktidar ve kabiliyeti nispetinde esbabına teşebbüs tevessül ve teşvik etmeli veya ettirilmeli. Cumhuriyet irfanının ali ve milli medeniyetin şeref ve selameti uğrunda icabında tehdit etmeli. Hülasa, ne yapıp onu zemin ve zamana müsait iken meydana getirmelidir.

Sonuçta, Türk milleti nazariyatınca değil ameli ve pratik fertlerden mürekkep olmalı ve olduğunu aşarıyla tarihiyle ispat ve asırdan asıra devir itmelidir. Ben insanlığı ve insanlıkta ki Ahsen-i takvimiyeti böyle anlıyorum”⁸⁹.

Osman Şahin imzasıyla yayınlanan bir şiir eğitime verilen önemi daha da açığa çıkarmaktadır.

“Hiç kalmasın irfan abidesiz köy

Okusun yavrular görsün hayatı

⁸⁹ KY., 1 Mart 1928.

İşçiler artsın yurdumda boy boy

Zenginler çoğalsın, artsın sabanı”⁹⁰

Azmi Milli Mektebi Başmuallimi Rıfat Rami ve burada muallim olan Asım Nida Beylerin çalışmaları ve fikirleri *Kurtuluş Yolu* mecmuasını ayakta tutmaktadır. Asım Nida Bey’in 1927’de Ankara Hukuk Mektebi’ni kazanarak gitmesi ve Rıfat Rami Bey’in sağlık problemleriyle uğraşması mecmuanın yayınıni zorlaştırmıştır. Masraflarının bir bölümü, Çorum İI Genel Meclisi tarafından karşılanmış olmasına rağmen, mecmua daha fazla yayın hayatını sürdüremeyerek, 1 Haziran 1928’deki kırk ikinci sayıyla birlikte yayın hayatına son vermiştir.

Kurtuluş Yolu mecmuasının bütün gaeyisi halkı eğiterek her konuda bilinçlendirmektir. Bu yöndeki çalışmalarını iki yönde incelemek gerekir. Birincisi mecmuayı çıkaran Muallimler Birliği’nin eğitimle alakalı faaliyetleridir. Kaliteyi artırmak için mecmuayı kullanmışlardır. İkincisi ise, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, hem ülke genelindeki, hem de İskilip’teki gelişmeleri halka aktararak, yapılan çalışmalar konusunda bilinçlendirmektir⁹¹.

Kurtuluş Yolu mecmuasının tamamı İskilip Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır. Aynı mecmuanın sadece üç nüshası ise Milli Kütüphanede mevcuttur.

d. Hale Dergisi

Hale dergisi, Çorum’da çıkmış olan ilk dergidir. Hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. *Çorum* gazetesinde ki bir haberde, dergi hakkında şöyle bahsedilmektedir: “Geçenlerde ihtiva eylediği muhtelif eserler ve yazılar ile intişar edeceğini haber veren refikimizin ilk nüshası bu hafta zarfında neşredilmiştir. Memleketimizin irfan-ı edebiyatına uzun müddet ifayı hizmete muvaffak olmasını temenni eyleriz”⁹². Ozulu’ya göre ise: “*Hale* adıyla çıkan bu dergi, Çorum’lular tarafından

⁹⁰ KY., 1 Ağustos 1928.

⁹¹ YILDIRIM, *agt.*, s.2.

⁹² *Çorum*, 11 Kanun-i Evvel 1928.

çıkarılması ve burada basılmış olması yönünden kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. *Hale* dergisinin ne kadar çıktığını henüz bilmemekle beraber şunu söyleyebiliriz ki, Çorum'da yayınlanan ilk dergi *Hale*'dir"⁹³.

e. Çorum'da Ünlü Gazeteciler

Abidin Efendi: Çorum'da, ilk yazılı taş baskı olan, *Ajans* (yayın tarihi,1919 yılıdır⁹⁴) isimli bir bülten çıkarmıştır. Bu bültenden günümüze hiçbir nüsha ulaşmamakla birlikte, kendisi Çorum'un ilk gazetecisi unvanıyla tarih sahnesinde yer almıştır.

Suheyb Rumi Karafakiroğlu: Çorum'un ilk özel gazetesi olan *Fikret* gazetesini (1926) çıkarmıştır. *Fikret*'i belediye başkanlığına gelmesine kadar iki yıl boyunca kendi özel gayretiyle çıkarmıştır. Belediye başkanlığı ve ardından milletvekilliği yapınca gazeteciliği de bırakmak zorunda kalmıştır.

Cemal Bey: Ziraat memuru olarak görev yaparken İskilip'te yayınlanan *Kurtuluş Yolu* adlı mecmuayı çıkaranlardandır. 31 Ocak 1927 tarihine kadar gazetenin sorumlu müdürlüğünü yapmıştır.

Doktor Faik Bey: *Kurtuluş Yolu* mecmuasının sorumlu müdürlüğünü Cemal Beyden sonra kısa bir süre bu görevi yapmıştır.

Hakkı Safvet Bey: Azmi Milli Mektebi muallimidir. Aynı zamanda gazetecilikle de uğraşmıştır. Doktor Faik Bey'den sonra *Kurtuluş Yolu* mecmuasının sorumlu müdürlüğünü yapmıştır.

Rıfat Rami: Azmi Milli Mektebi Başmuallimi'dir. Aynı mektepte muallim olan Asım Nida Bey'le yaptıkları çalışmalar ve fikirleriyle *Kurtuluş Yolu* mecmuasını ayakta tutmuştur. Asım Nida Bey'in 1927'de Ankara Hukuk Mektebi'ni kazanması ve Rıfat Rami Bey'in sağlık problemlerinin artması, mecmuanın yayınına zorlaştırmıştır. Rıfat Rami Bey'in uzun süreli tedavi için Çorum'a gitmesinden sonra, 1 Haziran 1928'deki kırk ikinci sayıyla birlikte yayın hayatına son vermiştir.

⁹³ OZULU, *Çorum Hakimiyet*, 28 Mart 1996.

⁹⁴ OZULU, *Çorum Hakimiyet*, 28 Mart 1996.

Asım Nida Bey: Azmi Milli Mektebi muallimlerinden ve aynı zamanda gazetenin baş muharrirlerindendir. Rıfat Rami Beyle birlikte *Kurtuluş Yolu* mecmuasını çıkarmıştır. Daha sonra Ankara Hukuk Fakültesini kazanmış ve mecmuayı bırakmak zorunda kalmıştır.

Doktor Mecid Alaaddin: Zaman zaman *Kurtuluş Yolu*'nda haberler yapmıştır.

Nedret: *Kurtuluş Yolu* mecmuasında sık sık çocuk şiirleri yayınlamıştır..

Hacı Baba: *Kurtuluş Yolu* mecmuasında nezaket kuralları ile ilgili günlük denemeler ve fıkralar yayınlamıştır.

Osman Şahin: İskilip'te görev yapan musiki dersi muallimidir. Çorum merkez doğumludur. *Kurtuluş Yolu* mecmuasında şiirleri sık sık yer almaktadır.

Halil Rafet: *Kurtuluş Yolu* mecmuasında, eğitimle alakalı konularda makaleleri yer almaktadır.

Dr. İbrahim Ethem: *Çorum* gazetesinin, Doğumevi muhabirliğini de yapan doktor İbrahim Ethem, gazetede sağlık sorunlarıyla ilgili yazılar yazmaktadır.

Dr. Hamid Şakir Bey: *Fikret* gazetesinin bir dönem müdürlüğünü de yapmış ve zaman zaman yazıları yayınlamıştır .

Katipoğlu: *Kurtuluş Yolu* mecmuasında şiirler ve makaleler yayınlamıştır. Yapılan araştırmalara rağmen, hayatı hakkında fazla bir bilgiye ulaşamamıştır.

2. ÇORUM'DA MATBAA

Çorum ilinde, Cumhuriyet öncesinde açılan bir matbaa bulunmaktadır. 1921 yılında açılan bu matbaa, uzun yıllar hizmet ederek, 1988 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Samsun'dan özel bir şahıstan, matbaa makineleri alınarak Çorum'a getirilmesiyle açılmıştır. Matbaa makinesini Çorum'a satan Rum usta, bir müddet burada, gazetenin baskı dizgi işlerini, yeni matbaacılara öğretmiş, böylece Çorum ilinde ilk matbaa 1921 yılında bu şekilde kurulmuştur. Çorum vilayet matbaası, il özel idaresi bünyesinde, ilin diğer baskı işlerini 1988 yılına kadar sürdürmüştür. Bu matbaada, çeşitli şahıslara ait kitaplarla, köy kalkınmasında gerekli tarım ve sağlıkla ilgili broşürler basılmıştır. Bu matbaanın baskısını yaptığı çok kıymetli yayınlar vardır. Bunlar arasında, *Çorum* gazetesi(1921) *Fikret* gazetesi (1926), *Kurtuluş Yolu*

mecmuası (1926), *Hale* dergisi ve *Çorumlu* dergisidir (1938). Kapanana kadar, Çorum kültür hayatında çok önemli bir yere sahip olan bu matbaa, teknolojiye yenik düşmüş ve 1988 yılında kapanmıştır.

3. ÇORUM'DA KÜTÜPHANELER

Kültür hayatının vazgeçilmez unsurlarından biriside kütüphanelerdir. İnsan hayatında ekmek ve su gibi lüzumlu olan ve her yaşta insanın daima, bilgi ve okumak için başvurduğu ilim yuvalarıdır kütüphaneler. Bundan dolayıdır ki bir memleket için medeni ihtiyaçların en önde geleni, varlığı ile şeref ve itibar duyulacak en mühim hazine sayılacak yerler kütüphanelerdir.

Ülkemizde kütüphaneciliğin geçmişinin bir hayli eskiye dayandığı bilinmektedir. Cumhuriyet öncesi Türk kütüphaneciliği, vakıfların desteğinde hayatlarını sürdürmüştür. Vakıf desteğindeki kütüphanecilik, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Türk kütüphaneciliğinin uzun süre devam etmiş olan varlığı, vakıflar sayesinde olmuştur⁹⁵. Çorum ilinde kütüphaneciliğin tarihi oldukça eskilere gitmektedir. Evliya Çelebi, Çorum'da bu durumla ilgili olarak: “Bilgi sahipleri, nüktedan çelebileri, bilgin, salih ve şeyhleri gurbetten gelmiş adamları, iyi hali ile bilinen mümin kimseleri çoktur”⁹⁶ demiştir. Bu sözü ile Çorum halkının bilgili ve ilim sahibi insanlar olduğunu belirtmektedir.

Çorum, çeşitli kültür ve uygarlıklara mekan olduğu için arkeolojik araştırmalarda yazılı belgelere, tabletlere rastlanmış olsa da mektep-kitap ilişkisi medreselerin kuruluşuyla başlamıştır. Medreselerde ve görev yapan ilim adamlarının evlerinde, kitaplıkların oluştuğu bilinmektedir. Bu çerçevede, ilimizde kütüphane hizmetlerinin geçmişi on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır.

İlde, halka açık ilk kütüphane, 1756 yılında Hacı Ali Mahmut Efendi tarafından kurulmuştur. 1787 yılında Süleyman Fevzi, bugünkü İstiklal İlk mektebi bahçesinin

⁹⁵ Özer SOYSAL, *Türk Kütüphaneciliği*, Ankara 1998, s.34.

⁹⁶ Evliya ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sadeleştiren, Tevfik TEMELKURAN, Necati AKTAŞ), İstanbul 1986, C.1-2, s. 695.

bulunduğu yerde, bir kütüphane binası yaptırmış ve buraya altı yüz cilt kitap bağışlamıştır. 1878 yılında, Müftü Ahmet Feyzi Efendi'nin, 1900'de de Hacı Hasan Paşa'nın kütüphane kurduğu bilinmektedir. 1895'de Hacı Hasan Paşa, Ulu Cami bahçesinde bulunan medresenin iki odasının, kütüphane olarak kullanılması için İstanbul'dan dokuz yüz kadar kitabı satın alarak buraya göndermiştir⁹⁷.

H.1316/M.1899-1900 tarihli *Maârif Salnamesi*'nde, Çorum ve kazalarında toplam sekiz adet kütüphane mevcuttur. Bu kütüphanelerin isimleri, buldukları yerler, kurucuları, kuruluş tarihleri ve kitap sayıları Tablo 1'de olduğu gibidir.

Tablo 1: H.1316/M.1898-1899 tarihli *Maârif Salnamesi*'ne Göre, Çorum Ve Kazalarında Bulunan Kütüphaneler⁹⁸:

Kaza	Kütüphanenin İsmi	Mahalle	Banisi	Kitap Adedi
Merkez	Fevziye-i İrfaniye	Çöplü Mah.	Süleyman Fevzi Paşa	850
Merkez	Fevziye-i İrfaniye	Emir Ahmed Mah.	Hacı Ahmet Efendi	5.955
Merkez	Fevziye-i İrfaniye	Cami Kebir Avlusu	Ferik Hacı Hüseyin Paşa	180
İskilip	Hocazade	İkizoğlu Mah.	Hacı Mustafa Efendi	55
İskilip	Şeyh Hasib	Dibağhane Mah	Şeyh Habib Efendi	89
İskilip	Cami Kebir	Çarşı Devani Mah.	Serbestzade Ahmet	68
İskilip	Terzi Bekir Ağa	Hacı Pir Mah.	Terzi Beğler Ağa	20
Sungurlu	Cami-i Kebir	Cam-i Kebir Devani	İbrahim Efendi	29
		8 adet kütüphane		7.246

Tablo 1'e bakıldığında, Çorum merkezde bulunan üç kütüphanenin toplam kitap adedi 6.985 tir. İskilip kazasında bulunan dört adet kütüphanenin kitap mevcudunun toplamının 232 olduğu görülmektedir. Sungurlu kazasında bulunan kütüphanede ise yalnızca 29 adet kitap olduğu resmi kayıtlarda mevcuttur. Yine aynı salnamede yer alan diğer illerin kütüphane ve kitap sayısını karşılaştırıldığında, ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Ankara'da üç, Kayseri'de iki, Yozgat'ta iki kütüphane var iken, Çorum'da

⁹⁷ OZULU, *Çorum Hakimiyet*, 28 Mart 1996.

⁹⁸ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1898-1899, s.868-869.

kazalarıyla birlikte bu sayı dokuzdur. Çorum kütüphane sayısı bakımından, çevre illere göre şanslıdır. Kütüphanelerde bulunan kitap sayıları karşılaştırıldığında ise; Ankara’da 1.511, Kayseri’de 951, Yozgat’ta 678, Çorum’da ise 6.992 adettir. Bu, toplam kitap sayısını, kütüphane sayısına bölüp oranlandığı zaman, Çorum’da kütüphane başına 776 kitap düştüğü görülmektedir. Bu rakamda diğer illere göre yüksektir. Çorum’da bulunan dokuz kütüphane içinden, Fevziye İrfaniye Kütüphanesi 5.955 adet eserle göze çarpmaktadır. Diğerlerinde 20 ila 850 arası eser yer almaktadır⁹⁹.

Çorum merkezinde yer alan ve daha önceleri Hacı Ali Mahmut Efendi tarafından kurulan, yine 1787 yılında Süleyman Fevzi Paşanın bugünkü İstiklal İlk Mektebi bahçesinde kurduğu kütüphane ile 1878 yılında Müftü Ahmet Feyzi Efendi’nin kurduğu, 1900’de Hacı Hasan Paşa’nın kurduğu kütüphaneler de bulunan 6.708 kitap toplanıp bir araya getirilerek 1924 yılında Çorum Milli Kütüphanesi olarak, halkın da katkısıyla, şimdi belediye yönetim binası olarak kullanılan yerde kütüphane oluşturulmuştur¹⁰⁰.

Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun (3 Mart 1924) kabulü sonrası, Çorum’da mevcut medreselerin kapatılmasının ardından, bu mekteplerin ortada kalan kütüphane birikimlerini bir araya toplayacak ve Çorum’un kitap zenginliğinin muhafazasına mekan olacak yeni bir kütüphane binası yapımı için aydınlar bir araya gelerek, ‘Kütüphane Binası Hususi İnşaat Komisyonu’ adıyla bir sivil oluşumu meydana getirmişlerdir.

1924 yılında 60.000 lira harcanarak, halkın, gönüllü işçi ve usta olarak binanın yapımında ücretsiz emek verdikleri ve halen mimari bir estetiğe sahip olan bina yapılmıştır. Günümüzde, Belediye başkanlık makamının bulunduğu iki katlı taş bina tamamlanmış ve Milli Kütüphane levhası, Saat Kulesi’ne bakan cephesi üzerine yerleştirilmiştir. *Çorum* gazetesi bu merasimi şöyle haber yapmaktadır: “Ankara’dan davet edilen, İçişleri Bakanı

⁹⁹ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1888-1899, s.868-869.

¹⁰⁰ OZULU, *Çorumevi Dergisi*, Çorum Eğitim ve Kültür Vakfı (ÇEKVA), S.13-14, Mayıs 2003, İstanbul, s.5-6.

Cemil Bey ve Sağlık Bakam Dr. Refik Bey'in katılımlarıyla, Çorum kültür tarihinde fevkalade önemli konuşmaların yapıldığı büyük bir merasimle açılmıştır”¹⁰¹.

Tayyar Anakök, bu bina ile ilgili olarak *Çorum Tarihi* adlı eserinde. “ İlk planında üst kat; Milli Kütüphane, kısmen müzelik eserler teşhir odası ve Muallimler Birliği toplantı odası, musiki mektebi alafranga, alaturka müzik çalışma odaları, alt kat ise Osmanlı Bankası ve özel işyerleri olarak değerlendirilmiştir. 1938 yılında kütüphane alt kata indirilmiş üst kat tamamen Halkevi olarak kullanılmıştır. 1940'lı yıllarda ilk başta kütüphane olarak yapılan bu binadan alınarak, İnkılâp İlk Mektep binasına taşınmış ve 1950 başında tekrar alt katta, batı cephesinde, girişteki karşılıklı iki odaya getirilmiştir, 1925 yılında 4.560 adet olan kitap sayısı, Maârif Vekaleti ve hayır sahibi kişilerin gayretiyle 1938 yılına gelindiğinde 8.746 ya çıkmıştır”¹⁰² demektedir. 1960 ihtilalinden sonra da belediye binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İkinci defa, halkın birlik ve beraberlik içinde çalışarak gerçekleştirilen kütüphane binası, bugünkü Hasan Paşa Kütüphanesi'nin binasıdır. Anadolu kentleri içinde Cumhuriyet dönemi içerisinde planı kütüphane binası olarak çizilip yaptırılan ve bu amaçla kullanıma açılmış ilk yerlerdendir. Burasının yapımı da yine Çorum'lu aydınların öncülüğünde ve harcamaların büyük bir kısmı halk katkısı sağlanarak gerçekleştirilmiştir. İlk kütüphanenin, yani bugünkü taş binanın açılışında kütüphane yaptırma komisyonu üyesi Hoca Kamil Efendi'nin yaptığı konuşma, oldukça güzel ve anlamlıdır.

Hoca Kamil Efendi'nin konuşmasının bir bölümü şöyledir: “... Huzuru şerefinde bir vaazı tazim aldığımız bu kütüphaneler bir vakitler muharrirlerinin dimağı fazılında tecelli edip ahvala faide bahş olmak için ihya buyurulan birer hazine, birer irfan yadigarıdır. Mazinin metrukâtı nefisesi, halin pek kıymetli asarıdır. Kütüphanelerde beşeriyetin alamına ağlayan gözler vardır. Kütüphanelerde zulme karşı kanayan kalpler vardır. Kütüphanelerde

¹⁰¹ *Çorum*, 3 Ağustos 1925.

¹⁰² Tayyar ANAKÖK, *Çorum Tarihi*, (Daktilo İle Basılmış), Çorum 1950, s.129.

uluhiyete doğru yükselerek açılmış müstakil yollar vardır. Kütüphanelerde beşeriyetin mürebbi-i hakiki ve mürşid-i maddi ve manevisi olan kitaplar vardır”¹⁰³.

1 Mart 1928 tarihli İskilip *Kurtuluş Yolu* mecmuasında (1926), Asım Nida imzasıyla yazılmış olan bir makalede, memleketin maârif ve kütüphane durumuna değinilmiştir. O yıllarda kütüphaneye niçin önem verilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Mektep yapımının yanında kütüphane yapımının da mutlaka olması gerektiğini belirtmektedir. Arap ve Endülüs medeniyetlerinin en güçlü dönemiyle bugünkü Avrupa medeniyetinin oluşmasında kütüphanelerin rolünün büyüklüğünden bahsetmektedir. Asım Nida makalesinde: “Yakın zamana kadar milletimizi sefil memleketimizi daima düşman ayakları altında yaşamağa mahkum iden sebep ne idi?. Evvel bunu teşrii idelim: Tabii verilecek cevap şu olabilir: Maalesef memleketimizde ziraat, ticaret ve zanaat ihtiyaç tespitinde asri bir sistemle tekamül edememesidir.

Maârif mefhumu daire-i şemalına yalnız mektepleri almamıştır. Maârif deyince; mektepler kadar mühim, milli medeniyet ve beşeri fazilet nokta-i nazarından bir mevzusu daha hatıra gelir ki oda kütüphanelerdir. Dünkü, Arap, Endülüs ve bu günkü yirminci asır Avrupa medeniyetinin en mühim emeli medeniyetleri asırdan asıra, devirden devire daha mütekamil bir haysiyet de devir eden kütüphane denilen irfan abideleridir ”¹⁰⁴ demektedir. Günümüzde Çorum’un ve hatta ülkemizin en önemli kütüphanelerinden birisi olan Hasan Paşa Kütüphanesi, “23 Nisan 1963 yılında Çorum Genel Kütüphane Binası Yapıtırma Derneği tarafından yaptırılan binaya taşınmış ve hizmete açılmıştır. Hasan Paşa Kütüphanesi içerisinde varolan 3.454 nadide el yazması eserle ve toplamda 45.541 adet kitapla, Çorum kültür tarihinde görevini devam ettirmektedir”¹⁰⁵. Günümüzde bina yetersizliği ve eleman sıkıntısına rağmen, büyük özveriyle halkımıza hizmet etmekte olan Hasan Paşa Kütüphanesi’nin daha çok ilgi ve desteğe ihtiyacı olduğu muhakkaktır.

¹⁰³ OZULU, *Çorumevi Dergisi*, S.13-14 Mayıs 2003, s.5-6.

¹⁰⁴ KY., 1 Mart 1928.

¹⁰⁵ OZULU, *Çorum Hakimiyet*, 28 Mart 1996.

İskilip kazasında on dokuzuncu yüzyılda kütüphanenin varlığına rastlamaktadır¹⁰⁶. Hocazade, Şeyh Hasib, Camii Kebir ve Terzi Bekir Ağa kütüphaneleri, İskilip medreselerinde okuyan talebelerin ve halkın hayatına önemli bir katkı sağlamaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924 yılında, bugünkü adıyla açılan, Halk Kütüphanesi vardır. Bu kütüphane açıldığı günden buyana, gerek İskilip için ve gerekse ülkemiz için önemli kültür ve tarih kaynaklarını barındıran bir yer olma özelliğini korumaktadır. El yazması eserlerin yanında, Osmanlı Türkçe'siyle yazılmış birçok kaynakların yer aldığı bu kütüphanemizde, *Çorum* gazetesiyle, *Kurtuluş Yolu* mecmualarının bazı sayılarını da bulmak mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, kütüphaneye büyük önem veren İskilip halkının, zaman zaman yeri değişen ve yer bulmakta zorlanan burası için her türlü fedakarlığa katlandığı görülmektedir. 1926 yılında köhne bir binanın basık odasında faaliyet gösteren kütüphanenin, durumu ile ilgili *Kurtuluş Yolu* mecmuasında şöyle bir haber çıkmıştır: “Kazadaki Milli Kütüphanemiz dar bir binanın basık süküfleri altında bulunmasına rağmen, şimdiye kadar, Türk Ocağı, Muallimler Birliği Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi her biri yine memleket irfanına hadim cemiyetleri dahi sinesinde saklamış ve bu cemiyetlerin bir çok faaliyetlerine saha olmuş vakayı ve hadisatta müspet olan bir hakikattir. Binaaleyh memleket kütüphanesinin daha ileri ve mükemmel bir sahaya ulaşmasına yardım etmiş olmakla beraber mezkur cemiyetlere dahi bir daha geniş bir faaliyet eylemiş olabilmek için kütüphanenin boş kalan Kız Mektebi'ne nakli için makamı kazaca teşebbüsatta bulunduğunu ve mercilere arz olduğunu haber aldık. Kız Mektebi'nin tevhide dolayısıyla boş kalan bu bina başlı başına bir Erkek Mektebi olmak kabiliyetinde bulunmadığında, bunun memleket gençlerinin irfanına, içtimaiyetine hadim olan kütüphaneye tezyin ettiklerinden emirlerinin nihayetine kadar gayretlik gayretine geldikleri vaka olur”¹⁰⁷. *Kurtuluş Yolu* mecmuası 1928 yılının kütüphanesinin durumunu böyle açıklamakta. Günümüzde bina sıkıntısı olmayan İskilip Halk Kütüphanesinin, korunmaya ve modernleştirilmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir.

¹⁰⁶ *Maârif Salnamesi*, H.1316 /M.1898-1899, s.868-869.

¹⁰⁷ *KY.*, 1 Mart 1928.

Sungurlu kazasında on dokuzuncu yüzyıl sonlarında merkezde, Camii Kebir Mahallesi'nde, aynı adla bir kütüphane vardır¹⁰⁸. Bu kütüphane sahip olduğu kitap mevcuduyla küçüktü. İçerisinde bulunan yirmi dokuz adet kitapla, o yıllarda Sungurlu kazasında bulunan medrese ve diğer mektep talebeleriyle halka hizmet etmektedir.

Çorum'da bunlardan başka birde, Muallimler Kütüphanesi vardır. Burası il merkezindeki ve köylerdeki muallimlerin yararlanabilmesi ve bilgilerini geliştirmesi için açılan bir yerdir. Bu konu hakkında, *Çorum'da Cumhuriyet'in 15.Yılı* adlı eserde şöyle bilgi verilmektedir:

“Vilayetimiz muallimlerinin mütalaa ve tettebbu ihtiyacını kültür direktörlüğü vilayet merkezinde ilmi, mesleki ve değerli eserleri ihtiva eden seyyar bir kütüphane meydana getirmiştir. Bütün vilayet muallimlerinin istifade etmekte olduğu bu kütüphanede, 384 ilmi ve mesleki mecmua, 189 roman ve hikaye, 60 piyes ve monolog, 37 düstur kanunlar, 367 mesleki eserler, 60 tarih yurt bilgisi ve coğrafya, 45 istatistik vardır. Günün hadisatını tetkik ve takip etmek mecburiyetinde bulunan her muallim bütün ilmi ve terbiyevi müşkülli bu kütüphanedeki eserlerden istifade suretiyle halledebileceklerdir.

Vilayet merkezine en uzakta bulunan bir köydeki muallime, istediği her hangi bir zamanda, kütüphanedeki eserlerden istifade etmek imkanları hazırlanmıştır. Yavrularımızı bilgili ve sağlam yetiştirmek, büyük vazifesini, üzerine alan muallimlerimizin istifadesi için meydana getirilen bu kütüphanenin çok yerinde olduğu aşikardır”¹⁰⁹.

Bu kütüphane, uzun yıllar ilde, muallimlere hizmet vermiştir. Hasan Paşa Kütüphanesi'nin geliştirilmesiyle zamanla önemini yitirmiş ve kapatılmıştır. Açık olduğu süreler içinde, Çorum eğitim ve kültür dünyasına katkıları büyük olmuştur. Sahip olduğu toplam 1.082 adet kitapla, o günün şartlarında azımsanamayacak bir hizmet sunmuştur. Hemen her branşta bulunan çok sayıda eser, muallimlerin bilgilerini artırmak ve kendilerini geliştirmek için önemli kaynak olmuştur.

¹⁰⁸ *Maârif Salnamesi* , H.1316 /M1898-1899, s.968-869.

¹⁰⁹ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, İstanbul 1938, s.50.

Çorum ilinin diğer kazalarındaki kütüphanelerin, bu dönemde henüz açılmamış olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda bütün kazalarda kütüphaneler açılmıştır. Bu kütüphaneler Tablo 2’de açılış tarihleri ve kitap mevcutlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 2: Cumhuriyet Döneminde Çorum Merkezde Ve Kazalarında Bulunan Kütüphaneler¹¹⁰

Kütüphanenin Adı	Kuruluş Yılı	Kitap Mevcudu
Hasan Paşa	1925	46.000(3.454 elyazması)
İl Halk Kütüphanesi	1991	12.000
Faik Tonguç	1964	7.000
M. Şadisoğlu Kütüphanesi	1997	1.000
Mimar Sinan HEM	-----	2.000
İlahiyat Fakültesi	1993	13.000
Alaca İlçe Halk	1976	9.500
Bayat İlçe Halk	1985	4.200
Dodurga İlçe Halk	1996	400
İskilip İlçe Halk	1924	35.000 (525 elyazması)
Kargı İlçe Halk	1979	9.500
Mecitözü İlçe Halk	1967	12.000
Osmancık İlçe Halk	1967	12.000
Sungurlu İlçe Halk	1963	18.000
Uğurludağ İlçe Halk	1981	7.000
Bogazkale 100. Yıl	1982	6.000
Oğuzlar İlçe Halk	1981	6.200
Alacahöyük Halk	1995	1.700
Arifegazili Halk	1985	4.200
Seydim Abdulkadir Ozulu	1996	1.000
Ortaköy İlçe Halk	1990	3.000

¹¹⁰ Ethem ERKOÇ, *21.yy. da Çorum ve İlçeleri*, 2001,s.46.

ÇORUM'DA EĞİTİM

A. CUMHURİYET ÖNCESİNDE ÇORUM'DA EĞİTİM

1. Osmanlı Devleti Klasik Döneminden Miras Kalan Müesseseler

a. Medreseler

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren önemli bir eğitim kurumu olan medreseler hakkında, Eğitim Tarihçisi olan Sadiye Tutsak *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler* isimli eserinde: “Osmanlı Devleti'nde medreseler, amaç ve gördükleri hizmet bakımından iki büyük gruba ayrılmaktadır. Umumi medreseler, İslami ilimlerle, islam dünyasına sonradan giren ilimlerin öğretildiği medreselerdir. Kadı, müderris ve müftü yetiştirmek üzere kurulmuşlardır. Bu çeşit medreseler köylere varıncaya kadar Osmanlı topraklarının her yerinde açılmıştır”¹¹¹ demektedir. “Medreselerde dersler müderrisler ve müderris yardımcısı olan mudler tarafından verilirdi. Öğretim parasızdır. Ayrıca da öğrencinin yiyeceği ve giyimi medrese yönetimince karşılanırdı”¹¹². Medreseler hakkında yine Mustafa Ergün: “Medreseler kuruluş ve yükseliş döneminde Osmanlı toplumunun en yaygın eğitim-öğretim kurumları, medreseler idi. Medreseler tarihinde Osmanlıların esas önemi, medrese teşkilatını bir düzene koymalarıdır”¹¹³ demektedir.

Osmanlı Devleti döneminde, Çorum eğitim tarihiyle ilgili ilk yazılı belge Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'dir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* “1649 yılında Çorum'da yedi yerde medrese varsa da Murad Han Gazi Medresesi mamur ve meşhurdur. On bir sıbyan mektebi bulunmakta idi” demektedir¹¹⁴.

¹¹¹ Sadiye TUTSAK, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler* (1850-1950), Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002, s.4.

¹¹² Hasan CİCİOĞLU, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk Ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.8.

¹¹³ Mustafa ERGÜN, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s.22.

¹¹⁴ Evliya ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sadeleştiren, Tevfik TEMELKURAN, Necati AKTAŞ, İstanbul 1986, C.1-2, s. 695.

“M.1572 (H.980) yılında Elhac Sinan Bin Mustafa adında bir kimse, Çorum’da Esirüddin Mahallesi’nde bir muallimhane yaptırmış ve burası için kendine ait birçok mülkü vakfetmiştir. Bu vakfiyeler saltanat tarafından uygun bulunmakta, bu muallimhanede, 1794 yılında muallim olarak, Mahmut ve Ahmet kardeşlerden bahsedilmektedir. 1595 (H.1004) yılında Çorum’da, Sabuncu Mahallesi’nde, Hacı Mehmet Kızı Hacı Zehra adındaki bir hanım Darülkur’an (Eski ilk mektep) açarak sekiz dükkan ve bin dirhem (üç kilo) para vakfediyor. Bu mektebin muallimine günde beş dirhem verilmesi bildiriliyor. 1860 (H.1277) yılında, Çorum’da Gülabibey Mahallesi’nde bir medrese bulunduğu, bu medreseye Hacı Hüseyin kızı Emine Hanımın 540 krş vakfettiği ve bunun (Ömer Necmi) medresesi olduğu anlaşılmaktadır”¹¹⁵.

H.1316/M.1899-1899 Tarihli *Maârif Salnamesi*’ne göre, Çorum merkezde bulunan medreselerin, buldukları yerler, adı, kurucuları, müderrisleri ve talebe adedi bu konuda daha sağlıklı bilgi vermek açısından aşağıda Tablo 3’de verilmiştir¹¹⁶.

Tablo 3. H.1316/M.1898-1899 Tarihli *Maârif Salnamesi*’ne Göre, Çorum Merkezde Bulunan Medreseler.

Medresenin İsmi	Mahallesi	Müderrisi	Talebe Sayısı	Medresenin Banisi
Cami-i Kebir	Camii-şerif havlusu	Osman Efendi	25	Alaaddin Selçuki
Süleyman Fevzi Paşa	Çöplü Mah.	Mustafa Efendi	15	Tevki-i Süleyman Fevzi Paşa
Ölçek Oğlu	Çöplü Mah.	Hasan Efendi	30	Ölçekzade Hüseyin Ağa
Muzaffer Bey	Medrese Mah.	Şamlızade Abdullah Efendi	13	Muzaffer Paşa
Kurdoğlu	Emir Ahmet Mah.	Ahmed ve Nuri Efendiler	30	Kurdoğlu Süleyman Ağa
Hacı Osman Efendi	Hacı Nasrullah Mah.	Mustafa Efendi	30	Hasan Ağa
Abdülbaki Paşa	Şeyh Eyüp Mah.	Ahmet Efendi	35	Defterdar Abdülbaki Paşa
Hulusi Paşa	Hacı Recep Paşa Mah.	Şerif Efendi	35	Hulusi Paşa
Han	Gülabi Bey Mah.	İbrahim Efendi	15	Ömer Necmi Efendi
Kırklar Paşa	Sağırağa Mah.	Ahmet Arif Efendi	10	Fatma Şerife Hanım

¹¹⁵ 1967 Yılı Çorum İl Yıllığı, Ankara 1968, s.142-143.

¹¹⁶ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1899-1900, s.860-864.

Tablo 3’deki bu medreselerden başka, “Ulucami bahçesinde 4. Murad Medresesi, Kemaleddin ve Hüsamiye Medreseleri, Karahisarlı Mahallesi’nde İrfaniye Medresesi, Hacı Recep Mahallesi’nde Alaybeyi, Şerife Hatun ve Abdullah Medreseleri, ayrıca Cemaleddin Abdülfettah Medreseleri de bulunmaktadır”¹¹⁷.

Çorum’un kazalarından olan ve 1875 yılında kazaya dönüştürülen Mecitözü’nde, o yıllarda bir medresenin varlığını görülmektedir. Merkezde, cami civarında açılmış olan bu medrese kazanın önemli eğitim yuvalarındandır.

Osmancık kazasında eğitim öğretim faaliyetleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmed’in hocası Akşemseddin’in hocalık yaptığı medresenin burada varlığı bilinmektedir¹¹⁸. Bu medreseler tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. H.1318/ M.1900-1901 *Maârif Salnamesi*’ne Göre, Osmancık Kazasında Bulunan Medreseler ¹¹⁹:

İsmi	Mahallesi	Müderrisi	Talebe sayısı	Banisi
İmaret	Güney	Hafız Abdullah Efendi	104	Koca Mehmed Paşa
HafızAbdullah Efendi	Makbul Ağa	Makbul Ağa	30	Mukbil Paşa
Kadı Ferahşad	Kadı Ferahşad	Kadı Ferahşad	50	Kadı Ferahşad
Kızıl Hüseyinzade	Camii Kebir	Hafız Abdullah Efendi	90	Hacı Osman Ağa
Kargı	Camii Kebir	Ahmed Efendi	40	Ahali
Kargı	Culuk Kariyesi	Mehmet Efendi	35	Ahali

İskilip kazasında, Osmanlı Devleti döneminde, eğitim öğretim faaliyetleri önemini koruyarak günümüze kadar devam etmiştir. H.1319/M.1901-1902 tarihli *Maârif Salnamesi*’ne göre, sekiz tanesi kaza merkezinde, bir tanesi de merkeze bağlı Karaviran

¹¹⁷ ANAKÖK, *age.*, s.128.

¹¹⁸ *Çorum İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Şahin ERTÜRK, Nurettin EFTEKİN, Abdullah ÇAĞLAR, Yılmaz BIÇAK, Atakan GÜLEZ, Ethem ERKOÇ, İrfan ÇEMEREK, İsmail KOÇBEY, Duran DEMİRCİ, Çorum 1998, s.87.

¹¹⁹ *Maârif Salnamesi*, H.1318/ M.1900-1901, s.1068-1069.

(Oğuzlar) kariyesinde olmak üzere toplam dokuz medrese mevcuttur. Bu medreselerin kurucuları, kuruldukları yerler, talebe sayıları, Tablo 5’de olduğu gibidir.

Tablo 5. H.1318/M.1900-1901, *Maârif Salnamesi*’ne Göre, İskilip Kazasında Bulunan Medreseler¹²⁰:

Medresenin İsmi	Mahallesi	Müderrisi	Talebe Sayısı
Hacı Mustafa Efendi	Ekizoğlu Mah.	Ömer Efendi	59
Şeyh Habib Efendi	Tabakhane Mah.	Münir Efendi	56
Serbest Ahmed Ağa	Kaleboğazı Mah.	Hasan Efendi	22
Hacıbey	Alibey Mah.	Şükrü Efendi	65
Terzi Bekir Efendi	Hacıpiri Mah.	Hacı Ahmed Efendi	67
Ebussuud	Meydan Mah.	Ahmed Efendi	60
Nur-u Osmaniye	Alibey Mah.	Abdullah Efendi	52
Hamidiyye	Temenna Mah.	Ali Efendi	27
Hacı Ali Ağa	Karaviran Kariyesi	Ali Efendi	43

Tablo 5’e bakıldığında İskilip’te Osmanlı döneminde birçok medresenin varlığı görülmektedir. Bu medreselerin talebe sayısı ortalama ellinin üzerindedir. Bu medreselerin yanında, kazalarda da var olan diğer mekteplerde göz önünde bulundurulursa, eğitime verilen önem ortaya konmuş olmaktadır. Kazada M.1889 (H.1316) tarihinde, Maârif Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, gayretli çalışmalarıyla eğitimin gelişmesine destek olmuştur.

Osmanlı Devleti döneminde, Sungurlu kazasında da medreseler bulunmaktadır. Kaza merkezinde ve bazı köylerde bulunan bu medreselerin masrafları da, kurucuları ve halk tarafından karşılanmaktadır.

¹²⁰ *Maârif Salnamesi*, H.1318/M.1900-1901, s.1064-1065.

Tablo 6. H.1317/M.1899-1900 *Maârif Salnamesi*'ne Göre, Sungurlu Kazasında Ve Köylerinde Bulunan Medreseler¹²¹:

Medresenin Adı	Bulundu-ğu Yer	Müderrisin adı	Talebe Adedi	Banisi
Cami-i Kebir	Zir	Müftü Efendi	135	Mehmet Efendi
Hilmi Efendi	Bala	Şakir Efendi	68	Nabi Efendi
Osman Efendi	Bala	Osman Efendi	83	Osman Efendi
Hacı Mustafa	Bala	Hacı Mustafa	26	Hacı Mustafa
Mantıkcızade	Başpınar	Hafız Ömer	28	Ahmed Efendi
Ahmed Efendi	Bala Mah.	Ahmed Efendi	8	Hüseyin Efendi
Hasan Efendi	Evcı Köyü	Hasan Efendi	30	Hasan Efendi
Hüsnü Efendi	Yahşili Köyü	Hasan Efendi	40	Köy ahalisi tarafından
Ali Efendi	Tirkeşen Köyü	Ali Efendi	25	Köy ahalisi tarafından
Hüsnü Efendi	Yahşili Köyü	Hasan Efendi	40	Köy ahalisi tarafından
Ali Efendi	Tirkeşen Köyü	Ali Efendi	25	Köy ahalisi tarafından

Sungurlu merkezde beş ve köylerde beş olmak üzere toplam on adet medrese bulunmaktadır ve bunlara beş yüz yirmi sekiz talebe devam etmektedir¹²².

Çorum ilinin, medrese sayısı bakımından, ülke geneli göz önüne alındığında, diğer bölgelere göre daha fakir olduğu gözlenmektedir. Merkezde bulunan on adet medresede toplam iki yüz otuz sekiz adet talebe bulunmaktadır¹²³. Çorum ilini, kazalarıyla karşılaştırdığımızda ise, il merkeziyle pek farklı bir tabloyla karşılaşmamaktadır. Çorum ili, Cumhuriyet öncesi Ankara'ya bağlı bir sancaktır. Cumhuriyet öncesinde de eğitim-öğretim faaliyetleri yeterli olmamakla birlikte devam etmektedir. Çorum merkez ile birlikte kazalarından, İskilip ve Sungurlu'da da bir Maârif Komisyonu bulunmaktadır. Çorum merkezde bulunan, Maârif Komisyonu üyeleri şu kişilerden oluşmaktadır: Reis Naib Efendi, Azalar; Hacı Zarif Efendi, Tahrirat Müdürü, Şükrü Efendi, ve Tapu Katibi

¹²¹ *Maârif Salnamesi*, H. 1317/M. 1899-1900, s.956-957.

¹²² *Maârif Salnamesi*, H. 1317/M. 1899-1900, s.956-957.

¹²³ *Maârif Salnamesi*, H. 1318/M. 1900-1901, s.1064-1065.

Efendi¹²⁴. Maârif Komisyonu'nun üyelerinin tamamının eğitimcilerden değil diğer mesleklerden oluşturulduğu görülmektedir.

b. Sıbyan Mektepleri

Sıbyan Mektepleri Osmanlı döneminin önemli eğitim kurumlarından birisidir. Yüzyıllar boyunca küçük çocukların eğitim gördüğü sıbyan mektepleri hakkında Öztürk, şu tespiti yapmaktadır: “Sıbyan mektepleri ilköğretimi veren mekteplerdir. Çocuklar bu mekteplere 4-6 yaşlarında başlıyor ve kız-erkek karma olarak okuyorlardı. Ayrıca büyük merkezlerde kızlar için ayrı sıbyan mektepleri vardı. İleriki yıllarda bu mekteplere çeşitli isimler verilmekle birlikte, Mahalle Mektepleri olarak da anılmaktaydı. Sıbyan mekteplerini devlet değil, şehirlerde genellikle özel şahıslar veya vakıflara bağlı olarak kurulurken, köylerde halkın işbirliğiyle kuruluyordu”¹²⁵. Eğitim Tarihi üzerine araştırmalar yapan Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* adlı eserinde *sıbyan mektepleri için*: “Sıbyan okulları kuruluşları bakımından, ya bir külliyyet içinde yer alıyorlar, yahut da ayrı olarak mahalle ve köylerde bulunuyorlardı. Büyük bir çocuğun tek katlı, tek odalı taş binalarıdır¹²⁶” demektedir

Çorum'da, Sıbyan Mektepleri ile ilgili bilgilerin varlığına ilk olarak, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde rastlanmaktadır. “Ona göre 1649 yılında il merkezinde on yedi sıbyan mektebi vardır”¹²⁷. Yine, Çorum 1967 il yıllığında: “1854 (Hicri 1271) yılında Çorum'un Sofular Mahallesi'nde, Bekir Efendinin Çırac Hoca adı ile söylenen sıbyan mektebinin varlığı ve bir miktar kendi malından 500 krş. verdiği anlaşılmaktadır”¹²⁸ denilmektedir.

“1869 Maârifi Umumiye Nizamnamesi'ne göre, Çorum'da bir kaç ibtida-i mektebi açılmıştır. Çocukların, haftada bir, hocalarına getirdikleri ve (Cumartelik) adını verdikleri ücretle devam edilen bu mekteplerin sayısı, kız ve erkek olmak üzere dokuz idi. Bu

¹²⁴ *Ankara Vilayet Salnamesi*, H. 1320/ M.1893-1894 , s.289.

¹²⁵ Adil Adnan ÖZTÜRK, *Türkiye'de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli*, Başkar Ofset, Aydın 1999, s.5.

¹²⁶ Bayram KODAMAN, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.57.

¹²⁷ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. yılı*, s.40.

¹²⁸ *1967 Yılı Çorum İl Yıllığı*, Ankara 1968, s.142-143.

mekteplerde, çocukların, hayatta ihtiyaçlarını karşılayacakları hiçbir bilgi verilmezdi. Ancak dini dersler gösterilirdi. Bu mektepler, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etmiştir¹²⁹.

Alaca kazasında, 1902 yılında ilk sıbyan mektebinin açıldığı görülmektedir. Ayrıca gayri resmi olarak açılmış olan, Toprakçioğlu, Altunhoca, Nusret Hoca, Hamit Hoca, Ferahnaz Hoca Sıbyan Mektepleri vardır. Bu mekteplerin talebe sayısı ise ortalama 20-25 arasındadır¹³⁰.

İskilip kazasında, H.1320/M.1902-1903 tarihinde, bir Maârif Komisyonunun varlığına rastlanılmaktadır. Bu komisyonun reisi, Binbaşı Nafiz Efendi, Azaları; Şeyh Tahir Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Emir Efendi, Mehmet Efendi, Hafız Hacı Ragıp Efendi, Hasan Efendi, Katip olarak Behçet Efendi ve müfettiş olarak da Mehmet Efendi idi.

Bu yıllarda İskilip kazasında, ayrıca iptidai mektebi de bulunmaktadır. Burada muallim olarak Hafız Hacı Ragıp Efendi ve Hanifi Efendiler görev yapıyorlardı¹³¹.

Mecitözü kazasında, 1890'da bir ilk mektep yapılmış, daha sonra 1896'da orta mektebe dönüştürülmüştür. Bundan başka, gayri resmi olarak Hacı İmam ve Çökelekçi mektebi de bulunmaktadır. Bu mektepler, muallim yokluğundan, eğitimdeki ve teşkilattaki bozukluk ve medrese ruhunun hakim olması yüzünden iyi neticeler verememiştir¹³².

Sungurlu, Çorum ilinin en büyük kazası olma özelliğini tarih boyunca sürdürmüştür. Osmanlı Devleti döneminde, eğitim ve kültür alanında da faaliyetlerin varlığı görülmektedir. Kazada, Türklerden başka, Rum ve Ermeni vatandaşlarında bulunması aynı zamanda bu alandaki çeşitlilikleri göstermektedir.

İsmail UÇKACI, *Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu* isimli eserinde kazanın eğitim yapısı hakkında "1892 yılında kazada beş adet cami, üç adet medrese, bir adet Ermeni kilisesi ve bir adet Protestan tapınağı bulunmaktadır. Kazada toplam dokuz erkek

¹²⁹ Çorum'da Cumhuriyetin 15. yılı , s.40.

¹³⁰ ANAKÖK, *age.*, s.131.

¹³¹ *Anakara Vilayet Salnamesi*, H.1320/M.1902-1903, s.255.

¹³² ERTÜRK ve diğerleri, s.81.

mektebi bulunmaktadır. Altı yüz elli talebe beş Müslüman-Türk mekteplerine, 150'si Rum mektep, yüz talebe Ermeni mektebine, elli talebe ise Protestan mektebine gitmektedir. Sungurlu kazasında okuyan çocukların sayısı toplamı 960¹³³ olduğunu söylemektedir. Sungurlu'da medreseler haricinde açılan mekteplere bakıldığında 1893 tarihinde Sungurlu'da ilk defa erkek sıbyan ve 1902 de kız sıbyan mektebi ve 1898 tarihinde de ilk rüşdiye mektebi açılmıştır¹³⁴. Sungurlu'da ayrıca H.1307/M.1889-1890 tarihinde, Kemallı kariyesinde açılmış olan iptidai mektebi ve yine H.1308/M.1890-1891 tarihinde merkez kasabada açılmış olan iptidai mektebi bulunmaktadır¹³⁵

Tablo 7. Sungurlu Kazası, Merkez Ve Kemallı Kariyesi İptida-i Mektepleri

Senesi	Bulunduğu Mevkii	Kuruluş tarihi	Masraf Mikdarı	Mülahazat
1316 ¹³⁶	Kasabada	1308	Meçhul	İane-i Ahali
1316 ¹³⁷	Kemallı Köyü	1307	Meçhul	İane-i Ahali
1317 ¹³⁸	Kasabada	1308	Meçhul	İane-i Ahali
1317 ¹³⁹	Kemallı Köyü	1307	Meçhul	İane-i Ahali
1318 ¹⁴⁰	Kasabada	1308	Meçhul	İane-i Ahali
1318 ¹⁴¹	Kemallı Köyü	1307	Meçhul	İane-i Ahali

2. Yenileşme Döneminde Açılan Mektepler

a. Temel Eğitim

1869 Maârifî Umumiye Nizamnamesi, ülke genelinde, uzantısının günümüze kadar devam ettiği, eğitim alanında önemli değişiklikler getirmiştir. Buna göre, Çorum'da da

¹³³ İsmail UÇKACI, *Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu*, Ankara 2004, s.11.

¹³⁴ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M. 1898-1899, s.872-873.

¹³⁵ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M. 1898-1899, s.872-873.

¹³⁶ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M. 1898-1899, s.872-873.

¹³⁷ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M. 1898-1899, s.872-873.

¹³⁸ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M. 1899-1900, s.970-971.

¹³⁹ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M. 1899-1900, s.970-971.

¹⁴⁰ *Maârif Salnamesi*, H.1318/M. 1900-1901, s.1078-1079.

¹⁴¹ *Maârif Salnamesi*, H.1318/M. 1900-1901, s.1078-1079.

ibtida-i mektepleri açılmıştır. Talebelerinin haftada bir, hocalarına getirdikleri ve (Cumartelik) adı verilen ücretle devam edilen bu mekteplerin sayısı, kız ve erkek olmak üzere dokuz tanedir. Bu mekteplerde, daha çok dini eğitime ağırlık verilmektedir. Bu mekteplerin varlığı Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etmiştir. II.Abdülhamit döneminde başlatılan eğitim alanındaki yenileşme faaliyetlerinden Çorum'da nasibini alarak, mektepleşme konusunda önemli sayılabilecek atılımlar yapılmıştır. Bu dönemin mektepleri olarak, 1901 yılında açılan Edeb ve Mahmudi adlı iki erkek, bir de kız mektebi, ayrıca 1902 tarihinde merkezin Kırkdilim köyünde de bir mektep görülmektedir¹⁴².

1913 senesinde ilk mektepler programında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonucunda da bazı mekteplerin binalarının müsait olmaması ve talebe sayısının fazlalığından, sınıflarının yetersiz olmasından dolayı, Rüştüye ve İptidai mektepleri açılmıştır. Üç devreye ayrılan bölümlerden olmak üzere tam teşkilatlı, Osmani, Mecidi, Mahmudi, Hürriyet, Reşadiye, Saadet, İrfan, Namık Kemal, İttihat, Tefeyyüz, Terakki, mekteplerine dönüştürülmüş, Numune-i Nezahat ve Razva-i Nisvan kız mektepleri açılmıştır¹⁴³. Çorum merkez köyleri olan, Karapınar, Abdalata, Ovasaray ve Seydim köylerinde resmi birer iptidai mektepleri açılmıştır. 1902'de Devletin açtığı ilk mektepler ve talebe sayıları şöyledir: 1- Mecidi Mektebi (103) 2- Tefeyyüz Mektebi (125) 3- Burhan-ı Terakki Mektebi (90) 4- Mekteb-i Edeb (85) 5- Kadirdan Mektebi (145) 6- İrfan Mektebi (85)¹⁴⁴. Ayrıca bunlardan başka aynı yıllarda, Çorum merkezde, bir Ermeni ve bir de Rum mektebi bulunmaktadır¹⁴⁵. Bu mektepler ülke genelinde açılmış olan diğer azınlık mektepleri konumunda değildir. Bunlar o dönemlerde burada yaşayan ve buranın yerli halklarından olan Rum ve Ermeni çocuklarının eğitimleri için açılmıştır. Mekteplerde misyonerlik faaliyetleri ile alakalı herhangi bir belge yada bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴² *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.40.

¹⁴³ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.40.

¹⁴⁴ *1967 Çorum İl Yıllığı*, s.144.

¹⁴⁵ *Ankara Vilayet Salnamesi, H.1320/M.1902-1903*, s.251.

Tablo 8. H.1319/M.1901-1902 Tarihli *Maârif Salnamesi*'ne Göre, Çorum'da Bulunan Mekteplerden Bazıları¹⁴⁶:

Bulundu-ğu yer	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Yer	Kuruluş Tarihi	Masraf Miktarı (Kırş)	Mülâhazat
Çorum	İbtida-i	Kasabada	1316	30000	İane-i Ahali
Çorum	İnas Rüşdiye	Kasabada	1316	18000	İane-i Ahali
Çorum	İbtida-i	Kasabada	1308	Meçhul	İane-i Ahali
Çorum	İnas İbtida-i	Kasabada	1316	22000	İane-i Ahali
Sungurlu	Rüşdiye	Kasabada	1314	Meçhul	İane-i Ahali
Sungurlu	İbtida-i	Kasabada	1308	Meçhul	İane-i Ahali
Osmancık	Rüşdiye	Kasabada	1315	Meçhul	İane-i Ahali
Osmancık	İbtida-i	Kasabada	1313	Meçhul	İane-i Ahali

b. Rüşdiye Mektepleri

Rüştiyeler, Osmanlı Devleti'nde, günümüz orta mektep düzeyinde açılan mekteplerdir. Bu mektepler Sıbyan Mektepleri'nin devamı niteliğindedir. Tutsak, rüştiyeler hakkında şöyle demektedir: “Önceden sıbyan mekteplerinin bir üst sınıfları gibi düşünülerek açılan rüştiyeler, Tanzimat devrinde orta öğretimin en alt basamağı haline geldi. 1848 yılında, rüştiyelere muallim yetiştirmek amacıyla Darümuallimin-i Rüşdi açıldı. Mekatib-i Umumiye Nazırlığı'nın kurulmasından sonra rüşdiye mekteplerinin sayıları gittikçe artmaya başladı. Osmanlı Devletinin ilk kız rüşdiyesi, 1859 yılında İstanbul'da açılan Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi'dir. 1870'lerden sonra kız rüştiyeleri önemli şehir merkezlerinde açılmaya başladı. 1875'lerden sonra da askeri ortaöğretimin ilk basamağı olan askeri rüştiyeler tesis edildi.

İlk kurulduğu zaman dört yıl olan rüşdiye mekteplerinin eğitim süresi, sonradan altı yıla çıkarıldı. Fakat, 1869 Nizamnamesi ile tekrar dört yıla indi. Rüşdiye mekteplerinde ders veren muallimlerin menşeleri değişti. Muallimlerin bir kısmı Darümuallimin, bir kısmı da medreseliydi”¹⁴⁷.

¹⁴⁶ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.379-383.

¹⁴⁷ TUTSAK, *age.*, s.9.

Çorum'da, rüştiyenin (orta mektep) ilk kez 1870 tarihinde açıldığı görülmektedir. Rüştiyede ilk yıl, bir muallim ile sekiz talebe bulunuyordu. Dağıstanlı Mehmet Efendi rüşdiyenin ilk hocasıdır. Dört sene burada görev yaptıktan sonra tayini çıkması nedeniyle onun yerine Çorum'lu Osman Hoca gelmiştir. Bu yıllar içerisinde talebe mevcudu artarak doksan beş olmuştur. 1899 yılında, rüşdiyelerde hoca sayısının serbest bırakılmasıyla, burada görev yapan hoca sayısı da artırılarak beşe ulaşmıştır. Aynı yıl talebe sayısı ise 109 olmuştur. Mektep müdürü olarak görev yapan Ali Rıza Bey'in yanı sıra, Bekir, Fazlı, Naim ve Emrullah Beyler de muallim olarak görev yapmaktadırlar. Abdullah Efendi de mektebin hizmetlisidir¹⁴⁸.

1893 tarihinde, talebe sayısı artınca, bulunduğu yere sığamaz olmuştur. Bunun üzerine mektep, mal müdürünün konağına taşınmıştır. Burada da fazla kalamayarak bir yıl sonra tekrar taşınarak Albayrak Mektebi'nin bulunduğu yere gelmiştir. Altı yıl burada kalan rüşdiye, mekteb-i idadinin açılmasıyla birlikte tekrar mal müdürünün binasına gitmiştir¹⁴⁹.

Çorum'da ayrıca H.1316/M. 1898-1899 tarihinde açılmış olan bir İnas Rüşdiye Mektebi de bulunmaktadır. Bu mektebin muallimesi Hatice Nevriye Hanımdır. Talebe sayısı yirmi dört, hademe sayısı birdir. Buraya ayrılan masraf miktarı ise 18000 krştur¹⁵⁰.

1899'da Sungurlu ve İskilip kazalarında birer rüşdiye mektebi tesis edildi. Sungurlu Rüşdiyesi'nin otuz altı, İskilip Rüşdiyesi'nin de yirmi üç talebesi mevcuttur. Osmancık kazasında da 1998'de 30-50 talebe arası mevcudu olan rüşdiye mektebi açılmıştır. Fakat 1904'te burası tekrar kapanmıştır. Mecitözü kazasında ise 1871'de bir rüşdiye mektebi açılmıştır. Açılan bu rüşdiye 1913'te ilk mektebe dönüştürülmüştür. Ayrıca 1902'de Çorum'da altı muallimi bulunan bir, Kız Rüşdiye mektebi açılmıştır¹⁵¹.

¹⁴⁸ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1-1900, s.951.

¹⁴⁹ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.40.

¹⁵⁰ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.383.

¹⁵¹ *Ankara Vilayet Salnamesi*, H.1320/M.1902-190, s.246.

Tablo 9. Çorum Rüşdiye Mektebi

Yıllar	Muallimi Evvel	Muallimi Sani	Muallim-i Sani	Rika Muallimi	Sülüs Muallimi	Talebe Adedi	Hademe Adedi
1316 ¹⁵²	Ali Rıza Efendi	Bekir Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Emrah Efendi	124	1
1317 ¹⁵³	Ali Rıza Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Galip Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Emrah Efendi	109	1
1318 ¹⁵⁴	Ali Rıza Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Galip Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Emrah Efendi	109	1
1319 ¹⁵⁵	Ali Rıza Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Bekir Efendi	Mehmet Fazlı Efendi	Emrah Efendi	124	1

Alaca kazasında 1913 yılında ilk olarak rüşdiye mektebi açılmıştır. Fakat 1914 yılında muallim bulunamadığından tekrar kapatılmıştır¹⁵⁶.

Mecitözü kazasında 1871 yılında bir rüşdiye açılmıştır. İlk yıllardan itibaren mektebin talebe mevcudu otuz ila elli arasında değişmektedir. 1890'da burası ilk mektebe, daha sonra 1896'da ise orta mektebe dönüştürülmüştür. Bunlardan başka gayri resmi olarak yapılan Hacı İmam ve Çökelekçi Mektepleri de bulunmaktadır. Bu mekteplerden, muallim eksikliğinden, eğitimdeki aksamalardan ve medrese ruhunun buralarda mevcut olarak sürmesinden dolayı iyi neticeler alınamamıştır¹⁵⁷.

Osmancık'ta bulunan bu medreseler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kapatılarak yerlerine yeni mektepler açılmıştır. Kaza, merkezinde 1898 tarihinde rüşdiye mektebi kurulmuştur¹⁵⁸. Bu mektebin hocası, muallimi evvel ve hatt muallimi olan Ahmed Efendi bulunmaktadır. 1901-1902 eğitim öğretim yılında talebe mevcudu otuz, hademe sayısı birdir¹⁵⁹.

H.1316, H.1317, H.1318 ve H.1319 Tarihli *Maârif Salnamesi*'ne göre, İskilip kazası merkezinde bir rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Burada görevli muallimlerin, talebelerin ve hademelerin sayısı tablo 10'da gösterilmiştir.

¹⁵² *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1898-1899, s.855.

¹⁵³ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M.1899-1900, s.951.

¹⁵⁴ *Maârif Salnamesi*, H.1318/M.1900-1901, s.1058.

¹⁵⁵ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.382.

¹⁵⁶ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.41.

¹⁵⁷ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.40.

¹⁵⁸ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M.1899-1900, s.951.

¹⁵⁹ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.382.

Tablo 10. İskilip Kazası Rüşdiye Mektebi

Yıllar	Muallimi Evvel	Muallimi Sani	Hüsnü Hat Muallimi	Rika ve Sülüs Muallimi	Talebe Adedi	Hademe Adedi
1316 ¹⁶⁰	İsmail Efendi	Yok	Hüseyin Efendi	Yok	37	1
1317 ¹⁶¹	İsmail Efendi	Abdulkadir Efendi	Yok	Hüseyin Efendi	23	1
1318 ¹⁶²	İsmail Efendi	Abdulkadir Efendi	Yok	Hüseyin Efendi	23	1
1319 ¹⁶³	İsmail Efendi	Abdulkadir Efendi	Yok	Hüseyin Efendi	45	1

İskilip Rüşdiye Mektebi'nin dört yıllık bir dönemi incelendiğinde, genel olarak üç muallim ve otuz yedi ila kırk beş arasında değişen bir talebe mevcudu görülmektedir. Hademe sayısı, daima bir olarak kalmıştır.

H.1317/M.1899-1900 tarihli *Maârif Salnamesi*'ne göre Sungurlu merkezde H.1314 (M.1896-1897) tarihinde açılmış olan ve masrafları ahali tarafından karşılanan bir adet rüşdiye ve H.1307 (M.1889-1890) tarihinde açılan İbtida-i Mekteb-i mevcuttur. Rüşdiye'nin Muallimi Evveli Mustafa Şevket Efendi ve Hatt Muallimi, Rıza Efendidir. Otuz dört talebesi bulunan mektebin, bir adet hademesi bulunmaktadır¹⁶⁴.

Tablo 11. Sungurlu Kazası Rüşdiye Mektebi

Yılı	Memuriyeti	İsmi	Talebe Sayısı	Hademe Sayısı
1316 ¹⁶⁵	Muallimi Evvel, Rika Muallimi	Mustafa Şevket Efendi, Rıza Efendi	52	1
1317 ¹⁶⁶	Muallimi Evvel, Hat Muallimi	Mustafa Şevket Efendi Rıza Efendi	36	1
1318 ¹⁶⁷	Muallimi Evvel, Hat Muallimi	Mustafa Şevket Efendi Rıza Efendi	36	1

¹⁶⁰ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1898-1899, s.855.

¹⁶¹ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M.1899-1900, s.951.

¹⁶² *Maârif Salnamesi*, H.1318/M.1900-1901, s.1059.

¹⁶³ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.381.

¹⁶⁴ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M.1899-1900, s.951.

¹⁶⁵ *Maârif Salnamesi*, H.1316/M.1898-1899, s.872.

¹⁶⁶ *Maârif Salnamesi*, H.1317/M.1899-1900, s.951.

¹⁶⁷ *Maârif Salnamesi*, H.1318/M.1900-1901, s.1059.

c. İdadi

Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılda açılmaya başlayan idadiler, günümüzdeki lise denginde bir mekteptir. Bu mektepler rüştiyelerin devamı olarak düşünülmüş ve buralardan mezun olan talebeler devam etmiştir. Tutsak, idadi mekteplerinin tanımını şöyle yapmaktadır: “Harp Okulu ve Askeri Mülkiye’de okumak isteyen gençlerin, rüşdiye mekteplerinden sonra eksik bilgilerin tamamlanması ve bu mekteplerin ders programlarını izleyecek bir düzeye ulaştırılması gayesiyle kurulan hazırlık sınıflarına, İdadi adı verildi. 1845 yılında açılmaya başlayan İdadiler, 11-14 yaşlarındaki talebeleri kabul ediyordu. İdadide okuyanlar, üç sınıflı buldukları yerde, dördüncü sınıfta ise İstanbul’da toplanarak hepsi bir arada ders görüyorlardı 1869 Nizamnamesine ile dört yıllık rüşdiyelerin üzerine üç yıllık idadi tahsili ilave edilmiştir”¹⁶⁸.

Çorum’da ilk idadi (lise) 1900 yılında açılarak, 1925 yılına kadar öğretime devam etmiştir. 1924-25 yılında, Anadolu’da bulunan bir çok idadi kapatılarak yerine daha modern ve az sayıda lise kurulması kararlaştırıldığında, Çorum’daki üç yıllık idadide bir orta mektebe dönüştürülmüştür¹⁶⁹. Kapatılan idadiden sonra Çorum, uzun yıllar bir liseye kavuşamamıştır. Halkın bu yönde yaptığı yoğun gayretlerin, oluşturulan kurulların ve toplanan imzaların neticesinde, 1946-1947 eğitim-öğretim yılında tekrar açılabilmiştir¹⁷⁰.

Tablo 12. H.1319/M.1901-1902 Tarihli *Maârif Salnamesine* Göre, Çorum Mektebi İdadisi Kadrosu ¹⁷¹

Memuriyeti	İsmi
Müdür, Hesap, Hendese, Türkçe ve Tarih Muallimi	Abdulcelil Efendi
Arabî, İlm-i Eşya, Türkçe ve Ahlâk Muallimi	Ali Rıza Efendi
Fransızca, Coğrafya, Usul, Defteri, Cebir Hıfzısıhha Muallimi	Mehmed Efendi
Akaid Muallimi	Mehmed Fazlı Efendi
Türkçe Muallimi	Galip Efendi
Farisi Muallimi	Ahmed Efendi
Hüsn-ü Hat Muallimi	Emrah ve Fazlı Efendiler
Resim Muallimi	Yok
Mübaşir	Nuri Efendi

¹⁶⁸ TUTSAK, *age.*, s.9.

¹⁶⁹ Sevim ULUÇ, *Çorum Tarihi*, İstanbul 1981, s.219.

¹⁷⁰ İhsan SABUNCUOĞLU, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, İl Basımevi, Çorum 1968, s.11-12.

¹⁷¹ *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.379.

1316, 1317, 1318 ve 1319 Hicri tarihli *Maârif Salnameleri*'nde talebe mevcudunun değişmediği ve 78 olduğu tespit edilmiştir. Talebenin dağılımına bakıldığında, yetmiş sekiz talebeden yetmiş beşi Müslüman ve üç tanesi de gayri müslümdür. Mektepte, bir adet de hademe çalışmaktadır¹⁷².

1922 yılında, Çorum İl Meclisi'nin yaptığı toplantıda alınan kararlar gereği, İdadi'de görev yapan muallimlerin maaşları ve diğer masrafların karşılanması için bütçe ayrılmıştır. Buna göre, muallimlerin alacakları maaşlar şöyledir:

Tablo 13. Çorum Mektebi İdadisi Muallimlerinin Aldıkları Maaşlar¹⁷³:

Muallimin Görevi	Maaşı (Kırş)
Müdür	1.500
Ulum-u Diniye Muallimliği	1.000
Riyaziye Muallimliği	900
Tarih-Coğrafya Muallimliği	700
Terbiye-i Bedeniye Muallimliği	300
Türkçe Muallimliği	1.100
Ulum-u Tabiye Muallimliği	1.300
Fransızca Muallimliği	800
El işleri Muallimliği	700
Hüsn-ü Hat ve Kitabet Muallimliği	600
Odacılar	28.800(yıllık)

Ayrıca, İdadinin müteferrika ve mahrukat masrafları için 10.000 kırş, Alat edavat ve ders malzemeleri için 10.000 kırş olmak üzere bütçeden yıllık olarak toplam 152.000 kırş ayrılmıştır¹⁷⁴.

3. Atatürk Döneminde Çorum'da Eğitim

a. Ana mektebi

Çorum'da, ana mektebine, Cumhuriyet'in ilanından hemen önce, 1922 yılında rastlanmaktadır¹⁷⁵. Bu ana mektebine, il meclisinin yaptığı oturumlar sonucunda, gerek muallimlerin maaşları için ve gerekse masraflarını karşılaması için bütçe ayrılmıştır.

¹⁷² *Maârif Salnamesi*, H.1319/M.1901-1902, s.379.

¹⁷³ *Çorum*, 15 Mayıs 1922.

¹⁷⁴ *Çorum*, 15 Mayıs 1922.

Çorum Merkez Ana Mektebi muallimlerinin aldığı maaşlar ise şöyledir; birinci muallimlik yedi yüz krş, ikinci muallimlik üç yüz krş ve mektebin toplam masrafı 15.000 krş olarak ayrılmıştır.¹⁷⁶ Bu miktarın içerisinde, ana mektebinin tüm masrafları da dahildir. Ayrılan paranın 12.000 krş, muallim maaşlarına, geri kalan 3.000 krş masraflar için ayrılmıştır. Bu miktar parada yeterli görünmemektedir. Fakat, yine de böyle bir mektebin bulunmasının, Çorum için bir fırsat olarak görülmekte olduğu, talebin yoğunluğundan anlaşılmaktadır.

Az sayıdaki kapasitesiyle, halkın talebini karşılayamamasına rağmen, Ana mektebi yoğun bir şekilde faaliyetine devam etmektedir. Düzenledikleri yıl sonu müsamereleriyle minik yavrular kendilerini izleyenleri hayran bırakmaktadırlar. 28 Mayıs 1928 Cuma günü, Milli Kütüphanede düzenledikleri temsilde, terbiyevi oyunlar icra etmişlerdir. Bu konuda, *Çorum* gazetesinde “Mini mini yavrular yaşlarından başlarından umulmayacak bir intizam ve ahenk ile tamamıyla muvaffak olmuşlar ve birçok alkışlanmışlardır. Küçüklerimizin terbiyesinde ve intizamına alıştırılmasına hüsn-ü himmet ve maharet göstermiş olan mürebbiyenin cümlesinin muvaffakiyetlerini temenni ederiz”¹⁷⁷ şeklinde bir yoruma rastlanılmaktadır.

b. Temel Eğitim

i. Merkez Kaza ve Köyler

Cumhuriyet öncesinde, henüz 1922 yılında, Çorum ilinde altmış dokuz ilk mektep vardır. Bu mekteplerde altı yüz doksan beş kız, 3.351 erkek olmak üzere toplam 4.046 talebe kayıtlı görünmekle birlikte, bu miktarın ancak yarısı mekteplere devam etmektedir. Bu mekteplerde on dokuzu bayan ve yüz otuz dördü erkek olmak üzere toplam yüz elli üç muallim görev yapmaktadır¹⁷⁸. İl bütçesinden eğitime ayrılan para, 1923 yılında 75.892 lira

¹⁷⁵ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.42.

¹⁷⁶ *Çorum*, 5 Haziran 1922.

¹⁷⁷ *Çorum*, 28 Mayıs 1928.

¹⁷⁸ ERTÜRK ve diğerleri, s.20.

iken, 1943 yılında bu miktar 244.282 liraya yükselmiştir¹⁷⁹. Aradan geçen yirmi yıllık süreç içerisinde, bütçe yaklaşık üç buçuk kat arttırılmıştır. Bütçenin artırılması, Çorum ili için yeterli gelmemiştir. Fakat yeni savaştan çıkmış bir devletin ve milletin gücü ancak bu kadarla sınırlı kalmaktadır. Bu miktarda bir para devletin eğitime verdiği önemi göstermesi açısından tüm imkanları zorlayarak ayırdığı bütçedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türk Milli Eğitiminde görülen en önemli gelişmelerin başında, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi gelmektedir. Bu kanuna göre, üniversiteler dışındaki eğitim kurumları ve bu arada özel vakıflarla, Şeriye ve Evkaf Vekaleti'ne bağlı tüm medrese ve mektepler, Maârif Vekaletine devredilmiştir. Böylece eğitim öğretimde sağlanan birlik ile mekteplerin daha iyi denetlenmesi sağlanmıştır. Devlet, ülke genelindeki tüm yerli ve yabancı eğitim kurumlarının tek çatı altında toplamıştır.

Maârif Vekaleti, yeni eğitim siyasetine ilişkin programı uygulamaya başlayınca, Çorum merkezde mevcut olan Osmani, Mecidi, Terakki, Hürriyet, Ravza-i Nisvan, Numune-i Nezahat mekteplerini kapatmış, kız ve erkek talebelerin birlikte öğrenim gördüğü, İstiklal, İnkılâp, Albayrak, Cumhuriyet, Zafer, Gazipaşa ve Tanyeri İlk mektepleri açılmıştır¹⁸⁰.

Milli Mücadelenin henüz daha devam ettiği dönem olan 1922 yılında, Çorum merkez ve köylerinde bulunan mekteplerde görev yapan muallimlerin aldığı maaş ve mekteplere çeşitli kalemler adıyla harcanan para miktarı, İl Meclisinde alınan kararlara göre şöyledir:

¹⁷⁹ SABUNCUOĞLU, *age.*, s.11.

¹⁸⁰ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.42.

Tablo 14. Çorum Merkezde Bulunan Mekteplerin Kadroları Ve Muallim Maaşları

181

Mektebin Adı	Muallimin Görevi	Maaşı (krş)
Osmani Mektebi	Baş Muallimliği	800
Osmani Mektebi	Muallimliği	500
Osmani Mektebi	Muallimliği	400
Osmani Mektebi	Muallimliği	400
Osmani Mektebi	Muallimliği	400
Hürriyet Mektebi	Baş Muallimliği	800
Hürriyet Mektebi	Muallimliği	400
Hürriyet Mektebi	Muallimliği	400
Mahmudiye Mektebi	Baş Muallimliği	800
Mahmudiye Mektebi	Muallimliği	400
Mahmudiye Mektebi	Muallimliği	400
Terakki Mektebi	Baş Muallimliği	800
Terakki Mektebi	Muallimliği	400
Namık Kemal Mektebi	Baş Muallimliği	800
Namık Kemal Mektebi	Muallimliği	400
Namık Kemal Mektebi	Muallimliği	400
Darül Huffaz Mektebi	Muallimliği	600
İnas Mektebi	Baş Muallimliği	800
İnas Mektebi	Muallimliği	600
İnas Mektebi	Muallimliği	500
İnas Mektebi	Muallimliği	400
İnas Mektebi	Dikiş ve Nakış Muallimliği	300
Seyyar Kuran-ı Kerim ve Ulum-u Diniye	Muallimliği	300
Numune-i Nezahat Mektebi	Baş Muallimliği	600
Numune-i Nezahat Mektebi	Muallimliği	500
Numune-i Nezahat Mektebi	Muallimliği	400
Numune-i Nezahat Mektebi	Muallimliği	300
Numune-i Nezahat Mektebi	Seyyar Dikiş Muallimliği	300

Tablo 14'deki bilgilerin dışında ayrıca merkezdeki mektepler için 900 krş maaşlı seyyar musiki muallimi görevlendirilmiştir¹⁸². Yeni göreve başlayan bir muallim 400 krş maaş alırken, başmuallim görevinde bulunan bir muallimin maaşı 800 krş, en az maaş ise, dikiş nakış ve din dersleri muallimlerine ödenmektedir.

Merkeze bağlı köylerde çalışan muallimler, merkezde çalışanların aldığı maaşın ortalaması kadar bir ücret almaktadırlar.

¹⁸¹ Çorum, 22 Mayıs 1922.

¹⁸² Çorum, 22 Mayıs 1922.

Tablo 15. Merkeze Bağlı Köylerdeki Muallimlerin Maaşları¹⁸³

Köyün Adı	Görevi	Maaşı (Kırş)
Saray	Muallimliği	600
Abdalata	Muallimliği	600
Kırkdilim	Muallimliği	600
Seydim Sultan	Muallimliği	600
Laçin-i Kebir	Muallimliği	600
Karapınar	Muallimliği	600
Yeni Çamlıca	Muallimliği	600
Sarimbey	Muallimliği	600
Farzend	Muallimliği	600

Merkezdeki bir muallim, kıdemine göre ve görev yerine göre 1.500 kırş ile 400 kırş arası maaş, köylerdeki muallimler ise 600 kırş maaş almaktadır. Çorum İl Meclisi tarafından ödenen maaşlar, köy muallimlerine, köyün bulunduğu konumuna yada talebesine göre değişmemekte, aynı miktarda olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki muallim maaşlarıyla, günümüzü karşılaştırdığımızda, o günkü muallimlerin oldukça iyi maaş aldıkları görülmektedir. “Yapılan bir araştırmaya göre, bir edebiyat öğretmeni 1923 yılında 20 altın (2 milyar 420 milyon lira), bir okul müdürü ise 25 altın (3 milyar 25 milyon lira) maaş alıyordu”¹⁸⁴.

Müfettişlikler için ayrılan paralar¹⁸⁵; Birinci Müfettişlik Görev alanı; Çorum Merkez köyleri, Mecitözü ve Osmancık kazaları olup, maaşı ise 1.000 kırş. İkinci Müfettişlik Görev alanı; İskilip, Hüseyinabad (Alaca), Sungurlu kazası ve köyleridir. Maaşı ise 1.000 kırş. Burada görev yapan iki müfettişe ayrılan yıllık toplam para miktarı 24.000 kırş. Ayrıca müfettişlerin diğer masrafları için 2.000 kırş ayrılmıştır. Maârif Encümeninin yapacağı kırtasiye masrafları için 5.000 kırş, Muallimlerin harcırahları için 30.000 kırş, kitap bedeli olarak 30.000 kırş olmak üzere toplam 67.000 kırş. Yine, il genelinde çalışan, katip, sevk memuru, müvezzi, ve mutemetlik vazifeleri için 300 kırş maaş kabul olunmuş ve bunun için bütçeye 41.400 kırş daha ilave edilmiştir¹⁸⁶.

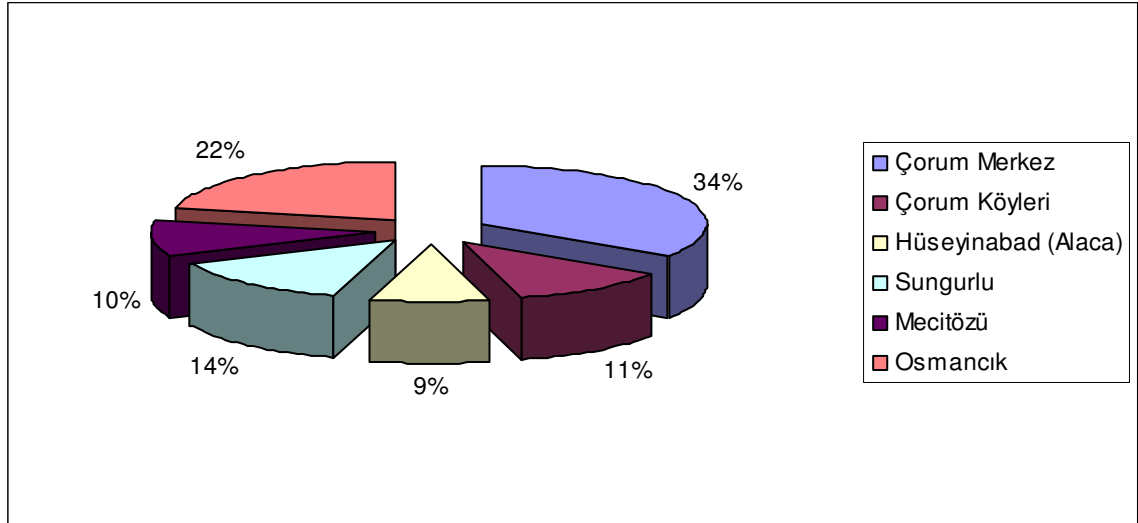
¹⁸³ Çorum, 27 Mayıs 1922.

¹⁸⁴ Öğretmenin Dünyası, <http://www.radikal.com.tr>.

¹⁸⁵ Çorum, 19 Haziran 1922.

¹⁸⁶ Çorum, 19 Haziran 1922.

Grafik 1. Odacı Ve Müteferrika İle Mahrukat İçin Ayrılan Miktarlar¹⁸⁷:

İl Meclisi tarafından yalnızca muallimlere değil, mekteplerin tüm masrafları içinde para tahsis edilmektedir. Grafik 1'den de anlaşılacağı gibi, bu paralar mekteplerin hem yakacağı için hem de diğer masrafları için ayrılmıştır .

Böylece, Çorum ilinin 1922 yılı maârif bütçesi, 2.126.000 krş olarak karara bağlanmıştır¹⁸⁸. Milli Mücadele'den henüz çıkmış bir toplum için ayrılan bu miktarın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu da devletin eğitime verdiği öneme bir kez daha işaret etmektedir. Cumhuriyet'le birlikte bu önem giderek artacak ve 1928'li yılların sonuna doğru harf inkılâbının da etkisiyle tüm yurttaki bir eğitim seferberliği başlatılacaktır. Diğer illerimizde olduğu gibi Çorum ilimizde bundan fazlasıyla nasibini almıştır. 1922 yılında ilde eğitime ayrılan bütçenin miktarı 2.126.000 krş¹⁸⁹ iken bu rakam, 1923 yılında 75892 lira,¹⁹⁰ 1922 yılında daha Milli Mücadele devam etmektedir. Bu da göz önüne alınması gereken önemli bir husustur.

¹⁸⁷ *Çorum*, 5 Haziran 1922.

¹⁸⁸ *Çorum*, 19 Haziran 1922.

¹⁸⁹ *Çorum*, 19 Haziran 1922.

¹⁹⁰ SABUNCUOĞLU, *age.*, s.11.

Tablo 16. Çorum İlinde 1933 Yılında Görev Yapan Muallimlerin Bazıları Ve Maaşları ¹⁹¹

Görevi	Muallimin Adı	Kıdem Yılı, Ayı Ve Günü	Önceki Maaşı (Kırş)	Yeni Maaşı (Kırş)
Çorum-Alaca Müfettişi	Nuri Bey	10-10-28	1.750	2.000
Sungurlu-İskilip Müfettişi	Ziya Bey	8-2-20	1.750	2.000
Merkez İstiklal Mektebi Başmuallimi	Cavit Bey	6-11-16	1.750	2.000
Merkez Tanyeri Mektebi Muallimi	Osman Bey	8 -11- 6	1.750	2.000
Merkez İnkılap Başmuallimi	Mahir Bey	17-11- 27	2.000	2.200
Merkez Cumhuriyet Mektebi Başmuallimi	Nazım Bey	7 -10 -21	1.750	2.000
Merkez Cumhuriyet Mektebi Muallimi	Zehra Hanım	3 -10-11	1.600	1.750
Merkez Gazipaşa Mektebi Muallimi	Hikmet Hanım	13 -8 -29	2.000	2.200
Merkez Albayrak Mektebi Muallimi	Turgut Bey	3 -10- 9	1.600	1.750
Karapınar Köyü Mektebi Başmuallimi	Sadi Bey	10- 5-5	1.750	2.000
Mecidözü Merkez Mektebi muallimi	Sadettin Bey	16-8 -20	2.000	2.200
Mecidözü Merkez Mektebi Muallimesi	Semiha Hanım	3-6 -28	1.600	1.750
Mecidözü Ferzan Köyü Muallimi	Hilmi Bey	19-1-2	2.000	2.200
Osmancık Merkez Gemici Mektebi Başmuallimi	Hami Bey	20-8-22	2.200	2.500
Osmancık Gemici Mektebi Muallimi	Yusuf Bey	6-11-22	1.750	2.000
Osmancık Hacıhamza Köyü Mektebi Başmuallimi	Fevzi Bey	10 -2 -18	1.750	2.000
Osmancık Karaviran Köyü Muallimi	Rahmi Bey	5- 8 -27	1.600	1.750
Osmancık Kızıltepe Köyü Muallimi	Cemal Bey	8 -11-26	1.600	1.750
Osmancık Dodurga Köyü Muallimi	Kemal Bey	5 -1-20	1.600	1.750
İskilip Sakarya Mektebi Başmuallimi	O.Şahin Bey	7-7-16	1.750	2.000
İskilip İbik Köyü Muallimi	İ.Hakkı Bey	8-11-5	1750	2000

¹⁹¹ Çorum, 17 Mayıs 1933.

Tabloya bakıldığında, muallimlere maaş verilirken kıdem yılları göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. 1922 yılında İl Genel Meclisinin verdiği maaşla karşılaştırma yaptığımızda, aradan geçen on bir yılda maaşların ancak iki üç kat artabildiğini görmekteyiz. Tamamıyla değişen ve atılımlar peşinde olan bir ülkede her alanda çekilen sıkıntılarının yanında maaşların bu kadar artması da normal olsa gerekmektedir.

Tablo 17. Çorum'da 1922'den 1938 Yılına Kadar Talebe Ve Muallim Artışı¹⁹²

Yıllar	Mektep Sayısı	Kız Talebe Sayısı	Erkek Talebe Sayısı	Toplam Talebe Sayısı	Bayan Muallim Sayısı	Erkek Muallim Sayısı	Toplam Muallim Sayısı
1922	69	695	3.351	4.046	19	134	153
1923	77	630	3.030	3.660	15	140	155
1924	84	718	3.425	4.143	18	154	172
1925	84	750	3.382	4.132	21	159	180
1926	84	788	3.450	4.238	25	181	206
1927	84	828	4.125	4.953	29	161	190
1928	85	1.071	3.501	4.572	26	152	178
1929	86	1.120	3.259	4.379	31	157	188
1930	116	1.823	4.213	6.036	42	175	217
1931	122	2.243	5.004	7.247	35	170	205
1932	123	2.154	4.932	7.086	40	177	217
1933	105	1.882	4.275	6.157	37	180	217
1934	42	1.731	3.866	5.597	36	126	162
1935	42	1.845	4.223	6.068	34	132	166
1936	43	1.659	4.006	5.665	32	134	166
1937	51	1.693	4.303	5.996	35	145	180

Tablo 17'ye göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, 1933 yılına kadar, Çorum ilinde, mektep, talebe ve muallim sayılarında sürekli bir artışın olduğu göze çarpmaktadır. 1933 yılından sonra başlayan mektep sayısındaki düşüşün nedeni ise, üç ve daha aşağı sınıflı mekteplerin öğretim ve eğitim durumuna göre icap eden kaliteyi kazanması için tam

¹⁹² Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.45.

teşkilatlı 5 sınıflı bölge mekteplerinin oluşturulmasında görülmektedir. Bunun için birbirine yakın bazı köy mekteplerinin kaldırılarak birleştirildiği ve bu suretle ilimizdeki mektep sayısının azaldığı gözlemlenmektedir. Fakat açılan mekteplerden verim aldıkça mektep sayıları peyderpey artmaya başlamış ve 1938 yılında elli bire ulaşmıştır. Bu mekteplerin altı tanesi Çorum merkezde bulunmaktadır. Ayrıca İskilip'te üç, Sungurlu'da iki, Osmancık'ta iki, Mecitözü'nde bir ve Alaca'da bir adet olmak üzere toplam on beş mektep, kaza merkezlerinde ve otuz altısı ise köylerde bulunmaktadır¹⁹³.

¹⁹³ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.43.

Tablo 18. Atatürk Döneminde Yapılan Mektep Binaları Ve Harcanan Para Miktarı¹⁹⁴

Mektebin Adı	Sarfedilen Para miktarı (Lira)	Yapıldığı Yıl
Merkez Cumhuriyet Mektebi	32.000	1935
Alaca Merkez	60.000	1935
Sungurlu Merkez İsmetpaşa	10.000	1935
Çorum Merkez Gazipaşa	35.000	1926
Sungurlu Kavşut Köyü	2.000	1926
Osmancık Merkez İnönü	36.000	1927
İskilip Merkez Sakarya	35.000	1927
Çorum Seydim Köyü	16.000	1928
Osmancık Dodurga Köyü	2.500	1928
Mecidözü Figani köyü	2.000	1928
İskilip Kuzuluk Köyü	2.000	1928
İskilip Kayaagzı Köyü	3.000	1928
Mecidözü Ortaköy	2.000	1929
Osmancık Secegen Köyü	3.000	1929
Osmancık Merkez Gemici	9.000	1930
Çorum Merkez İnkılap	25.000	1931
Çorum Çukurviran Köyü	1.500	1933
Osmancık Hacıhamza	5.000	1933
Mecidözü Cemilbey Köyü	3.000	1933
İskilip Bayat Köyü	12.000	1933
Çorum Ovacık Köyü	1.244	1934
Osmancık Kamil Köyü	7.000	1934
Alaca İmad Köyü	8.000	1934
İskilip Bayat Köyü	12.500	1934
İskilip Kızılveran Köyü	2.500	1934
Çorum Laçın Köyü	4.000	1935
Alaca Kalehisar Köyü	8.000	1935
Alaca Büyükhırka Köyü	8.000	1935
Mecidözü Çıkrık Köyü	13.000	1935
İskilip Bahattin Köyü	8.000	1935
İskilip Kuzuluk Köyü	8.000	1935
İskilip Karaveran Köyü	8.800	1935
Sungurlu Boğazkale	8.000	1935
Sungurlu Demirşeyh	2.500	1935
Çorum Seydim Köyü	5.000	1936
Sungurlu Alembeyli Köyü	2.000	1936
İskilip Karaveran Köyü	4.000	1936
TOPLAM	396.540 Lira	-

Çorum'da 1926 yılı ile 1935 yılları arasında toplam otuz yedi mektep binası inşa edilmiştir. Bu mekteplerin yapımı için harcanan toplam para miktarı ise 396.540 liradır. Bu

¹⁹⁴ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

miktar yeni kurulmuş olan genç Cumhuriyetimiz için azımsanacak bir miktar değildir. Çorum'da 1935 yılında inşaatı tamamlanan on iki mektep ile bu zamana kadar bu konuda önemli bir gelişme kaydedilmiştir ¹⁹⁵. Bu yılı Çorum'da mektepleşmede bir atılım yılı olarak görmek gerekir. Diğer yıllarda da azda olsa mektep binasının yapıldığı görülmektedir. Dünyada baş gösteren ekonomik buhranın bu yıllarda Çorum'u da etkilemiş olduğu görülmektedir. Talebe sayısı üç katına çıkarken muallim sayısı ancak mevcudun yarısı kadar, mektep adedi ise iki kat artmıştır. Halkın okumaya ve okula isteği arttıkça, o oranda, muallim ve talebe sayısı artırılmamıştır. Bunda da o günün şartları, ekonomik sıkıntılar ve yeni kurulan devletimizin yaşadığı siyasi nedenler etken denilebilir.

16 Haziran 1927 tarihli *Fikret* gazetesinde yer alan ve *Vakit* gazetesinden alınma, "Çorum Nasıl Bir Şehirdir?" başlıklı bir makalede Çorum eğitim hayatından şöyle bahsedilmektedir. "Vilayet Maarifi canlı ve azimli ellere sahiptir. Mektepleri muntazam ve hissi olduğu kadar dolgun kadrolara sahiptir. Hiçbir mektep göremezsiniz ki bir yönü eksik olsun. Ziraat Mektebinden sonra, biri kız diğeri erkek iki orta mektebi, bir köy yatı mektebi, bir ana mektebi, dört ilk erkek, iki ilk kız mektebi irfan teşkilatını tamamlamaktadır.

Bir aralık irfan faaliyetleri bir noktayı nazar yüzünden küskün bir şekil olan ve şimdi Çorum'un kıymetli valisi Faiz Beyin gösterdiği asalet ile faal bir sahaya giren Muallimler Birliği, Türk Ocağının salonlarında açtığı, Halk Dershanelerinde memleketin, kadın ve erkeklerine okuyup yazmayı öğretmektedir"¹⁹⁶.

21 Mayıs 1928 tarihli *Çorum* gazetesinde 14 Mayıs tarihli toplantıda alınan maârifle ilgili kararlar neşredilmiştir. Bu kararlar şunlardır; "İskilip'te yapılmakta olan Sakarya Zaferi Mektebi inşaatından dünyaya kalan, otuz üç lira ile, merkez İstiklal Mektebi için önde gelen vakıflardan istimlak edilen arsa bedeli üç yüz liranın 1928 senesi inşaat tahkikatından, Gazi Dergahından, Maârif Müzesine nakil edilen eşya icraatından iki buçuk liranın, Maârif dairesinin ayrı tahsisatından, Mecitözü Büyük Millet Mektebi

¹⁹⁵ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.45.

¹⁹⁶ *Fikret*, 16 Haziran 1927.

muallimlerinden Mehmed ve Saim Bey'lerin fark maaşlarının 1928 senesinden itibaren tasfiyesi kabul olunduktan sonra 1928 senesine ait maârif bütçesinin tetkikine başlandı. Gerek merkezdeki ve gerekse merkez dışındaki mekteplerdeki nakış, dikiş, ve musiki muallimlerinin kadrodan ayrı ve mektepteki talebe sınıflarının sayısı elliye geçmedikçe şube açılmaması ve muallim istihdam edilmemesi şartıyla kadroya konulan fazla muallimler tahsisatının kabulü ve halk dersaneleri tahsisatıyla, mahbuslarda tedrisatı için muallim istihdamı kaydıyla ihtiva eden maârif bütçesi 2.600.262 lira yirmi kuruş olarak kabul edilmiştir¹⁹⁷.

İstiklal Mektebi: Çorum ilinin en eski mekteplerinden olan İstiklal Mektebi, 1913 yılında, Mutasarrıf Nurettin Bey zamanında yapımına başlanarak 1915'te bitirilip eğitim-öğretime başlamıştır. Mektebin yapımı tahminen üç dört bin liraya mal olmuştur. İlk açıldığında ismi, Mecid-i Mektebidir. İlk muallimleri, Selim, M.Tevfik, Cemal Bey, Halit Hoca ve Nuri Hafız olmuştur. 1921 yılında iki odası Erkek Muallim Mektebi olarak tahsisi edilmiştir.1925 yılında mektebin adı, İstiklal İlk Mektebi'ne çevrilmiştir¹⁹⁸.

Bu mektepte 1929-1930 eğitim öğretim yılında okutulan dersler ise şöyledir; Birinci sınıfta, Türkçe, Hayat Bilgisi, Hesap-Hendese, Resim- Elişi dersleri ana dersler olarak görülmekte ve bunun yanında, Musiki, Beden Terbiyesi, Hal ve Gidiş, Diş koruma, Temizlik ve İntizam derslerinden de notlar verilmektedir. İkinci sınıfta; Hayat Bilgisi, Kıraat, İmla, Hesap, Tahrir, Yazı, Musiki, Elişi, Musiki ve Beden Terbiyesi dersleri bulunmaktadır. Ayrıca, Hal ve Gidiş, Diş koruma, Temizlik ve İntizam konularında da notlar verilmektedir. Dördüncü sınıfta; Türkçe, Hesap- Hendese, Eşya ve Tabiat, Yurt Bilgisi-Tarih ve Coğrafya, Resim- Elişi, Musiki ve Beden Terbiyesi dersleri bulunmakla birlikte, Hal ve Gidiş, Diş koruma, Temizlik ve İntizam alanlarından da notlar verilmektedir. Beşinci sınıflarda; Alfabe, Kıraat, İmla, Sarf, Yazı, Tahrir, Din Bilgisi, Hesap- Hendese, Tarih, Coğrafya, Tabiat, Eşya, Yurt Bilgisi, Resim Elişi, Musiki, Beden

¹⁹⁷ *Çorum*, 21 Mayıs 1928.

¹⁹⁸ *İstiklal İlkokulu Brifing Dosyası*.

Terbiyesi, Ev İdaresi, Dikiş dersleri işlenmekte ve bunların yanında, Halühareket, Dikkat, Sayıgayret, İntizam konularında da notlar verilmektedir¹⁹⁹.

Tanyeri İlk Mektebi: Bugünkü Konak Oteli'nin yerinde 1914 yılında açılan bu mektebin o günkü adı Marifet Mektebi'dir. Bir müddet sonra Razva-i Nisvan adını alarak şuan halen bulunduğu yere gelmiştir²⁰⁰. Mektebin eski binası, Körhanoğlu Hali Ağa adında bir şahıs tarafından bağışlanmıştır. İstiklal Savaşı sonuna kadar burada eğitime devam eden mektep, Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süreliğine de olsa orta mektep olarak kullanılmıştır. Daha sonra orta mektep kapatılınca tekrar Kız İlk Mektebi olmuştur. Cumhuriyet'in doğuşunu temsil etmesi amacıyla, Tanyeri adını alarak karma eğitime geçmiştir. Bu mektebin talebeleri, Emir Ahmed, Hacı Nusrah, Öc, Mağaracı gibi mahallelerden gelmektedir.

Albayrak İlk Mektebi: 1869 yılında henüz daha Çorum, Ankara'ya bağlı bir kaza iken Karakeçili Mahallesi'nde iki katlı bir ev mektep yapılarak Osmani adını almıştır. Cumhuriyet döneminde ile birlikte adında değişiklik yapılarak, 1924 yılında, Merkez Albayrak İlk Mektebi olmuştur²⁰¹. Kara Keçili, Mahmudiye, Şarkıyan, Azab Ahmed, Hacı Kavan isimli mahallelerden talebe almıştır.

Cumhuriyet İlk Mektebi: 1913 yılında Terakki Mektebi adıyla Yazıçarşı semtinde açılmıştır. Binası yıkılınca 1924 yılında yeni bir bina yapılmıştır. 29 Ekim 1924 tarihinde açılışı yapıldığından dolayı bu mektebin adına, Cumhuriyet Mektebi denmiştir²⁰². Aynı yıl buraya muallim olarak atanan, Ahmet Hamdi Efendi aynı zamanda buranın ilk muallimidir. Karaman Çavuş, Çiftlik, Akpunar, Narlı, Selimiye, Hacı İshak, Nurah, İcadiye gibi mahallelerden almaktadır²⁰³.

¹⁹⁹ *İstiklal İlkokulu Arşivi, 1929-1930 Ders Senesi İmtihan Netice Defteri.*

²⁰⁰ ERTÜRK ve diğerleri, s.31.

²⁰¹ ERTÜRK ve diğerleri, s.32.

²⁰² ERTÜRK ve diğerleri, s.32.

²⁰³

Gazipaşa İlk Mektebi: 1926 yılında, merkezde bulunan, Yavruturna Mahallesiinde öğretime başlamıştır²⁰⁴. Bu mektebin talebe aldığı mahalleler şunlardır; Birhan Kethüda, Yavru Turna, Acılı Sani, Hacı Davud, Şeyh Eyüb, Hacı Recep, Kale, Hacı Yusuf.

Zafer İlk Mektebi: Mektep,

Ahşap ve tek katlı bir binada 1905 yılında eğitim öğretime açılmıştır. Açıldığı yıl adı, Hamidiye Mektebi'dir. 1910'da adı değiştirilerek, Mecidi Mektebi olmuştur. 1914'te bu mektebin adı bugünkü İstiklal Mektebi yapılıncaya, oraya verilmiştir. Daha sonra Numune-i Nezahat adını alan bu mektep, bu isim altında kız mektebi olarak, 1928 yılına kadar öğretimi sürdürmüştür.

Bu mektep 1928-1933 yılları arasında eğitim-öğretime ara vermiştir. Tekrar mektep olarak açılmayarak 1933-1950 yılları arasında eğitim yapılmayarak vilayet konağına çecrilmiştir²⁰⁵.

İnkılâp İlk Mektebi: Mektep Merkez Çepni Mahallesi'nde 1931 yılında eğitim öğretime açılmıştır. Bu mektebe gelen talebelerin mahalleri ise şunlardır: Paşacık, Gülabibey, Kıbtı, Sancakdar, Acılı Evli, Kible, Sofular, Pazar, Çakır, Ümid Halife, Çebni, Huzurlu, Hamidiye²⁰⁶.

ii. Hüseyinabad (Alaca) Kazası ve Köyleri

1922 yılına gelindiğinde, Alaca kazasında, beş muallimli Kenz-ül İrfan Mektebi, üç muallimli Numune-i Nezahat Mektebi bulunmaktadır. Ayrıca, bir de Merkez Huffaz Mektebi olduğu görülmektedir. Köylerinde ise, Camili Kebir ve İmad 'da birer muallimli mektepler vardı. Ayrıca Hırka-ı Kebir (Büyük Hırka) köyünde altı aylık süreyle geçici olarak bir muallim görev yapmaktadır²⁰⁷.

²⁰⁴ ERTÜRK ve diğerleri, s.31.

²⁰⁵ ERTÜRK ve diğerleri, s.33.

²⁰⁶ ERTÜRK ve diğerleri, s.29.

²⁰⁷ Çorum, 27 Mayıs 1922.

Dumlupınar İlk Mektebi: Alaca merkezde Cumhuriyet döneminin ilk mektebi, 1927 yılında yapılan ve aynı yıl eğitim öğretime açılan, Dumlupınar İlk Mektebidir²⁰⁸.

İmat Köyü İlk Mektebi: Yapılış tarihi tam olarak tespit edilemeyen mektep binası yıkılıp 1927 yılında tekrar yapılarak eğitime başlamıştır. İnşaatın yapımına 8.000 lira harcanmıştır²⁰⁹.

Kalehisar Köyü İlk Mektebi: Cumhuriyet döneminden önce mektebin varlığına rastlanamamakla birlikte 1935 yılında 8.000 liralık bir harcamayla ilk olarak yapılan mektep aynı yıl eğitime açılmıştır²¹⁰.

Büyükhırka Köyü İlk Mektebi: 1922 yılında altı aylık olarak gelen muallimlerin eğitim verdiği Büyükhırka köyünde, 1935 tarihinde 8.000 liralık bir harcamayla mektep binası inşa edilmiş ve aynı yıl eğitim öğretime açılmıştır²¹¹.

Tablo 19. Hüseyinabad (Alaca) Kazası Mektepleri Ve Muallim Maaşları²¹²

Mektebin Adı	Görev	Maaşı (krş)
Kenz-ül İrfan Mektebi	Başmuallimliği	700
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	500
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Numune-i Nezahat Mektebi	Başmuallimliği	600
Numune-i Nezahat Mektebi	Muallimliği	400
Numune-i Nezahat Mektebi	Nakış-Dikiş Muallimliği	300
Merkez Huffaz Mektebi	Muallimliği	300
Camili Kebir Köyü Mektebi	Muallimliği	600
İmad Köyü Mektebi	Muallimliği	600
Hırka-i Kebir Köyü (6 aylık süreyle)	Muallimliği	600
Akviran Köyü (6 aylık süreyle)	Muallimliği	600

Tabloya göre Alaca kazasında ve köylerinde bulunan beş tanesi devamlı iki tanesi geçici toplam yedi mektepte on iki adet muallim görev yapmaktadır.

²⁰⁸ ERTÜRK ve diğerleri, *age.*, s.64.

²⁰⁹ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44..

²¹⁰ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²¹¹ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²¹² *Çorum*, 27 Mayıs 1922.

iii. İskilip Kazası ve Köyleri

1922 yılında, İskilip merkezde, Tefeyyüz, Numune-i Edep, Rehber-i Marifet, Numune ve Huffaz Mektebi ile köylerinden; Karaviran, Kuzuluk, Bahattin, Eskialibey, Kayı, Ağzayıçayır, Saray ve Çukur'da mektep bulunmaktadır²¹³. Çorum İl Meclisi'nin aldığı kararla, bu mekteplerde görev alan muallim sayısı ve aldıkları maaşlar Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20. İskilip Kazası Merkez Ve Köy Mektepleri Muallimleri Maaşları²¹⁴:

Mektebin Adı	Muallimin Görevi	Maaşı (krş)
Merkez Numune Mektebi	Müdüriyet	800
Merkez Numune Mektebi	Muallimliği	800
Merkez Tefeyyüz Mektebi	Muallimliği	500
Merkez Numune-i Edep Mektebi	Muallimliği	500
Merkez Rehber-i Marifet Mektebi	Muallimliği	500
Merkez Huffaz mektebi	Muallimliği	300
Karaviran Köyü	Muallimliği	600
Kuzuluk Köyü	Muallimliği	600
Bahattin Köyü	Muallimliği	600
Eski Alibey Köyü	Muallimliği	600
Kayı Köyü	Muallimliği	600
Ağzayı Köyü	Muallimliği	600
Saray Köyü	Muallimliği	600
Çukur Köyü	Muallimliği	600

Cumhuriyet öncesi burada bulunan Misak-ı Milli Mektebinden başka park karşısında, ahşap, tek katlı iki binada, önce Tensil-i İrfan Mektebi, sonrada Merkezi Osmani Mektebi adıyla eğitim yapan mektebin varlığı görülmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde mektebin adı, Azmi Milli İlk Mektebi olarak değiştirilmiştir²¹⁵. Ayrıca yine merkezde bir İnas Mektebi de bulunmaktadır. Ancak buraya kadro eksikliğinden dolayı muallime ataması yapılamamıştır. Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923

²¹³ Çorum, 15 Mayıs 1922.

²¹⁴ Çorum, 15 Mayıs 1922.

²¹⁵ ERTÜRK ve diğerleri, s.71.

yılına gelindiğinde, Azmi Milli ve Misak-ı Milli ilk mektepleri eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir²¹⁶.

Rıfat Rami, *Kurtuluş Yolu* mecmuasında 1 Mayıs 1928 tarihinde yazdığı *Kazamızda Maârif* makalesinde, bu dönem İskilip eğitimi hakkında şöyle demektedir: “Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet döneminde medreselerle mektepler, bir arada eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu durum, tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, İskilip’te de medreseli-mektepli rekabetine neden olmuştur. Medreseler ve mektepler, dünya görüşü birbirine tamamen farklı insanlar yetiştiriyordu. Zaten yirminci yüzyıla gelindiğinde, medrese ilmi yönünü çoktan kaybetmişti. Devlet eliyle kendi haline bırakılmıştı. Medreseler, sadece dini bilgilerin öğretildiği kurumlar haline gelmişti. Din eğitimi de, medreselerde hakkıyla yapılmıyordu. Osmanlı Devleti’nin on dokuzuncu yüzyıl yenileşme faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ilk ve orta dereceli mektepler, II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, tüm Anadolu’ya yayılmıştır. İلمي ve modern bir tarzda eğitim vermeye çalışıyordu. Aldığı eğitim ve dünya görüşü birbirinden farklı insanlar arasında, anlaşmazlıklar ve kavgaların çıkması kaçınılmazdı. Bu anlaşmazlık ve kavgalar, toplumsal yapıya zarar verdi. Sosyal çöküntüye neden oldu. İkili eğitim yapısı 3 Mart 1924’deki Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla ortadan kaldırıldı, eğitim birleştirildi. Böylece eğitim sisteminden kaynaklanan yapay ikilik ortadan kaldırıldı”²¹⁷.

İskilip, Cumhuriyet dönemine Azmi Milli ve Misak-ı Milli mektebiyle girmiştir. Daha sonra bunlar yeterli gelmeyince, Sakarya Zaferi İlk Mektebi adı verilen yeni bir mektebin temeli atılmıştır. Aynı yıl içinde bitirilmesi düşünülen mektep, Alman bir mimarın başkanlığındaki bir heyet tarafından, 8 Şubat 1927 yılında tamamlanmıştır²¹⁸.

Bu yıllarda, kasaba ve köylerdeki mekteplere harcamalar yapılmasına rağmen, merkezde bulunan Azmi Milli Mektebinin durumu içler acısıdır. *Kurtuluş Yolu* mecmuası, yaptığı yayınlarla bu konuda yöneticileri uyarmaktadır. 1 Mart 1928 tarihli sayısında, “Binanın oturulamayacak durumda olduğu, sağlık açısından da doktorun rapor verdiğini,

²¹⁶ ERKOÇ, *age*, s.75.

²¹⁷ Rıfat RAMİ, “Kazamızda Maârif”, *KY.*, 1 Mayıs 1928.

²¹⁸ *KY.*, 28 Şubat 1927.

bir mektepten ziyade baykuş yuvasına döndüğünü, buranın ya yıkılarak yeniden inşa edilmesi, ya da iki yüz mevcutlu talebesiyle muallimlerine yol verilerek mektebin kapatılması gerekmektedir”²¹⁹ demektedir.

Misak-ı Milli Mektebi; 1920 yılında Numune Mektebi olarak yapılan burası, daha sonra Misakı Milli Mektebi adını almıştır. Fakat halk arasında yaygın olarak Taş Mektep olarak bilinmektedir²²⁰. 1926 yılında, Sakarya Mahallesi’nde ise iki katlı ahşap olan bir binada on iki derslikli olarak Sakarya Mektebi açılmıştır. Bu binanın üst katında 1933 yılında, İkmal Mektebi adıyla diğer bir mektep açılmış fakat, 1936 yılında tekrar eski haline dönüştürülerek yani Sakarya Mektebi olarak eğitime devam etmiştir²²¹. Merkez kasabadaki, Sakarya Zaferi Mektebi’yle, Bahaddin Kuzuluk, Karaviran, Eski Ali Bey, Tophane, Satıyüzü ilk mektepleri, Cumhuriyet’in ilanından sonra asri bir tarzda yeniden inşa ettirilmiş ve Kayaağzı, Çukur, Karaavdar, Yolaltı, Ovacık Mektepleri’yle, merkezdeki Azmi Milli Mektepleri de tekrar elden geçirilerek onarılmıştır.

İskilip merkezinde, erkeklerin devam ettiği bu mekteplerden başka, Aymelik Hatun adıyla, bir kız mektebi de vardır²²². “1926-1927 öğretim yılına gelindiğinde, İskilip merkezinde ilk öğretim çağında 1.113 talebe bulunuyordu. Bunların altı yüz ikisi erkek, beş yüz on biri ise kızdır. Ama, mevcut mektepler tüm talebeleri eğitmek için yeterli değildir. Bin yüz on üç talebeden yalnızca altı yüz onu mekteplere gitmektedir”²²³.

15 Nisan 1928 tarihli *Kurtuluş Yolu* mecmuasında, Hakkı Saffet, yazdığı bir yazıda İskilip merkez ve köylerinde mektep çağındaki çocukların sayıları ve mektebe gidebilenlerin miktarını Tablo 21’de olduğu gibi göstermiştir.

²¹⁹ KY., 1 Mart 1928.

²²⁰ RAMİ, “Mektep Binası Derdi”, KY., 15 Mart 1928.

²²¹ ERTÜRK , ve diğerleri, s.72.

²²² YILDIRIM, *agt.*, s.5.

²²³ Hakkı SAFFET, KY., 15 Nisan 1928.

Tablo 21. İskilip Ve Köylerinde Mektebe Giden Talebe Sayısı²²⁴

Köyün Adı	Erkek Çocuk Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Toplam Çocuk Sayısı	Mektebe Giden Çocuk Sayısı	Mektebe Gitmeyen Çocuk Sayısı
Nahiye	55	33	88	65	23
Kayaagzı	33	24	57	30	27
Çukur	26	10	36	20	16
Eski Alibey	26	16	42	35	7
Satıyüzü	25	18	43	30	13
Tophane	15	13	28	20	8
Ziveli Yaban	33	21	54	25	29
Yolaltı	29	38	67	30	37
Karaviran	28	38	66	25	41
Ovacık	53	25	78	30	48
Karaavdur	32	18	50	35	15
Kuzuluk	18	16	34	30	4
Toplam	373	270	643	375	268

Tabloya baktığımızda, İskilip'in köyleriyle birlikte, ilk mektep çağında, 2.937'si erkek, 2282'si kız olmak üzere, toplam 5.219 talebe vardır. Bunların 1.113'ü kaza merkezindedir. Alagöz Nahiyesiyle on bir köyde ilk mektep bulunmaktadır. Bu köyler; Kayaagzı, Çukur, Eskialibey, Satıyüzü, Tophane, Zeyveli, Yabanpınarı, Karaviran, Ovacık, Karaavdar, Yolaltı ve Kuzuluk köyleridir. İskilip'te mektep yetersizliğinden dolayı, talebelerin büyük bölümü öğrenim görememektedir. İlk mektep çağında 5.219 çocuk varken, bunların ancak 1.095'i mektebe devam etmektedir. Mektebe devam eden talebelerin dokuz yüz on beşi erkek, yüz sekseni de kız talebedir²²⁵. Kaza merkezinde ve on bir köyde bulunan mektep çağındaki toplam altı yüz kırk üçü kız ve erkekten üç yüz yetmiş beş tanesi devam etmekte, iki yüz altmış sekiz adedi ise gitmemektedir. Yine aynı yazar tarafından, mektebi olmayan köyleri ve buradaki kız ve erkek çocuk sayısı da Tablo 22'de olduğu gibi gösterilmiştir.

²²⁴ SAFFET, KY., 15 Nisan 1928.

²²⁵ SAFFET, KY., 15 Nisan 1928.

Tablo 22. Mektebi Olmayan Köylerin, Mektep Çağındaki Çocuk Sayıları²²⁶:

Köy Adı	Erkek Çocuk Sayısı	Kız Çocuk Sayısı	Toplam
Aybek	36	33	69
Hacı Köy	28	21	69
Av Hadikası	25	18	43
Ağzı Büyük	39	39	78
Danabaş	20	18	38
Ahacık	25	21	46
Yayılcak Seki	25	19	44
Lapa	21	25	46
Ziveli	23	24	47
Reşadiye	31	22	53
Eski	24	19	43
Yarlı	25	18	43
Karayanık	25	22	47
Toplam	347	299	646

Tablo 22’den de anlaşılacağı gibi, İskilip kazasının on üç köyünde mektep bulunmamaktadır. Bu köylerde, mektep çağına gelmiş kız ve erkek talebe sayısı toplam altı yüz kırk altı adettir. Bu rakam o gün için önemli sayılabilecek şekildedir. Fakat, yeni kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında bunlar normal karşılanmalıdır. Savaştan yeni çıkmış köyleri kasabaları viran olmuş bu topraklarda, tüm bu olumsuz şartlara rağmen İskilip’te eğitime verilen önem, dikkate şayandır. Milli Mücadele dönemi, Türkiye’ye fakir bir toplum ve sayısız şehit ailesini miras olarak bırakmıştır. Eğitim faaliyetleri, bu gerçeğe uygun bir şekilde yürütülmelidir. İskilip kazası bu konuda oldukça gayretli görünmektedir. Osmanlı Devleti tarihi boyunca nice ilim adamları yetiştirmiş olan bu topraklarda, eğitime gerekli önemin verildiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyetle birlikte, eğitim alanında da çok büyük gayretler görülmüştür. Bu konuda, kaza kaymakamları, halk ile Muallimler Birliği, hummalı bir çalışma içine girmişlerdir.

Bu bilgilerin ışığında İskilip kazasında o yıllarda muallim tayinleri de devam ettiği görülmektedir. Bu tayinlerden bazıları şöyledir: “Açık bulunan ve muallimi olmayan

²²⁶ SAFFET, KY., 15 Nisan 1928.

mekteplerden Karaviran Köyü Mektebi baş muallimliğine Mehmed Bey, Çukurköy Mektebine Ömer Bahaddin Bey, Eski Alibey Mektebi baş muallimliğine Lütfi Bey ve muallimliğine ise Abdullah Bey, Kara Avdur Baş Muallimliğine Mehmed Beyler tayin olup vazifelerine başlamışlardı. Ziveli muallimliğine, vekaleten, Ziraat Mektebi mezunlarından, İskilip’li Ziya Bey tayin olmuştur. Merkez kasabadaki boş bulunan muallimliklerden birisine, Sungurlu muallimlerinden Ekrem Bey ve kız mektebine de yine Sungurlu muallimlerinden bir hanım tayin olmuştur²²⁷.

İskilip halkı ve memurları, fakir ve şehit çocukların eğitimlerini devam ettirebilmeleri için elinden geleni yaptı. Muallimler Birliği ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri önderliğinde, halk bu çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Ders araç gereçleriyle, giyim kuşamları temin edilmiştir. Esnaf da kendi iş yerlerinden, çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Örneğin, Nisan 1926’da, yüz on bir erkek ve yirmi sekiz kız talebeye, şapkalarıyla birlikte elbise diktirilmiştir. Kasım 1926’da İskilip’e gelen ip cambazı Veysel Efendi’nin yaptığı gösterilerin gelirlerinin bir kısmı, Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne aktarılmıştır. Muallimler Birliği, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Gençler Birliği, mekteplerdeki fakir ve şehit çocuklarına elbise yardımı yapılması amacıyla eşya piyangosu düzenlemiştir.

1928 yılında, İskilip’te bir şube açan Türk Maârif Cemiyeti’nin amacı, buradaki eğitim faaliyetleriyle paralellik arz etmektedir. Zira cemiyetin kuruluş amacı, talebe yurtlarını geliştirmek ve fakir olan talebelerin eğitimlerini sürdürmelerini sağlamaktır. Arada böyle paralellik olunca, cemiyetin çalışmaları ile ilgili düşünceler mecmua aracılığı ile aktarılmaktadır.

Bu dönemdeki bazı memurlar eğitimin önemi hakkında mecmuada yazılar yazmaktadırlar. Bu yazılardan birisinde şöyle denmektedir: “Mektepte verilen eğitimin başarılı olabilmesi için, ailenin çocuğa temel eğitimi vermesi gerekir. Çocuğunuza iyi bir eğitim verebilmemiz için bazı vasıflara sahip olmamız gerekir. Mektep içi eğitimde, muallimlerin önemi vurgulandı. Zira muallimler, giyim, kuşam, tavır ve davranışlarıyla

²²⁷ KY., 17 Ağustos 1927.

talebelere örnek oluyordu, Muallimler, bu gerçeğe göre hareket etmelidir. Eğitimciler İskilip'te artan suç oranlarından, kendilerine pay çıkarıyorlar. Zira suç, ancak eğitimle azaltılabilir. İyi bir eğitim almış insanın suça meyil etmesi azdır. Eğer biz insanlarımıza iyi bir eğitim vererek onları eğitebilseydik onların suça yönelmeleri zor olurdu düşüncesine olmuşlardır”²²⁸.

Kurtuluş Yolu mecmuasında yayınlanan, *Memleket Tedrisatına Umumi Bir Nazar*, adlı bir makalede, Hakkı Saffet'in İskilip eğitimi ve burada bulunan muallimler hakkındaki düşüncesi şöyle aktarılmaktadır: “Maâzinin zulmünden sıyrılarak halkın nuruna dahil olabilenler şüphesiz itiraf ederler ki Türk'ün her cihat ve her sahadaki terakki ve inkişafı kadar tedrisat cephesinde çok mahsus muvaffakiyeti vardır.

Bilhassa son senelerde Cumhuriyet vekaletinin ilk tedrisatına ve verdiği ehemmiyet tahakkuk iden muvaffakiyane başlıca amel olmuştur. Asri mekteplerimiz, asri muallimler asri bilgiler, Cumhuriyet'i ilan eden son esaslardır. En ufak kasabalara ve köylere kadar yapılan mektep, bazı muallimlerin terbiye ve malumatlarına verilen ehemmiyet, artan asri programlarda tespit edilen dersler, Türk çocuklarının asırlık bir ictimaya ve ahlaka tatbik olmaları için kafi gelen yapılmaktadır.

Mektepten beklediğimiz gaye tamamen elde edildiği gibi talebe için mektebi malumatın pek iyi suretle hazm edildiği basiret ve kemalimizde istenilen bir hakikat oldu. Bilhassa kız mektebindeki inkişaf bizce fevkinde çıktı. Birkaç senedir erkek mektepleri tedrisatının iyi olduğunu bilmekle beraber kız mektebinin ihmal ve lakayt ise hepimizce malum olduğundan buna acır ve sızıldık. Bu seneki imtihan kalbi ve vicdanı olan ıztıraplarımızı aldı. Onun yerine neşe ve ümit bıraktı. Bu asır himmet genç hemşerimiz Fikriye hanımın mesaisiyle tahakkuk ettiğine elbette şüphemiz yoktur. Fikriye hanım kız mekteplerimizde buldukça memleket için genç kalbinde yanan ateş harareti

²²⁸ “İnkılâp Maârifinde Doldurulan Boşluk”, *KY.*, 15 Nisan 1928.

kaybetmedikçe kız mektebimiz yükselecek ve o müesseseden beklediğimiz ümitler tahsil edecektir”²²⁹.

İskilip’e bağlı köy mekteplerinin problemleri de yakından takip edilmektedir. Her köye, bir mektep yapımının zorluğu sebep gösterilerek, yatılı köy mekteplerinin yapımı tavsiye edilmektedir. *Kurtuluş Yolu* mecmuasında, “Dağ Köylülerine Müjde”, başlığıyla yayınlanan bir yazıda, Evlek Tekkesi’ne ait olan ve sonradan el konan 9.000 dekarlık arazinin yatılı köy mektebi yapımına ayrıldığı²³⁰ haberi yer almaktadır.

İskilip kazasında, Cumhuriyet’in ilk yıllarında spora da önem verildiği görülmektedir. Özellikle gençliğin ve talebelerin spor yapmaları için çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Örneğin 31 Mart 1928 *Kurtuluş Yolu* mecmuasında ilk mektepler arasında voleybol müsabakası başlığıyla duyurduğu haberde, Azmi Milli, Sakarya, Misak-ı Mili Mektepleri talebeleri arasında hazırlıklar yapıldığı, yakında müsabakalara girişecekleri bildirilmiştir²³¹. Yine aynı sayıda, geçen yıl kurulan Spor Cemiyetinin yeniden gençler tarafından canlandırılacağını yazmaktadır. Yaşanılan tüm imkansızlıklara rağmen eğitimcilerimiz olağanüstü bir gayretle sıkıntıları aşmaya çalışmaktadırlar. Onların en büyük şansları da seslerini duyurabilecekleri, *Kurtuluş Yolu* mecmuasının bulunmasıdır.

8 Şubat 1927’de İskilip’te açılan Türk Ocağı, milliyetçi düşüncüyü yaymaya çalışmıştır. Kısa sürede etkin hale gelen Ocak çevresinde toplanan İskilipli gençlerin sayısı artmıştır. Cumhuriyet’e bağlı, ülkesini seven milliyetçi gençler burada çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. İskilip’te bu dönemde, Himaye-i Etfal, Hilali Ahmer, Muallimler Birliği, Türk Ocağı gibi cemiyetler bulunmaktadır. Bu cemiyetlerin faaliyetlerini birkaç muallim, memur ve eşraf idare etmektedir. Bu muallimlerin aynı anda bir kaç cemiyette birden faal olarak çalıştığı görülmektedir. Cemiyetlerin faaliyetleri gece yürütülüyordu. Gündüz, muallimler, memurlar ve esnaf kendi işleriyle meşguldür²³².

²²⁹ “Memleket Tedrisatına Umumi Bir Nazar”, *KY.*, 15 Haziran 1927.

²³⁰ “Dağ Köylülerine Müjde”, *KY.*, 1 Nisan 1926.

²³¹ *KY.*, 31 Mart 1928.

²³² Halit RIFAT, “Gençlik de Alaka Kabiliyeti”, *KY.*, 1 Mart 1928.

Milliyetçiliği ve bilimsel düşünceyi yayma konusunda, birkaç tane memur yeterli olamamaktadır. Bu yetersizlik sonucunda, yerli halktan da yararlanılmak istenerek cemiyetlere üye yapılmaya çalışılmaktadır. “İskilip’te 1925 yılında kurulan Muallimler Birliği, Türk Ocağı açılana kadar, İskilip’teki ilmi ve milli faaliyetlere öncülük etmiştir. 11 Şubat 1927’de kurulan Türk Ocağı, çalışmalarıyla Muallimler Birliği’nin önüne geçmektedir. İlk 24 sayısı Muallimler Birliği adına çıkan *Kurtuluş Yolu* mecmuası, 15 Mayıs 1927’deki 25.sayısından itibaren, İskilip Gençliği adına çıkarılmaya başlanmıştır”²³³.

İskilip’te o yıllarda görev yapan muallimlerden bazılarının isimleri şöyledir:

Sakarya Zaferi Mektebi : Emir Azmi Bey, Ekrem Bey, Şahin Bey, Rasim Bey.
 Azmi Milli Mektebi :Hakkı Saffet ,Osman Nuri ,Rafet Bey (aynı zamanda İskilip Maruf Memuru) Asım Bey.
 Karaviran : Mehmet Bey, Fevzi Efendi.
 Çukur Köyü : Ömer Bahaddin Bey.
 Karaavdur Köyü : Ahmed Bey.
 Yolaltı Köyü : Cemil Cahid Bey
 Ovacık Köyü : Mehmed Şükrü
 Eski Alibey Köyü : Şahmurad
 Tophane Köyü :Yusuf Ziya
 Kuruçay Kışla Köyü : Ziya Efendi
 Niyazi Bey, Necati Bey, Şerife Hanım, Münire Hanım²³⁴.

iv. Mecitözü Kazası ve Köyleri

Cumhuriyet öncesinde, 1922 yılın da Mecitözü’nde altı muallimli Kenz-ül İrfan Mektebi, üç muallimli Rehber-i Marifet Kız Mektebi ve bir muallimli Huffaz Mektebi vardır. Cumhuriyetin ilanı ile kaza merkezine iki mektep yapılmıştır²³⁵. Köylerinden,

²³³ Selim YILDIRIM, *agt.*, s.3.

²³⁴ KY., 17 Ağustos 1927.

²³⁵ ERTÜRK ve diğerleri., s.81.

Çorak, Figani, Elvançelebi, Çıkrık, Kalecik'te birer muallimli mektepler vardır. Cumhuriyet döneminde Mecitözü kazasının köylerinde açılan mekteplerde şunlardır²³⁶.

Figani Köyü: 1922 yılında altı yüz kırş maaşlı bir muallimin görev yaptığı bilinmektedir²³⁷. Cumhuriyet döneminde ise ilk mektep binası olarak yapılan bu bina, 1928 yılında 2000 lira harcamayla yapılmış aynı yıl hizmete girmiştir²³⁸.

Cemilbey Köyü: 1933 tarihinde 3000 lira masrafla yapılan mektep aynı yıl eğitim öğretime açılmıştır²³⁹.

Orta Köy: Cumhuriyet öncesinde, 1922 yılında burada bir muallimli mektebin olduğu, Çorum İl Meclisi'nin muallimlere ödediği maaşlardan anlaşılmaktadır²⁴⁰. 1929 yılında 2.000 lira ile harcanarak yapılan mektep binası aynı yıl hizmete girmiştir²⁴¹.

Çıkrık Köyü: 1922 yılında burada bir muallimli bir mektep olduğu görülmektedir²⁴². Cumhuriyet döneminde ise 1935 yılında 13.000 lira harcanarak yapılan Çıkrık Köyü mektebi 1935 yılında eğitime açılmıştır²⁴³.

1922 yılında, Çorum İl Genel Meclisi'nin aldığı kararlar doğrultusunda, Mecitözü kazasında bulunan mektepler ve burada görevli muallimlerin aldığı maaşlar şöyledir.

Tablo 23. Mecitözü Kazası Merkez Mektepleri Muallimleri Ve Maaşları²⁴⁴

Mektebin Adı	Görevi	Maaşı (krş)
Kenz-ül İrfan Mektebi	Başmuallimliği	800
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	600
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	600
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Rehber-i Marifet Mektebi	Başmuallimliği	600
Rehber-i Marifet Mektebi	Muallimliği	400
Rehber-i Marifet Mektebi	Dikiş-Nakiş Muallimliği	300
Huffaz Mektebi	Muallimliği	300

²³⁶ Çorum'da Cumhuriyet'in 15. Yılı, s.44

²³⁷ Çorum, 27 Mayıs 1922.

²³⁸ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²³⁹ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁴⁰ Çorum, 27 Mayıs 1922.

²⁴¹ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁴² Çorum, 27 Mayıs 1922.

²⁴³ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁴⁴ Çorum, 27 Mayıs 1922.

Mecitözü kaza merkezinde bulunan mekteplerde toplam on adet muallim kadrosu vardır. Bu muallimlerin aldıkları maaşlar üç yüz krş ile sekiz yüz krş arasında değişmektedir. En düşük maaşı Huffaz muallimi ile dikiş-nakış muallimi en yükseğini ise Kenz-ül İrfan Mektebi başmuallimi almaktadır.

Tablo 24. Mecitözü Kazası Köy Mektepleri ²⁴⁵

Köyün Adı	Görevi	Maaşı(krş)
Çorak	Muallimliği	700
Figani	Muallimliği	600
Çıkrık	Muallimliği	600
Elvan Çelebi	Muallimliği	600
Kalecik	Muallimliği	600

Mecitözü kazasının beş köyünde mektep bulunmakta ve buralarda çalışan muallimlerden Çorak köyündeki yedi yüz krş, diğerleri ise altı yüz krş maaş almaktadır.

iiiv. Osmancık Kazası ve Köyleri

İlk mektep teşkilatı 1909 da yapılmıştır. 1923, tarihine kadar faaliyetine devam eden iki erkek ilk mektep ile bir kız ilk mektebi vardır. Bunlar, Kenzül-ül İrfan ve Osmani Mektepleri ile Numune-i Nezahat Kız Mektebi'dir. Bunların yanı sıra, resmi olmayan dört adet mahalle, mektebi de bulunmaktadır²⁴⁶. Cumhuriyet'in ilanına kadar, resmi ve gayri resmi mekteplerde öğretime devam edilmiş, Cumhuriyet'in ilanından sonra, merkezde tam teşekküllü iki, ilk mektep ile bazı köylerde yeniden mektepler açılmıştır.

İnönü İlk Mektebi: 1927 yılında yapılarak edilerek eğitime başlayan bu mektep, kazada, Cumhuriyet döneminin ilk mekteplerinden biridir. Bu mektep binası 1927 yılında 36.000 lira harcamayla yapılmıştır²⁴⁷.

Gemici İlk Mektebi: 1930 yılında 9.000 lira bir masrafla yapılmıştır. 1930-31 yılında eğitim öğretim hizmetlerine başlamıştır. Başlangıçta üç sınıflı olan mektep daha sonra beş sınıflı hale dönüştürülmüştür²⁴⁸.

²⁴⁵ *Çorum*, 27 Mayıs 1922.

²⁴⁶ ANAKÖK, *age.*, s.131.

²⁴⁷ SABUNCUOĞLU, *age.*, s.11.

Köylerdeki Mektepleri

Seceğen İlk Mektebi: 1929 yılında 3.000 liralık bir masrafla yapılarak aynı yıl eğitim öğretime açılmıştır²⁴⁹.

Dodurga İlk Mektebi: 1928 yılında harcanan 2.500 lira gibi cüzi bir miktarla yapılmış eğitim öğretime başlamıştır²⁵⁰.

Hacı Hamza İlk Mektebi: Hacı Hamza'da eğitim faaliyetlerinin uzun bir geçmişi vardır. 1902-1903 tarihinde sıbyan mektebi açılarak eğitime başlamıştır. Sıbyan mektebi 1908'de kapanınca, eğitime ilk mektepte devam etmiştir²⁵¹. Cumhuriyet döneminde, 5.000 liralık bir harcamayla 1934 yılında yapılmıştır²⁵².

Kamil İlk Mektebi: 1934 yılında yapılan bu mektep 7.000 liralık bir masrafla hizmete açılmıştır²⁵³. Çevresindeki bir çok, köy çocuklarının da devam ettiği bu mektep o bölgenin merkezi haline gelmiştir.

Osmancık kazasında, bu mekteplerden öncede aynı yerlerde mekteplerin olduğu bilinmektedir. Fakat binaları yetersiz ve eski olması nedeniyle bu mektepler yeniden inşa edilmiştir. Merkezdeki mektep 5.000 liralık bir harcamayla 1934 yılında yapılmıştır²⁵⁴.

Karaviran İlk Mektebi: 1922 yılında bir muallimli mektebin varlığı bilinmektedir²⁵⁵.

Osmancık kazasında, 1922 yılında Çorum İl Genel Meclisi'nin aldığı kararlar doğrultusunda var olan mekteplerdeki muallimlerin sayısı ve aldıkları maaşlar krş olarak şöyledir:

²⁴⁸ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁴⁹ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁵⁰ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁵¹ ERTÜRK ve diğerleri, s.77.

²⁵² Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁵³ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁵⁴ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁵⁵ Çorum, 27 Mayıs 1922.

Tablo 25. Osmancık Kazası Merkez Mektepleri Ve Muallimlerinin Maaşları²⁵⁶:

Mektebin Adı	Görevi	Maaşı (krş)
Kenz-ül İrfan Mektebi	Başmuallim	800
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	600
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	450
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	400
Kenz-ül İrfan Mektebi	Muallimliği	350
Osman-i Mektebi	Muallimliği	600
Numune-i Nezahat Mektebi	Başmuallimliği	500
Numune-i Nezahat Mektebi	Muallimliği	400
Numune-i Nezahat Mektebi	Nakış-Dikiş Muallimliği	300
Huffaz	Muallimliği	300

Kenz-ül İrfan Mektebi, Osmani Mektebi, Numune-i Nezahat Mekteplerinde toplam on adet muallim kadrosu bulunmaktadır. Ayrıca birde Huffaz muallimi vardır. Bu muallimlerin aldıkları maaşlar üç yüz elli krştan başlamakta sekiz yüz krşa kadar çıkmaktadır

Tablo 26. Osmancık Kazası Köy Mektepleri Ve Muallim Maaşları²⁵⁷ :

Köyün Adı	Görevi	Maaşı (krş)
Hacı Hazma	Muallimliği	700
Kızıltepe	Muallimliği	600
Dodurga	Muallimliği	600
Karaviran	Muallimliği	600
Secegen	Muallimliği	600

Osmancık merkezde bulunan mekteplerde toplam muallim sayısı on bir adet iken köylerle birlikte bu sayı on altıya yükselmektedir²⁵⁸. Beş adet köyde mektebin açık olduğu görülmektedir.

v. Sungurlu Kazası ve Köyleri

1922 yılına gelindiğinde Sungurlu kazasında Numune Mektebi, Reşadiye Mektebi, Numune-i Nezahat Mektebi, Huffaz Mektebi ile köylerinden, Yekbas, Kemallı, Arifegazili,

²⁵⁶ Çorum, 27 Mayıs 1922

²⁵⁷ Çorum, 27 Mayıs 1922

²⁵⁸ Çorum, 27 Mayıs 1922

İnegazili, Çavuşcu, Kavşut, İnal da birer muallimli mekteplerin olduğu ve İnalözü ile Çape köylerinde ise var olan mektebin kapatıldığı görülmektedir²⁵⁹.

Tablo 27. Sungurlu Kazası Merkez Mektepleri Muallimlerinin Maaşları²⁶⁰

Mektebin Adı	Görevi	Maaşı (krş)
Numune Mektebi	Başmuallimliği	800
Reşadiye Mektebi	Başmuallimliği	800
Numune-i Nezahat Mektebi	Başmuallimliği	500
Huffaz Mektebi	Muallimliği	300

Kaza merkezinde bulunan mektepler birer muallimli olarak görülmektedir. Bunlarda başmuallimlik olup maaşları 800 krştur.Yine, her yerde olduğu gibi, Huffaz muallimi burada da en az maaşı almaktadır.

Tablo 28. Sungurlu Kazası Köy Mektepleri Ve Muallimlerin Maaşları²⁶¹

Köyün Adı	Görevi	Maaşı (krş)
Yekbas	Muallimliği	600
Kemallı	Muallimliği	600
Arifegazili	Muallimliği	600
İnegazili	Muallimliği	600
Çavuşcu	Muallimliği	600
Kavşut	Muallimliği	600
İnal	Muallimliği	600

Sungurlu kazasında, 7 köyde birer muallimli mektep bulunmaktadır. Bunların tamamına aynı miktarda maaş ödenmektedir. İnalözü ve Çape köylerindeki mektepler bu senelik geçici olarak kapatılacaktır. Bütçenin yetersizliğinden dolayı kapatılan bu mektepler bir yıl sonra tekrar açılacaktır²⁶².

İsmet Paşa İlk Mektebi: 1935 yılında yapılarak, aynı yıl eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır²⁶³.

Sunguroğlu İlk Mektebi: 1909 yılında yapılan eğitim düzenlemesiyle birlikte açılmış olan bu mektep, Sungurlu'nun en eski ilk mekteplerindendir²⁶⁴.

Köy Mektepleri

²⁵⁹ Çorum, 5 Haziran 1922.

²⁶⁰ Çorum, 5 Haziran 1922.

²⁶¹ Çorum, 5 Haziran 1922.

²⁶² Çorum, 5 Haziran 1922.

²⁶³ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁶⁴ UÇKACI, age., s.11.

Kavşut İlk Mektebi: 1926 yılında 2.000 lira harcanarak yapılıp eğitime açılmıştır²⁶⁵.

Boğazkale İlk Mektebi: 8.000 lira harcamayla yapılarak 1935 yılında eğitim öğretime açılmıştır²⁶⁶.

Demirşeyh İlk Mektebi: 1935 yılında 2.500 lira harcanarak yapılmıştır²⁶⁷.

Alembeyli İlk Mektebi: 1936 yılında 2.000 lira harcamayla yapılarak eğitime başlamıştır²⁶⁸.

Evcî İlk Mektebi: 1930-31 yılında üç sınıflı olarak açılmış olup dört ve beşinci sınıflar Yekbas köyü mektebine devam etmektedir²⁶⁹. 1932-33 Eğitim öğretim yılında bu mektepte üç sınıf bulunmaktadır. Birinci sınıfta yirmi sekiz, ikinci sınıfta on bir ve üçüncü sınıfta sekiz olmak üzere mektepte toplam kırk yedi talebe bulunmaktadır. Bu talebelere, birinci sınıfta okuyanların altısı kız yirmi ikisi erkek, ikinci sınıfta dördü kız yedisi erkek ve üçüncü sınıfta biri kız yedisi erkektir. Bu talebelere birinci sınıftan ikinci sınıfa geçenler ikisi kız on biri erkek toplam on üç, ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçenler biri kız on üçü erkek toplam on dört, üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçenler ise biri kız yedisi erkek toplam sekiz talebedir. Mektebin açık olması gereken gün sayısı yüz doksan üç gün iken yüz kırk sekiz gün açık olabilmıştır. On yedi günde resmi tatillere ayrılmıştır.

Talebelerin yaşlarına bakıldığında birinci sınıftakilerin yaşları yedi ila on dört arası değişmektedir. Yoğunluk olarak sekiz on yaş aralığında toplanmışlardır. İkinci sınıfta ise dokuz on dört yaş arası ve on iki on dört yaş yoğunluktadır. Üçüncü sınıfta dokuz ondört yaş arası talebeler mevcuttur. Bu mektepte okutulan derslere bakıldığında, bu dönemde köy mekteplerinde hangi derslerin okutulduğu hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Mektepte; Türkçe, Hayat Bilgisi, Tarih Coğrafya Yurt Bilgisi, Hesap-Hendese, Tabiat-Eşya, Resim-Elişi, Ev İdaresi, Jimnastik, Musiki dersleri okutulmaktadır. Ayrıca Hal ve Gidiş dersinden de talebeye not verilmektedir²⁷⁰.

²⁶⁵ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²⁶⁶ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²⁶⁷ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²⁶⁸ *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı*, s.44.

²⁶⁹ *Evcî Beldesi İlköğretim Okulu Brifing Dosyası*.

²⁷⁰ *Evcî Beldesi İlköğretim Okulu Arşivi, 1932-1933 Ders Senesi İmtihan Netice Defteri*.

Yekbas İlk Mektebi: Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren nahiye olan Yekbas'ta, beş sınıflı bir mektep vardır. Evcı köyünde daha sonra açılan mektebin talebeleri de üçüncü sınıftan itibaren buraya devam etmişlerdir²⁷¹.

Diği İlk Mektebi: Yeni alfabenin kabulünden sonra 1929-1938'li yıllarda on altı kırk beş yaş arası insanlara okuma-yazma öğretmek amacı ile okuma-yazma seferberliği başlatılmış ve bunun için Ulus Dershaneleri açılmıştır. Kazada açılan ilk dersane mektepler, İsmetpaşa mahallesi (1935), Demirşeyh köyü (1935), Kavşut köyü (1936), Alembeyli köyü (1936), Evcı Köyünde (1930) tarihlerinde yapılmıştır²⁷².

Çorum gazetesinde yayınlanan bir teşekkür ilanından anlaşıldığına göre, Sungurlu kazasının Arifegazili köyünde bir mektep inşa olunmaktadır. Bu mektep için üç yüz lira kıymetindeki arazisini bağışlayan hamiyet sahibi Mehmed Ağazade İsmail Ağa'ya aleni teşekkür edilmektedir²⁷³.

c. Orta Mektepler

Çorum'da daha önceden açılmış olan idadi kapatılarak, yerine bir orta mektep açılmış ve yine 1925 yılında birde kız orta mektebi açılmıştır. Burada açılan kız orta mektebi, üç yıl eğitim yaptıktan sonra, yapılan değişiklikler nedeniyle karma eğitime geçilince 1928 yılında kapatılmıştır²⁷⁴. Her iki mektep de erkek orta mektebinde birleştirilmiştir. Önceleri talebe mevcudu az olan orta mektebin, talebe ve muallim sayısı bazı istisna yıllar hariç sürekli bir artış göstermiştir. Bu mektep binası da, Çorum'daki ilk mekteplerden mezun olan talebe sayısı karşısında yeterli gelmeyince, 1937 yılında Kültür Bakanlığı'nca o günün en modern binalarından olan, oldukça büyük bir orta mektep binasının yapımına başlanmıştır. 1938-1939 eğitim öğretim yılında bu yeni bina açılmış ve eğitim burada başlamıştır. Bu bina, Cumhuriyet'imizin kuruluş yıl dönümü olan, 29 Ekim 1939 yılında yapılan görkemli bir açılış töreniyle hizmete girmiştir. Mektebe, çok büyük bir kütüphanede kazandırılmıştır. Bu kütüphane, Kültür Bakanlığının bütün yayınlarının yanında, yapılan yardımlar ve düzenlenen kampanyalar sonucunda büyük bir kaynak

²⁷¹ Evcı Beldesi İlköğretim Okulu Brifing Dosyası.

²⁷² Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.44.

²⁷³ Çorum, 17 Eylül 1928.

²⁷⁴ ERTÜRK ve diğerleri, s.23.

deposu haline gelmiştir. Mektebin ders aletlerinin çokluğu, müzesinin zenginliği, laboratuvarının teorik dersleri uygulamalı hale getirmesi de kayda değer bir olay olarak görülmektedir.

Tablo 29. Çorum Orta Mektebinin 1924-1938 Yılları Arası Muallim Ve Talebe Mevcudu²⁷⁵

Yılı	Muallim Sayısı	Talebe Sayısı
1924	11	99
1925	10	118
1926	10	92
1927	10	102
1928	10	78
1929	13	202
1930	11	223
1931	14	214
1932	13	242
1933	13	237
1934	13	250
1935	13	202
1936	13	257
1937	13	330
1938	13	390

1924 yılında on bir muallim, var iken 1938 yılında çok fazla artış olmamış ve sayı on üç olmuştur. Talebe sayısında zaman zaman bir düşüş görülse de 1924 yılı ile 1938 arasındaki artış yaklaşık dört kat olmuştur. Muallim sayısında fazla bir artış görülmemesine rağmen talebe sayısındaki artış yüksektir. Çorum'da bir lisenin o yıllarda bulunmaması talebe sayısının daha fazla artmasını engellemiştir.

Ülke genelinde, Ziraat Mektepleri açılarak çoğunluğu tarımla uğraşan halkın eğitilmesi ve ülke ekonomisine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu mekteplerden bir tanesi de Çorum'da açılmıştır. “Çorum'da 1926-1933 yılları arasında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren birde Ziraat Mektebi vardır”²⁷⁶. Eski hastane binasının yerinde açılan bu mektep yetiştirdiği birçok gençle, hem ilin ziraat alanında bilinçlenip gelişmesini, hem de muallim olarak bu gençlerin eğitime katkı vermesini sağlamıştır. “Önündeki kümes hayvanlarına

²⁷⁵ Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, s.47.

²⁷⁶ OZULU, Çorum Hakimiyyet, 18 Mayıs 2001.

mahsus, vakıf bir bahçe içinde bir kimya atölyesi olan Ziraat Mektebi”²⁷⁷, 1933 yılında bilinmeyen bir nedenle kapatılırken, halkın buna bir tepkisi olmamıştır.

Daha önce, Sivas’ta bulunan Küçük Sıhhat Mektebi, 1933 yılında kapatılan Ziraat Mektebi’nin yerinde, Çorum’da açılmıştır. Bu tarihten 1940 yılına kadar Çorum’da hizmet veren bu mektep, kasaba ve köylerde görev yapacak birçok sağlık memuru yetiştirmiştir. Mektep, 1940 yılında başka bir ile nakledilmiştir. Bu konuda Abdulkadir Ozulu: “gerek Ziraat Mektebi’nin ve gerekse Sağlık Mektebi’nin niçin başka illere nakledildiklerine dair bir bilgi bulamadım. Çorum’lunun da bu mekteplerin kapatılmasına veya başka illere gidişine niçin tepki göstermediklerini anlamadım ve düşünmek gerek”²⁷⁸ demektedir.

1 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli *Çorum* gazetesinde yer alan bir haber Çorum halkını sevindirmiştir. Burada, ilde bir, Muallim Mektebi açılacağına dair, Maârif Vekaleti’nden alınan bilgiler vardır. Haber şöyle devam etmektedir; “Çeşitli illerde açılacak olan Muallim Mekteplerinden birisinin de, Çorum’da açılacağı ve bunun da il için ilmen ve iktisaden hayırlı olacağından bahsediliyor”²⁷⁹. Açılacağı müjdelenen, Muallim Mektebi, Çorum’da açılmamaktadır. Diğer illerde açılan bu mektebin burada açılmamasının nedeni o günkü Maârif Vekaletinin programındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 30. Atatürk Dönemi, Çorum İl Millî Eğitim Müdürleri²⁸⁰

Adı Soyadı	Göreve Başladığı Yıl	Görevden Ayrıldığı Yıl
Hasan SİRET	18.09.1920	20.04.1924
Tevfik BEY	14.05.1924	05.10.1925
Vehbi ULUSOY	18.11.1925	07.01.1929
Recep BEY	07.01.1929	30.09.1930
Şefik ERGÜN	30.09.1930	04.10.1932
Mehmet KOÇAK	09.10.1932.	28.09.1937
Neşet KÖSEOĞLU	16.10.1937	28.12.1939

²⁷⁷ *Fikret*, 16 Haziran 1927.

²⁷⁸ OZULU, *Çorum Hakimiyet*, 18 Mayıs 2001.

²⁷⁹ *Çorum*, 11 Teşrin-i Evvel 1928.

²⁸⁰ Mehmet BAŞHAN, M. Sıtkı DEMİR, *Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz*, Ankara 1973, s.35.

C. MUALLİMLER BİRLİĞİ

1. Ülke Genelinde Muallimler Birliği

Ülke genelinde 1914²⁸¹ yılında teşkilatlanarak Türk maârif hayatında önemli bir yere sahip olan Muallimler Birliği, Çorum merkez ile Sungurlu, İskilip, Mecitözü kazalarında teşkilatlarını açmışlardır. Muallimler Birlikleri, buldukları yerlerde eğitim ve ilim hayatına ışık tutmuşlardır. Çeşitli zamanlarda konferanslar, konserler, musiki dersleri vererek halkı bu konularda aydınlatmaya ve bilinçlendirmeye çalışmışlardır.

Harf inkılâbıyla birlikte, yeni Türk harflerinin tanıtımı ve öğrenilmesi amacıyla, birçok yerde defalarca dersler düzenlenmiştir. Bu dersler, zaman zaman gece dersleri olarak, bazen de hafta sonu ve hafta içi şeklinde düzenlenmiştir

2. Çorum Ve Kazalarında Muallimler Birliği

a. Çorum Muallimler Birliği

Muallimler Birliği Çorum'da 1914 yılında kurulmuştur. Kuruluşu hakkında 31 Mart 1928 tarihli *Çorum* gazetesinde şu yazı vardır: “Henüz hiçbir tarafta Muallimler Cemiyeti veya birliği yoktu veya pek azdı. 1914'te münevverden izleyecekleri meslek, terakki ve çabalarının kabul olmayacağını idrak eden Çorum muallimleri, bugünkü köy yatı mektebinin bahçesinde toplanarak yazdıkları bir nizamname ile, mahalli bir teşkilat yapmışlar, müsaade-i resmiye almaya teşebbüs etmişlerdir.

Bu gibi cemiyetlerin baş belası olacağı kanaatini besleyen bazı alakadar zevat tarafından bu hayırlı teşebbüs ikamete uğratılmış ve yalnız müteşebbislerin dimağına yerleşen topluluk ve birlik duygusu sildirilememiştir. Resmi teşkilata mani olmak isteyenlerin, şahsiyet-i maneviyesi, selahiyeti de akim kalınca gizliden gizliye beslenen birleşme fikri yine canlanmış, ilk teşebbüste birkaç ay sonra, Çorum Muallimler Birliği Cemiyeti, namıyla mahalli ve resmi bir cemiyet faaliyete başlamıştır”²⁸². Buradan da anlaşıldığı gibi, Çorum Muallimler Birliği, birkaç müteşebbis muallimin çabaları ile kurulmuştur. Henüz ülke genelinde daha pek yaygın değil iken kurulan birliğin kuruluş

²⁸¹ *Çorum*, 31 Mart 1928.

²⁸² *Çorum*, 31 Mart 1928.

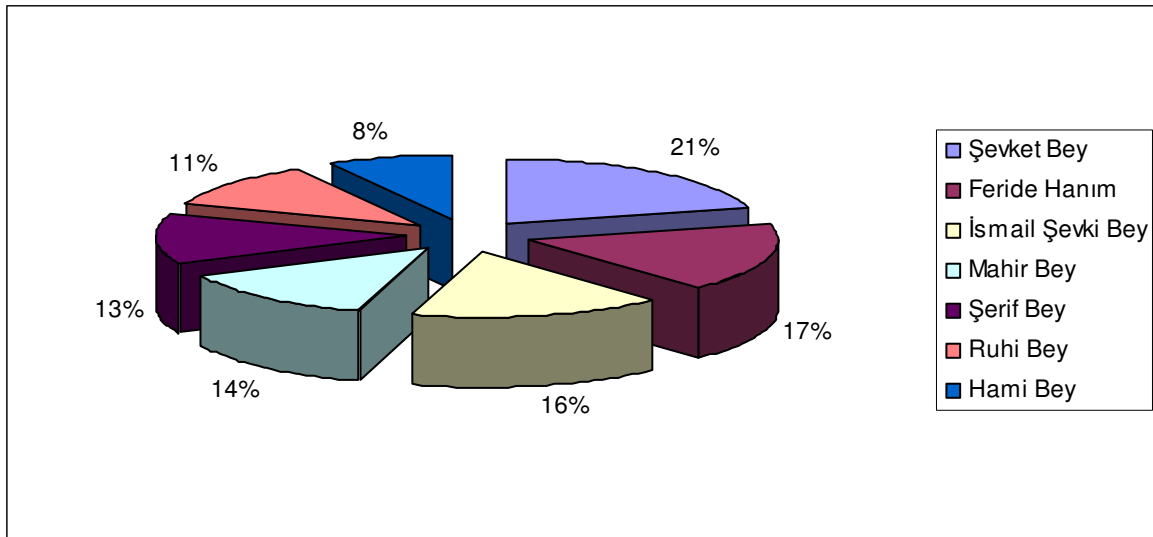
aşamasında, karşı çıkanlar olmuş ve bunlar çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlarsa da gayretleri boşa gitmiştir.

Muallimler Birliği her hafta düzenli olarak verdirdiği konferanslarla, halkı eğitim, kültür, edebiyat alanlarında bilinçlendirmeye, yetiştirmeye çalışmıştır. Genelde, Çorum Orta Mektebi ve ilk mektep muallimleri olmak üzere zaman zaman il dışından gelenlerde bu konularda konferanslar vermişlerdir. Bu konferanslar yoğun ilgiyle, kalabalık bir dinleyici tarafından takip edilmiştir²⁸³.

Mahpushanelere kadar dersaneler açarak, eğitimin nurunu buralara kadar yaymıştır. Kadınlara ve erkeklere haftanın belli günlerinde, okuma yazma öğretmektedirler.

Mart 1928'de, Muallimler Birliği, yaptığı toplantıda idare heyeti seçimini de yapmıştır. Yapılan seçim sonucunda, aday olan muallimlerin, görev yerleri, adları ve aldıkları oylar şöyledir :

Grafik 2. Çorum Muallimler Birliği Seçim Sonuçları

Yapılan bu seçimde, Erkek Orta Mektep Müdürü Tevfik Bey'le, Muallimi Mehmet Ragıb ve Tarih-Coğrafya Muallimi Nazif Bey'ler divan heyetine seçilmişlerdir. Yönetim kurulunun seçilmesinden sonra, bu muallimler kendi aralarında, yeni görev dağılımı yapmışlardır. Buna göre başkanlığa, Kız Orta Mektebi Tabiat muallimi Şerif Bey, Katipliğe

²⁸³ *Fikret*, 31 Mart 1928.

Cumhuriyet Mektebi baş muallimi Hami Bey veznedarlığa, İnkılâp Mektebi baş muallimi Mahir Bey seçilmişlerdir.

Muallimler Birliği, 12 Temmuz 1928 akşamı, Çorum'a yeni gelen, Maârif Müdürü Emin Bey için, milli kütüphane salonunda bir konser tertip etmiştir. Bundan önce de Erkek Orta Mektebi ikametlerine tahsis edilmiş, geldiği gün hararetle bir karşılama yapılmış, akşama da yemek ziyafeti verilmiştir. Yemekte kız ve erkek orta mektebi müdürleri, Muallimler Birliği idare heyeti, başmuallim hanım ve beyler bulunmuşlardır.

Konsere, Vali Faiz Beyefendinin yanı sıra, Orta mektepler, Ziraat Mektebi, köy ve şehir bütün ilk mektepler heyeti katılmıştır. O akşam, Kanuni Zeki, Udi Muallim Asaf ve Sait Bey'ler tarafından alaturka konser verilmiştir. Behram Lütfi Bey bu gecede Muallimler Birliği adına kısa bir konuşma yapmıştır. Yine muallimlerden Emin Bey, yaptığı konuşmasında şöyle demiştir: “Muallimler mesleğinin, bağlı olduğu muallimlik faziletinin manasını, meslek kutsiyeti ve ulviyetini izah buyurdular. Ayrıca vali beyefendinin mesaisini minnetle yad ediyor, Çorum muallimlerinin uyumlu çalışmasını memnuniyetle karşılaşıyorum”²⁸⁴.

Çorum Muallimler Birliği 1926 yılında bir musiki dershanesi açmıştır. Burada musiki alanında ihtisas sahibi olan muallimler tarafından dersler verilecektir. Bu konuda 12 Mart 1926 tarihli *Fikret* gazetesi'ndeki haber şöyledir: “Musiki ruhun gıdasıdır derler. Ne kadar doğrudur bu sözler. Yorulan dimağı sazla dinlendirmek için. Hemen hepimiz kendimizde daima aranan bir ihtiyaç hissederiz. Memleketimizde pek sönük bir halde bulunan musiki hayatını canlandırmak, yaşatmak için çareler aradığına şüphemiz olmayan gençlerimize bu mühim ihtiyaçta elde ettirecek müsait bir sahanın açıldığını ilan ederiz.

Muallimler Birliği, Türk Ocağı binasında bir musiki dershanesi açmış, ihtisas sahibi muallim beyler tarafından musiki talim ve terbiyeyi temine muvaffak olmuştur. Kendileri, saat 16.00'dan 17.00'ye kadar, Milli Kütüphane salonundaki, birlik idaresinde, geceleri saat

²⁸⁴ Çorum, 12 Temmuz 1927.

19.00'dan 21.00'e kadar Türk Ocağı'nda talebe kayıt yapmaktadırlar. Hevesliler ve bütün gençlerimizin kayıt olmalarını tavsiye ederiz"²⁸⁵.

Çorum merkezde açılan çok sayıdaki dersanelerden birisini de Muallimler Birliği açmıştır. Burada, halka okuma yazma öğretilerek, harf inkılâbının kısa sürede daha geniş alana yayılması ve daha çok kişi tarafından benimsenmesi sağlanmıştır. Muallimler Birliği tarafından harf inkılâbı öncesinde açılan halk okutma mektebinde de otuz yaşına kadar hiç okuma yazma bilmeyenler ile ilk tahsili yarıda bırakanlar, muallimler tarafından okutulmuştur.

b. İskilip Muallimler Birliği

İskilip'te Muallimler Birliğinin kuruluşu, 1925 yılında olmuştur. Türkiye çapında faaliyet gösteren Muallimler Birliğinin ve Türk Ocağının, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren İskilip'te şubeleri bulunuyordu. Cumhuriyetin geliştirmek istediği, modern toplumumuzu oluşturma gayretleri, bu cemiyetler öncülüğünde yürütülüyordu.

İskilip Muallimler Birliği'nde, muallimlerden başka, kaymakam, ziraat katibi, doktor, dava vekili ve baytar gibi görevlilerde bulunuyordu. Bütün birlik üyeleri kendi meslekleri ile alanları ile ilgi olarak daima halkı aydınlatmaya çalıştılar. Bunun içinde halka rahatlıkla ulaşabilecek yollardan en önemlisi olan, *Kurtuluş Yolu* mecmuasını yayınladılar. Ayrıca konferans, konser ve tiyatro aracılığıyla halkı yeni düzene adapte etmeye çalışıyordu. 1 Temmuz 1927 tarihli *Kurtuluş Yolu* mecmuasında yer alan bir haberde şöyle denilmektedir; "Muallimler Birliği'nde, Maârif Memuru Rafet Bey kardeşimiz, umum muallimlere, toplu usul tedris hakkında bir konferans verdi. Ve mihveri usul tedrisine misal olarak, tahrir nüfusu gösterdiler ve izahat virdiler"²⁸⁶.

Her Pazartesi akşamı, düzenli olarak, Muallimler Birliği muallimleri, konferanslar vermektedir. Verilen konferanslarda, mesleki, eğitim, milli, ekonomik, zirai ve sosyal konularda, halk bilinçlendirilmeye, aydınlatılmaya çalışılıyordu. Konferanslar düzenli

²⁸⁵ *Fikret, 12 Mart 1928.*

²⁸⁶ *KY.,1 Haziran 1927.*

olarak kütüphane salonunda yapılmaktaydı ve her konferanstan sonra aynı yerde gece konserler veriliyordu. Bu konserler de müzik yeteneği olan muallimler ya da memurlar tarafından verilmektedir.

1925 yılında İskilip'te şubesi açılan Muallimler Birliği, ilk iki yılında çalışmalarını başarıyla yürüttü. Programları çerçevesinde çalışmalarını sürdürdü. 1926 yılı sonlarında, birlik üyeleri arasında çıkan şahsi sorunlar, birliğin çalışmalarını kesintiye uğrattı. Üst üste toplanan kongreler, birlikteki sorunlara çözüm getirmedi. 20 Ağustos 1927'de yapılan kongreyle, yeniden istikrar sağlandı. Kesintiye uğrayan birlik faaliyetleri yeniden hız kazandı. 23 Nisan 1927'de İskilip'te gazeteci ve aynı zamanda muallim olan Asım Nida Bey'in yazmış olduğu, *Hırsın Cezası* adlı piyes, ilk olarak sahnelenmiş ve büyük beğeni toplamıştır²⁸⁷.

İskilip Muallimler Birliği, 1 Teşrin-i Evvel 1927'de oluşturduğu tasarruf sandığında para toplamaktadır. Bu paralar, birlik üyelerinin sıkıntıları için kullanıldığı gibi, ihtiyacı olan fakir ve şehit çocukları ile mekteplerin ihtiyaçları içinde kullanılmaktadır. 1926'da sandıkta biriken para miktarı sene sonu itibarıyla 3.000 lirayı bulmuştur.

Üzerindeki uyuşukluğu atan, İskilip Muallimler Birliği, zaman zaman konferanslar konserler vermeye başlamıştır. Bunun için de, ilk hamle olarak tasarruf ve yardım sandığı açarak, sandık nizamnamesini hazırlayıp uygulamaya koymuştur. Düzenli olarak makbuz ve defter tutmaya başlamıştır.

Kurtuluş Yolu mecmuasında, bu konuda yayınlanan bir yazıda: "1 Teşrin-i Evvel 1927'den itibaren üye ve aidat kaydı yapmaya başlayarak ilk bir aylık mühlet zarfında sandık miktarını üç yüz elli liraya çıkartarak birkaç arkadaşın yardımına koştı. Sandığı, birlik heyeti idare etmektedir, hissedarlıkların birlik mensubiyetinden olması şarttır. Hissedarların adetine ve şehri tahdidatlarına nazaran, sene sonunda sandık toplamının iki

²⁸⁷ KY., 27 Nisan 1927.

bin lirayı bulacağı anlaşılmıştır. Aynı zamanda muallimleri iktisada sevk eden sandık kurucularını ve üyelerini tebrik ederiz”²⁸⁸ diye bilgiler verilmektedir.

Kurtuluş Yolu mecmuasında, yine sandıkla ilgili yayınlanan bir yazıda şu bilgiler verilmektedir: “Bu hafta memleket dahili birçok hayırlı ve uğurlu gençlik ve irfan hareketleri ile doldu. Muallimler Birliği’nin dirilmesi çok gayretli bir hamle ile ayağa kalkması ve ilk hızda tasarruf sandığını açması bütün senedir sızlayan ruhlarımıza merhem, açılan kalplerimize bir deva tesiri yaptı”²⁸⁹. Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Muallimler Birliğinin çalışmaları bir süreliğine sekteye uğramış ve bu süre içinde, İskilip kültür, eğitim ve sosyal hayatında durgunluk yaşanmıştır.

Muallimler Birliği’nin bir ara bina sıkıntısı olmuştur. Birliğin, binası elinden alınca açıkta kaldığını görülmektedir. Bu konuda *Fikret* gazetesinde, 16 Haziran 1927 tarihli bir yazıda şöyle bahsedilmektedir: “İskilip Muallimler Birliği, binasının lüzum ve ihtiyacı olmadığı halde elinden alındığından ve birliğin açıkta kaldığından bahseden bir mektup aldık. Uzunca olan mektubu aynen neşretmeye gazetemizin sayfeleri müsaade etmediğinden meseleyi, İskilip kaymakamı beyefendinin, nazar dikkatlerine arz ile ittifak eyleriz”²⁹⁰. Bina sıkıntısı daha sonra halledilmiş ve Muallimler Birliği çalışmalarına devam etmiştir. Birlik üyeleri, talimatname gereği her iki ayda bir toplanarak mesleki birçok konuda karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaktadırlar.

Birlik, muallimlerinin dışında isteyenleri de, üye kabul etmesine rağmen, birlikte muallimlerin ağırlığı vardır. Ömer Azmi, Rıfat Rami, Asım Nida, Vehbi, İsmail Hakkı, Osman Şahin, Niyazi ve Necati Bey’lerle Münire ve Şerife Hanım’lar birlikte etkin olan muallimlerdir. Kaymakam İbrahim Rüşdü, göreve başladıktan sonra birliğin faal üyesiydi. 13 Ağustos 1926’dan itibaren birlik sadece muallimlerden oluşmaktadır.

“İskilip’te bu dönemde, Himaye-i Etfal, Hilali Ahmer, Muallimler Birliği, Türk Ocağı gibi cemiyetler bulunuyordu. Bu cemiyetlerin faaliyetlerini birkaç muallim, memur

²⁸⁸ KY., 1 Teşrin-i Sani 1927.

²⁸⁹ KY., 15 Teşrin-i Evvel 1928.

²⁹⁰ *Fikret*, 16 Haziran 1927.

ve eşraf idare ediyordu. Bir muallimin bir kaç cemiyette birden faal olarak çalıştığı görülmüştür. Cemiyetlerin faaliyetleri gece yürütülüyordu. Gündüz, muallimler, memurlar ve esnaf kendi işleriyle meşguldür”²⁹¹.

Milliyetçiliği ve bilimsel düşünceyi yayma konusunda, birkaç tane memur yeterli olmamıştır. Bu yetersizlik sonucunda, yerli halktan da yararlanılmak istendi ve cemiyetlere üye yapılmaya çalışılmıştır.

c. Sungurlu Muallimler Birliği

Bu dönemde Sungurlu’da da Muallimler Birliği’nin bir şubesinin bulunduğu görülmektedir. Muallimler Birliği’nin İdare Heyeti, Bilal Tekin, Mustafa Uğur, Muhittin Sebati, Ahmet Lütfi, Ekrem, Ethem, Ali Ulvi, Mehmet Fazıl Bey’lerden oluşuyordu. İdare Heyeti, kendi aralarında yaptıkları seçimlerle, Birliğin Reisliğine, Mustafa Uğur, Katipliğe Bilal Tekin, Veznedarlığa Ekrem Ethem Beyleri seçmişlerdir.

Sungurlu Muallimler Birliği, çeşitli zamanlarda düzenlediği konferanslarla halkı bilinçlendirmeye, Cumhuriyet yönetiminin getirdiği, yeni sosyal hayatı anlatmaya çalışmıştır. Kaymakam beyin ve kaza ileri gelenlerinin verdiği desteklerle eğitim ve kültür alanında bir çok hizmetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca, 10 Teşrin-i Evvel 1927 tarihli *Fikret* gazetesinde²⁹² Sungurlu Muallimler Birliği’nin faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir.

d. Mecitözü Muallimler Birliği

Mecitözü kazasında da, Muallimler Birliği’nin varlığı görülmektedir. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, birliğin çeşitli alanlarda faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. *Çorum* gazetesinde zaman zaman çıkan küçük haberlerde, Birliğin varlığından ve faaliyetlerinde bahsedilmektedir²⁹³. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da yapılan faaliyetlerle halkı her alanda bilinçlendirmeye ve yetiştirmeye çalışmışlardır. Harf

²⁹¹ Halit RIFAT “Gençlikde Alaka Kabiliyeti” KY. , 1 Mart 1928.

²⁹² *Fikret*, 10 Teşrin-i Evvel 1927.

²⁹³ *Çorum*, 12 Temmuz 1927

inkılâbından sonra, halk dershanesi açarak, halka yeni harfleri öğretmişlerdir. Yine dershaneye devam eden talebelere fakir olanlara, düzenlenen müsamereler sonucu elde edilen gelire, elbiseler alınmıştır.

Muallimler Birliği, köy mektepleri inşaatlarına, zaman zaman bizzat çalışarak ya da para toplayarak çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Sadece merkezde bulunan mekteplere değil, muallimlere ve burada okuyan talebelere de yardım elini uzatmışlardır.

Köy yollarının yapımı içinde çeşitli desteklerde bulunarak, ülke kalkınmasında ve imarında önemli roller üstlenmişlerdir. Tayyare yardımı konusunda da hiçbir fedakarlıktan kaçmadan yardımlar toplayıp bunlara öncülük etmişlerdir

Mecitözü Muallimler Birliği, tüm bu hayırlı gayret ve işlerinde en büyük desteği her yerde olduğu gibi ilçe kaymakamından almışlardır. Kaymakam Abdulvahab Bey her konuda, Muallimler Birliği'ne destek olmuş ve onların bu hayırlı çalışmalarını daima takdir etmiştir.

Çorum ilinin diğer kazalarında, Muallimler Birliği'nin varlığıyla ilgili olarak herhangi bir bilgi, maalesef o dönemin kaynaklarında bulunamamıştır. Bu yüzden, bu kazalarda birliğin varlığı bilinmemektedir.

2. BÖLÜM

ÇORUM BASININDA HARF İNKİLÂBİ

A. HARF İNKİLÂBİ

Yeni Türk harfleri konusunda, inkılâp öncesinde ve sonrasında yapılan tartışmalar gazete ve mecmualarda sürekli olarak yer almaktadır. İlk zamanlar sadece İstanbul gazetelerinde gördüğümüz bu tartışmalar, ilerleyen zamanlarda diğer illerdeki gazete ve mecmualarda da görülmektedir. Basınımız, bu konuda üzerine düşen iki görevi yerine getirmiştir. Bunlardan birincisi, bu yeni harfleri, kanun çıkmadan önce tanıtmaya ve tartışmaları kamuoyuna bildirmektir. İkincisi ise kanunun yayınlanmasından sonra yeni harflerin uygulamasını yapmaktır. Ulusal basına baktığımızda, kanunun çıkışında itibaren iki ay içinde yeni harflerle ilgili yayınlara başlayarak, inkılâba büyük katkı sağladıkları anlaşılmaktadır.

Harf inkılâbından önce ve sonra, yeni Türk harfleri ile ilgili haberler Çorum basınında geniş yer almıştır. O yıllarda, Çorum'da var olan tek gazete *Çorum* gazetesidir. 1921 yılında *Çorum Liva* adıyla yayın hayatına başlayan gazete, önceleri haftada bir gün, daha sonra haftada iki gün yayınlanmıştır. Daha sonraları, *Fikret* gazetesi ve İskilip'te yayınlanan *Kurtuluş Yolu* mecmuası, ilin basın yayın hayatına renk katmışlardır. Fakat bu ikisinin de yayın hayatı kısa sürmüştür. *Kurtuluş Yolu* mecmuası 1926, *Fikret* gazetesi de 1928 yılında kapanmıştır. Dolayısıyla da bu dergide, harf inkılâbıyla alakalı yazı ve haberlere rastlanmamaktadır. O dönem Çorum'un tek gazetesi olan, *Çorum* gazetesinde harf inkılâbının öncesi ve sonrasında konuyla alakalı haberlere devamlı olarak yer verilmiştir. Halkımızı yeni harfler konusunda bilinçlendirmek için yoğun bir gayret gösterilmiştir. Bu konuda bize kaynak teşkil edecek olan bu gazetede, önce rakamlar hakkında bilgi veriliyor. Böylece harf inkılâbıyla ilgili ilk haber rakamların verilmesiyle başlatılmıştır. Eski rakamlarla, yeni rakamlar gazetenin alt köşesinde küçük puntolar

halinde uzun süre birlikte yayınlanarak, halkın öğrenebilmesi ve göz aşinalığını kazanması için çalışılmıştır.

Harf inkılâbı sırasında, Çorum basınının çalışmalarını, üç ana başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar;

A. Yeni Türk harflerini tanıtıcı haberler

B. Yeni Türk harflerinin uygulama devresi hakkındaki haberler

C. Yeni Türk harfleriyle neşriyat.

1. Yeni Türk Harflerini Tanıtıcı Haberler

Türk harfleri kanununun kabulünden beş ay önce, *Çorum* gazetesinde bu konuda yazılar neşredilmeye başlanmıştır. Harfler hakkındaki ilk habere, 28 Mayıs 1928 tarihli gazetede, telgraf haberleri bölümünde rastlanmaktadır. Burada, yeni harflerimizle ilgili çalışmalar yapan komisyon ve beynelmilel rakamlarla ilgili olarak şu haber verilmektedir: “Millet Meclisinin, devlet, vilayet, belediye daire-i muvazenesinde 1928 Haziranından itibaren beynelmilel rakamlar istimal mecburiyeti kanununu kabul etmiştir. Hükümet lüzum görülen hallerde daha evvel ve bazı yerlerde bir sene sonra bu kanunun tatbikine selahiyatdadır. Maârif Vekili, Latin harfleri hakkında mütehassıs komisyonların tetkikine devam eylediğini söylemiştir”²⁹⁴.

Yeni harflerle ilgili çalışmalar yapan komisyonla ilgili haberlere *Çorum* gazetesinde sık sık yer verilmiştir. Gazetenin 16 Temmuz 1928 tarihli sayısında yine böyle bir habere rastlanmaktadır. Daha önceki sayılarda nedense harf inkılâbıyla alakalı bir habere rastlanılmamaktadır. İl kez bu sayıda, üçüncü sayfadan verilen haberde, yeni harflerin tespiti için kurulan, Encümenin çalışmaları hakkında bilgi verilmekte ve şöyle denilmektedir: “Latin harflerinin Türkçe’imize tatbikini düşünmek üzere teşkil eden encümen, bugün Heyet-i Umumiye halinde mesaisine devam etmiştir. Bu toplantıda çeşitli

²⁹⁴ *Çorum*, 28 Mayıs 1928.

teklifler incelenerek, kesin alfabe projesi tespit olunmuştur. Gramer, yeni harf tetkiki bitmek üzeredir. Bu tecrübelerin ait olduğu makam ve yetkililere, bir ay inceleme yapmak için, gelecek hafta içinde basımına başlanacaktır.

Komisyondan aldığımız malumata nazaran, yeni alfabede hiç çift harf yoktur. İşaretler, harfler asgariye indirilmiştir. Bu alfabe, hükümetin tespit edeceği şekilde yetkililer tarafından son inceleme için arz olunacaktır”²⁹⁵.

Maârif Vekaleti, yeni harflerin yaygınlaşması konusuna çok hızlı başlamıştır. Henüz harf tartışmaları sürerken ve bir çok kişinin uzun bir döneme yaydığı uygulama zamanını, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, çok kısa bir sürede halledilmesini isteyerek kısaltmıştır. Onun bu isteği üzerine, Maârif Vekaleti hemen bu sene, mekteplerde yeni harflerin okutulabilmesi için gerekli tedbirleri alarak uygulamaya geçmiştir. Bu alınan tedbirler, *Çorum* gazetesinde şöyle duyurulmaktadır: “Bu sene mekteplerin ilk sınıflarında Latin harfleri tedrisatına başlanacaktır. Latin harfleri komisyonu mesaisine devam ediyor. Yeni harflerin eğitimine Teşrin-i Sani başında başlanacak ve muallimler için çeşitli kurslar açılacaktır. Bu sene büyük ihtimalle mekteplerin ilk sınıflarında, Latin harfleri tedrisatına başlanacaktır. Arap harfleriyle yazılmış mektep kitapları Latin harflerine çevrilecektir. Muallim mekteplerinin ilk sınıflarında Latin harfleri tedrisatı yapılacaktır”²⁹⁶.

Yeni Türk harflerinin tanıtılması ve yurt genelinde uygulanmasında önemli bir görev üstlenen ve bunun bilincinde olarak üstlendiği ağır yükün altından layıkıyla kalkmak isteyen Maârif Vekili Mustafa Necati Bey’in, ülke genelindeki gezileri ve bakanlıktaki çalışmalarını *Çorum* gazetesi yakından takip etmiştir. Bakanın gezileriyle ilgili haberler gazetede geniş yer bulmuştur. Maârif Vekili Mustafa Necati Bey, yeni Türk harflerinin tanıtımı uygulanması ve halk ile eğitim camiasının tutumlarını ve ilgi ve alakalarını yakından takip etmek amacıyla yurt gezilerine çıkmıştır. Bakanın gezisi yaklaşık iki ay sürmüş ve bu geziden çıkan haberlerde olumlu izlenimlerle dönmüştür. Bu konuyla alakalı olarak gazetede çıkan haberde: “Maârif Vekili Necati Bey iki ay Anadolu da teftişte

²⁹⁵ *Çorum*, 16 Temmuz 1928.

²⁹⁶ *Çorum*, 13 Ağustos 1928.

bulduktan sonra Anakara'ya dönerek yaptığı açıklamada halkın ümitli, moralli olduğunu ve bu sene mektep ve muallimler üzerinde çalışılacağını, 25 Millet Mektebinin açılacağını söylüyor”²⁹⁷ denilmektedir.

Vekil, Ankara'da bulunduğu süreler içerisinde de boş durmamıştır. Yeni harflerin tatbiki için çalışmalarına devam etmiştir. Ülkenin merkezi olan Ankara'da kurslar açılmakta ve vekil de fırsat buldukça katılarak halka ve kursiyerlere moral vermektedir. Bu kurslarla ilgili yayınlanan bir haberde şöyle denilmektedir; “Maârif Vekili Necati Bey, yeni Türk harflerinin lisanımıza tatbiki için lüzum gelen tertibat ve tesisatı düzenlemek için, istişareye başlamıştır. Cumartesiden itibaren, Maârif Vekaleti'nde bütün memurların mecbur olduğu bir kurs açılacak vekil de müdür de iştirak edecektir”²⁹⁸ denilmektedir. Yeni harflerin tanıtımı ve öğretilmesi için ilk iş olarak Maârif Vekaletinin tüm memurlarından başlanmıştır. En doğru olanı da zaten bu olsa gerektir.

Halkta, yeni harfleri öğrenmek ve de öğretmek için büyük bir azim ve çaba görülmektedir. Açılan kurslara, ülke genelindeki katılım, oldukça yüksek olmuştur. Yeni harflerin gelişi ülke genelinde coşkuyla karşılanmıştır. Tüm yurttan açılan kurslara yoğun rağbetin yanında, kurs başlangıcında ve sonlarında şenlikler düzenlenmiştir. Bunlardan birisi de Ankara'da Necati Bey'in himayesinde düzenlenmiştir. Yeni Harfler Şenliği başlığıyla okuyuculara duyurulan haber şöyledir: “Ankara'da, Maârif Vekili Necati Bey'in himayesinde, Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara merkezi tarafından, yeni harfler şenliği düzenlenmiştir”²⁹⁹.

Ülke genelinde yeni harfler seferberliği başlatılırken, Anadolu'ya seyahatlerde bulunan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün gittiği her yerde, halkla yaptığı sohbetler ve konuşmaları *Çorum* gazetesinde de geniş yer bulmaktadır. Ankara merkezli haberlerde, Gazinin gezileri ve gayretleri sürekli olarak okuyuculara aktarılmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, yeni harflerin en kısa zamanda öğrenilmesi ve öğretilmesi için yapılan tüm çalışmaları da yakından takip etmiştir.

²⁹⁷ *Çorum*, 20 Ağustos 1928.

²⁹⁸ *Çorum*, 20 Ağustos 1928.

²⁹⁹ *Çorum*, 10 Eylül 1928.

Yeni harflerin tanıtım döneminde, yurt gezilerine başlayan, Gazi M. Kemal Paşa, ilk olarak Tekirdağ'ı ziyaret etmiştir. Burada hükümet konağında, memurlara ve halka yeni harflerin tedrisiyle ilgili örnekler vermiştir. Vatandaşlarımızın bu harfleri en kısa zamanda öğrenmeleri için onları teşvik etmiş ve harf inkılâbının gerekçelerini açıklamıştır. Tekirdağ'dan İstanbul'a Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu geziden çok memnun olarak dönmüştür. Tekirdağ'da gördükleri kendisini çok mutlu etmiş ve harf inkılâbı konusunda ileriye ümitle baktığını ifade ederek gezi hakkında şu konuşmayı yapmıştır:

“Bu gezide beni en çok memnun eden şey, Tekirdağ halkının daha şimdiden, yeni Türk harflerini yazıp okumağı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların çoğunluğunu bizzat imtihan ettim, sokaklarda denizde halk ile temas ettim. Arap harfleriyle hiç yazmak okumak bilmeyenlerin Türk harfleriyle derhal okuduklarını gördüm. Henüz ortada selahiyatdar makamın tasdikinden geçmiş birer haber olamayan, henüz mektep muallimleri dalalet faaliyetine geçmeden, yüce Türk Milletinin, hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde, yüksek şuur inanç ve bilhassa gayret gösterilmekte olduğunu görmek, bizim için cidden büyük çok büyük saadettir. Bu hususu efkar için mucib-i hayretle olacaktır. Az zaman sonra yeni Türk harfleriyle gözler kamaştıracağı, Türk manevi inkişafına mesul olabileceği kudret ve itibarını şimdiden o kadar parlak görüyorum ki bu manzara beni mutlu ediyor. Ben yalnız, bugün Tekirdağ'da sezdiğim ruhu ve hissi haline bu kadehi istinaden kutsi olarak beyan edebilirim ki? bütün Türk Milleti bu meselede benim gördüğümü, benim hissettiğimi takdire şayan görmektedir. Hassas ve şuurlu olan Türk Milleti kendisinin refahına, istiklaline binlerce senelerden beri süre gelmekte olduğu artık temayüz eylediği bütün maddi ve manevi mütalaaları yıkacak parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Buna artık şüphe yoktur. Dimağını, vücudunu, azim ve katiyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istiklalini tasvir itmek hiç güç değildir”³⁰⁰.

3 Eylül 1928 tarihli *Çorum* gazetesi, haberinde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Başvekil, Dahiliye ve Maliye Vekilleriyle birlikte, on binlerce halkın yoğun tezahüratları altında, Bursa'ya geldiklerini duyurmaktadır. Bursa'da, vali ve memurlardan bazılarına ve

³⁰⁰ *Çorum*, 27 Ağustos 1928.

halktan birkaç kişiye, yeni harflerimizle cümleler yazdırmış ve memnuniyetini şu sözlerle ifade etmişlerdir: “Az zaman için ve kitaplar henüz elinize geçmeden yeni harfleri mükemmel öğrenmişsiniz, tebrik ederim. Bu ziyaretten ve Bursa halkını pek az zaman içinde yeni harflerimizi öğrenmiş görmekten pek memnun ve mesudum bu mesele işte bundan ibarettir. Şimdi bildiklerinizi halka öğretiniz”³⁰¹.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, Samsun ve Kayseri’ye yaptığı gezilerde de yeni harfler ön plana çıkmıştır. Gittiği her yerde yeni harflerin öğrenilmesi için çaba gösteren Gazi Mustafa Kemal Atatürk, buralarda halkla söyleşiler yaparak, memurları ve halkı sınava tabii tutarak durumu gözden geçirmiştir. Kayseri’nin Gesi kasabasına yaptığı gezi ve buradaki faaliyetleri, gazeteye şöyle yansımıştır: “Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kayseri’ye yaptığı bir ziyaretle Gesi kasabasında halkı yeni alfabemizden imtihan etmişler ve köylülerin verdikleri cevaplardan fevkalade mütehasıs olmuşlar ve fırka binası önünde tahta başında Kayseri’lileri imtihan etmişlerdir”³⁰².

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün sadece yurt gezileri ve halkla ilişkileri değil, onun harf inkılâbını destekleyici ve tanıtıcı konuşmaları da, Çorum basınında yer almıştır. 24 Eylül 1928 tarihinde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, “Anadolu Ajansından Alınan Nutku”, başlığıyla bir haber yayınlanmıştır. Bu habere göre; Reisi Cumhur Hazretleri tarafından Başvekalet’e bir tebliğ gönderilmiştir. Bu tebliğde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, memleketin birçok yerini gezdiğini ve buralarda yeni harflerle ilgili çalışmaların çok iyi gittiğini belirtmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk burada, yeni harflerle ilgili düzenlemeler yapan encümene çeşitli uyarılarda bulunarak, öğrenmeyi kolaylaştıracak çalışmalar yapmalarını istemektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, Başvekalet’e gönderdiği tebliğ, *Çorum* gazetesinde aynen yayınlanmıştır: “Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmağa geçmiştir, halk yeni yazının kolaylığından memnundur. Yalnız her yerde, şehirde ve köyde, memur da ve hatta muallim de zihinleri karıştırıp şaşkırtan bağlama çizgilerini doğru olarak kullanılmasındaki endişe ve sıkıntıdır.

³⁰¹ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

³⁰² *Çorum*, 3 Eylül 1928.

Bu sıkıntı, harflerin kolaylığına şevk ve neşeye dokunacak derecede, kendini hissettirmektedir. Encümen esasen yeni harfler ile yazıya başlanırken uzun kelimelerin hecelenmesini, seçilmesini kolaylaştıracak bir çare olmak üzere bağlamayı düşünmüş ve bağlamanın kaldırılmasını ileriye bırakmıştır. Yeni harflerin kabulü ve taammümündeki sürat, bu zamanın geldiğini gösteriyor. Bilakis bağlama, çizgisinin kalkması halkın öğrenmesini pek çok kolaylaştıracak şevklendirecektir. Bu sebeple ve halk içindeki müşahedelerime güvenerek atideki esasları kabul etmek faydalı ve lazım görülmüştür.

1. İstifham edatı olan (mı, mi, mu, mü) umumiyetle ayrı yazılır. Mesela: Geldi mi? gibi. Fakat kendinden sonra gelen her türlü lahikalarla beraber yazılır. Misal: (Geliyor musunuz?), (Ben miydin?) gibi.

2. Rabıta edatı olan (ki), dahi manasına olan (de, da) müstakil kelime olarak ayrı yazılır. Mesela (Görüyorum ki sen de eyisin)

3. Türk gramerinde bağlama işareti olan (-) çizgi kalkmıştır. Binaenaleyh fiillerin tasriflerinde ve isim ve sıfatların fiil gibi tasriflerinde, lahikalar çizgi (-) ile ayrılmayarak beraber yazılırlar. Mesela; (Geliyorum), (gideceksiniz), (görecektir), (yapmalıyım), (gideyim), (gidebilirim) gibi. (Demirdir), (güzeldir), (söyleyesin) gibi. Kezalik, (ile), (ise) (için), (iken) kelimelerinin muhaffefleri olan (le, se, çin, ken) şekilleri kendinden evvelki kelimeye bitişik yazılır, çizgi ile ayrılmaz. Mesela (Ahmetle), (buysa), (seninçin), (gelirken) gibi.

Bunun için (ce, çe, ca, ça) ve zarfa edatı olan (ki) lahikalarında her vakit ettiği kelime ile bitişik yazılır. Mesela, mertçe, benimki, yarınki, hasta iyice anladım.

4. Türkçe'de henüz mevcut olan Farsça, terkiplerde bağlama çizgisi yoktur. Terkip işareti olan sadalı sesler ilk kelimenin sonuna eklenir. Mesela: (hüsnu nazar) gibi. Şimdiye kadar tab ve neşrolunmuş kitaplar, muhtelif vesaitle bu esaslara göre derhal en seri bir surette tashih olunmak lazımdır³⁰³.

O yıllarda, Başvekaletlik görevinde bulunan İsmet Paşa'da harf inkılâbı taraftarıdır. İsmet Paşa, gerek yurt gezilerinde ve gerekse yaptığı konuşmalarla, yeni harflerin tanıtımı

³⁰³ Çorum, 24 Eylül 1928.

ve öğrenilmesi için büyük gayret göstermiştir. Malatya gezisinde, halka yeni harfleri tanıtmış ve onlardan en kısa sürede bunları öğrenmesini istemiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Başvekil İsmet Paşa başta olmak üzere devlet erkanının katılımıyla Dolmabahçe Sarayında, yeni harflerle ilgili bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılanların arasında bulunan Başvekil İsmet Paşa, burada herkesin hararetle karşıladığı bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Dil Encümeni'nin uzun mesaisinden sonra vücuda gelen alfabenin Latin veya Fransız alfabesi değil Türk alfabesi olduğunu bir defa daha teyid ederek demiştir ki: "Efendiler, Latin harfleri Türk milletinin en kati ve en derin bir ihtiyacına temas ediyor. Her şeyden evvel bir noktayı izah edeyim; Niçin Latin harfleri esasına taraftarız? Büyük reisimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hazretlerinin, böyle büyük bir mücadeleyi açarken yalnız, Türk milletini ve yalnız onun irfanını, ve yalnız onun, cehaletten kurtulmasını düşündü. Efendiler! Türk köylüsü okumaya, okutmaya karşı kayıtsız değildir. Her köy eline geçirdiği hocayı ne kadar mümkünse o kadar terbiye etmeye çelişir, çocuğu okutmayı candan ister ve hakikaten çocuk da bir, iki, üç, dört, hatta beş sene mektebe gidip gelir. Fakat, hepsi o kadar!.

Hiçbir şey öğrenmez ve yalnız ağızdan bellediği, birkaç sureyi okur. Gazete yazısını söktüremez. Efendilerim! Bütün bu müşkilat Arap harfleri yüzündendi. Harf meselesi, bütün milletler için çok mühimdir ve Türk milleti de nihayet kendi harflerini bulmuştur. Dil Encümeni'nin bütün faaliyet ve dikkatini teksif ederek bulduğu bu harfler, hiç bir zaman Alman, Fransız, İngiliz alfabesine benzetilemez, tamamen Türk'tür. Ve bütün dünya milletleri buna, Türk alfabesi demekte tereddüt etmeyecektir: Binaenaleyh efendiler; maarifimizi maarif sırasına sokmak ve milletimizi cehaletten kurtarmak için vardığımız netice budur. Tekrar, ederim ki bu alfabe, Türk alfabesidir, katidir, ebedidir...

Hülasa efendiler, şu neticeye vasıl olmak caizdir ki; elifbe katidir. İntikal imlası olarak, Dil Encümeni'nin bulduğu şekil de, bugün için en ilmi ve en kabil-i tatbik formüldür. Hiç şüphemiz yok ki, bundan sonra lisan, kendi bünyesine uymayan kelimeleri de atacak ve kendi mükemmeliyetini bulacaktır. Türk dili dünyanın en tatlı, en kudretli dilidir ve daha kudretli, daha tatlı ve ahenkdar olmaya layıktır.

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri, bu hitabeden sonra aşağıdaki karar suretini yazdırmıştır. Ve Reisi Cumhur Hazretleri huzuruna bu kararı kabul ettiklerini buyurmuşlardır. Kabul edilen kararlar şunlardır:

1. Milleti cehaletten kurtarmak için, kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip, Latin esaslı Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.
2. Komisyonun teklif ettiği alfabe Türk alfabesidir.
3. Harf imla kaideleri lisanının ıslahı inkişafın, faali zevki tatbik ederek tekamül edeceklerdir. Muhakkaktır ki yeni harflerle lisan ve imlaya ilk şeklini vermek komisyonun projesi ve en kısa ve en emelidir³⁰⁴.

Harf inkılâbına, başlangıçta karşı olan, Milli Mücadelenin ünlü komutanlarından Kazım Karabekir Paşa, bu karşı oluşunu, İzmir İktisat kongresinde açıkça dile getirmiştir. Fakat, inkılâbın gerçekleşmesi için atılan adımların yoğunlaştığı bu yıllarda, Paşa'nın fikri değişmiştir. Harf inkılâbı konusunda düşünceleri değişen Paşa, Meclis Başkanı sıfatıyla Anadolu'da yeni harfleri tanıtıcı gezilere başlamıştır. Kazım Karabekir'in yurt genelinde yaptığı gezileri, *Anadolu Ajansı*'ndan aldığı bilgilerle okuyucularına aktaran, *Çorum* gazetesinde ki, Meclis Reisi Kazım Karabekir Paşa, "Balıkesir Mebuslarıyla Birlikte Bandırma'ya Gitmiştir", başlığıyla verilen haberin devamında şöyle denilmektedir: "Yeni harfler kanununun, Teşrin-i Sanide Meclisten çıkacağını bu husustaki faaliyetlerini tevsiini ve bilhassa memurların daha fazla çalışmaları lüzumunu söylemiştir³⁰⁵".

"Paşa Edremit'e yaptığı geziden sonra Ayvalığa geçmiştir. Ayvalık Türk Ocağında, memurlar ve halk ile, yeni harflere dair çeşitli temaslarda bulunarak, onlara bilgiler vermiştir³⁰⁶".

Yeni harflerin tanıtımı çalışmaları hızla devam ederken, Ankara'da, Muallimler Birliği Genel Konferansı yapılmıştır. Erzurum mebusu Atıf Beyin başkanlığında toplanan konferansta, yeni harflerimizde görüşülmüştür. Konferansta yeni harflerin tanıtılması ve öğretilmesi için muallimlere düşen görevlerden bahsedilerek, bu konuda muallimlerin

³⁰⁴ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

³⁰⁵ *Çorum*, 23 Eylül 1928.

³⁰⁶ *Çorum*, 8 Teşrin-i Evvel 1928.

gerekeni yapacaklarına dair inançlarının, tam olduğu belirtilmiştir. Necati Bey'in yaptığı çalışmalardan uzun uzadıya bahsedilmiş ve bakan, salonda bulunanlar tarafından alkışlanmıştır. Konferansta bir teşekkür konuşması yapan Necati Bey şöyle demiştir: “Harflerin tanıtımının incelemesinde denmiştir ki, matbuatınıza yakınız işin takdir-i şeraitle gelişmekte olduğunu görürsünüz. Sokakta çarşıda kahvede dükkanda evde hülasa memleketimizin her köşesinde herkes gibi harfleri öğrenmek ve öğretmekle meşguldür. Bu yalnız mektepte çocukları değil halkı okutarak bu memlekette herkes okudum öğrendim deyinceye kadar uğraşmaya mecburdurlar. Bahsettiğimiz kuvvet büyük milletin maneviyatıdır”³⁰⁷.

Yeni harflerin tanıtımı ve öğrenilmesini kendisine görev olarak gören *Çorum* gazetesi, ulusal basından aldığı makaleleri de yayınlamaktadır. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinden alınan bir makalede, harf meselesinin ciddi bir mesele olduğu üzerinde durulmuş ve yeni harflerin niçin alınması gerektiği anlatılmıştır. “İlmi Muhasebe”, başlığı altında yayınlanan makalede yeni harflerimiz için şöyle denilmektedir: “Latin harfleri meselesi son derece ciddi bir ehemmiyet olarak bugünkü derecesine geldikten sonra, artık münhasıran, hissi bir nokta-i nazara saplanıp kalarak nimetlerinden yüz çevirmek demek olur. Bir kere tamamıyla anlaşılmıştır ki harf meselesinin din ile alakası yoktur; Peygamber, müşriklerden okuma yazma öğrenilmesini emrediyordu. Seleften kalan kütüphaneler dolu kitapların ne olacağı meselesi de mevzu bahsi olmaz. Çünkü bir kere tarihe ve tercüme-i halka ait olanlarını bir tarafa bırakırsanız, çoğunun ilmi kıymeti sefere müsait. Hem onları herkes okuyacak değil ki, eski eserleri okumak ihtiyacında bulunacak mütehasıslar, bugünkü Sami harfleri, azami birkaç hafta içinde öğrenebilirler. Eski yazımızın bidayeti vardı, resimden ibaret olan Türk sanatının dehşetini, bu yazıda göstermiştir. İtirazı da dinlenemez. Seleften olan yazılar yine varlıklarını aynıyla muhafaza edilecektir. Artık eski memnuniyetler kalktığı için bedii zevkimizi sanatın asıl şubelerinde tatmin etmeye çalışmalıyız.

³⁰⁷ *Çorum*, 27 Ağustos 1928.

Harf meselesi bir alt meselesidir. Kağı yerine otomobil, kayık yerine Kanobil (kano) kullanmak zaruretine düşen yeni Türk garbının tekamülünde büyük bir rol oynayan Latin harfleri de kabul etmek mecburiyetindedir. Bizi, şarkın kervan vesaiti ananelerine bağlayan bütün bağlar kırılırken ve kırılmak lazım gelirken Araplardan alınmış harflere bağlı kalmaktaki manayı anlamak cidden ilginçtir. Mademki garplı olmak, garp medeniyetince tamamıyla katılmak istiyoruz, bu türlü bağları kamilen koparıp atmak mecburiyetindeyiz. Hem harfler öyle bir bağ ki hiçbir manevi kıymetleri yoktur. Arifede dahil okunacak ictimayı bir müessese add edilemezler adeta birer çizgiden ibarettirler, onlara tapmak edercesine bağlanmak fetişizm denilen adi putperestlikten farkı nedir ki? Binaaleyh Latin harflerinin Türkçe'ye mal edilmesinde büyük bir isabet vardır. Üzerinde fazla zihin yordukça insan bu harflerin bu günkü harflerimize olan rücuhatına yeni yeni deliller bulur.

Bu delillerden bir kaçını, bilhassa terbiye ve tedris nokta-i nazarından, ehemmiyetli olanlarını şurada da öğretmek de harflerin doğrudan doğruya büyük bir ehemmiyeti olmadığı anlaşılmıştır. Şimdi (toptan ulvi bol) denilen kelimeler ve kelime usulü cari olmaya başladığından, çocuklara yazı ve okuma öğretmek için harflerden ve sonradan başlamaya hiç lüzum kalmamıştır. Belki harflerle sütunlar ve hecelerle başlamak ve çocukların zihni için zararlı edebilmektir. Latin harfleriyle yazılacak kelimelerin şekli stenografik bir şekilde bulunan Türkçe harfleriyle yazılan kelimeler kökünden daha mazbut olduğunu görüyoruz. Maârifçe Latin harflerinin bu husustaki faidesi sadece bu değildir. Yeni okuma yazma, kelimeler ve kelimeden başlamakla beraber çocuk okumada ilerledikçe tedrici ve hava-i bir suretle harfleri de tahlile muvaffak olabilmelidir. Halbuki bu günkü yazımızın harflerini tahlil etmek, çocuk için çok güçtür. Latin harflerinin tahlili ise çok, pek çok basittir. Binaaleyh ilk tedris meselesinde hususun ve vaziyetlerinden istisna olunacağından şüphe edilemez.

Bundan sonra yeni mektep usulünün bütün cihan gibi bizde de başlayacağı tabiidir. O vakit mektebe matbaada girecektir. Filhakika küçük bir matbaanın bu günkü yeni mekteplerde oynadığı terbiyeyi rol, pek mühimdir. Bir kere matbaa, çocuklarda şiddetli bir alaka uyandırıyor. (Cündüvasi), (Dükürülü), (Kalparad) gibi zamanımızın en büyük

terbiyecileri, terbiyede alakaya son derece ehemmiyet veriyorlar alaka uyanması terbiye için en büyük kardır.

İlk mektep de çocuk, harfleri tertip etmeye, kolayca öğrendiği ders metinlerini bile kendi basıyor, bastığı parçaları ders ders toplayıp bir kere birleştirerek, kitap edinmekten kurtuluyor. İlk dimağdan faaliyet de bulunması en ehemmiyetli terbiyem amellerden oluyor. Bugünkü harflerimizle bu terbiye meselesi halledilebilir mi? İmkânı yok, fakat Latin harfleri bu faideyi tamamıyla temin edecektir.

Bir nokta daha; makine ile yazı yazmak, mürekkeple kalemle yazmaktan daha kolay, daha seri oluyor. Hem yazıda yalnız bir el meşgul olduğu halde yazı makinesinde her iki elde aynı derecede faal bulunmaktadır. Elleri harekete getiren dimağı herkesle kalem ve defteri idare eden merkez arasında yakınlık vardır; el başlarının dimağı faaliyete yaraması bundandır. Onun içindir ki bütün terbiye alimleri her iki elin birden aynı faaliyetle çalışmasını tavsiye ediyorlar. El yazısında bunu temin etmek mümkün olmadığı halde yazı makinesinde kolayca temin ediyorlar. İşte buda terbiye, hala iktisadi nokta-i nazarından, Latin harflerinin değerini gösteren ehemmiyetli bir noktadır.

Latin harflerini kullanmaya başladık mı portatif küçük bir yazı makinesi ile tramvayda, vapurda, trende hemen her yerde hiç zahmet çekmeksizin yazı yazabiliriz; halbuki bugün bu yerlerde sarsıntı yüzünden bir türlü yazı yazmaya muvaffak olamıyoruz. İstanbul gibi nakil vasıtaları içinde saatler afaka edilen bir yerde bu da bir iş değil midir? Hülasa her hangi noktadan bulacak olursa olsun, Latin harflerini yeni Türkiye'miz için zaruri bir terakki vasıtası addedilmekte hakkımız vardır"³⁰⁸.

Yeni Türk harflerinin kullanım alanı hızla genişleyerek telgraflarda da kullanılmasına başlanmıştır. Ülke genelinde, bu konudaki uygulamalar için gerekli tertibatlar alınmaktadır. 27 Ağustos 1928 tarihli bir haberde, bu konu hakkında kısa bir

³⁰⁸ "İlmi Muhasebe", *Çorum*, 20 Ağustos 1928.

bilgi verilerek, telgraf rumuzlarının tespit edildiği ve kullanılmaya başlanacağı bildirilmektedir³⁰⁹.

3 Eylül 1928’de Maârif Vekili Necati Bey, Maârif Eminlikleri’ne gönderdiği tamimde Muallimler Birliği kongresinde ele alınan konuyu, Reisi Cumhur Hazretlerine bildirmekte ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bir telgrafla cevap vermektedir. Gazetede yer alan telgrafta şöyle cevap verilmektedir.

“Yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek hususunda memleketin her tarafında sarf edilen hamleli faaliyet ve mesaiyi derin haz ve memnuniyetle müşahade ediyorum.

Herkesten, büyük vazife ve mesuliyeti deruhde eden fedakar çalışkan muallim arkadaşlarımızın, işar buyrulan azim ve kararları ayrıca bahs-ı memnuniyet olduğunu muvaffakiyetler temenni ve cümlesine teşekkür ve selamların iletilmesini rica ederim efendim”³¹⁰.

Dil Heyeti çalışmalarına hızla devam etmektedir. Biran önce alfabe, gramer projesi ve imla kaidelerinin bitirilerek hazır hale gelmesi için yoğun bir çaba harcanmaktadır. Büyük Gramer projesi bitirilerek, alfabe ve imla kaideleri hazırlanarak bir halk alfabesi yayınlanmıştır. Heyet bu konuda yaptığı çalışmalar ve yayınlanan 3 kitap hakkında kamuoyunu bilgilendirmektedir. Halka bu konuda yapılan duyuru, *Çorum* gazetesinde birinci sayfadan verilmektedir. Haber şu şekilde duyurulmuştur okuyuculara; “İstanbul Dil Heyeti Riyasetinden tebliği edilmektedir:

1.Dil Encümeni şimdiye kadar

- A. Büyük Gramer Projesi
- B. Alfabe ve imla kaideleri
- C. Halk alfabesi neşr itmiştir

Birinci kitap bir projedir. Yeniden gramer ve kitap yapacak olanlar veya heyetin

³⁰⁹ *Çorum*, 27 Ağustos 1928.

³¹⁰ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

belirlediği esasları tetkik etmek isteyenlere mahsustur. İkinci kitap alfabe ve imla kaidelerini öğretecek olanlar ve yeni yazıyı intikal edecek tahsil görmüş bulunanlara mahsustur. Üçüncü kitap da imla kaideleri yoktur. Okumak ve yazmak bilemeyenlere yalnız bu alfabede mevcut olan şeyleri öğretilmelidir. Hiç okumak yazmak bilmeyenlere, hemen gramer ve imla kaideleri vermek, bu kaideleri izah ile başlangıçta zihinleri işgal etmek mazurdur.

Komisyunun neşir ettiği gramer ve imla kaideleri ve halk alfabesi son tashih projeleri heyete gösterilmek şartıyla her matbu her müteşebbis tarafından tab ve teksir olunabilir. Encümen haricinde neşir edilen alfabe ve gramerlerin tedrisi için tevziğ olunduğunu işitmemiştir. Bu eserlerin çoğu hatalıdır. Ancak heyet bu eserleri tavsiye itmeyeceği gibi bunlardan da mesuliyet kabul itmez. Heyet, kitap yazıp neşir itmekte serbest olduğundan şu kararı vermiştir; Şimdiye kadar eser neşir etmiş olanlar eserlerinden birer numuneyi heyete gönderip mevcut esaslara mutabık olduğu tasdik ettirmeli veya tashih ve tadillerini kabul itmelidirler. Yeniden eser neşir edecek olanlar son tashih provalarını encümene göstermelidirler. Bu takdirde komisyonun resmi ve yarı resmi - müesseselere bu eserleri matbuat ile ilan ederek tavsiye edeceklerdir. Benim için resmi ve yarı resmi müesseselere ancak encümen tarafından neşri edilen eserlere itibar itmeli ve icap ederse taksiratta vermelidir. Fakat, son tashihleri, heyete tasdik ettirmeyi ihmal etmemelidirler”³¹¹.

8 Teşrin-i Sani’de, *Anadolu Ajansı*’ndan alınan ve “Yeni İmla Kaideleri” başlığıyla duyurulan bir haberde de imla kuralları ve kaideleri anlatılmaktadır. Yazıda, yeni alfabe ve imla kuralları üzerinde durularak, harflerin kullanım şekilleri anlatılmaktadır. Yazı şöyle devam etmektedir: “Dil Encümeni, bazı imla kaideleri ortaya koymuştur. Bu kaidelere göre, hal, ad, zan, his, sed, gibi tek heceli Arap kelimeleri, itmek, edilmek, olmak ve ölmek gibi yardımcı mastarlarla olduğu vakit beraber yazılacak ve son harfleri çift olacaktır. Zannolunmak, halletmek, hissedilmek, gibi tek heceli Arapça kelimelerden, sonu çift yazılmayanlarda vardır: (bahsetmek) gibi bu cihet telaffuza göre tayin edilecektir.

³¹¹ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

Sonu (pe, te, ç) olan kelimeler tasrif olundukları zaman (be, de, ce) ile tahvil ederler. Fakat usul sebebiyle harf değişmez. Misal (icap) kelimesi tasrif edilince (icabı) olur. Fakat usul sebebiyle harf değişmez (icap etmek) gibi.

Yeni Lügat hazırlanırken Arabi, Farsi, gayrı mani kelimeler, Arabi, cümleler alınmamaktadır. İlmi ıslahatlar ve eski eserleri anlamak için ayrı lügatlar yapılması muhtemeldir”³¹².

“Yeni Türk Harfleri” başlığıyla ve isimsiz olarak, *Çorum* gazetesinde yayınlanan makalede, Arap harfleriyle okuyup yazmanın ne kadar zor ve uzun zaman aldığı, yeni Türk harfleriyle ise öğrenmenin çok daha kolay olduğu ve öğrenilmesinin çok kısa sürdüğü belirtilmektedir. Yeni harflerin, herkes tarafından en kısa zamanda öğrenilmesinin, niçin gerektiği üzerinde açıklamalar yapan makalede şöyle denilmektedir: “Arap harfleriyle doğru dürüst okuyup yazmak on senelik uzun bir vakte muhtaç idi. Çocuklarımızın hayat ve istikballeri için çok kıymetli olan bu on sene yalnız Arap harflerini öğrenmek ve onunla yine pek çok yanlış olarak bin müşkülât ile okuyup yazmak için heba olup gidiyor, asil hayat ve meslek bilgileri için pek az bir zaman kalıyordu

İdare-i hayat için kadın, erkek, büyük küçük senenin her mevsiminde bilafasla ve bilatakiib çalışmaya mecbur olan ekseriyat halk bir çok lüzum ve vesait-i tedrise tedariki meselesi bir taraf on senelik uzun bir müddet zarfında vaktini okumaya hasr edecek olan çocuklarının katınca geçime yaramaksızın üstelik birde okuma yazma mesariflerini omuzlarına olarak emare edecek, ana baba pek az bulunabiliyordu.

Arap harflerinin kelimelerde, başta, ortada, nihayette kullanılan pek çok şekilleri mevcut, olmak itibarıyla bu şekillerin tamamen hafızaya alınması az bir zamanda ve kolay, kolay mümkün olamıyordu. Çünkü bir harfin diğerinden pek çok veya az farklı olarak onu müteceviz şekli vardır. Misal be harfi, ba harfi on altı değişik şekilde yazılmak ve bu şekilleri tamamen öğrenmek mühim idi. Arap harfleriyle okuyup yazmak için Arap harf

³¹² *Çorum*, 8 Teşrin-i Sani 1928.

hecesinin dört güzelliği müteceviz şeklini hafızaya kaldırmak zabt etmek mühim, çok mühim bir işti. Yeni Türk harflerinde ise be'nin kelimeye göre hiç değişmeyen başta ve ortada, nihayette ancak bir şekli b vardır.

Yeni Türk harf hecesinin, az bir farkla bir yerine benzeyen, a, e, i, ı, o, ö, ü, u olmak üzere, sekiz sesli harflerle yirmi bir adet sessiz ana harfleri vardır ki, tamamı sesli ve sessiz yalnız yirmi dokuz şekilden ibarettir. Dört yüz elli müteceviz şekle karşı yalnız yirmi dokuz şekli hafızaya almak ve hafızada tutmak çok kolay ve bir iki aylık bir iştir.

Yeni Türk harflerini kabul etmekteki maksat, tamamıyla doğruyu bulmaktır. Bunun için, şartları çabuk yerine getirebilmek için, her memlekette ve her müessesede hummalı bir faaliyet var. Eski Arap harfleriyle çat pat okuyanların, yeni Türk harfleriyle okumaya başlayalı henüz on beş güne varmadığı halde tereddütsüz tevkifsiz okuyup yazmak da oldukları insana hayret veriyor. Gerek evvelce okumuş yazmış olsun ve gerek hiç okumamış bulmasın mahaza hiç okuyup yazmamış ve dimağı Arap harfleriyle yıpranmış olanların daha çabuk öğrenmek de oldukları görülüyor. Bir iki hafta üzerine düşmekle yeni Türk harfleriyle yazıp okuyacağına hiç şüphe yoktur. Şimdiye kadar okuyup yazmamış ve okuyup yazmak çağını geçirmiş olanlarla yeni okuyup yazmaya başlamak üzere bulunan çocuklarımızın ve ezcümle yaşı geçkin olanların kolayca okuyup yazma öğrenmelerini temin ve teshil içeren pek basit bir usulün kabul ve tatbikinde büyük bir faide husule geleceği varid hatır oluyor ki bir vechile ati kaydediyoruz.

Daima kullandığımız ve üzerimizde taşıdığımız ve her vakit her yerde göze çarpan alet ve eşya üzerine her hangi bir alet eşyanın ilk ana harfini ismini altına yazmak, yeni harflerin şerait ve suhuletle öğrenilmesini temin eder kanaatindeyiz.

Misal, daima göze kapı üzerine üstünde k harfi olmak üzere altında kapı ve pencerenin üzerine keزالik üstünde p harfi yazılmak üzere altında pencere, vazifenin üstünde t harfi altında tabaka yazılmak suretiyle ve her şeyin ismi yazıldığı herkese anladığı taktirde her an kullanılan ve göze çarpan eşya isimlerine göre hasıl edeceği, çocuklarımızın ve hülasa rençberlerimizin, hatta vakit kaybetmeksizin yeni Türk harflerini öğrenerek

büyük inkılapın maksat olan şeraitin umumi bir şekilde ve yakın bir zamanda iktisat edileceğini kuvvetle ümit ederek çocukları ve okuyup yazmayan geçkin yaşlıları bu suretle okutabilmek üzere eşya ve esasat isimlerini balada sarf edilen şekilde mukavatinin üzerine yazarak rabt ve talik ile tecrübeye başlamak üzereyiz. Bu şekil yeni Türk harflerini herkesin pek çabuk öğreneceğini ümit ediyoruz”³¹³.

2. Yeni Türk Harflerini Uygulama Devresi Hakkındaki Haberler

Ülke genelinde yeni harflerle ilgili çalışmalar devam ederken *Çorum* gazetesi bu konudaki üzerine düşen hizmetlerini sürdürmektedir. Uygulama dönemiyle ilgili yer alan ilk haber, beynelmilel rakamların kullanılması ve hükümetin bu konuda aldığı tedbirler ile ilgili olanıdır. 28 Mayıs 1928 tarihli gazetede yer alan bu haberde, şöyle denilmektedir; “Millet Meclisinin, devlet, vilayet, belediye daire-i muvazenesinde 1928 Haziranından itibaren beynelmilel rakamlar istimal mecburiyeti kanununu kabul etmiştir. Hükümet lüzum görülen hallerde daha evvel ve bazı yerlerde bir sene sonra bu kanununun tatbiki selahiyatdadır. Maârif vekili Latin harfleri hakkında mütehasıs komisyonların tetkikine devam eylediğini söylemektedir”³¹⁴.

Yeni harflerin tanıtılması ve öğrenilmesi amacıyla tüm yurttaki kurslar açılmaktadır. Bu kurslara ilgi oldukça fazla görünmekte, özellikle memurlar ve muallimler kurslara giderek, biran önce yeni harfleri öğrenme gayesinde dirler. *Çorum*'da da kursların açılmasına başlanmaktadır.

Çorum'da ilk kursun açıldığı haberi 13 Ağustos 1928³¹⁵ tarihli gazetede duyurulmaktadır. Habere göre, Darülmualimden mezun olmayan muallim ve muallim muavinlerinin mesleki bilgilerinin artması için, Maârif Vekaletinin emri üzerine vilayet merkezinde, be kursu açılmış ve Ağustosun on birinci gününden itibaren öğretime başlamıştır. İlk günü kursa 33 muallim katılmış ve katılması gereken muallimlerden henüz bir kısmı yetişememiştir. Kursta eğitim, 1928 yılı Eylül ayının birinci gününe kadar devam

³¹³ *Çorum*, 10 Eylül 1928.

³¹⁴ *Çorum*, 28 Mayıs 1928.

³¹⁵ *Çorum*, 13 Ağustos 1928.

etmektedir. Kursun idare görevi ise, Orta Mektep Türkçe ve Edebiyat Muallimi Bayram Lütfü Bey'e verilmiştir.

Açılan bu kursun tedrisatının sona ermesi nedeniyle, kursa iştirak eden muallim beyler ve hanımlar şerefine 29 Ağustos 1928 Perşembe akşamı çay ziyafeti verilmektedir. Bu ziyafete katılacak olan muallimlere davetiyeleri gönderilmektedir. Muallim ve muallimelerin yoğun katılımıyla gerçekleşen bu çay ziyafeti gecesiyle ilgili haberler, 3 Eylül tarihli gazetede yer almaktadır³¹⁶.

Ağustos ayının ortalarında, CHF tarafından Milli Kütüphanede bir kurs açılmaktadır. 20 Ağustos 1928 tarihli gazetede, ikinci sayfadan verilen haberde, CHF tarafından açılan ilk kursun ilanı da şu şekilde verilmektedir: “Yeni yazılarımızı muhterem halkımız, ve memurlara okutmak ve yazdırmak için Milli Kütüphane salonunda bir kurs açılmaktadır. Şimdiye kadar okuyup yazanlarla hiç okuma bilmeyenlere umumi suretle ders verilmektedir. Tedrisat geceleri: Pazar, Pazartesi, Çarşamba, saat 20.00’de. Arzu edenler ayrıca hususi olarak da Latin harfleri ve Fransızca ders alabilirler”³¹⁷. CHF bu kurstan başka, Şeyh Eyüp Mahallesi’nde de bir kurs açmıştır. Bu kurs haberi de Çorum halkına, 1 Teşrin-i Evvel 1928 tarihinde *Çorum* gazetesinde şöyle duyurulmaktadır: “CHF nahiye merkezi olan Şeyh Eyüp Mahallesi’nde, Defterdar Camii civarında küşad edilen salonda, nahiye mutemedi İbrahim Bey tarafından, gecede bir saat, halkın Türk harflerini daha iyi öğrenip okuyabilmeleri için harfler müzakere edilmektedir”³¹⁸.

Çorum’da açılan kurslar büyük bir hızla artmaktadır. Adeta, il içinde bir kurs açma yarışı başlamaktadır. Bu yarışa, CHF, Belediye, Hale İdman Yurdu, ve İl Maârif Müdürlüğü katılarak, ilde yeni harflerin halk tarafından okunup öğrenilmesi için büyük gayret göstermektedirler. Onların bu gayreti ve çalışmaları sonucunda, yeni harfleri öğrenen memur ve vatandaşlarımızın sayısı hızla çoğalmıştır. Belediye başkanlığı da bu hizmetten geri kalmamış ve kendi bünyesi içerisinde bir kurs açmıştır. Bu kursa, belediyenin memurlarından, müstahdemine kadar herkesin katılacağı gibi, halktan da

³¹⁶ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

³¹⁷ *Çorum*, 20 Ağustos 1928.

³¹⁸ *Çorum*, 1 Teşrin-i Evvel 1928.

isteyenler, okuma yazmayı öğrenebilmek için katılacaklardır. Bu kursa katılmak isteyenlerin yarından itibaren belediyeye gelip, katibeye müracaat ederek isimlerini yazdırmaları istenmektedir. Açılan bu kursa katılacak olanlar, iki guruba ayrılacaklardır. Birinci grupta, yeni harfleri hiç bilmeyenler vardır ve haftanın üç günü geleceklerdir. İkinci grupta ise harfleri azda olsa bilenler bulunacaktır. Bunlarda yine haftanın üç günü devam edeceklerdir. Belediyenin açtığı bu kursun ders saatleri ise şu şekildedir³¹⁹:

1. Yeni Türk harflerini hiç bilmeyenler Cumartesi, Pazartesi, Çarşamba günleri akşamları okutulacaktır.
 2. Pazar, Salı, Perşembe akşamları harfleri az çok bilenler içindir.
 3. Ders saati akşam 20.00 de başlayacaktır ve bir saat devam edecektir”.
- İlerleyen sayılarda derslerle ilgili haberlere sık sık yer verilmektedir.

Çorum gençliğini, spor, kültür, ve sosyal yönden bir çatı altında toplamaya çalışan ve bu amaçlar doğrultusunda kurulan, Hale İdman Yurdu tarafından da Çorum’da yeni harflerin öğrenilmesi için bir kurs açılmıştır. Bu kurs hakkında, 20 Ağustos 1928 tarihli gazetede haberler başlamaktadır. Zaman zaman kursla ilgili haberlere yer verilmektedir. Kursun gün ve saatleri şu şekilde bildirilmektedir; “Cuma gecesinden maada gecelerde halka yeni harfler gösterilmektedir”³²⁰. İl merkezinde açılan bu kursların aynı saatlere gelmemesine dikkat edilmektedir. Mümkün olduğu kadar, günleri de farklı zamanlara yayılmıştır.

Milli Kütüphane salonunda, memurlara yeni Türk harflerini okuyup yazmasını öğretmek amacıyla yeni bir kurs açılmıştır. Ayrıca Maârif Müdürlüğüne Cumhuriyet, Gazipaşa, İstiklal Mekteplerinde kurslar açılmış ve çalışmalarına devam etmektedir. Bununla ilgili olarak gazetenin 11 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli sayısındaki haber şöyledir: “Hiç okumayanlara mahsus olarak iki sınıf üzerine açılan kurs da bir haftadan beri devam eden tedrisat neticesinde iyi sonuçlar elde edilmektedir. Maârif Müdüriyeti’nce halk için, Cumhuriyet, Gazipaşa, İstiklal mekteplerinde açılan kurslara muntazam devam

³¹⁹ Çorum, 3 Eylül 1928.

³²⁰ Çorum, 20 Ağustos 1928.

olunmaktadır”³²¹. İl merkezinde kurslara olan talep oldukça yoğun olmuştur. Öyle ki, her türlü meslek sahibi olan veya olmayan yaşlısı genci bu kurslara rağbet etmektedir. Talebin artması sonucu bu kurslardan mezun olanlar orta mektebe kayıt yaptırmaktadırlar. 22 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli gazetede, “Memlekette Maârif ve İrfan Hareketi” başlığıyla duyurulan haberde şöyle denilmektedir: “Kasabanın muhtelif semt ve mahallesinde küşad edilen yeni Türk harfleri kursuna her gün büyük nisbette devama başlayan her sınıf halk harfleri öğrenmekle meşgul olmaktadır. Bu sene ilk mekteplerden şهادetname alanlar, kamilen orta mektebe müracaat etmişler, kaydedilmek isteyenlerin adedi çoğaldığı için birinci sınıfa bir şube daha açılmış ve ilk mekteplerin birinci sınıfına müracaat eden talebe için mekteplerde ihtiyat sınıfları açmak mecburiyeti hasıl olmuştur”³²².

Maârif Vekaleti, yeni harfler hakkında Eminliklere mühim bir tamim göndermiştir. Bu tamimde “1 Eylül 1928’de başlamak üzere, her Maârif Müdürlüğü merkezinde bir kurs açılacaktır. Bu kursa, merkezde ve merkez kazası dahilindeki bütün ilk mektep muallimlerinin buldukları kasabada kurs açılmaya, kasaba ve köy muallimleri buna iştirake mecburdur. Okutabilecek muallim bulunan kaza merkezlerinde de kaza ve köy muallimleri için kurs açılması mümkündür. İki çevre kaza, bir kaza merkezinde birlik olabilir. Okutacak muallimi olmayan kazalarda da müfettiş ve muallim gönderilecek ve 15 Teşrin-i Evvel 1928’e kadar bütün muallimlere mutlaka öğretilecektir”³²³ denilmektedir.

Maârif Vekaleti’nin yayınladığı bu tamim üzerine, Çorum Maârif Müdürlüğü ile Valilik ortaklaşa bir kurs programı hazırlamışlardır. 17 Eylül 1928 tarihli gazetede yayınlanan bu program şöyledir:

“Çorum’da Yeni Harflerle Halkı Okutma Programı:

Halkımıza yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmek için makam-ı vilayetçe üç esaslı teşkilat vücuda getirilecektir.

1. Merkez vilayet teşkilatı

³²¹ Çorum, 11 Teşrin-i Evvel 1928.

³²² Çorum, 22 Teşrin-i Evvel 1928.

³²³ Çorum, 3 Eylül 1928.

2. Kazalar teşkilatı

3. Nahiyeler teşkilatı

Bu üç teşkilatın en kısa sürede hasıl edebilmesi için, vech-i atideki esaslar kararlaştırılmıştır;

a. Evvel emirde mektep, muallim ve muavinlerinin en kısa bir zamanda yetiştirilmeleri temin edilecektir.

b. Muallimlerden yeni harflerle talime ve iyi yazmaya müktedir zevat, diğer muallim arkadaşlarının yetişmelerini beklemeden merkezde halk dershanesi küşadına memur edileceklerdir.

c. Merkez vilayette, muhtelif zamanlarda ve resmîyette açılan kurslar toplanacak ve bir elden tedvir edilecektir. Şöyle ki, çeşitli devirlerde açılan muntazam dersane tefriki, sıra, yazı tahtası tedarikindeki müşkilat, nazar-ı itibara alınmakla beraber, talim meslek-i tedrisatta muayyen usul ve kaide takibini emir bulunduğu için devair-i mezkûrede açılan kursların yeni harflere ve bunların usulü tedrisine vukufu; maarif müdüriyetince müsait zevat tarafından kütüphanede ve mekteplerde, ocaklarda açılması, maârif dairesince sıkı bir kontrat ve murakabeye tabi tutulması münasip görülmüştür.

ç. Memurlar iki sınıfa tedarik edileceklerdir. Yeni harfleri az ve çok bilenler, büsbütün bilmeyenler Bu iki zümre merkezde maarif müdüriyetince, kazalarda kaymakam ve maarif memurlarına uygun tarzlarda şubelere tefrik edilebilir.

d. Vilayet, kaza ve nahiyeler mekteplerinde ve mektebi mevcut olan her köyde muallimler tarafından birer halk dershanesi küşat edilecektir. İşte bu kurslar, 7 Teşrin-i Sani 1928'den Şubat gayesine kadar devam eder.

e. Merkez vilayet ve kazalarda hanımlar dershanesi maârif dairesince münasip muallim hanımlar tarafından idare olunacaktır.

f. Mevsim hesabıyla vilayet halkının iktisadi faaliyeti üzerinde fena tesir hasıl itmek için vilayet, kaza, nahiyeler merkezinde, mektebi olmayan köylerin imam ve muhtarları veyahut okuma yazma kabiliyetleri olan vatandaşlar, 1928 yılı Teşrin-i Sani ibtidasından Mart sonuna kadar devam etmek üzere, iki devrede açılacak kurslara devam ettirilecek ve bilahare bunlar marifetiyle köylümüzün okuyup yazmaları esbab-ı temin edilecektir ve bunlara münasip yevmiyelerde verilecektir.

g. Merkez vilayet, kaza ve nahiyede imam ve muhtarlar mahsus olarak açılacak olan iş bu kurslar muallimler tarafından idare edileceği cihetiyle ilk ve orta mekteplerde tedrisatın istenildiği gibi olması için, merkez vilayette maârif ve mektep müdürleri, kazalarda kaymakam ve maârif memurları, nahiyelerde, nahiy müdürleri ile muallimleri tarafından birer program tanzim edilecek ve her gün gündüzleri üçer, geceleri birer saat ders verilecektir.

h. Köy imam ve muhtarlarının kitap ve levazım kırtasiyeleri, maârif ve müdüriyeti, iskan ve iaşeleri halk fırkasına merkez ve kaza halkınca teberru edilen paradan istifade edilmek üzere merkez kaza ve nahiyelerde teşkil edilecek birer komisyon tarafından temin olunacaktır.

ı. Merkez vilayette valinin riyasetinde, halk fırkası vilayet ve kaza mutemedleri, maârif ve muhasebe-i hususiye müdürleri, belediye reisi, jandarma kumandanı, kazalarda kaymakamların taht-ı riyasetinde belediye reisi maarif ve muhasebe-i hususiye memurları, jandarma kumandanı, halk fırkası mutemedlerinden tereküb ederek işte bu komisyonlar teberruatı merkeze celb ve de tahvil ettikten sonra imam ve muhtarların iaşelerine tahsis edeceklerdir.

i. İmam ve muhtarların, vilayet, kaza, nahiy merkezlerine celbi, iki defada olmak üzere, nöbetleşerek icra olunacak, ilk postaya mevsim şartı dolayısıyla merkezlere en uzak köylerin imam ve muhtarının daveti, köyleri vilayet, kaza, nahiy merkezlerine yakın olanlar ikinci postaya iştirakleri temin olunacaktır. İmam ve muhtara bu meyanda köy kanunu ahkâmının tatbikatı layıkı vechile talim ve hayat ve adab-ı muaşeret kuralları hakkında nazari ve ameli tedrisat ve tatbikatta bulunacaktır.

j. Bu muhtarlar, merkez vilayette el-yevm boş bulunmakta olan, Ziraat Mektebi'nde kaza ve nahiyelerde kaymakam ve nahiy müdürlerince münasib yerlerde iskan edileceklerdir.

k. Maârif müdürü, kaymakamlar, nahiy müdürleri, ilk tedrisat müfettişleri; mıntukalarındaki bilumum halk dershanelerini mütemediyen teftiş edecekleri ve her ay nihayetinde netice-i teftişleri, bir raporla makam-ı vilayete malumat vereceklerdir.

1. Tedrisatla meşgul zevata, bütçenin istidaatı nisbetinde irat verileceği gibi, teftişle mükellef zevata, kafi miktarda harcırah da tefrik edilecektir”³²⁴.

İl genelinde açılacak olan kursların bir düzene girmesi ve, ne usulde olacağına dair yayınlanan bu programa uyulmasına özellikle dikkat edilmiştir. Kursların genel faaliyetlerine bakıldığında da bu görülmektedir.

Ayrıca bu programdan sonra, Çorum vilayet dahilinde yeni harflerle halkımıza okuyup yazdırma öğretmek üzere, makam-ı vilayetçe tanzim edilen bir program daha, *Çorum* gazetesinin 1 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Bu program şu şekildedir:

“1. Yeni Türk harflerini vilayetimizin bilumum memurin ve müstahdemini ile her sınıf halkının en kısa bir zamanda öğrenmesi esbabını temin ve bunla ilgilenecek memur ve yöneticileri tespit etmek üzere, tahtı riyasetimde, Maârif Müdürü, merkez vilayet halk dershaneleri müdürleri arasından, münasip 3 zattan merkub bir komisyon teşkil edilecektir.

2. Vilayet ve kaza merkezleri, mekteplerinde olduğu gibi bilumum çeşitte mekteplerde birde halk dershanesi küşad edilerek mezkur nahiyeye ve köylerde azami birer saat mesafede bulunan köylerin imam ve muhtarları ile beraber okuyup yazma öğrenmek isteyen efradının gündüzleri devamları temin olunacaktır.

3. İkinci maddede, mihver köy mıntıkacılık dershanelerinde iki ay müddetle devam edecek olan tedrisatın, ilk mekteplerin terbiye ve tedrisatını halleder itmesini teminen Maârif Müdüriyeti’nce bir program tanzim kılınacaktır.

4. Mektebi olan köylerimize mesafeleri birer saatten fazla ve haneleri adedi kırk ve kırktan yukarı olan, bilumum köylerin imam ve muhtarları, beheri 2 aydan ibaret iki devrede, merkez vilayete celb ve komisyona mahsus tarafından Ziraat Mektebi’nde iskan edilecek, kendilerine iâşe bedeli olarak yevmiye otuz krş. ita veya bu miktar yevmiyelerle iâşeleri temin, kendilerine yeni harfler esaslı bir şekilde tamim edilecektir.

³²⁴ *Çorum*, 17 Eylül 1928.

5. Masraf karşılığı olarak tedarikine lüzum görülen 12.000 liranın 8.000 lirası, vilayet bütçesi tasarrufundan 4.000 lirası da, Halk Fırkası tarafından temin kılınarak komisyonun emrine verilecektir.

6. Vilayet kaza merkezleri mekteplerinde, gündüzleri Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri öğleden sonra ikişer saat ders gösterilmek üzere Maarif Müdüriyeti'nce muallim hanımlar marifetiyle, hanımlara mahsus birer dersane açılacaktır.

7. Şimdilik merkez vilayet hapishanesindeki mahkumlar, yalnız gündüzleri tedrisat yapılmak üzere birer dersane küşadı muvafık görülmüştür.

8. Halk dersanelerinde ifay-ı vazife eden muallimlere tahsisatın müsadese nispetinde ücret verileceği gibi teftiş ile mükellef zevata harcırah idare ve tedrisatta fevkalade muvaffakiyetleri sabit olanlara da münasip miktarda öğrenmeye ita kılınacaktır”³²⁵.

Bu kursların ve faaliyetlerin yanında yeni harfleri öğrenmek isteyenlere özel dersler verecek muallimler de bulunmaktadır. Bunlar gazeteye verdikleri ilanlarla talebe aramaktadırlar. 15 Teşrin-i Evvel 1928 tarihinde verilen bir ilanda şöyle denilmektedir: “Hususi muallim arayanlara müjde, yeni Türk harflerini bir ayda okuyup yazmak isteyenlere hususi muallim vardır. Ders almak arzu edenlerin, matbaa müdüriyetine müracaatları duyurulur”³²⁶.

Yeni harflerin öğrenilmesi için yapılan çalışmalar, hapishanelere de uzanmıştır. Çorum hapishanesinde, mahkumlara ve gardiyanlara yeni harfleri öğretmek üzere bir kurs açılmıştır. Açılan bu kursta, yeni harfleri öğrenen gardiyanlar ve mahkumlar kısa sürede büyük ilerleme kaydederek başarı sağlamışlardır. Kendilerine sağlanan bu imkana karşılık olarak, Vali Adil Bey'e ve kursa katkısı olan tüm zata bir teşekkür yazısını, *Çorum* gazetesinde, hapishanenin gardiyanlarından Şerif Bey'in adıyla yayınlamışlardır. Bu teşekkür yazısı aynen şöyledir; “Büyük rehber ve liderimizin, Türk Milletinin harflerine esas telakki buyurdıkları yeni Türk harflerini, pek az zamanda öğrenmekteyiz. Şüphesizdir

³²⁵ *Çorum*, 1 Teşrin-i Evvel 1928.

³²⁶ *Çorum*, 15 Teşrin-i Evvel 1928.

³²⁶ *Çorum*, 8 Teşrin-i Evvel 1928.

ki en büyük hisse-i seferinde ait olduğu ve bu husus da gelenlerle, bizlere de dersane açmak lütfün da bulunan kıymettar valimiz Adil Bey'e ve tedris noktasında yorulmaz bir azimle çalışan muhterem müdürümüz Ali Salim Bey'e teşekkürü bir borç biliriz. Çorum hapishane gardiyanı Şerif"³²⁷.

Çorum' da kurs faaliyetleri yoğun bir şekilde devam ederken, aynı zamanda *Çorum* gazetesinde yer alan, isimsiz bir makalede yeni harflerin niçin öğrenilmesinin gerekliliği ve bunun için halkımızın yapması gerekenler konusunda, geniş bilgiler verilmektedir. Makalede, halkımızın eski yazıya oranla, öğrenilmesi daha kolay olan yeni yazıyı öğrenmek için gayret etmesi gerektiği, bunun için kahve köşelerinde harcadığı boş vakitleri, harfleri öğrenmek için harcaması gerektiği üzerinde durmuştur. Makale şöyle devam etmektedir:

“.....Menfaatini bilenler ayılıyorlar, belli oluyor, zelil, miskin yaşamağa alışmış olanlar, herkes kasabanın dört köşesinde açılan derslere koşarken, kahve köşesinde ki yerini soğutmamak için kuluçkaya yatmış gaz gibi bekliyor.

Okumak yazmak, eski usul ile çok zor bir işti. Bu zorluk karşısında, okuyamıyorum diyenlere hak verilebilirdi. Okuyup yazmak işindeki zorluk kökünden sökülüp atıldı. Genç ve ihtiyar herkesin pek bir gayretle okur-yazar olabilmesi için yeni Türk harfleri kabul edildi. Yeni Türk harfleri ile okuyup yazamayacağını zan eden azimsiz adamlar iyi bilsinler ki bir eğlence olmak için öğrenmiş oldukları ve gece gündüz başına koştukları, kağıt, tavla ve domino gibi üzüntülü sıkıntılı oyunlardan okumak, yazmak daha kolaydır. Okuyup yazmak gibi şerefli ve sahibine hürmet ve fazilet veren ve ancak bir iki ay, gecede bir saatlik vaktini bu işe harcamak sureti ile hayatında en çok lazım olan bu bilgiyi mühümsemeyenler, insanlar arasında insani muameleye layık olmadıklarını ispat ederek zavallı miskin yaşamaktan kurtulamazlar.

Her zaman ele geçmez olan bu mühim fırsatı, kaçırmamak için okumuş yazmış ve hayatı iyi anlamış olan münevverlerimiz, kendi muhitinde tanıdıklarına ve üzerlerinde

³²⁷ *Çorum*, 15 Teşrin-i Evvel 1928.

nafiz olabildiklerine delalet ve mesaide bulunarak bu hayırlı ve şerefli inkılâbın daha etraflı ve şümullu olarak tahakkukuna yardım etmeleri milli ve ali bir vazifedir”³²⁸.

Yeni Türk harflerinin öğrenilmesi gayretleri, halk arasında adeta bir yaşam tarzı olmuştur. Halk, her yerde yeni harfleri konuşmakta ve tartışmaktadır. Cebinde taşıdığı kağıt ve kalemle, bulunduğu yerde hemen uygulamasını yapıp, birbirlerine sorup öğrenmektedir. *Çorum* gazetesinde yayınlanan bir makale bunu açıkça ortaya koymaktadır. Makalede yeni harflerin nerelerde nasıl öğrenilmeye çalışıldığı ve halkın nasıl bir coşkuyla gayret ettiği anlatılmaktadır. Gazetede, “Gönün Muhasebeleri” başlığıyla verilen makalede bu, şöyle ifade edilmektedir. “Sınamada perde aralarında seyirciler dikkat ettiniz mi görülen vaziyet insana muallim karşısında takrir edilen gönün dersini hep birden anlamak üzere, sıralarında oturmuş talebe hissini veriyor ve mektep çatısı altında bulunulduğu zannı hasil oluyor. Kahvede, kiraathanede ve iki kişinin birleştiği her yerde, yeni Türk yazılarına ait kavaidin münakaşası cereyan ediyor. Sonra ceplerden defterler, alfabeler meydana çıkıyor, yeni, harflerin şekli tersimine ait müsabakalar başlıyor. Zeka ve istidadını daha yüksek göstermek zevatın (henüz iki günden beri yeni harflerle iştigale başlamış bulunuyorum) iddiasına karşı muhatabı da efendim daha iki gün çalışırsanız yeni Türk yazılarında hattatlık unvanını da kazanacağınıza şüphe yok şimdiden sizi tebrik ederim diyor.

Nazarlara çarpan eşyanın, isimleri yazılıyor ve bu yazılar müsamesi fazla ve yüksek olanlar tarafından tenkit ve tashih ediliyor. Bundan başka dükkan ve mağazaların değişen tabelaları karşısında tevakkuf eden bir kitle yekdiğerinin yanlışını düzelterek tabeladaki adresi okumaya uğraşiyor ve son tadilata göre işaretlerin fazla ve noksanlığı münakaşaya zemin oluyor. Bahisler ve iddialar başlıyor. halk: faaliyetinde, seyrinde, istirahatında yeni harflerle uğraşiyor, okumaktan ziyade okutmak ihtiyacını duyanlar, karşısında henüz okumak, yazmak lüzumunu anlayamamış olanlar var ise talihine değil ruhundaki atalate küssün”³²⁹.

³²⁸ *Çorum*, 8 Teşrin-i Evvel 1928

³²⁹ *Çorum*, 8 Teşrin-i Evvel 1928.

Okuma yazma öğrenme seferberliğinin, hızla devam ettiği bu dönemde, gazetede isimsiz yayınlanan yine bir makalede, hükümetin ülke genelindeki bütün insanlara okuma yazmayı öğretmek için yeni bir kanun hazırlamakta olduğu ve köylere varana kadar seyyar dersanelerin açılacağı duyurulmaktadır. Haber şöyle devam etmektedir: “.....Hükümet yeni bir kanun hazırlıyor. Türkiye dahilinde yaşayan bütün insanlar okuyup yazmak bilmeye mecbur tutulacaktır. Şimdiye kadar okumamış olanlara yeni harflerle okumak öğretilecektir. Bu maksadı temin için maarif vekaletinde şimdiden faaliyete geçilmiştir.

Memleketin her yerinde seyyar muallimler, seyyar dersaneler açılacak, okuyup yazma bilen herkes bilmeyenlere öğretmeye mecbur tutulacaktır. Bu bir nevi fikir seferberliğidir.

Memleketin bütün münevver gençleri, memleketi okutmak gayesiyle, faaliyete geçecektir. Şehirlerde, kasabalarda, köylerde, herkes geceleri açılacak dersanelere devama mecbur tutulacak ve bir sene sonra okuyup yazma bilmeyenler, bir çok haktan mahrum bırakılacaktır.

Yeni Türkiye'nin, bu yeni hamlesi kadar yüksek ve heyecan veren bir manzara tasavvur edilemez. Asırlarca cahil kalmış bir milleti, bir iki sene içinde okur yazar bir hale getirmek mefkurelerin en muhteremi, en yükseğidir.

Bütün bir milleti bu mefkure etrafında seferber hale koyan büyük Gazinin emrine tapan herkes vazifesini yapmakla muvazzaftır. Türk münevverleri iş başına”³³⁰.

Ankara'da, Maârif Vekaleti başta olmak üzere, diğer vekaletliklerin açtıkları ile ülkenin her yerinde açılan kurslar hakkındaki bilgilerde, *Çorum* gazetesinde devamlı olarak yer almaktadır. Bu konuda yapılan ilk haberde, Maârif Vekaleti'nde, Talim ve Terbiye azasından İhsan Bey tarafından yayınlanan bir yazıda şöyle; “Vekalet Müdürü, memuru ve muallimlerine yeni harflerin en çabuk ve kolay bir surette okuyup yazma usulüyle

³³⁰ *Çorum*, 15 Teşrin-i Evvel 1928.

öğrenmeleri için derslere başlanacaktır. 1928 yılı Eylül ayı sonunda, Maârif Vekaleti, bütün muallimlerini yeni harflerle başlatacağı³³¹ denmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Maârif Vekaleti önce merkez teşkilatını ve daha sonra taşra teşkilatını yeni harfler konusunda yetiştirmek için faaliyete başlamıştır. Sadece, Maârif Vekâleti değil, tüm Vekâletlikler ve teşkilatlar aynı şekilde yoğun bir çalışma içerisindeydiler. Diyanet İşleri Reisliği tarafından memurlarına yeni yazıyı okutmak için açılan kursta memurlar, Türk harflerini az bir müddet zarfında öğrenmeğe, Diyanet İşleri Reisliği Baş Vekaletle muhaberatında yeni yazıları kullanmağa başlamışlardır. 3 Eylül 1928 tarihli gazetede yer alan habere göre; “Dahiliye Vekâleti’nde, Jandarma Genel Komutanlığı’nda, Telgraf Müdürlüğü’nde, Maliye Vekâleti’nde, Rusumet-i Umumiye Müdürlüğü’nde, memurlara yeni yazıyı öğretecek kurslar açılmıştır. Ayrıca daha önce, Diyanet İşleri Reisliği’nce memurlara yeni yazıyı okutmak için açılan kurslarda başarı sağlanmıştır”³³².

1928 yılının Ağustos ayından itibaren, ülkemizin her tarafında hummalı bir faaliyet başlamıştır. Bu faaliyetlerle ilgili haberler, *Çorum* gazetesinde, telgraf haberleri bölümünde hemen hemen her sayıda yer almaktadır. 27 Ağustos 1928 tarihinden itibaren başlayan bu haberlerde açılan kurslar ve yapılan faaliyetler hakkında bilgiler verilmektedir. Yine bunların yanında mebusların kendi illerini, kasaba, köy demeden dolaşarak yeni harfleri halka tanıttıkları ve bunlarla ilgili malzemeleri buralara ulaştırdıkları hakkında haberlerde yer almaktadır.

Bu haberlere göre: “İstanbul’da bulunan muallimlere, yeni harflerle yazıp okumak hakkında, 25 Ağustos 1928’den itibaren konferanslar verilecektir. Kütahya Muallimler Birliği ise yaptığı senelik konferansında kabul ettiği, 3.000 liralık bütçeden mühim kısmını yeni harflerimizin öğretimine tahsisini kararlaştırmıştır. Yozgat, Samsun, Kütahya ve diğer

³³¹ *Çorum*, 20 Ağustos 1928.

³³² *Çorum*, 3 Eylül 1928.

illerden gelen haberlerde halk için yeni harfleri okutmak üzere kurslar açıldığı bildirilmektedir. Askerlere yeni harfler hakkında ilk konferans, Dolmabahçe Sarayı'nda bugün verilmiştir³³³. 3 Eylül 1928 tarihli *Çorum* gazetesinde, kurslarla ilgili haberlerde ise memleketin her tarafında yeni harfleri öğrenmek amacıyla büyük bir gayret ve şevkle kursların açılmaya devam ettiği haberi verilmekte ve şöyle denilmektedir: “Muğla vilayetinin beş kazasında bugünden itibaren yeni harflerin tedrisi için muallimlere kurs açılmıştır. Memleketin her tarafında yeni harfleri öğretmek için büyük bir şevk ve gayret görülmektedir. Muğla vilayetinin Söke kazasında, belediye ilanları yeni harflerle yazdırılmaktadır”³³⁴.

Kurslarla ilgili haberler giderek artmaktadır ve memleketin her tarafından yeni haberler gelmektedir. Diyarbakır, Sivas, Osmaniye, Erzincan, Kütahya, Konya, İstanbul, Demirci gibi yerlerde kursların açıldığı duyurulmaktadır³³⁵.

Diyarbakır'da, yeni harfleri öğretmek için mevcut olanlara ilave olarak, iki adet daha kurs açılmış ve böylece ilde açılan kurs sayısı yirmiyi bulmuştur. Sivas'ta ve Osmaniye'de, yeni harfleri halka ve memurlara öğretmek üzere çeşitli kurslar açılmıştır. Sivas'ta açılan kurslar, hükümet dairesinde ve belediyede bulunmaktadır. Erzincan'da açılan kursların sayısı onu bulmuştur. Kütahya'da, Konya'da açılan kurslarda, il maârif müdürleri, bu kurslarda dersler vermekte, müftüler, imam hatipler, kadın, erkek, genç, ihtiyar, herkes bu kurslara devam etmektedir. Konya'nın bütün kaza ve nahiyelerinde kurslar açılmış ve müftü efendi, köy imam ve hatiplerine yazı göndererek yeni harfleri öğrenmelerini istemiştir. Demirci Türk Ocağı, halka dağıtılmak üzere devlet matbaasına yeni harflerle alfabe kitabı sipariş vermiştir. Eskişehir'de sekiz adet olmak üzere, İzmir ve Mardin'de de kurslar açılarak yeni harflerimizin öğretimi için çalışmaktadırlar. Daha önce açılan ve faaliyetine devam eden Yozgat hanımlar kursuna, iki yüz elli kadın devam etmektedir³³⁶.

³³³ *Çorum*, 27 Ağustos 1928.

³³⁴ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

³³⁵ *Çorum*, 10 Eylül 1928.

³³⁶ *Çorum*, 1 Teşrin-i Evvel 1928.

Bu kursların yanında, yavaş yavaş Halk Dershaneleri’de açılmaktadır. Ülke genelinde açılan bu dershanelerle ilgili haberler de artık gazetede yer almaktadır. Halk Dershaneleri açılırken, Maârif Vekaleti yayınladığı bir tamimde; “Halk Dershaneleri’nde okutulmak üzere, yeni harflerle yazılacak bilumum alfabelerin, Maârif Vekaleti Talim Ve Terbiye Dairesi’nce tetkik ve kabul olunmadıkça, resmi, hususi mekteplerde, Halk Dershaneleri’nde okutulmasına müsaade edilmeyecektir”³³⁷ beyanında bulunmuştur. Maârif Vekaleti’nin yayınladığı tamimden önce, ülkemizin birçok yerinde dershaneler açılmıştır. 3 Eylül 1928 tarihli gazetede yer alan habere göre: “Trabzon, Mardin, İstanbul, Çorum, Samsun ve diğer merkezlerden alınan telgrafnamelerle, CHF, Türk Ocakları’nın ve Muallim Birlikleri’nin teşebbüsleri ile halk ve memurlara yeni harflerin öğretimi için dershaneler açıldığı, Muğla’da ise yeni harfleri öğrenmek için açılan dershanelerin sayısının tam 24 adede ulaştığı bildirilmiştir”³³⁸. Halk Dershaneleri’nin sayısı kısa sürede kırk sekize ulaşmıştır. *Çorum* gazetesinde bunla ilgili verilen haberde: “Vilayetlerde yeni harf faaliyeti büyük inkişafla devam etmektedir. Mıntıkalarda açılan kırk sekiz halk dershanesinde, senede 2.513 kadın ve erkek okumaktadır. Mektebi olmayan köylerde, seyyar muallimler vasıtasıyla yeni harfler tedris edilmektedir”³³⁹, bilgisi yer almaktadır.

CHF Katibi Umumiliği’nden, tüm mebuslara bir mektup gönderilmiştir. Eylül ayında gönderilen bu mektupta mebuslardan bazı isteklerde bulunulmakta ve gazetede bu konuda verilen haberde şöyle denilmektedir: “CHF Katibi Umumiliği’nden Fırkaya mensub mebuslara, birer mektup göndererek, daire intibaiyelerine vukuuna tabii olan seyahatleri esnasında, yeni Türk harflerini öğretmek için, mıntıklarına azami gayrette bulunmalarını ve öz Türk malı olan zengin ve ahenkdar Türkçemizi ancak bu harflerle en iyi bir surette ve kısa zamanda yazıp okumak mümkün olduğunun muhterem halka iftihar ve izahatını rica etmiştir”³⁴⁰.

Mektupları alan mebuslar, zaman kaybetmeden buldukları bölgelerde, şehir

³³⁷ *Çorum*, 17 Teşrin-i Evvel 1928.

³³⁸ *Çorum*, 3 Eylül 1928.

³³⁹ *Çorum*, 22 Teşrin-i Evvel 1928.

³⁴⁰ *Çorum*, 17 Eylül 1928.

merkezleri, kasaba ve köyleri dahi gezerek halka yeni harfleri tanıtmaya ve öğretmeye çalışmışlardır. Gittikleri yerlerde, yanlarında götürdükleri alfabeleri dağıtarak harflerin öğrenilmesini hızlandırmışlardır.

Çorum mebusları da diğer mebuslar gibi il merkezi, kazalar ve köyleri dolaşarak, halkı yeni harflerle tanıştırmış ve öğrenilmesi için yoğun çaba göstermişlerdir. Mebuslarımızın gezileri ve faaliyetleri, *Çorum* gazetesince de takip edilmiştir. Bunla ilgili haberlerde ise: “Muhterem Mebuslarımızdan İsmet ve İsmail Kemal Bey’ler bu hafta içersinde Osmancık’a Münir ve Ziya Bey’ler İskilip’e giderek yeni Türk harflerini tedrisi için bu yerlerde halka temas ve hasbihalde bulunarak yeni yazılarımızın biran evvel öğrenilmesindeki milli gayreti izah ile bu hususta pek lüzumlu ve sayanı tetkiklerde bulunarak geri dönmüşlerdir.

Yapılan incelemeler neticesinde, cümle vilayet halkının, yeni Türk harfleriyle biran evvel okuyup yazmak hususundaki heveslerinden, memnun kalmışlardır. Daha sonra, Ziya Bey, Yerköy yönünden Ankara’ya, İsmail Bey, Samsun yönünden İstanbul’a hareket etmişlerdir.

Vekillerimizden, Münir Bey ile Mustafa ve Ziya Bey’ler, Mecitözü merkez kazasına, kazanın nahiyelerine ve köyelerine giderek, halkla temas ve yapılan çalışmaları tetkikat ederek, sırasıyla Hüseyinabad (Alaca) ve Sungurlu kaza ve köyelerinde dahi, yeni Türk harflerinin öğretim tarzı ve talimini incelemek ve buralarda açılan memurlar ve halk açık kursların gidişatını ve idaresini teftiş ile bu hususta sarf edilen gayret ve mesaiden memnun olarak halk ve bilhassa memurların yeni Türk harfleriyle pek yakından ilgilendiklerini ve en kısa zamanda okumaya başlayacakları hakkında kanaat getirerek Çorum merkezine dönmüşlerdir”³⁴¹ denilmektedir.

Çorum mebusları sadece kazaları dolaşmakla kalmayarak, merkezde de faaliyetlerde bulunmaktadır. Mebuslardan, İsmet Bey, Mustafa Bey ve Ziya Bey, CHF binasında, vali Adil Bey ile CHF vilayet ve kaza heyeti idarecileriyle, Maârif Müdürü Vehbi Bey’in hazır

³⁴¹ *Çorum*, 1 Teşrin-i Evvel 1928.

olduğu bir toplantıda, daha önceki toplantılarda kararlaştırılan, halkı okutma programının bazı maddeleri üzerinde tadilat yapılması kararlaştırılmıştır. Kasaba ve köy halkının da yeni harfleri okuyup yazmayı öğrenmeleri için çalışmalarda bulunulacaktır. Bunun için kasaba ve nahiye yöneticileri davet edilerek halkın açılan dersanelere muntazaman devamının sağlanması için teşviki temenni edilmiştir³⁴².

Sadece, Çorum mebuslarımızın gezileri ve gayretleri değil, ülke genelindeki mebusların faaliyetleri ile ilgili haberlere de sıklıkla yer verilmektedir. 17 Eylül 1928 tarihli bir haberde, Kütahya mebusu Asım Bey'in, Kütahya'nın, Uşak, Simav, Gediz, kazalarını gezerek konferanslar verdiği haberi görülmektedir. Vilayetlerden, mebusların yeni harfleri tanıtmak için yaptıkları gezilerle ilgili haberler, genelde telgraf haberleri başlığı altında verilmektedir. Konya, Kütahya, Sivas, Aksaray, Adana, Mardin, Çankırı ve Diyarbakır mebusları, illerinin merkez, kasaba ve köylerini dolaşarak yeni harfleri tanıtmakta ve halka öğretmektedirler³⁴³.

Afyonkarahisar mebusu İzzet Ulvi Bey, memleketine gelerek halka, yeni harfler konusunda bir konferans vermiştir. *Çorum* gazetesinin bu konudaki haberi ise şöyledir: “Afyonkarahisar mebusu İzzet Ulvi Bey, CHF salonunda memurun ve halka hitaben yeni harfler hakkında bir konferans vermiştir. Şehirde memurlar muallimler ve halk için çeşitli kurslar açılmış, olumlu sonuçlar alınmıştır”³⁴⁴. 1928 yılı Teşrin-i Evvel başında, Elaziz mebuslarının köy ve kasabaları gezerek, yeni harfleri tanıttıkları duyurulmaktadır. Urfa ve İstanbul mebusları da yeni harflerin tanıtılması ve öğretilmesi için halın içinde dolaşarak konferanslar vermektedir.

Yeni harflerin öğrenilmesi ve öğretilmesi için ülke genelinde yoğun bir gayret ve azim görülmekteydi. Halkımız, devletten bu konuda çeşitli isteklerde bulunmaktaydı. Bazı yerlerde kurs açılması bazı yerlerde, muallim istenmesi gibi taleplerle karşılaşılmaktaydı. Konya'nın bir köyünden vatandaşlar valiliğe müracaat ederek köylerine bir muallim verilmesini ve bu muallimin masraflarının taraflarından ödeneceğini bildirmişlerdir. Valilik

³⁴² *Çorum*, 24 Eylül 1928.

³⁴³ *Çorum*, 17 Eylül 1928.

³⁴⁴ *Çorum*, 23 Eylül 1928.

bu isteği olumlu karşılamış ve bu köye muallim göndermişlerdir.

1914 yılından itibaren kurulan ve ülke genelinde teşkilatlarını açan Muallimler Birliği de hem genel merkez olarak hem de illerdeki şubeleri vasıtasıyla yeni Türk harflerinin en kısa zamanda memurlar ve halk tarafından öğrenilmesi için yoğun bir çaba göstermiştir. Muallimler Birliği Umumi Merkez Heyeti'nin vermiş olduğu konferansta, muallimlere düşen görevlerden bahsedilerek, işin ciddiyeti üzerinde durulmuştur. Kütahya Muallimler Birliği ise yapmış olduğu senelik konferansında kabul ettiği 300 liralık bütçesinin önemli bir kısmını yeni harflerin öğrenilmesi için ayırmıştır. Çorum Muallimler Birliği' de diğer illerdekinden geri kalmamıştır. Onlarda, il genelinde yaptıkları faaliyetlerle hem halkı, eğitim öğretim konusunda bilinçlendirmişler hem de yeni harflerin en kısa zamanda öğrenilmesi için çalışmışlardır. Düzenli olarak verilen konferanslarla, halkın eğitimi sağlanırken, açılan kurslarda, birlik üyesi muallimler görev almışlardır. Halka ve memurlara en kısa zamanda yeni harfleri öğretmişlerdir.

Yeni harflerin en kısa sürede halk tarafından öğrenilip benimsenmesi için ülke genelinde bulunan gazetelerde, üzerlerine düşen görevleri yapmaktadırlar. Zamanın gazetelerinden olan ve ulusal basını oluşturan, *Cumhuriyet*, *Vakit*, *Akşam* ve *Hakimiyeti Milliye* gazetelerinin çalışmaları hakkında, *Çorum* gazetesinde bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler, gazetelerin yayınlarının, ilavelerinin duyurulması ya da onlardan alınan makaleler şeklindedir. Harf inkılâbıyla ilgili haberlerin yayınlanmasından itibaren, bu gibi haberler yer almıştır. 1928 yılı Ağustos ayı başlarında başlayan haberler yıl boyu devam etmiştir. 27 Ağustos 1928'de verilen bir haberde; “Yeni harfleri öğrenmek için *Cumhuriyet*, *Vakit* ve *Akşam* gazeteleri tarafından açılan ders sütunları şayanı istifadededir”³⁴⁵ denilmektedir.

Gazeteler, faaliyetlerine devam ederken, Dil Heyeti'nce de uyarılmaktadırlar. Çünkü, halka dağıttıkları, lügat şeklindeki kelimelerin yanlış olabileceği ve bunun için Dil Heyeti'nce tertip edilenlerin beklenmesi istenmektedir.

³⁴⁵ *Çorum*, 27 Ağustos 1928.

Çorum gazetesinin 8 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli nüshasında yer alan bir haberde ise *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin, şimdiden yeni harflerle neşre başladığı bildirilmekte ve şöyle demektedir: “Yeni Alfabeyi öğrenenlere kolaylık için *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi şimdiden bir çok sahifesine yeni harflere çevirmiş ve büyük yazıyla kıraat parçaları neşretmeğe başlamıştır”³⁴⁶.

Hakimiyeti Milliye gazetesinden alınan bir haber, yine *Çorum* gazetesinde 1 Teşrin-i Sani 1928 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Habere göre: “*Hakimiyeti Milliye* gazetesinin istihbaratına göre hükümet, Millet Meclisi’nden Türk harflerinin uygulanması iznini aldığı zaman, nihayet Kanun-i Evvel haftasına kadar tüm Türk gazeteleri, yeni Türk harfleriyle basılmak için gerekli tedbirleri almıştır”³⁴⁷.

Harf inkılâbına sadece yurt içinde tepkiler ve destekler değil, yurt dışında da olumlu tepkiler olduğu görülmektedir. Yabancı basında, harf inkılâbıyla alakalı çıkan yazılardan birkaçı da, *Çorum* gazetesinde haber olarak verilmiştir. Gazete, bu yayınlara yer vererek halkın moralini yükseltmek ve onları, yeni harfleri öğrenmeye teşvik etmiştir. Bunlardan bir tanesi, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün tutumu ile Arap harfleri üzerinde duran ve Türkiye’de bulunan muhabirinden aldığı mektubu yayınlayan İngiliz gazetesinden alınan ve “Bir İngiliz Gazetesi ,Yeni Harflerimiz Hakkında Ne Diyor”, başlığıyla verilen haberde şöyle denilmektedir:

“Bir İngiliz gazetesi Türkiye muhabirinden aldığı mektubu aynen neşr ediyoruz.

Halk ile matbuatın, milli kahraman Reisi Cumhur Gaziyi, teşekkürane taziz etmeleri Türk seviyesinin bir hassasiyetidir. Mühim bir Londra gazetesi muhabirinin ‘kuvvetli bir azim ve idare gücüne malik olan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın eski Arap harflerini unutmak için Arab harfleriyle yazılmış gazeteleri okumadığı işitiliyor’ demesine göre yöneticilerden halka kadar tevziî edeceğini gösteriyor. Eğer bu haberle verilmesi arzu edilen, fikir Türkiye’nin bazı gazetelerinin Latin harfleriyle intişar ettiği ise gazetenin

³⁴⁶ *Çorum*, 8 Teşrin-i Evvel 1928.

³⁴⁷ *Çorum*, 1 Teşrin-i Sani 1928.

nüfuzuna karşı olan bu tavrın hakiki olması lazımdır. Bu günkü gazetelere göre Türk yazısına Latin harflerinin ithalini kabul vazifesiyle mükellef olan encümen henüz mesaisini ikmal etmemiştir. Maverai-i Kafkasya'da yer yer, Latin alfabesinin kabul edildiği malumdur.

Atatürk, Türkiye'nin bütün ıslahat ve tecdidatına ait mesuliyetleri üzerine aldığı gibi, Türk yazısını ıslah etmeye gayretle koyulmuş ve herkesin yeni harflerle iki senede okuyup yazma öğrenmiş olacağını tayin etmiştir. Türkiye'deki işler hiç şüphesiz pek büyük şeraitle hareket etmektedir. Ancak Latin harfleri ile yazı yazması kabul edildikte bir Türkçe mukabili için muhtelif Latin harflerine tatbik edilmek hatası yapılmayacağı ümit edilir³⁴⁸.

Rusya'da yayınlanan bir gazete olan *İzvestia* gazetesi de, yayınladığı bir makalede ,yeni harflerimizin uygulanması ile ilgili olarak: "Türkiye'nin terakki yolunda bu yeni adımı Rus efkarı umumiyesinde büyük memnuniyetle karşılanmıştır"³⁴⁹ ifadesini kullanarak, Rusya'nın harf inkılâbına müsbet bakış açısını dile getirmektedir. Fakat bu haberdeki makale gazetede yayınlanmamıştır.

Yeni harflerle ilgili hazırlıkların artık sonuna gelinmektedir. Ülke genelinde başlatılan yoğun bir çalışmayla, başta, Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Başvekil İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kazım Karabekir Paşa, Maârif Vekili Necati Bey, mebuslar, vekaletlikler, valiler, bürokratlar, muallimler, memurlar ve tüm halk yeni harfleri daha iyi öğrenmek için çalışmaktadırlar. Oysa mecliste henüz yeni harfler kanunu daha kabul edilmemiştir. Yapılan tüm tanıtım ve uygulama çalışmalarından sonra sıra kanuna gelmiştir. Yeni harfler kanununu görüşmek üzere toplanan meclis, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ayakta alkışlanan nutkuyla başlamış ve başkanlığa, Balıkesir Mebusu Kazım Karabekir Paşa seçilmiştir. Yapılan konuşmaların ardından, İsmet Paşa bir konuşma yapmıştır. Onun yaptığı konuşmanın ardından, Meclise verilen bir teklifle, Yeni Harfler Kanunu, tüm vekiller tarafından müttefiken kabul edilmiştir.

³⁴⁸ *Çorum*, 10 Eylül 1928.

³⁴⁹ *Çorum*, 24 Eylül 1928.

Kabul edilen bu kanun, *Çorum* gazetesinde 19 Teşrin-i Sani 1928’de tam metin olarak şu şekilde yayınlanmıştır: “Yeni Türk, harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunun maddeleri şöyledir:

1. Şimdiye kadar, Türkçe’yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine, Latin esasından alınan ve merbut cetvelde, şekilleri gösterilen harfler, (Türk harfleri) ünvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

2. Bu kanunun neşri tarihinden itibaren, devlet bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde, Türk harfleri ile yazılmış, olan yazıların kabulü, muameleye konulması mecburidir.

3. Devlet, dairelerinin her birinde, Türk harflerinin, devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929 Kanun-i Sani’sinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrakı tahkikiye ve, fezlekelerinin ve ilanları ve matbu muamelat cetvel, ve defterlerinin, 1929 Haziran ibtidasına kadar eski usulde, yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus, ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve asker, hüviyet ve terhis, cüzdanları 1929 Haziranı ibtidasından itibaren Türk harfleri ile yazılacaktır.

4. Halk tarafından vaki müracaatlardan, eski Arap harfleri ile yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kanun-u Evvelinin ibtidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile, keza Türkçe hususi, resmi bilcümle gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

5. 1929 Kanun-i Sanisi ibtidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

6. Resmi ve, hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziranı, ibtidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin, bütün daire, ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı ibtidasına kadar kullanılması caizdir.

7. Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilat ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz, bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

8. Bilumum bankalar, imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelatına, Türk harflerinin tatbiki, 1929 Kanun-i Sanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziran ibtidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların ,1930 Haziranı ibtidasına, kadar kullanılması caizdir.

9. Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında, Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

10. Bu kanun, neşr tarihinden itibaren muteberdir.

11. Bu kanun, ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur

12. Teşrin-i Sani 1928'de, TBMM Maârif Bütçesine yeni harflerin getireceği masraflar için 400.000 TL. ilavesi ve matbularda kullanılmak üzere memlekete ithal edilecek Türk harflerinin rüsumuna karşılık olarak bütçeye 200.000 TL ilave etmeyi kabul etmiştir. 1928 Bütçesinden, Meslek Mekteplerine, harf inkılâbının muallim ve talebelere öğretilmesi için, maârif bütçesine 750.000 TL. ilave edilmiştir³⁵⁰

Yeni harfler kanununun kabulünden sonra, uygulamanın hızlanması ve doğru yapılarak başarıya ulaşabilmesi için, ülke genelinde, derleme komisyonları oluşturulmuştur. Her il merkezinde bir Derleme Komisyonu, kazalarda, Derleme Şubeleri, nahiye merkezlerinde, Derleme Yuvaları oluşturulmuştur. Bu oluşturulan komisyon, şube ve yuvaların çalışma usulleri, işleri ve diğer hususlar da tespit edilerek kanunlaştırılmıştır. Bu kanun, *Çorum* gazetesinin değişik sayılarında peş peşe yayınlanarak halka duyurulmuştur.

“Derleme Komisyonu

1. Her vilayet merkezinde ve illerin riyaseti altında en yüksek maârif memuruyla, lise ve muallim mektebi, orta mektebi, Türkçe muallimlerinden ve öteden beri, harsı ve lisani işlerle uğraşanlardan mürekkep olmak, vesaireleri on ikiyi geçmemek üzere birer derleme komisyonu teşkil edecektir.

³⁵⁰ *Çorum*, 19 Teşrin-i Sani 1928.

2. Komisyonlar, şehirlerde, kasabalarda, köylerde, halk ağzında yaşayan mani, türkü gibi manzum; atasözleri, bilmece, masallar gibi mensur parçalar, ziraate, sanatlara, hayata, tabiata ait sözleri, tabirleri ve halkın bugünkü hayatlarına, kendi serkezişlerin hassaten cenk menkıbelerine dair yapacakları, yaptıracakları tahkiyeleri, hiçbir değişiklik ve ilave yapmaksızın, yeni yazımızla ve icap edenlerin kabataslak resimleriyle, toplatarak merkeze göndereceklerdir.

Komisyonların Çalışma Tarzları

A. Merkezler ve merkeze merbut nahiye ve köylerde, ikinci maddede gösterilen sahalara tetkiki için teşkilat yapmak.

B. Her yerde, meşgul teşekküllerle münasebet tesis ederek, gaye ve maksat için faideler ve neticeler almak.

C. Mütihassıs ve meraklı zevatın hususi tetkiklerini araştırmak ve kabul etmek.

D. Merkezle ve teşkilatla, muhaberatı temin eylemek

E. Derleyeceklerinden gelecek malzemeyi, alakadarlardan alınacak mağlumatu merkeze göndermek.

F. Derleme faaliyetinin, muvaffakiyetle iş görmesini temin edecek teftişat ve takibatta bulunmak.

G. Dilimizin temizlenmesi, genişlemesi hususunda, muhitten alacakları teklifleri ve bulacakları yolları, usulleri merkeze bildirmek.

K. Dil hususundaki faaliyetimizin en birinci suretle varılabilmesi için, konferanslar verdirmek .

L. Şubelerdeki, yuvalardaki faaliyeti tenvir ve murakabe etmek.

Derleme Şubeleri³⁵¹

3. Her kaza merkezinden, kaymakamların riyasetinde, ilin tedrisat müfettişleri, bulunmadığı taktirde, ilin mektep baş muallimleri alakadardır. Zevatın terkip etmek ve sayıları sekizi geçmemek üzere birer derleme teşkil edecektir.

Şubelerin Çalışma Tarzları

³⁵¹ Çorum, 26 Teşrin-i Sani 1928.

A. İkinci maddedeki mesai sahalarına göre, merkezlerinde faaliyette bulunmak, derleyecekleri seçmek ve çalıştırmak:

B. Derleme yuvalarında ki muallimleri faaliyete getirmek ve tenvir etmek.

C. Merkezlerde biriktirilecek, yuvalardan gelecek malzemeyi komisyonlara göndermek.

D. Komisyonlarla ve kendi teşkilatıyla muhabere yapmak.

E. Yuvalardaki mesaiyi teftiş etmek.

F. Muallimi olmadığı halde, tetkiklerinde fayda gördüğü köylere ve aşiretlere hususi derleyici göndermesi için komisyonlara teklifte bulunmak.

G. Beşten ziyade muallimli köy olan ve hiçbir ayrılığı olmayan kazalarda, yuva faaliyetini tutmak

Derleme Yuvaları

4. Nahiye merkezlerinde, muallimi bulunan her köyde, birer derleme yuvası teşkil edecektir.

5. Köy muallimleri, buldukları mahallelerin derleme yuvalarında, faaliyette bulunacaktır.

Yuvaların Çalışma Tarzları

A. İkinci maddede gösterilen sahalarda, derleme faaliyetinde bulunmak.

B. Derlenen malzemeyi, muntazaman şubelere göndermek

C. Mesai sahalarını maddesinde gösterildiği vechile sıraya koymak

D. Manzum, mensur parçalan, halk ağzından alınacak şahsi umumi tahkiyeleri, münasip göreceği zamanda, mekanda, şekilde toplamak.

E. Halkın konuşmalarını dikkatle takip ederek istifade etmek, içtimaları kaçırmayarak duyduğu her tabiri her lügati işittiği gibi zapt eylemek.

F. Eşya derslerinde, teyit tetkiklerinde, duyacağı ve öğreneceği adları kaydetmek.

G. Daimi surette, talebenin muhaverelerinden istifadeye çalışmak.

6. Yuvalarda, tetkik edilecek sahalara aşağıda gösterilmiştir.

- İnsan ve azası, akraba adları, akrabalığa benzeyen adlar(sağdıç isimleri) umuma mahsus vazife alanların unvanı.

- Türk evi, yapılışı, hendese şekli, malzemesi, ustaları, bütün evin sabit kısımları, (yalnız bir çanak) mesela bir kapının adı yazılmakla iktifa edilmeyerek, halkaları, kilitleri, menteşeleri, hasılı bütün aksamı not edilir.)

- Türk evi, gayri sabit aksamı (herkil, kileri gibi)

- Türk evinin döşemeleri, yatak takımları gibi

- Erkek, kadın, bebe elbiseleri. Düğünlerde, bayramlarda giyilen elbiseler

- Mutfak takımları.

- Dokuma, örme, işleme, işlemelere mahsus adlar ve bunları hasıla getiren eşya isimleri.

- Kışlık zahireleri, köy yemekleri ve bu hususta müstamel adlar.

- Kümesleri, ahırları, ağılları, avluları, bahçeleri.

- Köye dair etnografin malumatı.

- Köyün coğrafi varlığı.

- Köyün mevkilerine dair adları (Yekmen, küçük orman gibi).

- Toprağa, medeniyete dair adlar.

- Kümes, ağıl, ahır hayvanları.

- Eti yenen yaban hayvanları.

- Eti yenmeyen yaban hayvanları.

- Haşarat adları.

- Ağaçlara, otlara, çiçeklere bu meyanda renklere, boyalara alacalara dair malumat

- Köyde ekilen ve dikilen hububat adları

- Nakliye vasıtaları, sürmeye, ekmeye, biçmeye, savurmaya, elemeye, öğütmeye dair adlar (mesela kağının en küçük çivisine kadar parçaları edilmek şartıyla).

- Ekinlerin, muhtelif hallere göre aldığı adlar (bitmek, yeşermek, sararmak, domat hali, dökürcüm hali gibi).

- Cüy malumatı: şimşek çakması, ay algılanması, yıldız ad, rüzgarlar, cehtler, hafta, ay adları, bu babta ki hurafeler, kanaatler, tecrübeler, itikatlar.

- Cemaatle görülen işler: İmeceler, düğünler, avlar, pehlivan güreşleri (istilahlarıyla birebir) kadın oyunları, rakslar, evlü merasimi, loğusa cem'ileri, kır eğlenceleri vesaire.

- Masallar, bilmeceler, tekerlemeler, atasözleri gibi ilahiler mensur parçalar.

- Maniler, türküler, koşmalar, yaslar gibi manzum kısımlar.
- Halka söyletmek suretiyle biriktirilecek menkıbeler, hayata dair tahkiyeler.
- Değirmen işleri, su değirmeni, yel değirmeni, sulamaya dair altlar, tabirler, dolaplar, kuyular vesaire.

- Toplayıcının zekasına, görüşüne göre bulacağı, ilave edeceği sahalalar.
- Çalışma sahalalarında verilecek tafsilata dair örnekler aşağıda gösterilmiştir.
- İnsana ve içtima-i hayata dair.

- İnsanın dahili ve harici ağzası, karabete göre aldığı adlar, karabete yakın adlar (sağdıç gibi) akıllı, ahmak, noksan, hasta, cılız, şişman, güzel, çirkin, çalışkan, tembel, büyük, küçük, anasız, babasız olduğuna göre insanın alacağı vasıflar, adlar. Rengine uzunluk ve kısalığına, huyuna, duruşuna, tavrına, bakışına, hasılı bütün muhtemel ahvaline göre aldığı adlar. Köylülere verilen lakaplar, unvanlar, hürmete dair tabirler, ali uluma, methe ait kelimeler.

- Umumi işleri gördüklerine göre verilen unvanlar, gezici, yüzücü, seyretmeci, okuyucu gibi).

- Mahalli coğrafya ve etnografya.

- Mahallin halk ağzına göre adı, biliniyorsa manası, köylünün menşesine dair ananeler.

- Mahiyetçe halkın aldığı unvan, (karalar, çatak gibi) mizahi malumat.

- Mahallin dağları, dereleri, höyükleri, ovaları, bayırları, yolları, belleri vesairesi

- Mahallin zamana göre aldığı mevki adları. (Tekmen, akköy dağ gözeneyi dağ kuzeyi gibi)

- Toprağa dair.

- Toprağın tavisini, herk zamanı gibi halleri. Kıraç, kepir kumsal, sulak, çorak gibi vasıfları lazım olan gibi, karık gibi taksimat.

- Kümes hayvanları.

- Ördek, kaz, hindi, tavuk ve emsalinin mahallelerinde gördükleri Türkçe adları.

- Uzuvarına, seslerine, körüklemelerine, tünemelerine, ötmelerine göre alacakları adlar, vasıflar, faaller. Kümeslerin taksimatı, tüneleri, follukları vesaireler.

E. Tabakhanelerin tetkiki:

7. Tabakhanenin ananeleri, usta ve çırakları, iş elbiseleri, kuyuları, kullandıkları madeni ve nebati maddeler, boyalar, işledikleri derilerin her devre ve vaziyete göre aldıkları adlar, sanatkarların hususi anıları, lakapları, kendilerine mahsus türküleri, senelik adetleri, hatırlanacak meselleri, hasılı toplayıcının zekasına göre öğreneceği köşelerin hususiyetleri.

8. Derlenecek sözler, ibareler, yeni yazımızla ağızdan işitildiği gibi tespit edilecektir

9. Öğrenilen her söz, her tabirane, halktan alınacak bir misal ile teyid olunacaktır.

10. Muayyen sahalarda yazılırken, umumi hece tertibine lüzum yoktur. Yalnız, bulunduğu saha içinde kelimeler dizilebilir. Bilmeceler, tekerlemeler, maniler, türküler, masallar ayrı ayrı tasnif olunacaktır.

11. Herhangi bir suretle öğrenilecek, zapt edilecek kelimeler alfabenin tertibine tabi tutulacaktır.

12. Her dereceden mekteplerimizde muallimler, kendi derslerini okuttururken keşfedecekleri, hatırlayacakları Türkçe kelimeleri, mahalli heyetlere veyahut doğrudan doğruya merkeze göndereceklerdir.

13. Ev hayatının, kadınlardan alınması lazımken, malumatın muallim hanımlar vasıtasıyla temini tercih edilecektir.

14. Taidad ve tafsil edilen, tetkik sahalalarının, bir toplayıcı tarafından behemehal ihatası olmayıp imkan ile, mukayd olacaktır.

15. Toplayıcı mesaisinin hedefi, etnografinin malumatı toplamaktan ibaret olmadığı, dilimizin temizlenmesi, genişlemesi gibi büyük bir maksat için çalıştığını, daima hatırlayacak, öğrendiği, zaptettiği her kelimenin, ne gibi faallerde ve saflarda olabileceğini de kendisinden faaller doğduğu tetkik ederek misalleriyle verilecektir³⁵².

3. Yeni Türk Harfleriyle Neşriyat

orum gazetesi, harf inkılâbını bu kadar yakından takip ederken kendiside yavaş yavaş yeni harflerle çıkmaya başlayacaktır. Yöneticiler, biran önce yeni harflere geçebilmek amacıyla harf siparişini, 1928 yılının Eylül ayı başında vermişlerdir. Bu konuda gazeteden okuyucularına şu duyuru yapılmaktadır: “Eylül başı itibarıyla sipariş ettiğimiz

³⁵² *Çorum*, 16 Teşrin-i Sani 1928.

yeni harflerin, dökümhanece ihzar edilerek yola çıkarıldığı bildirilmiştir. Gazetemiz, pek yakında yeni harflerle yazmağa başlayacaktır”³⁵³. İlk olarak, 7 Eylül 1928 tarihli sayısında sadece gazetenin isminin yeni harflerle basıldığı görülmektedir. Yeni harflerle yazılan ilk yazıya, 8 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli sayıda, başlığı eski yazıyla ve önce yeni yazıyla sonrada yine eski yazıyla devam eden bir haber görülmektedir. Yeni harflerin tadilatı başlığıyla yayınlanan bu haberde, Maârif Vekaleti’nin bir tamimi yayınlanmaktadır. Maârif Eminliklerine gönderilen bu tamimde, yazılan hususa aynen uyulması ve süratle hareket edilmesi istenmektedir. Tamim aynen şöyledir:

“1. Bu tamimim mıntıkamız dahilindeki köy hocalarına varıncaya kadar süratle tamimi

2. Kurs muallimlerine mütahassıs ve bilgili arkadaşların mufassalan yeni esasları izah etmeleri

3. Ellerindeki mevcut alfabelerin, yeni alfabeler gelinceye kadar, kurs muallimleri tarafından tahsis ettirilmesi ehemmiyetle önemlidir”³⁵⁴.

İşte, Çorum basınında yer alan ilk Latin harfli yazı, bu tamimdir. Bundan başka yine aynı tarihli sayıda, dördüncü sayfanın sol üst köşesinde yayınlanan bir reklam yazısı vardır. Bu reklamda, yeni harflerle yazılmış olan ilk reklamdır. Çorum’da bulunan bir tabelacının verdiği bu reklamda şöyle denilmektedir: “Yeni Türk harflerinin eşkali muhtelifesi ile şık ve zarif tabela yaptırmak ve numunesini görmek arzu buyuran zevatın Pazar meydanında Attar Abdurrahmanzade Kerim efendiye, müracaatları tavsiye olunur”³⁵⁵.

Çorum gazetesinin 15 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli nüshasında yayınlanan, “Okumak Mecburidir” başlıklı bir makalede, hükümetin hazırladığı yeni bir kanundan bahsedilerek ülke sınırları dahilindeki tüm vatandaşların, okumayı öğrenmeleri için gerekli tüm hazırlıkların sürdüğünü ve herkesin bu yazıyı öğrenmek ve de öğretmek zorunda olduğunu belirtmektedir. Makale şöyle devam etmektedir: “Hükümet, yeni bir kanun hazırlıyor. Türkiye dahilinde yaşayan bütün insanlar, okuyup yazmak bilmeye mecbur tutulacaktır.

³⁵³ Çorum, 7 Eylül 1928.

³⁵⁴ Çorum, 7 Eylül 1928.

³⁵⁵ Çorum, 8 Teşrin-i Evvel 1928.

Şimdiye kadar okumamış olanlara, yeni harflerle okumak öğretilecektir. Bu maksadı temin için, Maârif Vekaleti'nde şimdiden faaliyete geçilmiştir.

Memleketin her yerinde seyyar muallimler, seyyar dersaneler açılacak, okuyup yazma bilen herkes bilmeyenlere öğretmeye mecbur tutulacaktır. Bu bir nevi fikir seferberliğidir. Memleketin bütün münevver gençleri, memleketi okutmak gayesiyle faaliyete geçecektir. Şehirlerde, kasabalarda, köylerde, herkes, geceleri açılacak olan bu dersanelere devama mecbur tutulacak ve bir sene sonra okuyup yazma bilmeyenler, birçok haktan mahrum bırakılacaktır.

Yeni Türkiye'nin bu yeni hamlesi kadar, yüksek ve heyecan veren bir manzara tasavvur edilemez. Asırlarca cahil kalmış bir milleti bir iki sene içinde okur yazar bir hale getirmek mefkurelerin en muhteremi, en yükseğidir. Bütün bir milleti, bu mefkure etrafında seferber hale koyan büyük Gazinin emrine tab'an herkes vazifesini yapmakla muvazzaftır.

Türk münevverleri iş başına"³⁵⁶

22 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli *Çorum* gazetesinde, yeni harflerle yazılmış olan yerler büyükmektedir. Bu sayıda, birinci sayfanın yarısı ve ikinci sayfanın yaklaşık dörtte biri yeni harflerle yazılmıştır. 29 Teşrin-i Evvel 1928 tarihli sayısında buna ilave olarak gazetenin adının yazıldığı yerin her iki yanında bulunan, basım yılı, yeri, fiyatı, ilan ve abone şartları ile gönderilen yazıların değerlendirilmesi gibi konularda yeni harflerle yazılmaya başlamıştır. Ayrıca, ilk sayfada, yeni harf oranı artmış ve üçte ikiye denk gelmiştir. İkinci ve üçüncü sayfalar eski, dördüncü sayfada ise bazı yerler, yeni harflerle yazılmıştır. 5 Teşrin-i Sani 1928 tarihli nüshasında, ilk sayfanın üçte ikisi, ikinci sayfanın yarısı, üçüncü sayfada başlıklar, dördüncü, beşinci ve altıncı sayfalarda ise sadece rakamlar ve tarihler yeni harflerle yazılmıştır. 12 Teşrin-i Sani 1928 tarihli nüshasında, birinci sayfa aynı ikinci ve üçüncü sayfalarda bir paragraf, diğer sayfalarda rakamlar ve tarihler yeni harflerle yazılmaktadır.

³⁵⁶ *Çorum*, 15 Teşrin-i Evvel 1928.

19 Teşrin-i Sani 1928 tarihinden itibaren, gazetenin ilk sayfanın yarısı Latin harfleriyle ve diğer yarısı da Arap harfleriyle yazılmaktadır. Bunun da nedeni, yeterli harf temin edilememesidir. Yeni harflerin siparişi verilmiştir, ama henüz yeterli sayıda harf dökümhaneden gelmemiştir. Bu durum gazetede şöyle açıklanmaktadır: “Gazetemiz bu nüshadan sonra yeni harflerle intişar edecektir. Her dört sahifeyi tamamen yazmak için, kafi miktarda hurufat celp edemedik. Ay başına kadar, sipariş verdiğimiz hurufat gelir yetişirse yine devam etmek isteriz. Yetişmediği takdirde, haftada iki nüsha olmak üzere, Pazartesi, Perşembe günleri ikişer sahife olarak ve hurufatın ikmalinde eskisi gibi haftada bir nüsha çıkaracağız”³⁵⁷. 19 Teşrin-i Sani 1928 tarihinde de aynı şekilde basılan gazetede, 26 Teşrin-i Sani 1928 tarihinden itibaren artık ilk sayfanın tamamı yeni harflerle yazılmaktadır.

Gazete, kendisinin yeni harflere geçeceğini duyururken, hala yeni harfleri öğrenemeyen ve öğrenmek için çaba göstermeyenlere de yol göstermekte ve onları yeni harfleri öğrenmeye çağırılmaktadır. Tamamen yeni harflere geçince, okuyucu kitlesinin azalacağını da gören gazete bu konuda halkı uyarmaya devam etmektedir. Haber şöyledir: “Yeni harflerin öğrenilmesi için şimdiye kadar sarf edilen mesai neticesinde, mektepler talebesi ve memurlar, kamilen yeni harflerle okuyup yazmaya başlamışlardır. Okuyup, yazmanın kıymetini bilen halktan mühim bir kısmı da yeni yazılarımızı öğrenmiş bulunuyorlar, öteden beri her yeniliğe aygırı duranlar eldeki fırsatı kaçırıyorlar. Nihayet bir gün gelecek onlarda yeni yazılarımızı öğrenmek lüzumunu kavrayacaklar fakat bedava okutucu bedava mektep bulamayacaklar, her halde çok güçlük çekeceklerdir”³⁵⁸.

26 Teşrin-i Sani 1928 tarihine gelindiğinde *Çorum* gazetesinin sipariş verdiği harflerinde gelmesiyle, ilk sayfanın tamamı yeni harflerle yazılmaya başlanmıştır. 1921 yılında yayın hayatına başlayan ve yaklaşık yedi yıl boyunca, Arap harfleriyle yayını sürdüren gazetede, artık yeni bir dönem başlamıştır. Önce, ilk sayfanın yarısı, sonra sayfanın tamamı olarak başlayan yeni harflerle baskı işi, giderek tüm sayfaları kaplayacaktır. *Çorum* gazetesi, Aralık 1928 tarihinden itibaren, dökümhaneye sipariş verilen yazılarında gelmesiyle, tüm sayfaları yeni harflerle basılacaktır.

³⁵⁷ *Çorum*, 19 Teşrin-i Sani 1928.

³⁵⁸ *Çorum*, 19 Teşrin-i Sani 1928.

Çorum gazetesi, harf inkılâbı döneminde Çorum'da var olan, tek basın olmasına rağmen görevini başarıyla sürdürmüştür. Başından itibaren, destekleyici yazılar ve haberlerle, inkılâba desteğini hiç esirgememiştir. Yeni harfleri en kısa sürede sipariş vererek, biran önce baskıya geçmek istemiştir. Yavaş yavaşta olsa yeni harflerle baskıya geçerek bu uzun yoldaki görevini tamamlamıştır.

B. MİLLET MEKTEPLERİ

1. Millet Mektepleri'nin Açılışı Ve Ülke Genelindeki Uygulamaları

Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan Colombia Üniversitesi öğretim üyesi John Dewey, Maârif Vekaletinin çağrısıyla, 1924 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Ankara ve İstanbul illerimizde çeşitli araştırmalar ve incelemeler yaparak bir rapor hazırlamıştır. Bu raporlarda “Ülkenin ileriye götürülmesi, Cumhuriyetin gelişmesi, halkın refah ve huzur içerisinde yaşaması isteniyorsa vatandaşların heyet-i mecmuası memleketin siyasi, iktisadi ve harsi inkişafına iştirak edecek bir terbiye olmalıdır, şeklindeki ifadesiyle halk eğitiminin Türkiye için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır³⁵⁹.”

Hazırlanan bu raporlar doğrultusunda, kendi bakanlığı döneminde, halk eğitimini gerçekleştirmeyi amaçlayan Maârif Vekili Necati Bey, hemen işe koyulmuştur. “Bakanlığın hazırlayıp, 24 Kasım 1928'de yürürlüğe koyduğu yönetmeliğe göre Millet Mektepleri, yeni Türk harflerinin kolay bir şekilde okunup yazılabilmelerinden bütün milleti bundan faydalandırabilmek ve büyük halk kitlelerini hızla okur-yazar duruma getirebilmek için kuruluyordu”³⁶⁰.

Yeni harfler resmen kabul edilmiş ve ülke genelinde ki devlet dairelerinde, halkta ve basında yoğun bir faaliyet görülmektedir. Fakat bu gayretler, tüm halka yeni harfleri öğretmek için yeterli değildir. Mektepler, yeni harfle eğitime geçecek ama burada eğitim

³⁵⁹ METİN, *agt.*, s.96.

³⁶⁰ Mustafa ERGÜN, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1997, s.126.

verecek kişi sayısı çok azdır. Halka yeni harfleri çok çabuk bir şekilde öğretecek bir kuruma ihtiyaç vardır. İşte bu isteklerin karşılığında, Millet Mektepleri ortaya çıkmıştır. “Eylül 1928 yılında 64.302 kişinin eğitim gördüğü 3.304 Halk Dershanesi, harf devriminin ardından Millet Mektepleri olarak örgütlenmiştir³⁶¹.”

Millet Mektepleri’nin açılması için ilk önce 8 Kasım 1928 tarihinde TBMM’de konuşmalar yapılmıştır. Millet Mektepleri’nin, açılış gününe yetiştirilmesi için yoğun bir faaliyet gösterilmiş, bunun içinde mekteplerin içeriğini ve işleyişini belirleyen bir talimatname hazırlanmıştır. Bakanlar Kurulu kararıyla, 11 Kasım 1928’de yayınlanan bu talimatname, *Çorum* gazetesinde değişik tarihlerde, her hafta düzenli olarak yayınlanmıştır. Ancak, bu talimatnamenin bir yıl sonra yeterli olmadığı görülmüş ve bir yıl sonra yeni bir talimatname hazırlanmıştır. “İlk talimatname ile ikincisi arasında çeşitli farklılıklar vardır. İkinci talimatnamede amaç daha da genişletilmiş ve halkımıza okuma yazmanın yanında, hayatlarını değiştirecek ve kolaylaştıracak bilgilerinde verilmesi eklenmiştir. Yine burada farklı olarak, Köy Yatı Mektepleri yer almıştır³⁶².”

Sadece okumak yazmak yeterli değil, bunun devamını da sağlamak gereklidir. Hazırlanan ikinci talimatnamede, buna dikkat edilerek, Halk Okuma Odaları’na da yer verilmektedir. Açılan bu odalara, Maârif Vekaleti’nin desteğiyle sağlanan kitap, gazete ve dergiler gönderilerek, halkın okuması için hizmetine sunulmuştur. Eski talimatnamede, Millet Mektepleri’ne gitmesi zorunlu olanların yaşları 16-40 iken, yenisinde bu yaşlar 16-45 olarak değiştirilmiştir.

“İki talimatname arasındaki farklılara baktığımızda, bunlardan biriside A ve B dershanelerinin yapısı ve süreleridir. Birinci talimatnamede, hiç okuma yazma bilmeyenlere yeni alfabeyi öğretme görevi üstlenilmişken, ikinci talimatnamede bu, okuma yazmayı hiç bilmeyenlere, sadece eski harfleri öğretmek şeklinde değiştirilmiştir. Her iki talimatnamede

³⁶¹ Mehmet Bahadır İNANÇ, *Millet Mektepleri*, *YYLT.*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bursa 2002, s.31.

³⁶² İNANÇ, *agt.*, s.32.

de A dershanelerinin süresi dört aydır. Fakat B dershanelerinin süresi her iki talimatnamede farklıdır, şeklinde değiştirilmiştir”³⁶³.

Millet Mektepleri dershaneleri, bütün ülkede kutlamalar yapılarak, 1 Ocak 1929’da resmen açılmış ve bu gün, Maârif Bayramı, olarak ilan edilmiştir. Öyle ki coşku o kadar yüksekti ki dershanelere kayıt yaptırabilmek için halk adeta yarışmıştır. Bu kadar yoğun ilgiye karşı, maalesef bir çok insan geri çevrilmek zorunda kalmıştır. Birçok yerde, halkın bu yoğun ilgisinden dolayı, elli kişilik olarak düşünülen sınıflara yüz kişi alınmıştır. Sadece mektep binaları değil, ülkedeki resmi dairelerin ve belediyelerin salonları da Millet Mektepleri olarak düzenlenmiştir. İlk yıllardaki artışın nedeni, Maârif Vekili Necati Bey ve Cumhuriyet yöneticilerinin tutumlarındaki kararlılık ile birlikte halkta ortaya çıkan, yeni harfleri öğrenme isteği gösterilmektedir.

Millet Mektepleri’nin temeli, A ve B diye ayrılan iki dershaneden oluşmaktadır. A dershanelerinde, sadece okuma yazma öğretilmekte iken, B dershanelerinde halkımıza, günlük yaşamlarında kullanabileceği bilgileri içeren, Kıraât ve Tahrir, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi adlı dersler okutulmaktadır. Buradaki amaç inkılâpları benimseyen ve kendi kendine yetebilecek kapasiteye ulaşmış insanlar yetiştirmektir.

Kasabalarda ve birden fazla muallimi bulunan köylerde, talimatname gereği A ve B kursları açılması kararlaştırılmıştır. A kursuna katılanlar Nisan ayı sonunda, B kursuna katılanlar ise, Şubat ayı sonunda kurslarını bitireceklerdir. Tek muallimi olan köylerde ise A ve B kursu birlikte açılmıştır. Mektepsiz köylerde, seyyar dershaneler açılmıştır. Bu dershanelere, bir devrelik muallim gönderilerek, yeni harfler öğretilmektedir ve bunlara Millet Mektebi dershaneleri denilmektedir.

Millet Mektepleri kayıt işlemleri yapılırken, Maârif Vekaleti’ncede, okutulacak kitapların baskı işleri de hızla devam etmektedir. Bu kitaplar, müfredatı diğer mekteplerden farklı olduğu için ,konunun uzmanları tarafından oluşturulan özel bir komisyon tarafından

³⁶³ İNANÇ, *agt.*, s.34.

hazırlanmıştır. Bu kitapların, köylerde okutulacak olanlarla, şehirlerde okutulacak olanlar farklı şekilde hazırlanmışlardır.

Talimatnameye göre, Millet Mektepleri'nin genel başkanı, Başöğretmen sıfatıyla, Gazi Mustafa Kemal Atatürk idi. Ayrıca, kadın erkek bütün Türk halkı, bu teşkilatın üye ve talebesi sayılırdı. Millet Mektepleri'nin öğretime başladığı ilk yıllarda, halkın büyük bir coşkuyla katılması, Türk halkının, cahillikten kurtulma çabasının da en büyük kanıtıdır.

“İllerde, Millet Mektebi Vilayet Heyeti, adı verilen özel bir kurul, il sınırları içindeki bütün Millet Mektepleri'nden sorumluydu. Bu heyeti, şu kişiler oluşturuyordu; Vali (başkan), Maârif Müdürü (heyetin genel katibi), il meclis üyelerinden bir kişi, Halk Partisi mutemedi, belediye başkanı ve Türk Ocağı başkanı. Bu heyet isterse, karar verme ve işleri yürütme görevlerini Vali, Maârif Müdürü ve Halk Partisi mutemedine de bırakabilirlerdi”³⁶⁴.

Millet Mektepleri'nin eğitimi ve işleyiş yapısı, ülkemizdeki genel eğitimle iç içedir. Mektep olan her yerde, mevcut muallim sayısına göre, Millet Mektebi açılmaktadır. Bu açılan dershaneler, erkek, kadın ve karma olmak üzere üç şekilde olmaktadır. Cuma günleri tatil olmak şartıyla, her gün en fazla bir saat olmak üzere dersler verilmektedir. Ancak mahalli şartlara göre, idari amirlerin belirleyeceği şekillerde, ders saatleri daha az günlerde daha çok saat olarak düzenlenmektedir. Buralarda, eğitimini tamamlayanlar, sınavlardan geçirilerek başarı durumlarına göre belge almaktadırlar. Başaramayanlar ise harfleri öğrenmek için bir sonraki döneme kalmaktadırlar.

Dershanelere devam edenlere, belgeler yanında onları teşvik için, hediyelerde verilmektedir. “Bu dershaneleri normal bitirenlere birer diploma, iyi derece ile bitirenlere birer Anayasa, her iki dershaneyi de bitirenlere çeşitli hediyeler verildi; ticaret, ziraat ve sanayi kurslarına tercihen alındılar”³⁶⁵.

³⁶⁴ İNANÇ, *agt.*, s.59.

³⁶⁵ ERGÜN, *age.*, s.126.

Millet Mektepleri uygulamasının başarıyla sürdürülebilmesi için, ihtiyaç duyulacak bina, araç gereç ve diğer donanımın nasıl sağlanacağı, mali giderlerin nasıl karşılanacağı idari ve öğretim kadrosunun oluşumu, okutulacak dersler ve süreleri ile devam etmek zorunda olan vatandaşların özellikleri talimatname ile ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Bu anlamda Millet Mektepleri, planlama, örgütlenme ve uygulama olarak dünya ölçeğinde bir yaygın eğitim hareketi olmuştur.

Millet Mektepleri'ne katılım için en yoğun ilginin kırsal kesimlerden geldiği görülmektedir. Özellikle, buralardaki kadınlarımızın ilgisi yüksektir. İlk yıllarda var olan yüksek ilgi ve alaka, ileriki yıllarda toplumun tüm kesimini kapsayarak azalmaktadır. Bunda etkili olan sebeplere baktığımızda, dünyanın o yıllarda yaşadığı ekonomik buhran dolayısıyla, gerekli ödeneğin bütçeye konulamaması sonucu masrafların, İl Özel İdareleri tarafından karşılanması, yerel yöneticilerden kaynaklanan hatalar ve muallim sayısındaki yetersizlik olarak görülmektedir. Dershane açılışında ilk yıllarda var olan hızlı artışın daha sonraları azalmakta olduğu görülmektedir.

Millet Mektepleri'ne gönüllü olarak gidenler olduğu kadar, zorla gitmek zorunda kalanlarda bulunmaktadır. Her alanda olduğu gibi burada da aleyhte olan insanlar bulunmaktadır. Muhafif olan aydınlar ve yazarların etkisinde kalan halktan, yeni harfleri öğrenmek istemeyenler, cesaret alarak kurslara devamsızlık etmeye başlamışlardır. Buna karşılık olarak da yetkililer askeri ve inzibati önlemler almak zorunda kalmıştır.

Tüm yurttan başlayan dershane açma yarışı sonucunda, "Millet Mektepleri'nin açıldığı ilk yıl, ülke genelinde 17.531 dershane açılmıştır. Bu dershanelerin 11.432 tanesi köylerdeydi. Yani ilk yıl açılan dershanelerin %65'i köylerde açılmıştır. Beş yıllık döneme baktığımızda, yine köylerde açılan dershanelerin, şehirlerde açılanlardan fazla olduğu görülmektedir"³⁶⁶.

³⁶⁶ Ufuk ATAŞ, *Millet Mektepleri (1928-1935) YYLT.*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Eylül 2003, s.112.

Millet Mektepleri'nin öncelikli amacı olan halkımızı okur yazar hale getirme düşüncesi, köylülerimiz tarafından daha fazla ilgi görmüştür. Şu da bir gerçek ki, o dönemde tarım toplumunun fazla olduğu ülkemizde, bu durumun normal olması gerekir. Yani, ülke nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Diğer bir gerçekte, harf inkılâbından sonra, yeni harflerin öğretilmesi çalışmalarının hedefine ulaşması da başarılı olduğunun bir göstergesidir.

A dersanelerinde görülen bu başarı, ilk yıllarda B dersanelerinde maalesef görülemediği. İlk yıl açılan B dersanesi sayısı 2.958 adettir. Bununda nedeni, B dersanelerine gidecek olanlarda aranan okur yazar olma mecburiyetidir. Çünkü daha yeni başlayan, yeni harfler atılımında, henüz okur yazar oranı sayısı oldukça azdır. İlk yıllarda açılan dersanelerle 1934-35 döneminde açılan toplam arasında karşılaştırma yapılırsa %82'ye varan bir azalma olduğu görülmektedir. Bu durum, Çorum ili içinde geçerli olmuştur. Bu yıllarda açılan dersane sayısına baktığımızda, ilk 3 yıl ortalama 100 dersane açılırken sonraki yıllarda azalma görülmüştür. Son üç yılda ise ortalamanın %90 azalarak 10 civarında olduğu görülmektedir.

“Millet Mektepleri'nin uyguladığı yaygın eğitim hareketinin, en yoğun uygulandığı 1928-1935 döneminde, toplam 2.235.222 vatandaş, A ve B dersanelerine kayıt yaptırmıştır. Bunlardan 1.197.537 vatandaş, dersanelere devam ederek başarılı olmuş ve okuyup yazabildiklerini ispatlayarak, mezuniyet belgesi almışlardır. Kayıt yaptıranlarla, devam edip mezuniyet belgesi alanları karşılaştığımızda, yaklaşık %54 oranında bir başarı görülmektedir. Millet Mektepleri'nin temel kuruluş amacı, mümkün olduğu kadar çok vatandaşı okur yazar yapmaktır. Aynı dönemde, Millet Mektepleri aracılığıyla okuma yazma öğrenmek isteyen 769.412 bayandan 487.457'si köylerde, 281.955'i ise şehirlerde”³⁶⁷.

Millet Mektepleri'ndeki eğitim öğretimde görev ve sorumluluk alanlar ilköğretim muallimleridir. “1929 ile 1935 arası yedi yıllık dönemde A ve B dersanelerinde toplam 51.816 muallim görev yapmıştır. Aynı dönemde, toplam 60.373 adet dersane açılmıştır.

³⁶⁷ ATAŞ, *agt.*, s.114.

Buna göre, 8.557 adet muallim açığı ortaya çıkmıştır. Muallim sayısının derslane sayısından az olması, bir çok muallimin birden fazla derslanede görev almasını gerektirmiştir³⁶⁸.

Millet Mektepleri'nin yoğun olduğu dönemde, hiçbir zaman derslane sayısı muallim sayısına eşit olmamıştır. İlerleyen yıllarda da muallim sayısındaki azalmaya paralel olarak, derslane sayısında da azalma görölmektedir. Millet Mektepleri'nin başlangıçta olduğu hızla ilerleyememesinin ve hedeflerine ulaşamamasının nedenlerini, o günkü muallimlerin niteliklerinde ve ülkenin ekonomik durumunda aramak gerekmektedir.

Yeni Türk harflerinin yaygınlaştırılarak, halka öğretilmesi için yaşanan tüm ekonomik güçlüklerle rağmen, toplam 2.619.439 lira masraf yapılmıştır. 1.985.705 lirası maaşlar ve ücretler için, 633.734 lirası da diğer masraflar için harcanmıştır. En fazla harcama ise 881.508 lira ile Millet Mektepleri'nin ilk yılı olan 1928-1929 döneminde yapılmıştır.

Zamanla derslane sayısındaki düşüşe paralel olarak, harcamalarda da düşüş yaşanmıştır. 1929-1930 döneminde 754.251 TL, 1930-1931 de 542.424 TL, 1931-1932'de 252.012 TL, 1932-1933'de 122.976 TL, 1933-1934'de 51.560 TL ve 1934-1935 döneminde de 14.708 TL'ye kadar harcamalar düşmüştür.

Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi* adlı eserinde, Millet Mekteplerinin sonuçları hakkında şunları demektedir: Millet Mektepleri uygulamasıyla üç yıl içerisinde, köylü, işçi, esnaf, genç, yaşlı, kadın, erkek her kesimden ülke nüfusunun 1/10'u demek olan 1.5 milyon vatandaş okur yazar duruma getirilmiştir. Bunun yanında, kitap dergi, gazete basımında başlangıçta düşünmeyen büyük artışlar gerçekleşmiştir³⁶⁹ demektedir.

Millet Mekteplerinin beş yıllık sonuçlarını değerlendiren Şimşir'e göre ise: "Yazı devriminin beşinci yılında varılan sonuç kısaca şöyleydi: Üç milyon kişi yeni yazıyı öğrenmişti. 1927 yılında Türkiye'de eski yazıyla okuma yazma bilen bir milyon yüz bin

³⁶⁸ ATAŞ, *agt.*, s.120.

³⁶⁹ Şerafettin TURAN, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Ankara 1995, s.214.

kişi bulunduğu sanılıyordu. Yazı devriminden sonra beş yıl içinde okur yazar sayısı üç kat artmıştı. Üç milyon kişinin üçte birinden çoğu Ulus okullarında okuma yazma öğrenmişti”³⁷⁰.

1929-1935 yılları arasında faaliyetlerini yoğun olarak sürdüren Millet Mektepleri, 1935 yılında bu yoğunluğu kaybetmiş ve azalan bir ilgiyle çalışmalarına devam etmiştir. Ancak, ilk yıllardaki coşkun ve katılımın, ilerleyen yıllarda azaldığı görülmektedir. Her yıl genel bütçeden belirli bir ödenek ayrılan Millet Mektepleri’ne, en son 1947 yılında bir pay ayrıldı³⁷¹. Bu tarihten sonra Millet Mektepleri’ne bütçeden pay ayrılmadığı görülmektedir.

2. Çorum’da Millet Mektepleri

Çorum’da Millet Mektepleri’nin ülkemizin her yerinde olduğu gibi 1928 yılında açıldığı görülmektedir. Diğer illerimizle aynı tarihte başlatılan okuma seferberliği, Çorum’da kısa sürede büyük ivme kazanmıştır. “1928-1934 arası beş yıllık süreç içerisinde açılan A ve B dersane sayısı toplam dört yüz sekiz adettir. Bunların yıllara göre dağılımı ise şöyledir: yüz on yedi adeti 1928-1929, yüz otuz ikisi 1929-1930, yüz on biri 1930-1931, on yedi si 1931-1932, yirmi dördü 1932-1933 ve son olarak da yedisi ise 1933-1934 eğitim öğretim yıllarında olmuştur”³⁷². Buna göre en çok Millet Mektepleri, kuruluşundan itibaren ilk üç yıl içerisinde açılmıştır. İlerleyen yıllarda açılan mektep sayısında belirgin bir azalma görülmektedir. Bunun nedeni ise halkın artık, ilgisinin azalması ya da yöneticilerin tutumu olarak görülmektedir.

Millet Mektepleri’nin ikinci aşaması olan B dersanelerinin ise Çorum’da fazla açılmadığı görülmektedir. Sadece şehir merkezlerinde, 1930-1932 yılları arası açılmış ve bunlar dan yedi tanesi erkek dört tanesi de bayan mektepleridir.

³⁷⁰ ŞİMŞİR, *age.*, s.244.

³⁷¹ ATAŞ, *agt.*,s.128.

³⁷² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*, İstanbul 1935, s.16-17.

Çorum'da açılmış olan toplam dört yüz sekiz adet A dershanenin yüz doksan biri şehir merkezlerinde bulunmaktadır. Bunlarında yüz yirmisi erkeklere altmışı ise bayanlara ait olan A dershanelerdir. Şehirlerde açılan B dershanelerinin sayısı ise, yedisi erkek, dördü bayan olmak üzere on bir adettir. Şehirlerde bulunan bu dershanelere devam edenlerin sayılarına baktığımızda, 7.188'i erkek 2.364'ü ise bayandır. Bunlardan, devam devamsızlık ve başarı durumlarına bakıldığında, 3.502 erkek ve 1.008 bayan başarılı olmuştur. Bayanlarla erkeklerin başarı oranlarına baktığımızda ise erkeklerde %49, bayanlarda ise %28 oranlarında görülmektedir. Yine, dershaneler dışında hariçte ders görenler de vardır. Bunların sayısı ise iki yüz seksen yedi erkek ve seksen altı bayandır. Köylerde açılan dersane sayısı iki yüz on dört erkek ve üç bayan olmak üzere toplamda iki yüz on yedi adettir. Köylerde B dershanesinin açılmadığı görülmektedir.

Bu dershanelere devam eden kişilerin sayılarına baktığımızda ise, "8.474 erkek ve 288 bayan olmak üzere toplam 8.762 kişiden ibarettir. Bunlardan, kursa devam ederek sonunda başarılı olanlara baktığımızda, 3.777 erkek ve 35 bayan başarıyla kursları bitirmişlerdir. Erkeklerin başarı oranı % 45, bayanlarda ise %12'dir. Zaten kursa başlayan bayan oranı da oldukça azdır. O günkü kültür yapısına göre, bu kadar az olması da doğal olsa gerekmektedir. Şehir genelinde açılan, toplam dört yüz sekiz A ve on bir B dershanelerine kayıt yaptıran talebe sayısı, 15.375 erkek ve 2.656 bayan olmak üzere toplam 18.301 kişidir. Kurslar sonunda başarılı olanlar ise 7.459 erkek ve 1.129 bayan toplam 8.588 talebeden ibaret olmaktadır.

Çorum ilindeki dersane ve talebe sayısı, komşu bir il olan Çankırı ile karşılaştırıldığında, sayıların düşük olduğu görülmektedir. Çankırı'da bu dönemde açılan dersane sayısı beş yüz altmış üç, kayıt yaptıranlar ise bay bayan toplam 31.031 kişidir. Dershanelere başlayanların sayısı Çorum'a göre oldukça yüksektir. Kursa kayıt yaptırarak devam etmeyenlerin sayısı Çankırı'da daha yüksektir. Çorum'da ise devamlılık oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kursların sonunda yapılan sınavlardaki başarı oranlarına göre değerlendirildiğinde, Çorum'da başarılı olan talebe sayısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kurslar sonunda başarılı olanların sayısı ise başlayanların oranına

göre Çankırı’da daha azdır ve toplam 8.836 kişidir. Burada başarı oranının % 29 olduğu dikkati çekmektedir.

Millet Mektepleri Dershaneleri Açıldı, başlığıyla duyurulan bir haberde, açılacak olan mekteplerin yerleri belirtilmiştir. Buna göre: “Millet Mektepleri, 20 Teşrin-i Saniden itibaren açılmıştır. Erkek dersaneleri, İstiklal Mektebinde, Cumartesi, Pazartesi ve Çarşamba günleri saat 19.00’dan 21.00’e kadardır. Hanım dersaneleri, Gazi Paşa ve İnkılâp mekteplerinde, Pazartesi ve Çarşamba günleri saat 13.00’den 14.00’e, Cumartesi, Salı günleri 15.30’dan 16.30’a kadardır. Elinde vesikası olmayan hanım ve erkeğin devam etmesi mecburidir”³⁷³ açıklaması yapılmaktadır. Millet Mektepleri’nin nerelerde ve ne şartlarda açılacağını belirten bir başka yazıda da şöyle ifade edilmektedir:

“Halkın okuma ve yazma öğrenmesi için bütün maârif teşkilatı seferber edilecektir. Aldığımız malumata göre, halka asgari zaman zarfında okuma ve yazma öğretilmek için hazırlanan talimatname, Maârif Talim ve Terbiye Heyeti tarafından yeniden tetkik edilmektedir. Bu hususta, memleketin her köşesinde dersaneler açılacak ve bunlara Millet Mektepleri ünvanı verilecektir. Bu mekteplerin, camilerde, belediye ve hükümet dairelerinin salonlarında ve sair umumi mahallelerde açılacak. Bütün maârif teşkilatı bu işin başarılması için tenzif olunacaktır. Muallimlere, bu hususta ayrıca ücret verilecektir. Bu mekteplerde, biri dört, diğeri iki devrede olmak üzere, altı aylık tedrisat yapılacaktır. Bu suretle, yeni alfabemizin memlekette kabul olabildiği kadar geniş bir feyz sahası bulunması için azami faaliyet ve gayret ibraz edilecektir”³⁷⁴.

Buna göre, Çorum merkezde beş mektepte açılan Millet Mektepleri’nin isimleri ve hangi mahalleden vatandaşların buraya gidebileceğini gösteren bir ilan, *Çorum* gazetesinde yayınlanmıştır. Bu duyuruda 1 Kanun-i Sani 1928 tarihinden itibaren, halkın aşağıda gösterilen yerlerde ki mekteplerde, öğretime devam etmesi mecburidir, denilmektedir. Mektepler ve mahalleler şu şekildedir³⁷⁵:

³⁷³ *Çorum*, 17 Birinci Teşrin 1931.

³⁷⁴ *Çorum*, 27 Birinci Kanun 1928.

³⁷⁵ *Çorum*, 27 Birinci Kanun 1928.

Gazi Paşa Mektebi: Burhan Kahya, Yavrudurna, Accelisanı, Hacırecep, Kal'a, Şeyh Eyüp

Milli Kütüphane: Şarkıyan, Hacıgevan, Camii kebir, Hacıdavut Mahalleleri.

İnkılâp Mektebi: Hamidiye, Tepecik, Gülabibey-kıptı, Çakır, Ümithalife, Kundüstan, Çepni, Hıdırlık, Pazar Mahalleleri.

Cumhuriyet: Akpınar, İcadiye, Nurullah, Selimiye, Narlıoğlu, Çiftlik, Hacıishak, Uç, Karaman Çavuş Mahalleleri.

Orta Mektep: Hacı Nasrullah, Mahmudiye, Azap Ahmet, Karageçili, Emir Ahmet mahalleleri.

İstiklal Mektebi: Çöplü, Sağırcı, Çiriş, Fatmabacı, İsalalife, Hacı Kemal, Şıhlar Mahalleleri.

Hale İdmanyurdu: Sancaktar, Sofular, Acılıevli, Kubbeli Mahalleleri.

Millet Mektepleri, ülkenin her yerinde açılarak faaliyetlerini sürdürürken, Başvekil olan ve aynı zamanda, Maârif Vekilliğine vekaleten bakan İsmet Paşa, muallim hanım ve beylere hitaben verdiği bir nutukta, onlara neler yapması gerektiğini nasıl davranacaklarını anlatmıştır. İsmet Paşa'nın bu nutku *Çorum* gazetesinde aynen yayınlanarak muallim ve muallimelerle, halka duyurulmuştur. İsmet Paşa burada, muallimlerin görevlerinin sadece okuma yazmayı öğretmek değil, aynı zamanda diğer alanlarda da halkı bilinçlendirmek olduğunu, bunun içinde canla başla çalışmaları gerektiğini şöyle dile getirmiştir: "Büyük halaskar Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün baş muallimliği altında, Millet Mektepleri'nde mukaddes ve tarihi vazifene başladığın gün, cehalete karşı galeyandan, milletin en samimi hisleriyle karşılaşmış oldun. Şimdi, onu daha pek yakında görüyor ve ruhu üzerinde doğrudan doğruya müessir olacak bir mevkiye bulunuyorsun. Ben de senin bu mutena vaziyetinden istifade ederek, ufak bir hasbihal yapmak lüzumunu hissettim. Sana, Millet Mektepleri'nde istifade edilmek üzere, Türk harflerinin usulu tedrisi risalesi göndermiştim. Bu küçük risaleyi dikkatli okur ve itina ile tatbik edersin. Şuna çok dikkat etmelisin ki Millet Mektepleri'nde devam eden taleben, diğer sınıf talebesi, kabili mukayese değildir.

Hayatta yaşamış, tecrübe görmüş, dimağı ona göre teşekkül etmiş kamil insanlardır. Binaenaleyh, bunlara karşı muameleni yumuşaklık ve anlayışla yapmalı ve derslerini

onların alakalarını her an tezyit edecek cazibeli bir şekilde vermelisin. Vazifenin, yalnız harf öğrenmek ve okumaktan ibaret olduğunu zannetmekle hata işlemiş olursun. Mazinin bin bir ihmali yüzünden bakımsız ve örneksiz kalmış olan bu vatandaşlarına, aynı zamanda muaşeret kaideleriyle yaşamayı, pejmürde elbise ile temiz olmanın mümkün bulunduğunu anlatacaksın. Derslerini, hareketini ve kalabalığını muhafaza için, elinden gelecek mesai ihmal etmezsin. O şekilde ki, bir talebinin eksilmesi senin için bir nefis izzeti meselesi olmalıdır. Giriştiğimiz bu cehalet mücadelesinde, bittabi davamızın en sarsılmaz delili, okuma ve yazma bilmenin faideleri güzel ve sende bu has üzerinde sık sık dur ve onlara okuma ve yazma öğrenmiş kimseleri, hayatta mazhar oldukları muvaffakiyetlerinde ve ettikleri karlarda bahsedersin. Şerefli mesainde, muvaffakiyetler temenni ederim aziz arkadaşım³⁷⁶.

Birinci devreyi sona erdiren Millet Mektepleri talebesinin imtihanlarına, 1929 yılı Mart ayının birinci gününden itibaren başlanmıştır. Millet Mektepleri Talimatname-i Mahsusu'na uygun olarak, iki aydan beri devam eden tedrisat ile takdir edilecek derecede bir sonuç elde edilmiştir. Dershanelere, özellikle hanımların gösterdiği yoğun ilgi dikkat çekicidir. Harf inkılâbının en kuvvetli dayanağı olan bayanlar başta olmak üzere, bu büyük inkılâbın halkımız için hazırladığı geleceği ve ilerlemeyi pek yakında yakalayacağına inanan gazetede, yayınlanan bir yazıda şöyle demektedir: “Kıymeti gittikçe anlaşılan harf inkılâbının istihdaf eylediği gaye çok şümullu pek büyüktür. Bu inkılâp yanlış olan bilgilerimizi temellinden söküp atacak, milletimizi bir siperi seri ile namzet bulunduğu refaha isal edecektir. Milli ve hakiki menfaatlerimizi takdir edebilmek için muhtaç olduğumuz fikir inkılâbını müvellidi olan harf inkılâbı ekseriyetle münevvere ve fikren taliye müftekar bulunan hanımlarımız için daha çok elzemdi.

İlk ve en esaslı terbiyeyi anne kucağından alacak olan insanların asri bir millet çocukları olarak yetişmesinde amil olacak annelerin irfanla mücehhez olması milli bir bahtiyarlıktır. Kadınlarda daha fazla olan rekabet hislerinin, şimdiye kadar medarı tevekkürü olan zinet ve tezyindeki külfet ve memleket iktisadiyatını hareketli eden bir

³⁷⁶ Çorum, 4 Mart 1929.

şekil almıştı. Harf inkılâbından doğan fikir inkılâbı elbet bu noktada müfit inkılâplar yapacaktır.

İnsani fazilet ve meziyetin muzur külfetler değil, camiamızı en ziyade iktisaden koruyacak mutedil hareketler olduklarına, ilmi bir mikyas ile anlayacak ve ona göre bir tarz-ı hayat ve tarz-ı maişet kabul edeceklerinden. Velhasıl harf inkılâbı, erkeklerimizin olduğu kadar kadınlarımızın ve en ziyade kadınlarımızın irfanen gelişmesini sağlayan mühim ve muazzam bir inkılâptır. İlim ve irfana teşne olan hanımlarımızın yüksek istidal ve fitri kabiliyetlerinin takdiri olarak, meşhur olan faaliyetlerinden dolayı iftiharımız artmaktadır”³⁷⁷.

Açılmış olan Millet Mektepleri’nde dersler hızla devam ederken, sınavlarda yapılmaktadır. Bu sınavların zamanı ve yeri hakkında, Vilayet Maârif Müdürlüğü’nden yapılan duyurular, *Çorum* gazetesinde yayınlanmaktadır. Şubat 1929’da yapılacak olan sınavların duyurusu da şu şekilde yer almıştır: “Millet Mektepleri’nin imtihanlarının, 24 Şubat 1929 Pazartesi yapılacağı ve saat 13.00’de hanımlara ve aynı gece saat 20.00’de erkeklere olmak üzere başlanacağı bildirilmektedir. Ayrıca bu sınavlarda, yeni yazıyı, evlerinde özel muallim ya da muallimeler tarafından öğrenmiş olan kadın ve erkek vatandaşların imtihanları da yapılacaktır. Bu durumda bulunanlar, oturdukları mahallede kendilerine en yakın mektebe müracaat ederek imtihana katılacaklardır”³⁷⁸.

Harf inkılâbı ile birlikte açılmaya başlayan Millet Mektepleri’nden biriside, İstiklal Mektebi’nde açılmış olanıdır. Bu mektepte açılan dersanelerden beş tanesine ait belgelere ulaşılmıştır. Buna göre, bu dersanelerin ikisi A üçü de B dersaneleridir. Bunlardan iki tanesi bayan sınıfı, diğerleri erkek sınıfıdır. Bayan sınıflarının muallimleri Fikret Hanım ve Şevket İsmail Bey, erkek sınıflarının muallimleri ise Ziya Bey, Mustafa Bey’dir. Erkek dersanelerinden birisinin muallimi bilinmemektedir.

1929 yılında, İstiklal İlk Mektebi’nde açılan ve mualliminin Şevket İsmail olduğu dört aylık dershane, bayanlara ait olan bir dershanedir ve burada toplam kırk talebe

³⁷⁷ *Çorum*, 4 Mart 1929.

³⁷⁸ *Çorum*, 17 Şubat 1929.

bulunmaktadır. Bunların yaşlarına bakıldığında 15-20 yaş arası on yedi, 21-25 arası on iki, 26-30 arası iki, 31-35 arası altı ve 40 yaşın üzerinde ise üç tane bayan talebe bulunmaktadır. Yaşları değerlendirildiğinde, çoğunluk olarak 15-25 yaş arası talebenin olduğu görülmektedir.

Talebelerin doğum yerlerine göre dağılımı ise; 36 tanesi Çorum merkez, biri Mecitözü, biri Ankara ve ikisinde Bayburt doğumludur. Velilerinin meslekleri ise kayıtlara geçirilmemiştir. Talebelerin geldikleri mahalleler ise; Sağırıcı, Çiriş, Fatma Bacı, İsa Halife, Çöplü, Camii Kebir, Sancaktar, Cübbeli ve Kundistan'dır. Bu dershanede, sürekli devamsızlık yapan talebe sayısı oldukça azdır. Talebelerin tamamına yakını devam etmektedir.

Fikret Hanımın, 1930 yılında açılmış olan, bayanlara yönelik A dershanesinde, toplam 12 talebe bulunmaktadır. Bu talebelerin yaşlarına bakıldığında, dört tanesi on beş, bir tanesi on yedi, ikisi on dokuz, ikisi yirmi, iki tanesi yirmi iki ve bir tanesi de yirmi yedi olarak görülmektedir. Bu talebelerin on tanesi Çorum merkez doğumlu, biri İskilip ve biriside Köprü doğumludur. Babalarının mesleklerinin dağılımına baktığımızda ise; bir terzi, bir kantarcı, iki marangoz, iki arabacı, bir leblebici, bir tabak, bir hoca, bir rençber ve iki ameledir. Bu sınıfa kayıtlı olan talebelerin oturdukları mahalleler ise; Çöplü, Sağırıcı, Nasrullah, olarak görülmektedir.

Burada bulunan on iki talebeden beş tanesi sürekli devamsız, yedisi ise devam edenlerdir. Bu durumda, bayan talebelerin zaten az olan kayıt oranlarına birde devamsızlıklarının çokluğu eklenmektedir.

1930 yılında açılan ve muallimi, Mustafa Bey olan iki nolu B dershanesinde elli bir erkek talebe bulunmaktadır. Bu talebelerin yaşlarına bakıldığında, 15-20 arası otuz dört, 21-25 arası yedi, 26-30 arası beş, 31-35 arası üç ve 40 yaş üstü ise iki tanedir. Doğum yerlerinin tamamı Çorum merkezdir. Babalarının mesleğine bakıldığında, üç bakkal, iki kunduracı, iki marangoz, bir arabacı, sekiz dikici, beş bakırcı, dört berber, bir kiremitçi, bir attar, üç terzi, bir yazıcı, bir çöpçü, bir ekmekçi, bir demirci, bir bıçakçı, bir kalaycı, bir odacı, dört amele, iki semerci, iki tabak, iki manifaturacı, bir dızbaklar, bir leblebici, bir çörekçi ve bir elektirikçidir. Bu dershanedeki talebelerden on dört tanesi sürekli devamsız diğerleri ise süreklide olmasa da mektebe devam etmektedir.

Yine 1931-32 eğitim yılında açılan ve muallimi belli olmayan A dershanesinde 52 erkek talebe mevcuttur. Buradaki talebelerin elli bir tanesi Çorum doğumlu bir tanesi ise Rusya doğumludur. Yaş aralıklarına bakıldığında ise; 15-20 arası otuz üç, 21-25 arası on, 25-30 arası dört, 30-35 arası bir ve kırk üzeri ise iki talebe bulunmaktadır. Baba mesleklerine bakıldığında ise; bir saraç, bir kendirci, bir matbaacı, üç kuyumcu, iki boyacı, iki kireççi, iki berber, iki dikici, üç kuyumcu, iki hademe, bir motorcu, bir marangoz, bir arabacı, beş amele, üç tabak, bir yorgancı, yedi rençber, bir çörekçi, üç kalaycı, bir manufakturacı, iki hamal, üç demirci, iki kendirci, bir sepetçi, bir boyacı, ve bir çoban bulunmaktadır. Talebelerin devam durumuna bakıldığında on altısı sürekli devam etmiş, diğerleri ise devam etmemiştir. Talebelerin geldikleri mahalleleri ise; Şeyhler, Akpınar, İsa Halife, Burhan Kahya, Karakeçili, Emir Ahmet, Sağrıçı, Mahmudiye, Cami-i Kebir, Hacı Geven, Acceli Sani, Yavrutuna, Fatmabacılı, Sancaktar, Çiriş, Çakır, Çöplü, İcadiye, Nurullah, Tepecik, Ahmet Veli Paşa, Hacınasrullah'tır. Bu dershanedeki talebelerde Çorum'un her mahallesinden gelmektedirler.

Bu mektepte açılan ve en kalabalık olan muallim Ziya Bey'in B dershanesinde, kayıtlı altmış yedi talebe bulunmaktadır. Bu talebelerin tamamı Çorum doğumludur. Yaş dağılımına bakıldığında ise 15-20 arası kırk beş, 21-25 arası sekiz, 26-30 arası sekiz, 31-35 arası beş ve kırk yaş üstü ise bir talebe vardır. Buradaki talebelerin çoğunluğunun gençlerden oluştuğu görülmektedir. Velilerinin mesleklerine bakıldığında ise; yedi berber, üç amele, iki kunduracı, bir çörekçi, bir kahveci, iki dikici, üç tabak, bir bekçi, bir kalaycı, bir manufakturacı, bir terzi, bir hamal, bir semerci, bir kebabçı, bir demirci, bir kireççi, bir kendirci, üç marangoz, iki arabacı, bir bağlamacı, üç bakırcı, bir paçacı, bir rençber, bir boyacı bulunmaktadır. Talebelerin geldikleri mahallelere bakıldığında, Çöplü, Kundistan, Sağrıçı, Emir Ahmet, Hacı Nasrullah, Kubbeli, Mahmudiye, Kubbeli, İsa Halife, Ümid Halife, Çiriş, Medrese, Selimiye, Fatmabacı, Akpınar, Karageçili, Şeyhler, Burhan Kahya. Bu dershanedeki talebelerin, Çorum'un hemen her mahallesinden geldikleri görülmektedir.

Bu dershanelere yapılan kayıtların yoğun olduğu görülmekle birlikte, devam etme konusunda sıkıntılar görülmektedir. Kursların sonunda yapılan sınavlara katılımı oldukça düşüktür. Mesela, 1931-32 eğitim devresinde, İstiklal Mektebi'nde açılmış olan B dershanesinde başlangıçta kayıtlı elli bir talebe varken, bunların ancak on sekiz tanesi yıl

sonu bitirme sınavına girmeye hak kazanmıştır. Ancak, bunlardan da sadece iki tanesi sınava katılarak başarılı olmuş ve diğerleri katılmamıştır. Dershanelere kayıt yaptıran talebelerin velilerine bakıldığında, büyük çoğunluğunun merkezde herhangi bir meslekle uğraşmakta olduğu, aralarında rençber ve amelede bulunmasına rağmen ağırlığın bunlarda olduğu görülmektedir. Yaş gurubuna bakıldığında gençlerin daha fazla rağbet ettikleri anlaşılmaktadır. Kayıt yaptırmalarına rağmen devam etmeyenlerin gerekçeleri, bu işin önemini kavrayamamasına veya inkılâbın henüz daha yerleşmemesine bağlanabilir³⁷⁹.

Millet Mektepleri'nin yanında, Okuma Odaları'da açılmaktadır. Bu Okuma Odalarına, Maârif Vekaleti'nin temin ettiği kitap, gazete ve dergiler konularak vatandaşın okuması sağlanmaktadır. Okuma Odaları'nın ülke genelinde çoğaltıldığına dair bir haber *Çorum* gazetesinde okuyucularına şöyle duyurulmuştur: “Millet Mektepleri B dershaneleri faaliyete geçmeleri ve bu mekteplere merkep bir teşkilat olan okuma odaları ile köy yatı dershanelerinin canlandırılmasına valilere telgrafla tamim edilmiştir. Bu sene B dershaneleri faaliyeti mütesabiyen inkişaf ettirilecek ve faaliyet bilhassa mektebi olmayan köylere teksif edilecektir. Okuma odaları her tarafta çoğalmaktadır. Bunlarının miktarı beş bin yüz kadardır”³⁸⁰.

Yeni alfabemizin kabulü ile birlikte, tüm yurttaki okuma yazma seferberliğe ilan edilirken, bu seferberlik çerçevesinde, Çorum civarında toplam altı adet olmak üzere, Ulus Dershanesi açılmıştır. Bu kurslardan birisi de Sungurlu'ya bağlı Derekışla köyüne açılmıştır. Buradan mezun olanlar, bir süre, Kastamonu ilinde eğitim görerek öğretmen ünvanları almışlardır. Daha sonra, Sungurlu'ya dönerek, yörede bulunan değişik mektepler ve dershanelerde görevlendirilmişlerdir³⁸¹.

Uçkacı kitabında, bunlar hakkında şöyle demektedir: “Bu kursa katılıp, mezun olan ve yöredeki değişik mekteplerde görev alarak ilk belleten olan öğretmen-muallimlerden tespit edebildiklerimiz; Ziya Yerlitaş, Hacı Uçkacı (Sarıkaya Köyü), Niyazi (B. Polatlı Köyü), Şavğı (Yarımsöğüt Köyü), Bayram (Boztepe Köyü), Veli İlbars (K. Kızıl Köyü)

³⁷⁹ *İstiklal İlköğretim Okulu Arşivi, 1929-1932 Ders Senesi, Millet Mektepleri Ders Defterleri.*

³⁸⁰ *Çorum*, 12 Teşrin 1930.

³⁸¹ UÇKACI, *age*, s.12.

Kemal (Yörüklü Beldesi), Mehmet Koçer (Hacı Osman Köyü), Ömer (Kuşçalı Köyü), Ali (Çukurlu Köyü), Kemal (Kemallı Köyü), Ömer Akbey (Derekışla Köyü) adlı şahıslar bu kursu tamamlayıp, Sungurlu ve yöresinde bulunan Ulus dersanelerinde görev almışlar ve yeni alfabenin ilk belleteni olmuşlardır³⁸².

Harf inkılâbından sonra, yeni harflerin en hızlı bir şekilde yayılarak öğrenilmesi için başlatılan seferberliğin temel taşı olan Millet Mektepleri'nin, Çorum'daki faaliyetleri diğer illerle paralel gitmiştir. İl genelindeki tüm vatandaşlara ulaşamamasına rağmen, o günün şartlarına göre başarılı olduğu görülmektedir.

³⁸² UÇKACI, *age*, s.11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇORUM BASININDA DİL İNKILÂBI

A. DİL İNKILÂBI

Bütün beşeri bilim uzmanları, dil ve edebiyat alanında çalışanlar ve sosyologlar ortak bir kanaat olarak, dili bir milletin kültürel değerlerinin en başında gelen unsur olarak görmektedirler. Dil, ortak duygu ve düşünceyi içerisinde olan toplumların millet olma bilincini kazanmasını sağlar. Bundan dolayıdır ki, kültürel değerlerin öğrenilmesinde ve yaşatılmasında, dilin rolü büyüktür. Canlı ve yaşayan ortak bir dilin varlığı mutlaka gereklidir. Eski ile yeni ve geçmiş ile gelecek arasındaki bağı sürdürmek, Türk dünyasının arasındaki bütünleşmeyi sağlamak bakımından standart bir dile ihtiyaç vardır. Dilin sık sık değişmesi, bu bağın kopması için bir sebeptir. Dil, yaşadığı çağın gerçeklerine göre kendini yenilemek zorundadır. İster istemez çağın gelişmelerine uymak zorundadır. “Dil sosyal bir kurumdur. Bu yüzden milli bir niteliğe sahiptir. Kendi kural ve ilkelerini, onu kullanan fertlere kabul ettirir. Dili zorlamak, millet hayatında sorunlar yaratır. Aynı dili konuşan topluluklar arasında bağın kopmasına neden olur”³⁸³.

Türk dili hakkında çalışmalar yapmış olan Zeynep Korkmaz, bu dönemdeki gelişmeler hakkında şöyle demektedir: “Dilimizde sadeleşme hareketlerinin şuurlu olarak ele alındığı ve bir fikir mücadelesi halinde yürütüldüğü devir, Tanzimat devridir. Fakat bu hareketin azimli bir mücadele şeklinde olması bile verilen eserlerde genellikle Türkçe’ye dayalı sade bir dil kullanma şeklindeki ilk belirtileri on beşinci ve on altıncı yüzyılda görmekteyiz. Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerindeki sadeleşme akımları, genellikle yazı dilini Osmanlıca çerçevesinde sadeleştirme ve Osmanlıca’yı, en sade Osmanlıca, temelinde daha anlaşılır bir dil haline getirme hedefine yönelmiş bulunmaktadır. Tanzimatçılar geleneksel Osmanlı yazı diline karşı yaptıkları bütün eleştirilere rağmen

³⁸³ Hüseyin TUNCER, *Dil- Kültür Edebiyat ve Sanat Penceresinden*, Akademi Kitabevi, İzmir 2000, s.40.

yazılarında eski şekle bağlı kalmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Dili yine Osmanlıca temelinde ve pek az sadeleşmiş bir Yeni Osmanlıca aşamasına getirebilmişlerdir.

Dilimizin sadeleşme veya Türkçeleşme yolundaki tarihi gelişmesinin Yeni Lisandan sonraki safhası dil inkılâbıdır. Dil inkılâbı, zaman çizgisi üzerindeki seyri bakımından daha önceki sadeleşme hareketlerinin normal bir devamı durumunda ise de niteliği bakımından onlardan ayrılan önemli özelliklere sahiptir³⁸⁴.

Dilimizin sadeleşmesi çalışmaları, Cumhuriyet döneminde hız kazanmıştır. Harf inkılâbından sonra artık sıra, dil alanında yapılacak değişikliklere gelmiştir. Bunun bilincinde olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu konuda da bir an önce yapılması gerekenleri çevresine aktarmış ve arzuladığı inkılâpları yapmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, birbiri ardına giriştiği ve gerçekleştirdiği reformlar arasında dil reformunun, eğitim öğretim ve kültür hayatımızla doğrudan doğruya ve çok sıkı şekilde olan ilgisi ve ilişkisi bakımından, apayrı bir değeri ve önemi vardır. Başlangıcı, Tanzimat dönemine kadar giden dil reformu sorunu, 1928'de gerçekleştirilen harf inkılâbından sonra ve onun doğal bir sonucu olarak yeniden ele alınmıştır. "Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1932 Temmuz'unda, dil işlerinin düşünülmesi zamanının artık geldiğini belirterek, Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmek için, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurdurmuştur. Kurucuları ise şunlardır: Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri. Aynı yılın sonbaharında da, Türk dilini menşelerine, ilmi, medeni ihtiyaçlara ve müstakbel inkişafına göre tetkik ve tespit etmek üzere, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda 1.Türk Dil Kongresi'ni toplamıştır"³⁸⁵.

Harf inkılâbı öncesinde, 1928 yılında kurulan ve amacı yeni yazılarımızı tespit ve öğretilmesi olan Dil Encümeni, 1930'lı yıllarda artık faaliyetlerini yavaşlatmış ve bundan

³⁸⁴ Zeynep KORKMAZ, "Dil İnkılâbının Sadeleşme ve Türkçe Akımları Arasındaki Yeri", *Türk Dili*, C.XCIX, S.401, Mayıs 1985, s.387-394.

³⁸⁵ Talat TEKİN, "Dil İnkılâbı" *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.4, S.12, Eylül 1988, s.1023.

dolayı da 1931 yılının Temmuz ayında tahsisatı kesilmiştir. Bu cemiyetin görevini tamamlamasından sonra, Türk Dili Tetkik Cemiyeti (12 Temmuz 1932) kurulmuştur.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ve dildeki sadeleştirme çalışmaları devam ederken, destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar ve eleştirenlerde vardır. Tartışmalar başlamış ve dilimize giren ve halkın dilinde kullanılan bazı kelimelerin atılarak yenilerinin bulunması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bazıları, dilimize dışardan gelen bu kelimelerin artık bize mal olduğunu, dolayısıyla da artık onların Türkçe olarak görülmesi gerektiğini söylemişlerdir. Diğer bir kesim ise kökü Türkçe olmayan hiçbir kelimenin dilimizde olmaması gerektiğini söyleyerek, eskiden kullanılan ama uzun bir süredir kullanılmayan kelimelerin yeniden ortaya çıkarılarak kullanılması gerektiğini savunmaktadırlar. Yapılan bu tür tartışmalar her zaman olduğu gibi yine basın yayın yoluyla yapılmaktadır.

B. DİL İNKİLÂBININ ÇORUM BASININDAKİ YANSIMALARI

Dil inkılâbı ile ilgili gelişmeler ülke genelinde devam ederken, Çorum basını da buna kayıtsız kalmayarak, yapılanları okuyucularına ve halka zamanında aktarmıştır. Osmanlıca adı altında yabancı dillerden alınmış sözlerle karışıklığa düşmüş olan dilimizin düzeltilmesi, aydınların ve halkın beklentilerinden birisidir. Bu iş de artık yoluna koyulmakta ve beklentilere cevap verilmektedir. Bu dil karışıklığı yüzünden, millet ikiye ayrılmaktadır; birincisi okuryazarlar, ikincisi okuyup yazmak bilmeyenler veya az okuyanlar.

Okuryazar olanlar önce anadillerini bırakıyor, karışık ve anlaşılmaz sözlerle konuşuyorlardı. Halk bunları anlamamakta zorluk çekiyor ve yabancı gibi görmektedir. Dolayısıyla halk ile okur yazar kesim arasında mesafe ortaya çıkmıştır. Halk ile aydın kesimin ve yöneticilerin birbirinden iyice uzaklaştığı bir dönemde, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan I.Dil Kurultayı, dilimizin kurtuluşu için bir ışık olarak doğmuştur. Çorum basınında dil ile ilgili yer alan ilk haber de, bu kurultayın toplanması haberi olarak

olmuştur. Kurultayın toplanışına ilk sayfadan yer veren *Çorum* gazetesi bunu sevinçle okuyucularıyla paylaşmıştır. Haberde, İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Dil Kurultayının, Reisi Cumhur Hazretlerinin katılımıyla ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi Samih Rifat Bey'in bir konuşmasıyla başladığı bildirilmektedir. Haber şöyle devam etmektedir: “Samih Rifat Bey konuşmasında, Türk milletinin her mübarek hamlesinde olduğu gibi bu hamlesinin başında da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün bulunduğunu ve muvaffakiyet için bunun en büyük bir teminat olduğu beyan ederek alkışlanmıştır. Kurultayda bulunan herkes Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ismini duyunca ayakta uzun süre alkışlamışlar ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te buna ayağa kalkarak karşılık vermiştir. Daha sonra Samih Bey, Türk dilinin nasıl istihallerle yazı ve konuşma dilleri arasında büyük farklar meydana geldiğini izah ederek, Kurultay'a ve Tetkik Cemiyeti'ne düşen vazifelerden ve çalışma yollarından ve bu gaye için çalışma fikirlerinden bahsederek celseyi açtı. Yapılan seçimle, kurultay reisliğine Kazım Karabekir Paşa, vekilliklere de Reşit Galip ve Samih Rifat Beyler seçilmişlerdir. Ulu Gazi Hazretleri'nin Reisliği altında, ülkemizin her bucağından, dil bilgiçleri toplanarak, bu işi umduğumuz gibi başarmak ve Öz Türkçemizi ortaya çıkararak kullanmak için deviniyorlar. Güzel dilimizin zenginliği, tatlılığı anlaşılacak ve ondan sonra Arap, Acem ve kamu yabancı dillerden süzülecek konuşma ve yazma dilimiz ortaya konacaktır. Bundan sonra milletimiz birbirini anlayacak ve nede olsa bu yüzden çekilen sıkıntılar bitirilecektir. Öteden beri beklenen bu büyük işimizin başarılması için toplanan kurultayın ünü köylülerimizde, şehirlilerimizde, sonsuz duygular, sevinçler uyandırmıştır. Kurultayın bu uğurdaki emeklerini kutlular, kendilerine sağlıklar diler, can ve gönülden saygılarımızı sunarız”³⁸⁶.

İstanbul'da toplanan Dil Kurultayı, her kesim tarafından coşkuyla karşılanmaktadır. Kurultay öncesi ve sonrasında ki yazılar ve haberlerde bu sevinç açıkça görülmektedir. Halk, kurultayı basından, coşkulu bir şekilde takip etmektedir. Basına ise bu konuda halkı bilinçlendirme görevi yüklenmiştir.

³⁸⁶ *Çorum*, 28 Eylül 1932.

Dil inkılâbının en önemli yararlarından birisi de, ülke içerisindeki tüm vatandaşlar arasındaki konuşma birliğini sağlamak olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde uzun süre birbirini anlamakta sıkıntı yaşayan halk ile aydın kesim, köylü ile memur arasındaki anlaşılama sorunu, oldukça ileri boyuta ulaşmıştır. Dil inkılâbı, bu sıkıntıların aşılmasındaki en önemli aşamalardan birisi olmuştur. Birbirini anlamayan köylü ile memur arasındaki bu anlaşmazlığı en güzel şekilde açıklayan ve “Köylülerimiz Ne Düşünüyor–Ne Söylüyor” isimli bir makalede, öteden beri memurlar, aydınlar ve köylüler arasında sıkıntı veren dil meselesinin halledilmesiyle, köylülerin mutlu oldukları söylenmektedir. Makale de bu konu şöyle açıklanmaktadır; “Milletin ve en çok köylülerimizin faidesini göz önüne alarak yapıla gelmekte olan değişikliklerin biriside, kendi elimizin yabancı sözlerden ayıklanarak, Öz Türk dilinin ortaya çıkarılması idi. Sayılı ve belli başlı umduklarımızdan olan büyük işte şu günlerde, İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda, Ulu Gazi Hazretlerinin önünde toplanan ve soyumuzu öz ve karışmadan önceki konuştuklarını bulup çıkaranlar çalışmaya başladılar.

Tasamızın, kaygımızın biride işte bu dil işiydi. O da artık bir yoluna girmek üzere. Bundan sonra yazma, okuma, söyleme, dilimiz, memur, alim, esnaf, köylü ve şehirli, kamumuz için bir olacak ve birliğimizi sağlamlaştıracaktır. Köylülerimizden bir çok kişilerle bu dil işini konuştuk, kendilerinin de ne düşündüklerini sorduk. Dediler ki; (efendim öteden beri her ne için olursa olsun bir büyüğümüzün karşısına çıkmakta çekiniyorduk, sebebiyse söylediklerini anlamıyorduk, karşılığını söylerken yanlışlıklar yaparak bir put kırmaktan korkuyorduk. Kalan, ana dilimizle konuşulacağı anlaşılıyor. Bu bizim için düğün, bayram, emektir. Ne diyelim, Büyük Gazinin uğruna can kurban). Köylülerimizin, öz yürekten kopan sevgilerini gördükçe, bu dil işinin ne denli büyük işlerden olduğu gittikçe anlaşılacaktır. Büyük kurultaya kolaylıklar güzel bitirimler dileriz”³⁸⁷.

Dolmabahçe Sarayı’nda toplanan Dil Kurultayı’na, Çorum halkının sevgisi ve ilgisi oldukça yüksektir. *Çorum* gazetesinin, kurultayla ilgili haberleri yayımlandıkça halkın ilgi

³⁸⁷ “Köylülerimiz Ne Düşünüyor- Ne Söylüyor”, *Çorum*, 5 Birinci Teşrin 1932.

ve alakası da artmıştır. Halk, kurultaya olan ilgisini, telgraflar yollayarak göstermiştir. Çekilen bu telgraflar herkesimi kapsamaktadır. Kurultaya, Çorum merkez ve kazalarından gönderilen telgraflardan birkaçı şöyledir:

“İstanbul: Dolmabahçe Saray’ında Türk Dili Kurultayı Riyasetine;

Elimizi kurtaran en büyüğümüz, dilimizin de kurtuluş savaşını açtı. Yüce öncümüze içten gelen saygılarla sağlıklar ister. Onunla birlikte bu çetin savaşa yönelen hars ve irfan ordusunun bizi büyük aziz dileğimize erken eriştirmesini diler, sonsuz sevinçlerle bu tarihi toplanişı kutlarım efendim”³⁸⁸.

İskilip Kaymakamı

“Memleketimiz ve fırkamız büyük dileğe kavuşmak için açılan Türk dili Kurtuluş Savaşını büyük kumandanını, aziz gönüllerini saygılarla kutlularlar efendim”³⁸⁹.

Cumhuriyet Halk Fırkası ve Belediye Reisi.

“Dilimiz el dili gibi asırlarca okurlarımıza yabancı kaldı. El dilini anlayamadığımızdan kınandık. Bizi öz dilimize kavuşturmak isteyen büyük gazimizi ve onun işaretiyle bu çığırda yürüyen bilkiçlerimizi saygılarla kutlunuz efendim”³⁹⁰.

Kızılveran Nahiyesi Fırka Mümessili.

“Biz eski devlet ve yazı dilini ayrı bir dil sanarken aldanmamışız. Bizi, bizim dilimizle okutmak, uyarmak için dilimize düzen vermek dileyen büyük gazimizi saygılarla selamlar, bu izde yürüyen bilgicilerimizin büyük dileklerine, erken ermelerini isteriz efendim”³⁹¹.

Bayat Nahiyesi Mümessili.

Türk gençliği, dil kurultayının açılma gününü en büyük bir bayram bilir, bu savaştan da açık alınla çıkacağına inanır, güvenir, aziz ve büyük öncüsüne ve onu bilgi ordusuna uğurlar diler, dileğine erinceye kadar çalışacağına and eder efendim”³⁹².

Cemiyetlerden.

³⁸⁸ Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

³⁸⁹ Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

³⁹⁰ Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

³⁹¹ Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

³⁹² Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

Bizi uygun ve düzgün dilimize kavuşturacağımızı sevinçle öğrendik. Öz dileğe çabuk erişmek için çalışacağımıza söz veririz. Büyük, Türk Dili Kurultayını açan Yüce Gazimize saygılarımızı sunar, aziz hocamızı kutlular, güçlü gürbüz yavrularına verecekleri büyük armağanı çabuk bekleriz efendim.”³⁹³

İskilip Mektepleri Namına, Azmi Milli Mektebinden Muallimler

Bu telgraflardan başka, Köylüler, Çorum CHF Reisi Nuri Bey, Belediye Reisi Şevket Bey, Çorum Tayyare Şubesi ve Hale İdman Yurdu adına gönderilen telgraflar da vardır. Bunlarda da kurultayın toplanmasından duyulan memnuniyet dile getirilerek çalışmaların canı gönülden kutlandığı söylenmiştir.

Dil faaliyetleri tüm yurttan hızla devam ederken, Çorum’da da hemen işe başlanmıştır. Vali Bey’in himayesinde ve Orta Mektep Türkçe muallimi Behram Lütfi Bey’in başkanlığında oluşturulan, Tetkik ve Tasnif Komisyonu, çalışmalarına başlamış ve toplantılarını düzenli olarak yapmaktadır. Bu komisyonda ayrıca, Orta Mektep Türkçe muallimlerinden Tefvik, Tabii İlimler muallimi Tahir, İnkılâp mektebi baş muallimi Mahir, hükümet doktoru Necdet, Mülazım Enver, Milli kütüphane memuru Eşref beylerde vardır. Komisyon, Ocaklardan gelen fişleri, zümre ve sınıflarına göre düzenleyerek eksiklikleri gidermektedir. *Çorum* gazetesi, oluşturulan bu komitenin faaliyetleri hakkında halka bilgiler vererek onları aydınlatmaktadır. Ayrıca halkın da katkısını sağlamak için teşvik etmektedir³⁹⁴. Komitenin yaptığı iki haftalık çalışmasının sonucu, gazetede şöyle duyurulmaktadır: “ Muallim Behram Lütfi Bey’in riyaseti altında teşekkül eden, Tetkik ve Tasnif Komitesi, içtimalarına muntazaman devam etmektedir. Ocaklardan gelen fişler zümre ve sınıflara taksim edilerek ayrılmaktadır. Noksan kalan malumat da komisyon tarafından ikmal edilmektedir. İki hafta zarfında, Umumi Merkeze, insana ait 41 ve hayvana ait olarak 31, toplam 72 adet fiş gönderilmiştir. Komite fişlerin muntazam bir halde tasnif ve tetkikini kolaylaştırmak için vilayet merkezi vasıtasıyla, ocaklara bir izahname göndermiştir.

³⁹³ *Çorum*, 5 Birinci Teşrin 1932.

³⁹⁴ *Çorum*, 8 Mart 1933.

Komite, kelimelere ait mesaisini bitirdikten sonra halk bilgisiyle alakadar olacak ve yazma eserleri tetkikine, hasrı mesai edecektir. Haftada üç defa toplanan komite, haftalık mesaisini umumi bir raporla vilayet merkezine bildirmektedir. Bundan başkade komite reisi Behram Lütfi Bey, Merkez Heyeti'nde her hafta şifahi izahat vermektedir. Komitenin verdiği izahat, Merkez Heyeti'nce münakaşa edildikten sonra karara bağlanmaktadır. Tetkik Tasnif Komitesi, mesaisini CHF binasına nakletmiştir. Bu mesai, Halkevi Türk Dili, Edebiyat ve Tarih Heyeti'nin teşekkülüne kadar devam edecektir³⁹⁵.

Behram Lütfi başkanlığında oluşturulan Dil Tetkik Cemiyeti Komisyonu, işlerini sürdürebilmek amacıyla hazırladığı programa uygun olarak devam etmektedir. Bir de İzahname hazırlanmış ve burada, çalışmalar sırasında uyulması gerekenler en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştür. İzahname'ye göre, dil çalışmalarının nasıl yapılacağı, nelere dikkat edileceği ve hangi numaralı haneye neler yazılacağı açıkça belirtilmiştir. Dil çalışmaları ve derleme için yapılması gereken tüm ayrıntılara dikkat edilerek hazırlanan İzahname şöyledir: “Fişlerin tetkikinden anlaşılmıştır ki kelimeler derlenirken ilmi ve esaslı bir tasnif göz önünde bulundurulmamıştır. Onun için bazı mühim maddelerin tavzihine lüzum görülmüştür

Kelime derlenirken:

1. Kılavuzda tasrih edildiği veçhile, kelimeler zümre ve sınıflara taksim edilmelidir. Gelişi güzel kelime derlemek çok sakat bir iştir. Mesela: Yeryüzüne veya göklere ait kelime toplarken, sırf yeni bir kelime olsun diye, ilmi mahiyetteki tasnifi düşünmeden bu kelimeyi fişe geçirmek, milli gayeye ulaşmak yolunu güçleştirir.

Saniye: Kelimenin mahiyetini, gramer muvacehesinde mevkiini, kullanım tarzını, iyice tespit etmeden yazılan kelimelerin hiçbir kıymeti olmaz. Bunun için, fişlerin doldurulması için bütün maddeler sırası ile misalli olarak aşağıda gösterilmiştir.

³⁹⁵ Çorum, 8 Mart 1933.

Bir numaralı haneye: Yalnız derlenen kelimeyi yazarız. Mesela birinci faslın birinci fıkrasında (Dağsivrisi) bu kelimeyi aynen yazdıktan sonra ararız. Eğer başka türlü söylenişi varsa mesela; (dağdorucu)' nu da yazarız. Bu haneye başka şey yazılmaz.

İki numaralı haneye bu haneye kelimeyi nereden eşittik ise mahallin adını yazarız. Mesela: birinci hanede dağsivrisi yazmıştır. Bu kelimeyi Çorum'da eşittik. O halde bu haneye yalnız (Çorum) demek kafidir. Eğer kaza, nahiye, köy gibi yerlerde eşittik ise şu şekilde yazarız: .V.Çorum K.Alaca k.Külâh

Üç numaralı haneye: Derlenen kelimenin mevkiini yazarız. Mesela: Dağsivrisi kelimesini bulmuştur. Bu kelimenin Türkçe gramer müvacesinde kelime itibariyle mevkiini araştırırız. Bu kelime mürekkep bir isimdir. Sonunda (ler veya lar) getirirsek cemileşir. Eğer cemi şekli kullanılıyorsa kelimenin yanına bunu da yazarız. Bu da bittikten sonra bu kelimenin izafet halını araştırırız (dağsivrililerinin etekleri). Demek ki izafet oluyormuş. Artık bu haneye bir şey yazmaya hacet kalmamıştır. Şayet gramer muvacehesinde mevkiini tayinde tereddüt hasıl oluyorsa bu haneyi boş bırakmak en muvafık bir usuldür.

Dört numaralı haneye: Bu haneye evvela derlediğimiz kelimelerin bugünkü lisanda kullanılan manasını yazarız. Mesela Dağsivrisini bulmuştuk. Bu kelimenin manası zirvedir. Daha başka türlü manaları varsa onları da numara sırası ile yazarız. Sonra derlenen sözü tevsik etmek için kullanış tarzlarını buluruz. Derlenen kelime adı konuşma dilinden ise misal yazılır. Mesela: Dağsivrisini görünceye kadar yürüdüm. Sonra geniş bir nefes aldım. Artık yolu bulmuştum. Atasözü ise mesela: Dağsivrisinde gülenler, dağdibinde ağlarlar. Beyit ise: Dağsivrisine başımı vurdum. Karardı ovalar gözlerim gibi masal ise: her dağ sivrisine bir kız oturmuştur. Saçlarını tarıyor, kendilerine eş arıyorlardı gibi.

Beş numaralı haneye: Derlediğimiz kelimeyi göz önünde bulundururuz. Bu konuya manaca eş veya zıt başka kelime varsa onları da yazarız. Mesela: dağ sivrisi kelimesinin zıttı dağ gibidir. Dağsivrisinin eşi de dağdorucudur.

Altı numaralı haneye: Derlediğimiz kelimeyi kimler tarafından söylendiğini yazarız. Mesela: Dağsivrisi. Yahut dağ doruğu halk tarafından umumi veya yahut bir kısım halk tarafından söyleniyorsa söylenenlerin meslek ve sanatlarını kısaca yazarız. Çiftçi, marangoz, divarcı, kalaycı, seyyar satıcı.

Yedi numaralı haneye: Bu hane, Dil Tetkik Cemiyeti tasnif heyetince çok ehemmiyetlidir. Onun için bu haneye değerlendirdiğimiz sözü söyleyenin evvela kim olduğunu yazacağız. Erkek mi? .. Kadın mı? İhtiyar mı ? ... Genç mi? Kaç yaşında olduğu, ne işle meşgul bulunduğu? Kelimeyi derlediğimiz mahallin asıl yerlisi mi? Yoksa başka taraftan gelmiş vatandaş mı? Muhacir ise nerenin muhaciri olduğunu ? mesela: dağsivrisi kelimesini bize söyleyen adam tahminen 40 yaşındadır. Çorum'un yerlisidir. Çiftçidir. Okur yazar değildir.

Derhal bu haneye ayrıca meşruhat veririz. Erkek, (40) yerli, çiftçi, okur yazar değil,

Sekizinci haneye: Bu haneye, kelimeyi derleyeninin yalnız adı yazılır. Mesela: dağsivrisi kelimesinin ağzından derleyen muallimdir. Kısaca yazarız. Kaleli oğullarından Fazlı: muallim. Çorum

Dokuzuncu haneye: Bu haneye, değerlendirdiğimiz kelime hakkında hususi düşündüklerimiz varsa yazarız. Yoksa açık bırakırız. Mesela: Lisan hakkında az çok bilgimiz varsa o yazılır³⁹⁶.

Bu izahnameden de anlaşılacağı gibi, derleme işleri bir düzene konulmuş ve Ocakların işlerini yaparken tereddüde düşmemeleri, karışıklığa yol açmamaları istenmiştir. İzahnameye uygun olarak, Çorum'da birçok derleme işlerinin yapıldığı, gazetenin ileriki sayılarında görülmektedir. *Çorum* gazetesi bu derlenen kelimeleri ve karşılıklarını sürekli olarak sayfalarına taşıyarak yayınlamıştır.

³⁹⁶ *Çorum*, 15 Mart 1933.

Türkçenin yükseltilecek, Osmanlıcanın kalkması için atılan adım hızla ilerlemektedir. Her tarafta yapılan dil toplantıları beklenilenin üzerinde bir çalışma göstermektedir. Bu çalışmanın sonu, Türklere, Türkçeyi öğretecek ve layık olduğu genişliğini getirecektir. Bir milletin konuşma, ve anlama işi, milliyetteki kökün en derine gömülen saçağıdır. Biz, dilimize karışan Türkçeden başka kelimeler yüzünden Türklüğümüzü kaybedecek bir hale gelmiştik ve bu yüzden birçok yerde Türk insanı kendine hor bakmaya başlamıştır. Bu yıllarda, *Çorum* gazetesinde yayınlanan bir yazıda bu konuda şöyle demektedir; “Milliyet şuurunda bu kadar korkunç bir engel bulunacağı düşünülemez. Türküz...Diyoruz Türküz...Diyemediğimiz kara gecelerin sabahına ulaştıktan sonra, Türk’ün ne ve kim olduğunu da herkese anlattık. Türklüğe, Türklüğün, temizlik ve yüksekliğine dayanarak sayfalarını artıran dün bilik; gösterdi ve anlattı ki Türk olduğu için göğsünü kabartanlar, doğru yolda yürümüşlerdir. Türklüğün her vakit böyle olması ve unutulmaması için ise Türkçenin kaybolmaması lazımdır. Türklüğümüzle göğsümüzü kabartırken, Türkçe ile boynumuzu büktüğümüz artık yetişir.

Her yerde, her Türk, dili için çalışanlara yardım etsin, el versin. Dilimize girmiş yabancı kelime yoktur ki Türkçesi olmasın. Bu karşılığı ben bilmiyordum, öteki biliyor. Öteki bilmiyorsa daha başkası söyleyip durmaktadır. O gelsin söylesin, onu bulup öğrenelim.

Türkçe için verilen emek, bizi yakında dil birliğine kavuşturacaktır. Dil birliği, Türklüğün, ilerilerin milleti olması, olabilmesi için gerektir. Birbirimizi anlamadıkça, birbirimize yaklaşamayız. Bunu göz önünde tutarak, hep birden dil birliğine doğru koşalım”³⁹⁷.

Dil konusundaki çalışmalar sürerken, Baş Vekil İsmet Paşa, asıl Türkçenin ortaya çıkarılıp gelişmesi için bir tamim yayınlamıştır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’ya verdiği bu tamimde, *Çorum* gazetesinde yayınlanarak halka duyurulmuştur. Bu tamimde, İsmet Paşa şöyle demektedir: “Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisliğinden, 8.3.933’de yapılan 144 sayılı tezkerede, öteden beri dilimize girmiş olup, yazımızda ve konuşmamızda bugünde

³⁹⁷ *Çorum*, 15 Mart 1933.

kullanmakta olduğumuz yabancı kelimeleri, bir an evvel karşılıklarını bulmak ve yaymak için, cemiyetin çalışması, kurultayca gösterilmiş yollarda yürümekle beraber, bir taraftan da bu ankete, Şemsettin Sami Beyin *Kamusu Türki* adlı lügatından alınacak, Arapça ve Farsî kelimelerden, her gün 10-20 tanesi gazete, radyo ve ajans yollarıyla halka bildirilecek. Bunların karşılığı istenilecek ve CHF ile Halkevleri'de üç ay kadar sürecek olan bu işe yardım edecekler ve ileri sürülecek kelimeler, bir taraftan gazete yazıcıları tarafından günlük yazılarında kullanılacak, öte taraftan cemiyetçe seçilecek kelimelerle, Osmanlıca'dan Türkçeye bir karşılık klavuzu yapılacağı bildirilmiş ve hükümetin, cemiyetin bu çalışmasında her vakit ki gibi yardımda bulunmaları, icra vekillere heyetince de tasnif olunduğundan, lazım gelen yardımın yapılmasının bütün dairelere ehemmiyetle bildirilmesini dilerim efendim”³⁹⁸.

Buna karşılık olarak da, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, gönderdiği cevabi yazıda, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından, öteden beri dilimize girmiş olup yazımızda ve konuşmamızda kullanmakta olduğumuz yabancı kelimelerin karşılıklarını bulmak ve yaymak için açılacak anket hakkında, Baş Vekaleti Celile'nin 9.3.933 tarih ve 6-642 sayılı buyruğunun aynısı yukarı çıkarıldı. Ehemmiyetle, tamim ve tamimi tebliğ olunur efendim”³⁹⁹ demiştir.

Aynı tarihli *Çorum* gazetesinde, Türkçe anketi başlığıyla duyurulan bir haberde, her Türk'ün bu işe ehemmiyet vererek karşılık bulması, Öz Türkçenin meydana çıkarak yayılması için milletinde, hükümetimizle birlikte çalışması gerektiği söylenmektedir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti, dilimize girmiş olan yabancı kelimelerden bir an evvel kurtulmak için bu işle uğraşmaktadır ve her Türk'ü iş başına çağırılmaktadır. Burada halkımıza düşen iş, cemiyetin anketinde göreceğimiz yabancı kelimelerin Türkçesini bulup, karşısına yazmak ve bunu cemiyet merkezine ve gazetelere göndermektir. *Çorum* gazetesi de önce, Cemiyetin verdiği kelimeleri, Türkçe Anketi, başlığıyla yayınlamakta ertesi sayısında ise bunun altında vatandaşların bulduğu karşılıkları yayınlamaktadır. Her vatandaşımızın

³⁹⁸ *Çorum*, 15 Mart 1933.

³⁹⁹ *Çorum*, 15 Mart 1933.

ankette gördüğü yabancı kelimenin bildiği Türkçe karşılığını gazeteye gönderirse, onun imzası ile yazılacağını duyurmaktadır. Her okuyanın bulduğu karşılıkları beklediğini söyleyen gazete yönetimi, Türkçeye yapabileceğimiz en büyük hizmetin bu olduğunu yazmıştır. Gazetede her kesimden vatandaşımızın gönderdiği yazılar yer almaktadır. En çok kelime karşılığı gönderen kişi ise, Çorum Vaizlerinden Ahmet Hulusi'dir. Ahmet Hulusi'nin gönderdiği karşılıklar, gazetede hemen her sayıda yer almaktadır. Gazeteye kelimelerin karşılığını gönderen bir diğer kişide, Narlı Köyü muallimi Sabri Bey'dir. Yayınlanan kılavuzdaki kelimelerin karşılıkları uygun bulunmayabilirdi. Bunun içinde eğer böyle bir şeyle karşılaşılırsa aşağıda verilen bir metin düzenlenerek komisyona verilecektir. Ayrıca verilen bir örnek metinde kolaylık sağlaması için gazetede yayınlanmıştır. Metin şöyledir:

“Osmanlıca kelimesine kılavuzda Karşılığını uygun (yahud yeter) görmüyorum .

Sebebi;(kısaca).....

.....
 ...

Önergem şudur.....

İmza⁴⁰⁰

Ülke genelinde yapılan dil çalışmalarından da halkımızı haberdar eden gazete illerden alınan telgraflarla faaliyetler hakkında bilgi vermektedir. Buna göre; “Denizli Muğla, Aydın, ve diğer vilayetlerden aldığımız telgraflarda söz derleme faaliyetlerinin hızla devam etmekte olduğunu, bunun için Halkevi şubelerinin, dil işi üzerine oldukları bildirilmiştir. Denizli'den Ankara'ya gönderilen fişler bine yaklaşmış, Sinop'tan gönderilenler bini geçmiştir. *Anadolu Ajansı*'nın verdiği habere göre, bir çok vilayette telgraf ve telefonla kelime listeleri yayılarak bütün halk ve okur yazar genç bir inkılâp ve

⁴⁰⁰ Çorum, 22 Mart 1933.

millet işi olan candan benimsenmekte ve suretle çalışma durup dinlemeden ilerlemektedir”⁴⁰¹ denilmektedir.

1933 yılı Haziran’ına gelindiğinde, ülke genelinde hızla devam eden dil faaliyetleri sonucunda, çok sayıda derleme yapılmıştır. Bu tarih itibarıyla, vilayetlerden gelen kelime fişlerinin sayısı 100.238’i bulmuştur. Bu sonuç, Türk dili uğrunda açılmış olan milli savaşın ne kadar mutlu ve kutlu bir zafer yolunda ilerlediğini göstermektedir. Vilayetlerden gönderilen fişler arasında en fazla fişin İstanbul’dan (14.162 adet) olduğu en az fişin ise Mardin’den (50) olduğu görülmektedir. Çorum’dan gönderilen fiş sayısı ise (630) adettir. Bu sayı ülke ortalamasına göre düşüktür⁴⁰². Ancak mekteplerin tatil devresine girmesi, muallimlerin bu işle daha fazla uğraşmalarına zaman bırakacaktır. Tüm yurttaki olduğu gibi Çorum’da da derleme çalışmaları hızlanacaktır. Bu işlerde en büyük gayret yine muallimlere düşmektedir.

Birinci Dil Kurultayı’ndan sonra toplanacak olan, İkinci Kurultay’ı da heyecan ve coşkuyla karşılayan Çorum basınında, dil inkılâbıyla ilgili yazılar devam etmektedir. Kurultayla ilgili haberlerin yanı sıra, Türk dilinin önemi ve üstünlüğünü anlatan makalelere de rastlanmaktadır. 1934 yılı Ağustos ayı başında çıkan bir haberde, kurultayın yakında toplanacağı ve Birinci Kurultayda verilen konferanslarla, burada yapılan müzakere ve münakaşaların toplandığı beş yüz sayfalık bir kitap basıldığı ve bunun bir nüshasının da *Çorum* gazetesinin matbaasına geldiği duyurulmaktadır. Kitabın içeriği, konu başlıklarıyla ayrıntılı olarak okuyuculara aktarılmıştır.

İkinci Dil Kurultayı 18 Ağustos 1934 tarihinde, Reisi Cumhur Hazretleri, Başvekil, milletvekilleri ve kalabalık bir dinleyici huzurunda, Maârif Vekili’nin yaptığı bir konuşmayla başlamıştır. *Çorum* gazetesi, Kurultayın açılış haberini okuyucularına aktarmıştır. Haberde “Altı yüzden fazla murahhasın katıldığı ve Reisi Cumhur Hazretleri’nin ayakta alkışlandığı kurultayın açılış konuşmasını, Maârif Vekili Abidin Bey yapmıştır. Açılıştaki, İstiklal Marşı ve Kurultay Marşı söylenmiştir. Maârif Vekili

⁴⁰¹ *Çorum*, 22 Mart 1933.

⁴⁰² *Çorum*, 1 Ağustos 1934.

konuşmasında; dünya tarihinin en önemli dönüm noktalarını yaratmış olan medeniyetin ilk yapıcısı Türk milleti, kendi doğurduğu medeniyetten uzak kalması sonucu az daha hayatına mal olacak durumdan kurtulmuştur. Tarih, kendisini yaratan bu millete yeni ve yüksek bir lider başısladı. Büyük kurtarıcımız, bayrağımızı uçurumdan kurtardı demiştir. Konuşmalarına devam eden Maârif Vekili, bugüne kadar 126.000 derleme fişi ve 150'den fazla yazma ve basma kitap taranarak “*Tarama Dergisi* adında büyük bir eser ortaya konmuştur, demiştir. İkinci Dil Kurultayının açılışı dolayısıyla, Sovyetler'den de kutlama telgrafları gelmiştir”⁴⁰³. Kurultayla ilgili haberlere gazete devam ederek, yapılan konuşmaları ve sunulan tezleri sayfalarına taşımıştır.

Bir milletin varlığı ve bunu devam ettirebilmesi için dilin ne kadar önemli ve bir annenin çocuğuna karşı duyduğu hisler gibi milletinde, diline karşı aynı duygular beslemesinin şart olduğunu belirten, *İnkılâp ve Dil*, ismiyle yayınlanan makalede dilimizin zenginliği ve yabancı kelimelerin varlığından bahsederek şöyle denilmektedir:

“Milletlerin geçirdikleri tarih yollarını tetkik ederken biz, durmadan değişen hayat sahnesinin, bir çok tesirler altında kaldığına şahit oluyoruz. Aile kuruluşunun neveleri, tabii şerait veya ayrı kavim ve milletler arasındaki çarpışma, mücadeleler dolayısı ile vukua gelen muhaceret, insanın tekamüle doğru inkişafı üzerinde husule gelen bütün bu hayat tarzı değişmeleri, milletlerin tarihinde büyük dönüm devirleri yaratmaktadır. Çünkü, milletler, kendi benlikleri dahilinde bir milli varlık olmakla beraber, aynı zamanda nevi mahiyetleri itibari ile birer tabii teşekkül olmak dolayısı ile tabiatın şartlarına da boyun eğmek mecburiyetindedir.

Fakat bir millet, kendisiyle beraber dünyaya gelen, onun geçirdiği ve yaşadığı devirleri kendisinde inikas ettiren ve yalnız onunla gaip olmak hususiyetini taşıyan bir varlık vardır. Milletın bulunduğu her türlü şerait içinde onu muhafaza eden ve milletinde yaşaya bilmesi için daima muhafaza etmek mecburiyetinde bulunduğu bu varlık, milletin kendi benliğine ve kendi duygusuna tercüman olmak sıfatıyla, onun yaratabileceği en büyük şaheser, milletin dilidir.

⁴⁰³ *Çorum*, 22 Ağustos 1934.

Dil, tabii bir teşekkül olduğu için ancak kendi tabiatına uygun şerait içinde yaşayabilir ve ilerleyebilir. Bu şartların en birincisi kendi diline ve onun inkişafına gösterdiği hürmet ve sevgidir. Anne çocuğuna karşı nasıl bir hisle muamele ederse, milletinde diline karşı aynı hisleri beslemesi şarttır. Dilimizin tabii zenginliği, güzelliği, kolaylığı ve vüзуhluğu ve sair hususiyetleri, son zamanlarda lüzumu kadar aydınlaştırıldı. Bugünün meselesi, bütün dünyaca varlığı tasdik edilmiş olan bu tabii meziyetlerin, inkişaf ettirilmesi ve kullanılmasıdır. Çünkü bugün dilimizin, tabii zenginliğine rağmen binlerce yabancı kelime kullanıyoruz. Dilimizin güzelliğine rağmen, yabancı edalar kullanıyoruz. Dilimizin kolaylığına ve vüзуhluğuna rağmen yazılarımızı, mektep görenlerin bile zorla anlayabilecekleri ifadelerle dolduruyoruz. İşin en feci yanı, bütün bunları ve bir takım boş laflarla meseleyi kapalılaştırarak, bunları kullanmakta devam etmemizdir.

Milletlerin geçirdikleri içtimai hastalıklar vardır. Bu hastalıklara karşı zamanında ve yerinde lüzumlu çareleri bulamadıkça, bu suretle mütemadiyen milletlerin de ruhuna giren menfi tesirlerin, önemsenmeyecek kadar vermeleri muhtemeldir. Bu hastalıkların iyileşmesinin ilk hastalığı gizlemeden; olduğu açıkça itiraf etmek ve açık tarzda tedavisi için lazım tedbirlerin alınmasıdır. Dilin bugünkü hali, bizim için içtimai hastalık telakki edilecek mahiyettedir. Dilimize girmiş olan yabancı kelimelerin birçoğu, şüphesiz pek çoğu, lüzumsuz olarak sokulmuş ve Öz Türkçe sözlerin yerlerini, dilimizin inkişafını durdurmuştur. Biz bunu ancak bakımsız bir çiçek bahçesinin faydasız otlarla doldurulması şekilinde tarif edebiliriz. Bu yabancı unsurların dilimize de yerleşmeleri hususunda sebepler gösterilebilir. Zaman mecburiyeti ile olanlarının bir kısmının, yüksek dilimize kalmaları geleceğini söyleyenler de değildir. Fakat bu tarzı dilimizin kendi başına yaşama esasına ve bununla kendi varlığımızın inkişafına karşı lazım gelen ruha uymadığı için, umumileşmezler ve umumileşmemelidirler. Müfekkiremiz istilaya çalışan bu yabancıları, dilimizde yavaş yavaş prensip itibarıyla, inkar etmek lazımdır. Bazı sebeplerle onlara bu hakkı vermek mecburiyetinde olsak bile, bunların hayatımızda daima yabancı olduklarını ve günün birinde atılmaları lüzumunu unutmamalıyız. Mesele yalnız ayrı yabancı kelimeler meselesi değildir. Bu yabancı istila unsurların kendileri ile beraber bir takım yabancı kaideler ve yabancı manalar getirmişlerdir.

Dil, yalnız kelimelerden ibaret olan bir bina değildir. Dil, sadece kelimeleri nakletmek için kullanılan bir telgraf yahut telsiz cihazı değildir. Dil, bir mana ve bir milli ruhu ifade eden varlıktır. Bir milli duygu hiçbir zaman, bir yabancı dilde istenildiği şekilde ifade edilemediği gibi, yabancı kelimeler de o duygunun tercümanı olmak imkanına haz değildirler. Bunun aksini itiraf etmek, bir milli dilin mevcudiyetini inkar etmek olurdu.

Türk milletinin kendi mukadderatını kendi ellerinde muhafaza edemeyen zümrelerindeki dil, birer aile dili derecesine indirmiştir. Hayatta ve idarede, onun yeri yoktur. Etrafını sarmış olan yabancı diller dolayısıyla bu dillerin, mevki gittikçe sarsılmak tehlikesindedir. Bugün bir millet dili mahiyetinde bulunan dilimizde, kendi tabii inkişafı da devam edecektir”⁴⁰⁴.

Dil inkılâbının en önemli göstergelerinden birisi olan Öz Türkçe kelimelerle yazılmış olan “Dil Dönemi” isimli bir makalede, dilin kültür ve halk üzerindeki öneminden bahsedilmektedir. Diline sahip çıkan milletlerin tarih boyunca var oldukları ve başkalarına muhtaç olmadıkları, aralarında birlik ve beraberliğin sağlandığı belirtilmektedir. Dilini unutanların köklerini de unuttuklarını, bağımsızlıklarını da kaybettiklerini anlatan makalede, dil ile kültürün yakın ilişkisi dile getirilerek şöyle ifade edilmiştir: “Bir soysallık, ancak bilim ve kültür ile toplu olarak bulunduğu bir arada soysallıktır. Bir budun; ellik biliğ ve kültürüne dayandığı bugün budundur. Bir ülke; üstünde yaşayan topluluk ellik biliğ ve kültür ile süslendiği gün ülkedir. Yoksa bir kaç gün ve hatta birkaç milyon kozmopolit adamların bir birine hiç benzemeyen düşünce ve duyguları ile meydana gelen bilgiler bir soysallık değildir.

Eğer böyle olsa idi, bir Yahudi soysallığı ve bir Yahudi budunu, bir Yahudi ülkesi olması lazım gelirdi. Zavallı Yahudiler, ikide bir İspanya, Almanya ve İngiltere’nin elinde oyuncak olmazlardı. Filistin’de İngilizlerin yardımı ile kurulan törü dahi, ellik biliğe değil İngiliz kapitalizmine dayanan bir ellik törüdür. Acun savaşından sonra, Wilson ülkü ve töresine göre bir kukla gibi kurulmuş bir beyliktir. Bugün Filistin’de sav süren İngiliz bilgisi, İngiliz duygusu ve soysallığıdır. Böyle öz bir soysallık ve bilgisi olmadığı için bir

⁴⁰⁴ “İnkılâp ve Dil”, *Çorum*, 1 Ağustos 1934.

türlü başlı başına bir beylik kurmak amaç ve düşüncelerini taşıyamayan bulak ve argışlar yok değildir. Hatta bunlar ara sıra başlı başına bir beylik kurmak ve başlı başına bir beyliğin mandası altına girerek, kuruntu arkasında koşmakta ise de bunlar alışık ve geçici düşüncelerdir. İçinde buldukları çağın, dolambaçlı ayak oyunları çevirenler bu gibi kuruntuları doğruluyor, en sonunda bu kuruntular kendi kendine çok kerre tarihe bile geçmeden sönüp gidiyorlar. Irak, Suriye, Mısır beylikleri böyledirler, çünkü buralarda ki budunluk iddiasında bulunanların dedesi Arap değil Türk'tür. Oturdukları ülke, Arabistan değil Turan'dır. Bu beylikler, ellik biliğe ülkü ve küte dayanmazlar. Buradaki beylikleri Acun savaşının ve Avrupa kapitalizminin dolambaçlı ve barutlu zorbalığı doğurmuştur. Kürt ve Çerkez gibi soydaşlarımızın da nasılsa tarihte Türk'e olan bağlarını unutarak, köksüz kuruntulara kapılmaları da yine dünya ve gerçekler karşısında gülünç bir uçuruma doğru sürüklendiklerini göstermektedir.

Bugün böyle bir düşüncenin şüphesiz kafamızda, gerçekte hiçbir yeri yoktur. Çünkü Çerkez ve Kürt'ler, Türk'ün öz kardaşdır. Geçen yıllarda böyle bir düşünce saplanmakla hem ellik birliği sarsmış hem de bu ellik biliğin içerisinde çok yüksek benliklerini de yok etmiş oluyorlardı.

Ermeni yurttaşlara gelince, onlar bu ülke ve gerçekte babadan kalma yeri olan bir budun değildirlere. Daha doğrusu bunlarda, Asuriler, Keldaniler, Abbasiler, Emeviler, Romalılar, Yunanlılar, Bizanslılar gibi Türk ülkesinde, o çağın siyasi doğumları ile bir ellik kurmuşlar ve yukarı da yazdığımız gibi ellik billik, ellik sosyallik, ellik ülkeye ıssı olmadıklarından tarihin karanlıklarında yok olarak bu toprakları kaybetmişlerdir⁴⁰⁵.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Katipliği'nden yayınlanan duyurular ve haberler de *Çorum* gazetesi sayfalarında devamlı olarak yer almıştır. 30 Mayıs 1930'da yayınlanan bir duyuruda, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren yapmış olduğu çalışmalar anlatılmıştır. Şimdiye kadar 125.000' den fazla derleme fişinin ellerine ulaştığını, bunların seçilerek ayrıldığını söylemektedir. Yapılan ikinci çalışma ise ülke genelinde yapılan dil anketidir. Bu anketin sonucunda, dilimizde mevcut olan 1.500

⁴⁰⁵ "Dil Dönemi", *Çorum*, 26 Eylül 1934.

yabancı kelime seçilerek atılmıştır. Bunların karşılıkları bulunularak yerlerine konmuştur. Bu çalışmaların sonucu olarak da Cemiyet, *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*, isimli bir dergi hazırlamıştır. Daha sonra bu tarama dergisi hakkında bilgiler veren duyuruda, ülkemizdeki herkesin bu dergiyi inceleyerek görüşlerini, Cemiyete bildirmeleri istenmiştir⁴⁰⁶.

Toplanan Dil Kurultayı hakkında sürekli haberler veren *Çorum* gazetesi, çalışmaların dokuz gün süren her oturumunu ve buralarda yapılan konuşmalar ile verilen tebliğleri sütunlarına taşıyarak, okuyucularına duyurmuştur. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Profesörlerinden Reşit Rahmeti Aras Bey'in yazmış olduğu, "İnkılâp ve Dil" makalesi de yayınlanmıştır. Tam metin olarak yayınlanan makalede: "Bir milletin dilinin, onun varlık unsuru olduğu ve ancak kendine ait tabii şartlar altında yaşayabileceği, bir annenin çocuğuna davranışıyla, milletinde diline olan davranışının aynı olduğu söylenmektedir. Milletlerin geçirdiği ictimai hastalıklara karşı, zamanında tedbirlerin alınması gerekmektedir. Dilimizde başlayan bu hastalığa karşıda Öz Türkçe kelimelerin yerini alması, onun kurtuluşu olmuştur"⁴⁰⁷ demektedir.

Dil Kurultayının üçüncü kez toplanması ülkede ki birçok insanı harekete geçirmiştir. Çorum'un meşhur gazeteci ve yazarlarından olan Rıfat Arıncı'da *Çorum* gazetesinde yazdığı bir makalede, kurultayın toplandığını haber vermektedir. Arıncı, makalesinde, Türk dilinin tarihi süreci üzerinde durarak, dilimize giren yabancı kelimelerin ayıklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun içinde bu kurultayın bir fırsat olduğunu ve bunu değerlendirmenin gerekliliğini anlatmaktadır. Binlerce yıllık bir tarihe sahip olan dilimizin, Arapça, Acemce ve Rumcadan bazı kelimeler aldığını ve bunların artık temizlenmesi gerektiğini, bunu da ancak Türk milletinin kendisinin başaracağını söyleyen Arıncı, "Dil Kapitülasyonundan Kurtulalım", başlıklı makalesine şöyle devam etmiştir: "Dil devrimi başarmak ödevini üzerine alan Türk Dili Araştırma Kurumu'nun, Üçüncü Kurultayı, geçen Pazartesi günü İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplantılarına başladı. Ulusal tarihimizde çok önemli olan, memleket içindeki on yedi milyon insandan başka,

⁴⁰⁶ *Çorum*, 30 Mayıs 1934.

⁴⁰⁷ *Çorum*, 1 Ağustos 1934.

dışarıdaki doğu ve batı eleman ve dilcilerinin bütün dikkatleri bu evrensel çalışma üzerinde toplanmış bulunuyor.

Dışarıda verilen önemi bir tarafa bırakalım. Bir sosyetenin kendi adına başlattığı soysallığı, kültürel benliği ile ifade edebilmek için mutlaka ulusal bir dili olması gerektiğini bize tarihsel hadisat gösteriyor. Binlerce yıllık bir tarihe sahip olan ulusumuz, Selçuklular'dan itibaren, ulusal kültürün erginlik alanındaki önemini düşünmemişler. Dilimizi ihmal edip bir çok kelimeleri kaldırarak yerine Arapça, Acemce, Rumca vesair dillerden kelimeler almışlar. Birçoklarını da yabanileştirilerek, Arapça, Acemce kılıfına sokmuşlardır. Hatta Osmanlılar çağının son asırlarında, yabancı kelime ve kaidelerini kullanmak moda olduğu gibi, Türk grameri de Arap gramerine yerini verdi. Osmanlıca denilen uçla, dil ağırlık noktasına (merkez sıklet) Arapçaya verdi. Yabancı kelime ve kaide de süsleyip yazmak günün modası oldu. Arap ve Acem kamuslarını ezberleyenler, bilgin kürsülerine geçtiler. Aydın kafalı sayılanların devlet masalarından birinin başına geçebilmesi için, padişah otoritesine dayanan mistik bilgileri bilmek gerekirdi.

Bu gidişe, Meşrutiyet devrimi ilk baltayı vurdu. Ulusal Cumhuriyet Devleti, ulusal dili, bir iklim haline getirmeğe azmederek, on yedi milyon dimağ ile düşünmeğe ve başarmağa başladı. O dilleri bize hazım ettirmeğe çalışanlar kültür bakımından kendilerini Türklerden daha üstün sayan gafillerdi. Bunlara, bugünkü Güneş Dil Teorisi, malum kanun ve eserler ile çok yerinde bir cevap vermiş bulunuyor. Halbuki, Öz Türk eleman yurddaşların, Türk tarihinin seyrine vakıf olmayarak, halkı bu tehlikeli yola götürmekteki inadları, affı imkansız bir günahdır. Gerçi ulusal kültürünü kurmada ısrar eden halk o harekete daima ilgisiz kalıyordu Selçuk ve Osmanlı İmparatorluklarını geçirdikleri istihaleler incelenecek olursa biricik sebebi olan ulusal dile önem verilmemesi meydana çıkar.

Bu iki imparatorluğun enkazı üzerinde bugün, otuza yakın devlet görüyoruz. Bunun sebebi, dil birliğinin ihmal edilmiş olmasıdır. Daha yakın zamana aid misal da bulabiliriz. Acun savaşında düşmanlara tutsak olan zaif seciyeli yurddaşların pek çoğu, Araplık, Anavudluk, Çerkeslik, Kürtlük, Lazlık, Gürcülük, Boşnaklık, Yahudilik vesaire gibi

ulusallık salgısında bulunmuşlardır. Bunlara gendim gördüğüm için bugün Türkçeden başka dilleri konuşan yurddaşların istikballerinden endişe etmekte kendimi haklı buluyorum. Şu tarihe bakarak öğrenmeliyiz ki, uzun asırlar yabancı kültürünün tesiri altında ulusal benliğini unutan Türklerdir.

Şu halde, bu mesele üzerinde endişeli emellerle durmak gerek. Nasıl ki ülke ayrılık kabul etmez bir bütünse, yurddaşlarda maddeten olduğu gibi kültür bakımından da ayrılık kabul etmez bir yurddaş olduklarını filan isbat etmek için ulusal dile candan sarılmalıdır. Bu yurd içinde dil ayrılığı kadar tehlikeli bir şey tasavvur edilemez. Halbuki, hala pek çok şehir ve köylerinde öz Türk olan yurddaşlarımızın pek çoğu yabancı dillerle konuşmaktadırlar. Adlarını yukarıda saydığım bu dillerle konuşmak ise, kültür ayrılığını ifade eder.

Artık devrimci ve milliyetçi Türk ulusunun, buna daha ziyade tahammülü yoktur Halkevlerinin dil, edebiyat ve tarih şubeleri, mevcut vasıtalarından bağışlanarak, bu korkunç gidişin önüne geçmek için gereken tedbirleri süratle almalıdır. Memleketimize sokulan bu yabancı diller; istismar amacı güden bir nevi kültürel kapitülasyondur. Dil Araştırma Kurumu, bu kapitülasyonu kaldırmak için çalışmaktadırlar.

Devlet, Parti ve Halkevleri kurullarının bu iş üzerinde uyanık davranmaları maksada kifayet etmez. Erkek, kadın, köylü ve şehirli her yurddaşın dil birliğindeki önemi gereği kadar kavramış olması şarttır. Eğer, Selçuk İmparatorluğu zamanında bu dile önem verilerek istila edilen yerlerdeki halkın Türk dilini muhafaza etmeleri temin edilmekle beraber, Osmanlılar zamanında da bu hususta uyanık davranılsa idi, bugünkü Türkiye'nin genişliği 772.000 kilometre değil 8.000.000 kilometre, nüfusu ise 17.000.000 değil 80.000.000 olacaktı. Binanaleyh artık onların gittiği bu sakat yolda yürümeğe imkan yoktur bu iki imparatorluğun enkazı üzerinde kurulan devletlerin, haritalardaki acıklı manzarası, her gün gözümüzün önündedir. Bunu kavramamak ve kavrayarak çalışmamak bir nevi ulusal ihanettir.

Memlekette, Türk olmayan hiç bir şeye, hiçbir suretle yer vermemek, bugün ki nesle düşen bir ödevdir. Eğer bu nesil bunu yapamazsa; yurt yurddaş erginlik, devrim gibi mefhumların hepsi, nihayet, Acun tarihinin birkaç sayfasını doldurmağa mahkumdur. Artık elbirliğiyle bu dil kapitülasyonundan kurtulalım Yurddaşlar”⁴⁰⁸.

Türk dilinin gelişmesi için yapılanları, bir dil savaşı olarak gören bir makalede bunun, Osmanlıdan daha önce başladığını yazmaktadır. Makale Belh'te doğan, Bağdat ve Hicaz'ı dolaşarak Konya'ya yerleşen Mevlana'nın, Türkçe yerine Arapça ve Farsça konuşmasını kabul etmeyen Hacı Bektaşî Veli ve arkadaşları, bunu, Türklüğe uygun bulmamışlar ve kendi yoldaşları ile söz birliği ederek, buna karşı koymak için, Bektaşî nefeslerini Öz Türkçe olarak izlemeye koyulduklarını ve Türk dilini ileri götürmeye ve yükseltmeye çalıştıklarını söylemektedir. Bunlardan başka Anadolu da, çiftçiliği ve zenaatı öğretmek için kurulmuş bir teşkilat olan, Ahilerin önderlerinden Aşık Paşa'nın da dil savaşında yer alarak, Türk dili için çalışanlardan olduğunu ve Aşık Paşa'nın dil için yazdığı, *Gariphane* adlı kitabın başında izlenmiş olan şu parçada, Paşa'nın, Türk dili kaygısını açıkça göstermekte olduğunu belirtmektedir. Aşık Paşa bu duygu ve düşüncelerini dizelere şöyle dökmektedir;

“Kamu dilde var idi zaptı usul
 Bunlara düşmüş idi cümle kul
 Türk diline kimse bakmaz idi
 Türklere her giz gönül akmaz idi
 Türk dahi bilmez idi ol dilleri
 İnce yolu ol ulu menzilleri
 Bu garip name anın geldi dile
 Kim bu dil ehli dahi mani bile
 Türk dilinde yani mani bulalar
 Fikri irfan eyleyip can bulalar
 Dile bakup maniyi hor görmeye

⁴⁰⁸ Rıfat ARINCI, “Dil Kapitülasyonundan Kurtulalım” *Çorum*, 26 Ağustos 1934.

Yol için de bir birini yermeye
Taki mahrum kalmaya Türkler dahi
Türk dilinde anlayanın ol halkı”⁴⁰⁹

Aşık Paşa'nın da bu dizelerde söylediği gibi, o dönemde ortaya çıkan Osmanlılığın, bütün Anadolu ve Rumeli'yi topraklarına katarak, büyük bir devlet olan, işlerinde Osmanlıca adı altında karışık bir dil kullanmağa başlamaları ve gittikçe bu yolda ilerlemeleri yüzünden, dilimizin ve kültürümüzün güzel ve tatlı sözleri yıllar geçtikçe bitmeğe başlamış ve içinden çıkılmaz olmuştur.

Çorum gazetesinin sayfa altlarında, altı ve üstü çizili sütunlarla yazılan bazı sözlerle dilimizin güzelliği ve Öz Türkçenin önemi, örnekler gösterilerek okuyuculara anlatılmaya çalışılmıştır.

“Osmanlıca Saltanatın diliydi
Öz Türkçe Cumhuriyetin dilidir”⁴¹⁰.

“Öz Türkçenin güzelliğini, tazeliğini ve verimliliğini anlamayanlara yazıklar olsun”⁴¹¹,

“Öz dil savaşında yerini al.

Öz dilin yaratıcısı, yapıcısı ve sevindiricisi sen olacaksın”⁴¹².

Bu gibi sözlerle vatandaş dil inkılâbının yerleşmesi konusunda teşvik eden basın, üzerine düşen görevini de yerine getirmeye çalışmıştır. Dil inkılâbıyla alakalı yazılar genellikle, Dil Kurultaylarının toplanacağı zamanlara denk gelmektedir. Bu zamanlarda gazetede, dille alakalı yazılara daha sık rastlanılmaktadır.

Dilimizin Öz Türkçeye dönüşümünde her şeyde olduğu gibi yine en büyük gayreti Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten bekleyen halk, bunu her yer de açıkça ortaya koymaktadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu dönemde halkın her şeyi ondan beklediği

⁴⁰⁹ “Dil Savaşı”, Çorum, 26 Eylül 1934.

⁴¹⁰ Çorum, 30 Mayıs 1934.

⁴¹¹ Çorum, 26 Ağustos 1934.

⁴¹² Çorum, 26 Eylül 1934.

bir önderdir. Halk zaferleri kazanan liderinden inkılâp zaferlerini de beklemektedir. Harf inkılâbı ve diğer inkılâplardan sonra, dil inkılâbını da başarıyla gerçekleştiren Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği bütün gayretleri, halk tarafından layıkıyla görülme ve değerlendirilmektedir. 5 Birinci Teşrin 1934 tarihli gazetede yayınlanan, “Ata Dili” başlıklı makalede, dilimizin ne kadar gür ve zengin olduğunun anlaşıldığı belirtilerek şöyle denilmektedir: “Ata dilimizin nedenlü gür ve zengin olduğunu, dil dönemine başladığımız günden beri eyice anlayabiliyoruz.

Böyle olmakla beraber, Ata dilimizin anaç sözlerine yad dilden karşılıklar alınarak öz dilimizin güzel deyimlerini bir daha bulamayacak gibi unutulmuş ve yitirilmiş olduğumuzu ve bunları bu gez bulmak için uzun yıllar büyük güçlükler çekeceğimizi sanıyor ve dil döneminin, büyük zorluklar doğuracağından korkuyorduk; Dil tarama kurumunda, iki yıldan beri bu iş üzerinde çalışmasından yüze gelen umutlarımız gittikçe arttı ve yükseldi.

Biz yazıcıların, Türkçemizle yazı yazmak için çekeceğimiz zorlukların yüreklerimizdeki sızısı geçti. Bu gün güçlük çekmeden her iş alanında yazı yazıyor, yad dilden arıklaşmış bir Türkçe ile dökükçe konuşabiliyoruz. Son günlere doğru çıkan gazete ve bitiklerde gördüğümüz Osmanlıca bir deyimın çoğalan karşılıkları arasında anlamca az ve çok birbirine uymayan sözler vardır. Bunun için biraz daha bekleyerek bu işte Önderimiz Büyük Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün şimdiye değin olduğu gibi eyi seçip söyleyeceği sözleri temel tutarak, karışıklığa yer bırakmamak gerektir diye düşünüyoruz.

Söz gelimi; biz (Matbaa) nın karşılığı olarak (Basım evi) diye yazmağa başlamış ve bunu doğru ve Türkçe bir karşılık diye sanmış idik. Kendi düşüncemiz ile (Matbaa) için uygun bulduğumuz basım evi adı, bir kaç gün önce suya düştü. Geçende İstanbul'da toplanan ve Osmanlıca (Matbuat Cemiyeti) adı konan birliğe, Büyük Atatürk (Basın Kurumu) adını vermiş ve bu ad biz basıncılarla, İstanbul Basın Kurumu üyelerini çok sevindirmiştir.

Artık bundan sonra herhangi anlamı karşılayan sözlerin köklerini, Atatürk' kuracak ve biz, onlar üzerinde işleyeceğiz"⁴¹³.

Buradan da anlayacağımız gibi artık her şeyi Atatürk'ten beklemek halk ve aydınlar için vazgeçilmez olmuştur. Çünkü o kadar zor zamanlarda milli mücadeleyi kazanan bu liderden her şeyi beklemek artık olağan hale gelmiştir. Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra başlayan yeni devlet düzeni ve inkılapların ortaya konusu ve başarıları halkı bu inanca sevk etmiştir. Her işi başaran Gazi Hazretleri'nin bu işlerinde üstesinden geleceğini beklemek, halk için kanıksanmış bir hale gelmiştir. Türk Dili Araştırma Kurumu'nun Bildiriği başlığıyla yayınlanan bildiride; *Tarama Dergisi*'nin bastırılarak çoğaltılmasından sonra vatandaşlara üç soru sorarak destek istenmiştir. Bu sorular ise şunlardır;

1. Yabancı kelimeler için dergide gösterilenlerden başka Türkçe karşılıklar hatırlıyor musunuz.?

2. Dergide gösterilen karşılıklarda yanlışlıklar buluyor musunuz.?

3. Dergide gösterilen karşılıklardan hangisini en uygun ve dile en yakın buluyorsunuz.?. Bunlar vatandaşlara sorularak cevaplanması istenmiştir. Yine bunlarla birlikte, Karşılıklar Kılavuzu Kolu tarafından yayınlanan bir tarama ve derleme sırasında, gözden geçirilen eserler listesi de *Çorum* gazetesinde yayınlanmıştır. Birini sayfadan tam metin olarak verilmiş ve Türk Dili Araştırma Kurumu Başkanı Erzincan Saylavı Saffet Arıkan imzasıyla yayınlanmıştır⁴¹⁴.

26 Eylül tarihi artık Dil Bayramı olarak kutlanmaktadır. Tüm ülkede olduğu gibi Çorum'da da Dil Bayramı kutlama hazırlıkları başlamıştır. 26 Eylül 1934 tarihli *Çorum* gazetesinin başlığında büyük harflerle, bayram, şeklinde duyurulan ve dil savaşının başlangıç günü diye devam eden yazıda şöyle denilmektedir: "İki yıl önceden, İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayı'nda, Birinci Dil Kurultayının, Eylülün yirmi altıncı günü toplanmış olduğu göz önüne alınarak, bu günün her yılda kutlanması ve bu günde donak ve şenlikler

⁴¹³ "Ata Dili" *Çorum*, 5 Birinci Teşrin 1934.

⁴¹⁴ *Çorum*, 3 Nisan 1935.

ve bayram yapılması için, bu yıl yine toplanmış olan kurultayda söz bir edilmiştir. Budunumuzun bu güzel ve değerli bayramını öz candan kutlularız”⁴¹⁵.

Dil Bayramı kutlamaları ile ilgili en kapsamlı kutlama programı, gazeteye göre üçüncüsünün kutlandığı 1936 yılı için hazırlanmıştır. Bu yıl halkında büyük katılımı ve coşkusuyla bayram kutlanmıştır. Üçüncü Dil Kurultayının Açılışı Şehrimizde Parlak Törenlerle Kutlandı, başlığıyla yayınlanan haberde, 24 Ağustos'ta İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda başlayan Üçüncü Dil Kurultayının açılış törenleri hakkında bilgi verilmektedir. Haber şöyle devam etmektedir: “Üçüncü Dil Kurultayının açılış törenini gözlemek ve erginlik devrimimizden birini daha teşkil eden dilimizin yabancı dillerden kurtulması yolunu araştıran ve bu münasebetle birçok ecnebi bilginlerimizin ilgi gösterdiği kurultayın önemini ulusa layıkıyla anlatabilmek için bu yıl geçen yıllardan daha üstün bir program hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bunun için, başta İlbayımız ve Parti Başkanımız Bay Ziya Tekeli bulunduğu halde, diğer ilgililerin çok önceden başladığı değerli çalışma sonucu olarak, çok değerli çalışma sonucu, zengin bir gösteri programı hazırlanmış ve yirmi üçüncü gün şehrin muhtelif yerlerine radyolar ve hoparlörler konmakla beraber, kurultayın 24 Ağustos Pazartesi günü saat 14.00'da başlayacağı, bir çok araçlarla da ulusa yayınlanmış olduğundan, o gün törenin başlamasından daha birkaç saat önce binlerce halk, pazar alanını, Halkevi salonunu hınca hınç doldurarak, akşama kadar Dolmabahçe Sarayındaki büyük kurultayın konuşma ve söylevlerini dinlenmiş ve oradaki alkışlara da bilfiil katılarak tören sonucunu beklemişlerdir.

Programa göre, o gece saat 20.30'da başlayacak şehrimiz törenine kadar, pazar yerinde Halkevi bandosu, ulusal çalgılar çaldırılarak halkın çoğunluğu bir kat daha arttırılmış ve tam sekiz buçukta, Halkevinin geniş salonunu ve pazar yerini dolduran pek kalabalık bir halk kitlesi önünde, orta mektep muallimi ve yarıdirektör Tefik Gökmen kürsüye gelerek, (dil devrimine lüzum ve ihtiyaç var mıdır?. Bu devrimin ulusallık bakımından önemi nedir?) konusu üzerinde çok heyecanlı bir konuşma yapmışlar ve bundan sonra, ortamektep okurlarından bayan Naime Yolga tarafından, Öz Türkçe bir şiir

⁴¹⁵ *Çorum*, 26 Eylül 1934.

okunmuş ve sonra Halkevi, müzik kolu muallimi tarafından da ulusal parçalar çalınarak, geç vakte kadar neşeli ve heyecanlı bir gece yaşatılmıştır.

Ertesi gün öğleden sonra, yüz kadar gencin katıldığı, Öz Türkçe kelimeler sınavına başlanmış ve başta İlbay ve Parti Başkanı Bay Ziya Tekeli bulunan, özel komite tarafından yapılan incelemede, lise okurlarından Çorumlu Celal birinci, Muvaffak Özenç ikinci ve S. Aktan da üçüncü olmuşlar ve mükafatlar almışlardır.

25. gecesi yine Halkevi salonunda ve saat 21.00'de, İnkılâp İlk Mektebi baş muallimi Mahir Tümer tarafından (Türk Dilinin devrim cereyanı ile devrimden önceki durumu) konusu üzerinde bir söylev verilmiş ve ilk mektep okurlarından Muzaffer Koçak tarafından, Öz Türkçe bir şiir okunmuş ve müzik muallimi Hüseyin Ozan, mandolinle ulusal parçalar çalmışlardır.

Bu gün yine programın tatbikine devam edilerek, öğleden sonra, Öz Türkçe kelime sınavı yapılacak ve gecesi de Gazi Paşa baş muallimi Eyüp Berker tarafından, dil çalışmasının ne suretle başarılacağı konusu etrafında bir konuşma yapılacak ve keza Öz Türkçe şiir okunarak müzik çalınacaktır.

Dördüncü gününde, keza programın diğer kısımlarının tatbikine devam edilecek ve Öz Türkçe söz sınavları yapılacak ve Öz Türkçe şiir okunarak, müzik ve bando eşliğinde eğlentiler yapılacaktır”⁴¹⁶.

Dil Bayramı başlamadan bir ay önce toplanan Dil Kurultayı'nın, yapıldığı süre boyunca Çorum'da da bayram havası şeklinde şenlikler ve kutlama programları hazırlandığını böylece görülmektedir. Halkın coşkusunu ve inkılâplara olan inancını yansıtan bu kutlamalara ilerdeki yıllarda da rastlanılmaktadır.

1936 tarihinde üçüncüsü kutlanacak olan dil bayramında, Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliği'nce hazırlanan 7 maddelik kutlama programına ilave olarak, Çorum'da kendine göre hazırlıklar yapmıştır. Buna göre, ilde oluşturulmuş olan Dil Heyeti ile Halk Partisi

⁴¹⁶ Çorum, 26 Ağustos 1936.

yönetim kurulu, zengin bir program hazırlamıştır. 26 Eylül 1936 Cumartesi günü kutlanacak olan dil bayramı için gösteriler hazırlanmış, parti binası ve Orduevinde radyolar hazırlanmıştır. Buralardan halka, ülke genelinde yapılan kutlamalar ve konuşmalar dinletilmiştir. Aynı gün saat 18.00'de ise ilde hazırlanan kutlamalara başlanmıştır.

Çorum gazetesi de dil bayramını sayfalarına taşıyarak, kutlamalara katılmıştır. Gazetede, kutlama programının yanında, yapılacak olan işlerde yer almaktadır. Rifat Arıncı gazetede yazdığı bir makalede, üçüncü dil bayramının gelişi ve kutlamalar hakkında bilgi vermektedir. Arıncı, Türkler kadar hiçbir ulusun kendi benliğini korumak için bu kadar hamleler yapamadığını, tarihin bunu ispatladığını söyleyerek şöyle devam etmiştir; “Dil devrimi de işte bu hamlenin kültürel bir sonucusudur. Türk dilinin 9 asırlık geçmişi, bu uğursuz, buhranlar çağıdır. Bu çok tehlikeli gidişi, Cumurtay sona erdirmek durumunu da üzerine almıştır. Dil devrimimizi alelade, herhangi bir ulusun veya bu şekilde yaptığı devrimle kıyas edenler, olanca acizliğini ortaya koyarak çok gülünç bir duruma düşerler. Bu devrime Türk dili devrimi değil, acun dil devrimi demek daha doğrudur. Çünkü bütün dillerin köklerinin Türkçe'den alınmış olduğunu tarihsel belgeler ve Güneş Dil Teorisi aydınlatmıştır. Şimdiye kadar yapılan üç dil kurultayı, üçüncü kurultayla artık ulusal önemini acuna tanıtmış bulunuyor. Yüzyıllardan beri dillerinin nereden gelip nereye gittiğini bilemeyen doğu ve batı ulusları, Türk uzmanlarının bulduğu, Güneş Dil Teorisi denilen anahtarla, bu karanlık geçmişin kapılarını açmaktadırlar. Acun uluslarına dillerini öğreten Türkler; binlerce yıl sonra kendi dilsel benliklerini unutarak, tekrar bir daha hatırlatmak sureti ile binlerce yıllık bir çağın iki kutbunu, tarihe mal etmek şerefini, bir daha bütün dünya muvacehesinde kazanmış bulunuyorlar.

Şu birkaç yıl içinde başarılan bu işler, araştırmalar ilerledikçe, bize ve bütün insanlığa daha büyük müjdelere verecektir. Ezeliyetle ebediyete bir saatin minesine bakar gibi bakan gözleri ve bu iki müntehanın önü ile sonunu karşı karşıya getirerek inceleyen dehası, Önderimiz Atatürk'ün, acun tarihinin sayfelerinden taşıyacak kadar büyüklüğünü göstermektedir.

Binanaleyh bu bakımından dördüncü dil bayramının bizde doğuracağı heyecana karşı şimdiden göz ve sinirlerimizi ayar etmek gerekir”⁴¹⁷.

Dil bayramının kutlanması hakkında yazılan bir diğer makalede “Ulusal Dil Bayramımız”, başlığıyla yayınlanan yazıdır. Bu makalede, dil bayramının kutlanmasına değinerek; “ulusumuzun varlığını gösteren, siyasal erkinliğini yaratan, büyük savaşın ve ulusal devrimin kahramanı büyük önderimiz, Kemal Atatürk’ün çok değerli armağanlarından biride dil etkinliğidir. Dilimizin yad ve yabancı kelimeler arasında boğulmaktan kurtarıldığını gördüğümüz bu ünlü gün; Türk acununun bayram yaptığı bir gündür. Ulusumuzun ünlü bayramını, iç yürekten kutlarken, bu sevinçli gün yaratıcısı olan eşsiz dahimize sağlıklılar diler, kendilerini sonsuz sevgi ve saygı ile anarım.

Sayın halk; Bugün, Türk idealinin büyüklüğünü, ulusal benliğini acuna tanıttıran kutsal bir ündür. Bu gün çok öğülmeye, güvenç ve kıvanç duymağa değer bir gündür.

Biraz düşünecek, azıcık gözlerimizi geriye çevirecek olur isek ufkumuzu kat kat kaplayan heybetli cehil ve taassubun kara bulutlarını, Atatürk’ün büyük kudretle yırtarak güneş gibi doğduğunu, kararın beynimizi ve yüreğimizi aydınlattığını, gözlerimizi parlattığını anlamakta gecikmeyeceğiz.

Pekiye biliyoruz ki: Demokrasi, Cumhuriyet’in kurumundan önce ideal santrali olan beyinlerimizin hurafelerle örümceklenmiş, yüreğimiz kara kuvvetin korku verici tesirleri ile ezilmiş, sinirlerimiz taassupla gerilmiş ve bozulmuştu... Hepimiz yıllarca kafa yorarak Arap harfleri ile zorlukla okuma ve yazmayı öğreniyor, bir birimizle çok karışık ve bozuk bir dil ile konuşuyor, meramımızı mektep ve medrese dışında kalan kardeşlere anlatacak öz dilden mahrum bulunuyorduk. Hatta, hilafet ve saltanat merkezinden uzak bölgelerdeki vatandaşların bir kısmı, öz ana dilini konuşmaz bir hale gelmişti. Ulusal duyguda kalmamış gibi idi. Ne hazin, ne acıklı bir manzara... İç acısı ile söylüyorum geçmişin kara günlerinde Türk tabiri, hakaret manasına kadar vardırılmıştı.

⁴¹⁷ ARINCI, *Çorum*, 23 Eylül 1936.

Dil morfolojisinin (bünyesinin) bozulması, ruhumuza yabancı kelimelerin kök salması, Türk edebiyatını çığırından çıkarmış, bize mal olmayan öbürü usullere de yabancı kalan sevimsiz bir duruma girmişti. Erkinliğin (İstiklali) dayanağı esaslarından en önemlisinin dil ve edebiyat olduğunu pekiyi biliriz. Dilini kaybetmeden, edebiyatı bulunmayan halka, ulus denemez. Böyle bir ulusun sosyal alanda yeri yoktur. Derin acı duyarak söylerim ki; ulusal devrimden önce, biz Türklerde sosyal alanda yeri kalmayan bir ulusa benziyorduk. Ulusumuzun eskiden pek büyük sosyal varlık gösterdiği, bu varlığını acunun dört tarafına yaydığı, kültürel Türk dili, bütün ulus dillerinin kökü olduğu bilginlerin gözlerinden uzak tutuluyor, bilgi alanından çıkmış ve çıkarılmış bulunuyor, artık Türke sosyal yaşama hakkı yerine esaretle yaşayış layık görülüyordu. Bu bahane ile kimi uluslar, Türk yurdunu parçalayıp bölüşmeğe, paylarına düşen bölgelerdeki Türkleri boyunduruğa altına almağa çalışıyor, bu amaca ermek için de ana yurdun bağrına hançer saplıyordu.

Atatürk, kudretli eli ile saplanan bu kızıl hançeri çıkarmış, yurdun yarasını sarmış ve soğutmağı başarmıştır. Bu başarıdan sonra yurdu koruma tedbirlerin almış, kökten ıslahata girişmiş, fikri, içtimai devrim yaparak, küflenen kafalarımızı aydınlatmış, bize eski sosyal yolumuzu göstermiştir.

Kültürel yayıma büyük önem veren Ulu Önderimizin, ulusal gururuna dokunan dil morfolojisinin bozukluğu, Türk tarihi ana çizgilerinin yokluğu idi. Anın için önce dil devrimini yapmağa karar verdi. Bu kararını, Arapça rakamları kaldırma suretiyle tatbike başlattı. Arapça rakamlar yerine, yeni Türk rakamları konulduktan biraz sonra ki: 9 Ağustos 1928 gününde Türk Alfabetini yarattı. Bütün ulusu yeni Türk harfler ile okumağa ve yazmağa heveslendirdi. Önceleri yurdumuzda okur, yazarların sayısı, yüzde sekizi güç bulurken bu kez yüzde yetmiş beşe, belki seksene çıktı⁴¹⁸ demektedir.

Dil inkılâbının, Çorum basınında, etkilerinin önemli bir şekilde yer aldığı görülmektedir. *Çorum* gazetesinden yapılan alıntılar, verilen önemin ortaya konması bakımından dikkate değer görülmektedir. Halkın aydınlatılması ve bilinçlenmesi için her

⁴¹⁸ “Ulusal Dil Bayramımız”, *Çorum*, 23 Eylül 1936.

alanda olduğu gibi burada da üzerine dufen görevi, o d6nemin orum basınında tek basın organı olan *Çorum* gazetesinin layıkıyla 6stlendiği g6r6lmektedir. Yine bu konudaki tutumunu, Kurultay haberlerine ve T6rk Dili Tetkik Cemiyeti'nin yayınladığı kelimelele s6rekli olarak sayfalarında yer vererek, halkın bulduğu karşılıkları da yayınlayarak g6stermiştir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluş evresindeki en önemli inkılâplardan birisi olan harf inkılâbının, Çorum basınında, sınırlı imkanlara rağmen yakından takip edildiği ve inkılâbın her yönüyle bütün aşamalarının yankı bulduğunu, bu çalışmada görmek mümkündür. Çorum eğitim tarihine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar, birkaç medresenin varlığı görülmektedir. 19. yüzyılda bunlara ilave olarak, Çorum merkezde on, kazalarından İskilip'te dokuz, Osmancık'ta altı, Sungurlu'da on bir adet medrese tedrisata başlamıştır. Ayrıca, 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nin akabinde, 1870 yılında Çorum merkezde bir rüşdiye, 1913'te Alaca'da, 1871'de Mecitözü'nde, 1898'de Osmancık'ta, 1899'da Sungurlu'da ve İskilip'te birer rüşdiye mektepleri açılmıştır. merkezde ve kazalarda, köylerde temel eğitim veren yeni usulde ibtida-i mektepleri bulunmaktadır. Çorum merkezde ve Sungurlu kazasında, azınlıklar olan Ermeni ve Rumlara ait birer mektep de mevcuttur. Çorum'da ilk İdadi (Lise) 1900 yılında açılmıştır. Bu mektep 1925'e kadar eğitim-öğretimi sürdürmüş ve bu tarihten sonrada orta mektebe dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet'in ilanından önce, 1922 yılında, Çorum merkezde bulunan bir Ana mektebinden başka, il genelinde, toplam altmış dokuz ilk mektep bulunmaktadır. Orta mektep ise merkezde bir tane vardır. 1922 yılı eğitim faaliyetlerine baktığımızda, bu altmış dokuz mektebe kayıtlı, 635 kız, 3.351 erkek olmak üzere toplam 4.046 adet talebe bulunmaktaydı. Bu talebelerden ancak yarısı mektebe devam edebilmektedir. Bu mekteplerde görevli muallimlerin sayısı ise, on dokuzu bayan, yüz otuz dördü erkek, toplam yüz elli üçtür. İl Genel Meclisi tarafından tespit edilen, Milli Eğitim harcamaları için ayrılan paranın miktarı henüz daha 1923 yılında 75.892 TL olduğu görülmektedir,

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Çorum'da, eğitim ve kültür hayatında çok önemli değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Fakat asıl gelişmenin, 1928 yılında yapılan harf inkılâbıyla birlikte olduğu görülmektedir. 1935 yılına kadar il genelinde, toplam otuz yedi yeni mektep inşa edilerek, buralara 396.540 lira para harcanmıştır. 1928 yılında Çorum'da, seksen altı mektepte, 1.120 kız, 3.259 erkek olmak üzere toplam 4.379 talebe bulunmaktadır. Muallim sayısı da, otuz bir bayan, yüz elli yedi erkek olmak üzere toplam yüz seksen sekize çıkmıştır. Bunun yanında ayrıca, Millet Mektepleri'ne devam edenleri de

dahil edildiği takdirde, mektepleşme ve okuma yazma oranının ne kadar yükseldiği açıkça görülmektedir.

Diğer önemli bir sonuçta, mektebe devam edenlerin sayısındaki artıştır. Harf inkılâbı öncesi ve sonrasında Çorum'da tek basın organı *Çorum* gazetesidir. *Çorum* gazetesi, uzun yıllar eğitim ve kültür hayatına yön vermiştir. Bu özelliğini harf inkılâbı sırasında da göstermiştir. İnkılâp öncesi ve sonrasında, okuyucularına aktardığı bilgilerle, sürekli olarak onları bilinçlendirmeye çalışmıştır. *Çorum* gazetesi ayrıca , kendisinde en kısa sürede yeni harflere geçmeye çalışmış ve elinde bulunan harfler ölçüsünde yavaş yavaş, Latin harflerini kullanmıştır. 3 Eylül 1928 tarihindeki sayısında, başlığında yeni harfleri görmekteyiz. Bu tarihten itibaren her yeni sayısında, giderek artan bir şekilde yeni harfler görülmektedir. Önceleri, gerek baskıda kullanacağı harf sıkıntısı yüzünden ve gerekse okuyucularını alıştırmak açısından, sayfalar hem eski yazıyla hem de yeni yazıyla basılmıştır. 26 Teşrin-i Sani 1928 tarihli sayısında ilk sayfanın tamamı yeni harflerle çıkmış ve nihayet, Aralık 1928'de *Çorum* gazetesi tamamen yeni harflerle çıkmıştır. Okuyucu kaybetme riskini de göze alarak, çok cesurca bir davranış gösteren gazete, inkılâbın ne kadar destekçisi olduğunu böylece ispatlamıştır.

Harf inkılâbının en önemli destekleyicilerinden birisi olan Millet Mektepleri, ülke geneli ile birlikte aynı zamanda Çorum'da da açılmıştır. "1928-1934 arası beş yıllık süreç içerisinde açılan A ve B dersane sayısı toplam dört yüz sekiz adettir. Bunların yıllara göre dağılımı ise şöyledir: yüz on yedi adeti 1928-1929, yüz otuz ikisi 1929-1930, yüz on biri 1930-1931, on yedi tanesi 1931-1932, yirmi dördü 1932-1933 ve son olarak da yedisi ise 1933-1934 eğitim öğretim yıllarında olmuştur. Buna göre en çok Millet Mektepleri, kuruluşundan itibaren ilk üç yıl içerisinde açılmış olmuştur. İlerleyen yıllarda, açılan mektep sayısında belirgin bir azalma görülmektedir. Bunun nedeni ise halkın artık, ilgisinin azalması ya da yerel yöneticilerin tutumlarındaki hatalardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Millet Mektepleri'nin ikinci aşaması olan B dersanelerinin ise Çorum'da fazla açılmadığı görülmektedir. Sadece şehir merkezlerinde, 1930-1932 yılları arası açılmış ve bunlardan yedi tanesi erkek, dört tanesi de bayan mektepleridir. Çorum'da açılmış olan dört yüz sekiz adet A dershanenin yüz doksan biri şehir merkezlerinde bulunmaktadır.

Bunlarında yüz yirmisi erkeklere, altmışı ise bayanlara ait olan A dersanelerdir. Şehirlerde açılan B dersanelerinin sayısı ise yedisi erkek, dördü bayan olmak üzere, on bir adettir. Şehirlerde bulunan bu dersanelere devam edenlerin sayılarına baktığımızda 7.188'i erkek 2.364'ü ise bayandır. Bunlardan devam devamsızlık ve başarı durumlarına bakıldığında 3.502 erkek ve 1.008 bayan başarılı olmuştur. Bayanlarla, erkeklerin başarı oranlarına baktığımızda ise erkeklerin %49, bayanların ise %28 oranlarında görülmektedir. Yine, dersaneler dışında, hariçte ders görenler de vardır. Bunların sayısı ise iki yüz seksen yedi erkek ve seksen altı bayandır. Köylerde açılan dersane sayısı, iki yüz on dört erkek ve üç bayan olmak üzere, toplamda iki yüz on yedi adettir. Köylerde B dersanesinin olmadığı görülmektedir.

Bu dersanelere devam eden kişilerin sayılarına baktığımızda ise, 8.474 erkek ve 288 bayan olmak üzere toplam 8.762 kişiden ibarettir. Bunlardan kursa devam ederek sonunda başarılı olanlara baktığımızda, 3.777 erkek ve otuz beş bayan başarıyla kursları bitirmişlerdir. Erkeklerin başarı oranı % 45, bayanlarda ise %12'dir. Zaten kursa başlayan bayan oranı da oldukça azdır. O günkü kültür yapısına göre bu kadar az olması da doğal olsa gerektir. Şehir genelinde açılan dört yüz sekiz A ve on bir B dersanelerine kayıt yaptıran talebe sayısı 15.375 erkek ve 2.656 bayan olmak üzere toplam 18.301 kişidir. Kurslar sonunda başarılı olanlar ise 7.459 erkek ve 1.129 bayan toplam 8.588 talebeden ibarettir.

Harf inkılâbının doğal bir uzantısı olan Dil İnkılâbının, Çorum'daki etkileri oldukça fazladır. Yine bu dönemin tek basın organı olan *Çorum* gazetesi, 1932 yılında toplanan, ilk Dil Kurultayı hakkında, geniş bir haber yaparak halkımıza duyurmuştur. Gazetede çeşitli makaleler yayınlanarak, dil inkılâbı desteklenmiştir. Halkın, Dil Kurultayı'na olan ilgisi de oldukça fazlaydı. Öyle ki, birçok kişi ve kurumdan, kurultaya telgraflar çekilerek tebrik edilmiş ve bunlarda, *Çorum* gazetesinde yayınlanmıştır. Dil İnkılâbı ile birlikte, Çorum'da bir, Tetkik ve Tasnif Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin başkanlığını, Orta Mektep Türkçe muallimi Behram Lütüfi Bey yapmıştır. *Çorum* gazetesinde, sürekli olarak, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin duyurduğu ve karşılıkları bulunması istenen kelimeler yayınlanmıştır. Halkın bunlara bulduğu karşılıklar da yine,

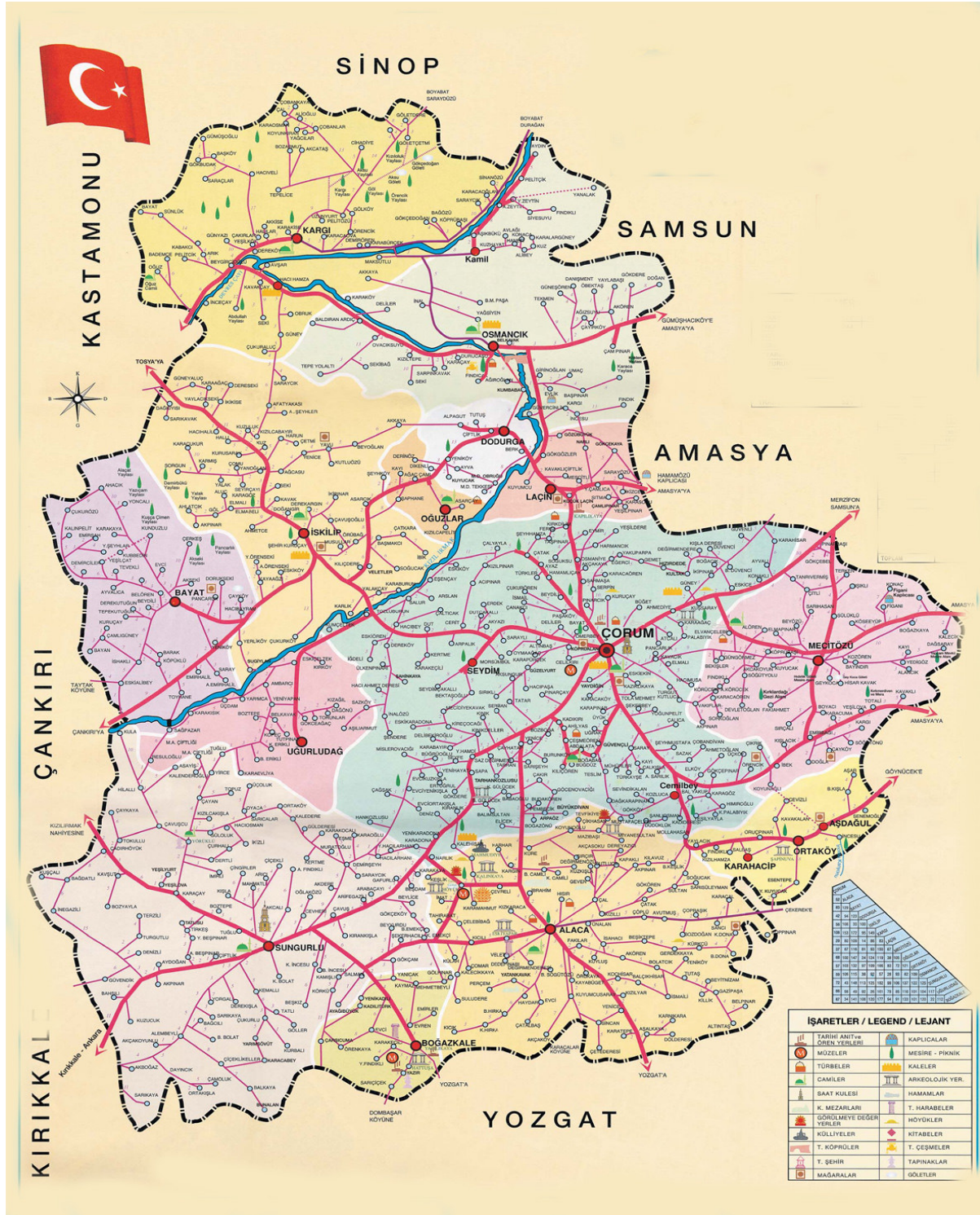
Çorum gazetesi tarafından okuyucularına aktarılmıştır. Bu şekilde yapılan çalışmalar sonucunda, 1933 yılı Haziran ayında, *Çorum*'da derlenen ve merkeze gönderilen kelime sayısının altı yüz otuz adet olduğu görülmüştür. Bu sayı yeterli görülmemektedir.

İnsan önce kendi yerel tarihini bilmelidir. Yerelini bilmeden ulusal tarihe ulaşmak güçtür. *Çorum*'da tarihin önemli bir parçasının aydınlandığını düşünüyoruz. Benzer şekildeki yerel çalışmalar, Cumhuriyet tarihini ve Atatürk'ün çalışmalarının fotoğrafını daha iyi tanımlamaktadır. Yerel tarihin ne kadar önemli olduğu, burada birkez daha görülmektedir. Tartışmalar her ne kadar merkezlerde yapılıyor görülüyorsa da, *Çorum* gibi taşra kabul edilen yerlerde bile ilgiyle, yakından takip edildiği görülmektedir.

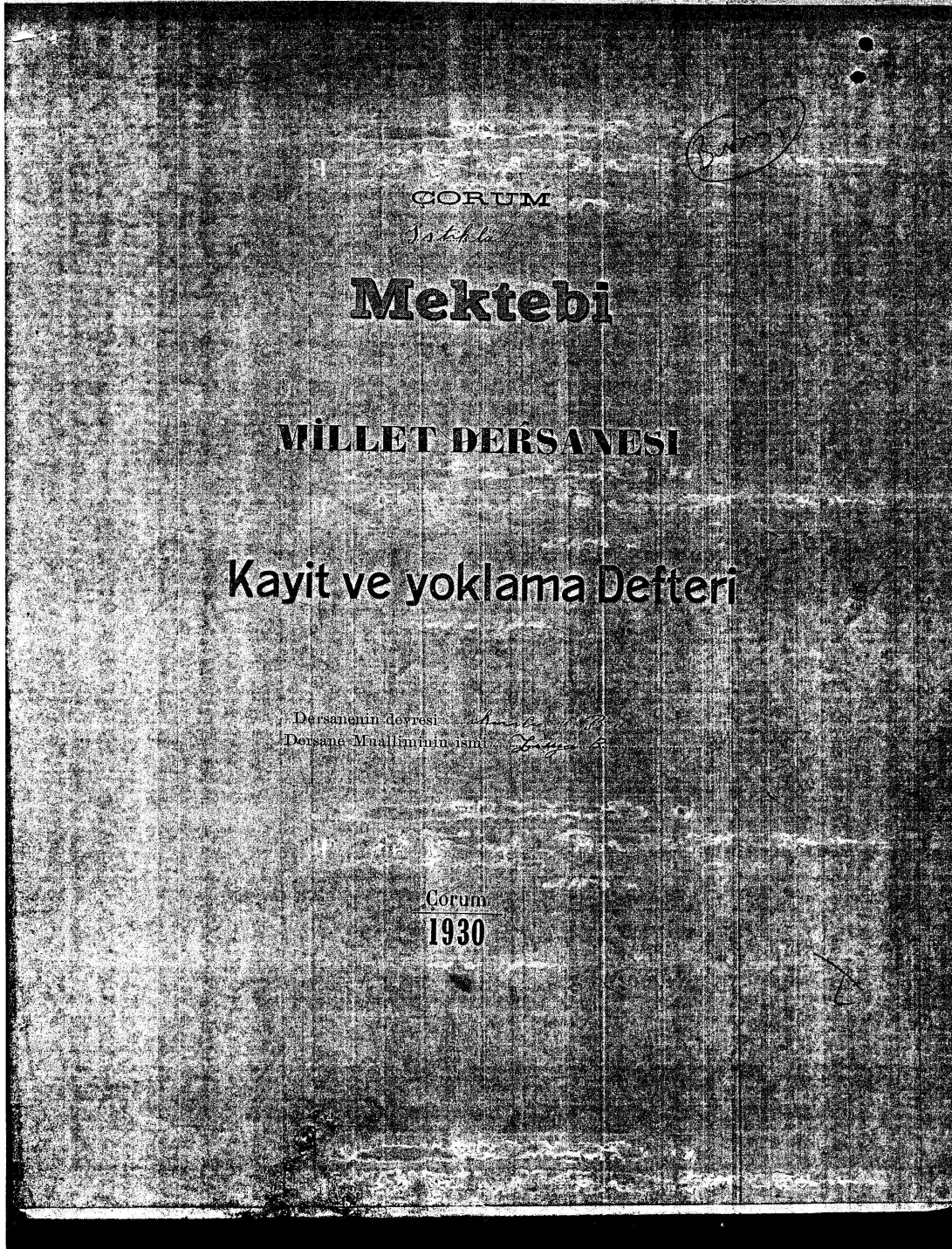
Çalışma sırasında olabildiğince yerel kaynaklara inilmiş, orijinal belgelerden derlenen bilgiler, bu sahadaki araştırma ve araştırmacıların dikkatine sunulmaya çalışılmıştır. Böylelikle, harf inkılâbının, Anadolu coğrafyasında, diğer inkılâplarla birlikte, yerleşme ve çağdaş bir medeniyet projesi haline dönüşümünün aşamaları da bir boyutuyla gözlenmiştir.

Bizim çalışmamız, fotoğrafın bir karesini, mümkün mertebe tamamlamaya çalışacak, başka illerde yapılan ve yapılacak olan araştırmalar da, fotoğrafın diğer karelerini tamamlayacaktır. Bu anlamda, çalışmamız, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensip ve ilkelerinden olan harf inkılâbının, Anadolu'da ve toplumun taşra katmanlarında geçirdiği evreler ve özümseme süreci ile ilgili bilgileri içermekte; buna bağlı olarak da bu alanda yapılacak ve yapılmakta olan araştırmalara katkı sağlayacağını ummaktayız.

Ek 1.Çorum İl Haritası.

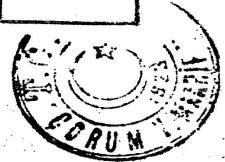
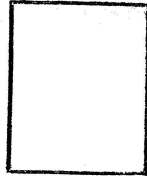
EK 2: Millet Mektepleri Kayıt Yoklama Defteri Kapağı

Ek 3: Millet Mektepleri Kayıt Defteri Örneği

Kayıt no.	İsmi	Pederinin veya zevceğinin isim ve şilresi	Yaşı	Doğduğu yer	Sarıtı ve ikametgâhi	Dersaneye kayıt edildiği tarih
1	Hamal	Kadıköy sığılı Gökçe	15	Göplü	Göplü Ebrarabimümesiz Kandıran	1-11-93
2	Abdullah	Höke Mustafa	17	"	Abanfatıralı	1-11-93
3	Enay	Atıf Fakir Cemil	18	"	Berber Göğre	1-11-93
4	Kull	Şek Hasan Osman	20	"	Emel emir etiket	1-11-93
5	Abdullah	Osman Ahmet	"	"	Kandıralı mahmut ^{diye}	1-11-93
6	Mehmet	Salgar Emir	"	"	Berber Hasanullah	1-11-93
7	Mustafa	Küst İbri	"	"	Diğir kullu	1-11-93
8	Abi	Küst Mustafa	16	"	Göçerli Mahmut diğir	1-11-93
9	duran	Boymalı Mehmet	"	"	Mustaf Saad Halife	1-11-93
10	İbrahim	Felveci Abdullah	"	"	Kabuceli Şeyh	1-11-93
11	Emir	Tarmakuz Osman	16	"	Talut İsmet Halife	1-11-93
12	Bekir	Paşacı Mustafa	"	"	Diğir Giris	1-11-93
13	Kadir	Katip Sadık	16	"	Mustaf Giris	1-11-93
14	Harun	Gökçöz Mehmet	16	"	Talut İsmet Halife	1-11-93
15	Ersel	Yastaklı Mehmet	24	"	Bekir Göğre	1-11-93
16	Abdül	Kimelli Mustafa	24	"	Talut İsmet Halife	3-11-93
17	Bekir	Bekir Mehmet	18	"	Talut İsmet Halife	3-11-93
18	Emir	Sakir Talip	17	"	Emel Selim Halife	3-11-93
19	Enay	Kull Halim	17	"	Emel Fatma Halife	3-11-93
20	Abdül	Salgar Mehmet	17	"	Kalya Fatma Halife	3-11-93
21	Abdül	Kurkani Hüseyin	18	"	Berber Abdurrahman	3-11-93
22	Enay	Musta Ali Mehmet	25	"	Hamid Göğre	3-11-93

Ek 6: Millet Mektepleri İmtihan Vesikası

Cilt : 2No : 91Umumi : 275Hususi : 46**MİLLET MEKTEBİ**
İMTİHANI VESİKASIVilâyet Corum

Semt

Kaza

Mahalle Atay

Nahiye

Sokak

Köy

Adı Adıyaz

İşi

Yaşı 37Mektebe devam müddeti ve tarihi ikiinci kanun dan misal sonuna
Yapılan imtihan neticesinde Türkçe okuyup, yazmayı öğrendiği hadis
anlaşmıştır .22 . 5 . 1929

Bas kâti MUALLİM

Abdullah İler

İDARE HEYETİ REİSİ NAMINA

Kâtibi Umumi

Abdullah İler

Ek 7: Millet Mektepleri Evrak Yazışmaları Örneği

T. C.
ÇORUM
İstiklâl İlk Mektebi
Baş unallımlığı
Sayı 11
20

8-1-1932

Madriye müdriyetine alıyosuna .

Mektebinin 1932 senesi Millet mektepli dersanclerinin
imtarhan cetvelleri ilâzer nuska olarak hit tanzim raketin ta-
ktilim kalandı bndim .

B. M.

Caito

~~Profi kes~~

belkik icarigla evri kece
8-3-1932

Caito

Profi kes 1,

m-1932

دوسه ۷۸
۱۰۰

قصد از این است که
در این مورد با شما
اولاً به این ترتیب
معمولاً نیز در وقت
یک روز در این
مکتب اولاً در این
صاحب با این است
۱۰۰

۱۰۰

Ek 9: Çorum İstiklal Mektebi Talebe Karnesi Örneği

TALEBE KARNESİ

NUMARASI: 296 İSMİ: Mustafa İSİNİFİ: 4 MEKTEBİN İSMİ: İstiklal

Dersler	BİRİNCİ ÜÇ Aylar	İKİNCİ ÜÇ Aylar	ÜÇÜNCÜ ÜÇ Aylar	Vasati	İMİTİHAN Notaları	TERFİ Numarası
Türkçe	Orta	Orta	Orta	Orta		
Hayat bilgisi	/	/	/	/		
Hesap - Hendese	Orta	Orta	İyi	Orta		
Eşya ve Tabiat	Hayat	Orta	Orta	Orta		
Yurt bilgisi - Tarih ve Coğrafya	Hayat	Orta	Orta	Orta		
Resim - Elişi	Orta	İyi	İyi	İyi		
İdareî beytiye	/	/	/	/		
Musiki	Orta	Orta	Orta		NETİCE: Başarılı	
Beden terbiyesi	İyi	İyi	İyi			
Hal ve gödiş	İyi	İyi	İyi			
Dış koruma	Orta	Orta	Orta			
Temizlik	İyi	İyi	İyi			
İntizam	İyi	İyi	İyi			
Devam günleri	67	65	43			
Ademi devam günleri	10	0	1			
Muallimin imzası						
Baş Muallimin imzası						
Velisinin imzası						

Ek 10: Evci Köyü İlk Mektebi 1932-33 Senesi İmtihan Neticesi İhsai Cetveli

Mektebi : Evci Köyü İlk Mektebi
 No :
 İlçe : Bos
 İl : Bingöl

İmtihan neticesine göre ihsai cetveli

Başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii
başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii	başm. tabii
197	148	17										
1												
123,5	148,5	17,5										

Sınıf	İmtihandan önceki sınav				İmtihan neticesi												İmtihan neticesi		
	Kız	Erkek	Yoktur	Toplam	Erfi		İpka		İhmal		İhmal		İhmal		İhmal		K	E	
					K	E	K	E	K	E	K	E	K	E					
I	6	22	28	4	11	2	11											2	11
II	4	7	11	1	5	3	2											8	13
III	1	7	8	1	5		2											1	7
IV																			
V																			
Yoktur																			
	11	36	47	6	21	5	15											10	31

1-6-33

Basımcısı : A. Şişman

İmza : Şişman (10.12.33)

Maarif Müdürü : Maarif Müdürü

Maarif Memuru : Maarif Memuru

Çorum

150 - 80 ... 1337 ...

اداره نماز ...

3 غروشدر ...

بازار پانسى كوردى ...

3 غروشدر ...

رئيس جمهورى

دونائىلك مانوا ...

928 - 9 - 6 ...

دونائى قوماندانى ...

جمهوريت خلقى فرقى

كاتب محوميليكلىك ميوئلره ...

جمهوريت خلقى فرقى ...

حكومتمز

عرب علميندهكى

كلاوغ ميثاقى امضايه فرارورميشدر ...

يكى حرفلر

شكلىكى ...

بواقشام مفاد و كلىل نجىانى ...

ازميره اياول سركىسى

ازميره طقوز اياول سركىسى ...

معارف و لغاتىنىك تىكلىرى

يكن حخته معلملر [ب] فوروصلك ...

در سخا لار

يكى تورك حرفلىرىنىك تدريسلى ...

چكىنك يايللرى موسورنه اوفوتائىلىنىك ...

يكى تورك حرفلىرى

عرب حرفلرله طوغرى ، دوست ...

شيدى بى قدر اوفويوب يازمامش ...

ملا دانا كوزه چاريان قابو اوزورنه ...

Ek 16: Çorum Sihat Mektebi Binası

Ek 17: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Geçit Töreni

Ek 18: Çorum İlinde Yeni Bir Okul Binası

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİVLER

Başbakanlık Arşivi

Çorum Valiliği Arşivi

Çorum Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi

Evcı Beldesi İlköğretim Okulu Arşivi

Evcı Beldesi İlköğretim Okulu Brifing Dosyası

İstiklal İlkokulu Arşivi

İstiklal İlkokulu Brifing Dosyası

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, İstanbul 1935.

SALNAMELER, YILLIKLAR

Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1311/ M.1893-1894.

Maârif Salnamesi, H.1316/M.1898-1899.

Maârif Salnamesi, H. 1317/M. 1899-1900.

Maârif Salnamesi, H.1318/M.1900-1901.

Maârif Salnamesi, H.1319/M.1901-1902.

1967 Çorum İl yıllığı, Ankara, 1968,

GAZETELER, DERGİLER VE MECMUALAR

Çorum Gazetesi.

Çorum Hakimiyet Gazetesi.

Çorumevi Dergisi

Fikret Gazetesi

Kurtuluş Yolu Mecmuası

Genel Kurmay Başkanlığı Atatürk haftası Armağanı Dergisi

Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi

Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi
Türk Dili

KİTAPLAR

- ANAKÖK Tayyar, Çorum Tarihi, (Daktiloyle Yazılmış Eser) Çorum 1950.
- BAŞHAN Mehmet, M. Sıtkı DEMİR, Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Yayınları, Ankara 1973.
- BERKES Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul 1978.
- CİCİOĞLU Cicioğlu, Türkiye Cumhuriyetinde İlk Ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, Ankara 1985.
- CİRİTLİ H. Hüsnü, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1983.
- ÇELEBİ Evliya, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Sadeleştiren, Tefik TEMELKURAN, Necati AKTAŞ), İstanbul 1986, C.1-2,
- ERGÜN Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914) Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- ERKOÇ Ethem, 21.yy.da Çorum ve İlçeleri, Çorum 2001.
- ERTEM Rekin, Elifbe’den Alfabeğe, Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi, Dergah Yayınları, İstanbul 1991.
- ERTÜRK Şahin, Nurettin EFTEKİN, Abdullah ÇAĞLAR, Yılmaz BIÇAK, Atakan GÜLEZ, Ethem ERKOÇ, İrfan ÇEMEREK, KOÇBEY İsmail , DEMİRCİ Duran, Çorum İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, Çorum 1998.
- KAFESOĞLU İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984.
- KODAMAN, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- LEWİS Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- ORAL Faruk Süreyya, Cumhuriyet Basın Tarihi, 1923-1973, Ankara (Basım Tarihi Yok)
- ORTAÇ Selahattin, Harf İnkılâbı Halkın Eğitimine Hizmet Edenler, Ankara 1985.

- ÖZERDİM S. Nabi, Harf Devriminin Öyküsü, Ankara 1962.
- ÖZTÜRK Adil Adnan, Türkiye’de Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli, Aydın 1999.
- PERİN Cevdet, Atatürk Kültür Devrimi, Yelken Matbaası, İstanbul 1981.
- SABUNCUOĞLU İhsan, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, İl Basımevi, Çorum 1968.
- SARIYÜCE Hasan Latif, Atatürk’ün Hayatı, İlkeleri, Devrimleri, Serhat Dağıtım, İstanbul 1981.
- SOYSAL Özer, Türk Kütüphaneciliği, Ankara 1998.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, Ankara 1969.
- ŞİMŞİR Bilal, Türk Yazı Devrimi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- TEKİN Mehmet, Harf İnkılâbı, Türk Ocaklarının Çalışmaları Ve Hatay’da Yeni Yazı, Antakya, 1988.
- TUNCER Hüseyin, Dil- Kültür Edebiyat ve Sanat Penceremizden, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.
- TURAN Şerafettin, Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.
- TURHAN Mümtaz, Kültür Değişmeleri, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1987.
- TUTSAK Sadiye, İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950), Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002.
- UÇKACI İsmail, Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu, Ankara 2004.
- ULUÇ Sevim, Çorum Tarihi, Efa Tasarım, İstanbul 1981.
- ÜLKÜTAŞIR M.Şakir, Atatürk Ve Harf İnkılâbı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- YALÇIN Bekir Sıtkı, GÖNÜLAL İsmet, Atatürk İnkılâbı, Yonca Matbaası, Ankara 1984.
- YAMANER Şerafettin, Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, İstanbul 1999.

MAKALELER

- AKYÜZ Yahya, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri”, AAMD, Mart 1992, C.8.S.23, s.234.
- ALKIM U.Bahadır, “Yazının Başlangıcı”, Harf İnkılâbı Sempozyumu, İstanbul 1983, s.3.
- ALPAY Meral, “Harf Devriminin Kütüphaneler Açısından Önemi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981, s.127.
- “Yazının işlevi ve Harf Devrimi” Harf İnkılâbı Simpozyumu, İstanbul 1983, s.15-16.
- ARINCI Rıfat, “Dil Kapitülasyonundan Kurtulalım” Çorum, 26 Ağustos 1934.
- Ata Dili, Çorum, 5 Birinci Teşrin 1934
- ATSIZ Nihal, “Atatürk’ün Türk Diline Verdiği Önem” www.nihalatsiz.com.(10.10.2005).
- BAYSAL Jale, Harf Devriminden Önce Ve Sonra Türk Yayın Hayatı, Harf Devrimi’nin 50. Yılı Sempozyumundan ayrışım, Ankara 1981, s.61.
- BÜYÜKAKALIN Yeşim, Harf Devriminin Eğitim-Kültür Yaşamımıza Etkileri Ve Millet Mektepleri”, Genelkurmay Başkanlığı Atatürk Haftası Armağanı Dergisi 1991, s.172
- CANPOLAT Mustafa, “Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1991, s.52.
- Dağ Köylülerine Müjde”, KY., 1 Nisan 1926.
- DİLMEN Güngör, “Yazıda Devrim”, Harf İnkılâbı Simpozyumu, İstanbul 1983, s.45.
- “Dil Savaşı”, Çorum, 26 Eylül 1934.
- “Dil Dönemi”, Çorum, 26 Eylül 1934.
- DURAN Recep, “Harf İnkılâbı” Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, C.2, S.6, Ankara Eylül 1986, s.816.
- EREN Hasan, “Yazıda Birlik, 50.Yılında Türk Harf Devrimi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981, s.86.
- İNAN Afet, “50.Yılında Türk Harf Devrimi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981, s.79.
- “İlmi Muhasebe”, Çorum, 20 Ağustos 1928
- “İnkılâp Maarifinde Doldurulan Boşluk”, KY., 15 Nisan 1928.
- “İnkılâp Ve Dil”, Çorum, 1 Ağustos 1934.

KOCABAŞOĞLU Uygur, “Harf Devriminin Eğitim Ve Kültür Yaşamımıza Etkileri”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981, s.115.

KORKMAZ Zeynep, “Harf İnkılabı” Türk Dili Sayı. 563, Kasım 1998, s.375.

..... “Dil İnkılabının Sadeleşme ve Türkçe Akımları Arasındaki Yeri”, Türk Dili, C.XCIX, S.401, Mayıs 1985, s.387-390.

KÖNİ Hasan, “Harf Devriminin Önemi Üzerine”, AAMD, C.7, Temmuz 1991, S.21, s.496.

KÖSTÜKLÜ Nuri, “Atatürk’ün Türk Milli Eğitiminden Bekledikleri”, Atatürk Konferansları Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Ve Kurtuluşunun 76. Yıldönümlerinde Afyon ve İlçelerinde Yapılan Panel ve Konferanslar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.70.

“Köylülerimiz Ne Düşünüyor- Ne Söylüyor”, Çorum, 5 Birinci Teşrin 1932.

“Memleket Tedrisatına Umumi Bir Nazar”, KY., 15 Haziran 1927.

ORTAYLI İlber, “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara 1981, s.104.

OZULU Abdulkadir, Yayınlanmamış Araştırma Sonuçları, (Kopyası Özel Kütüphanemizde Mevcuttur.) Çorum 2005, s.1.

Öğretmenin Dünyası, <http://www.radikal.com.tr>. (26. 06.2006)

ÖZDEMİR Emin, “Yazı Devrimi, Yazı Devriminin Getirdikleri”, Türk Dili, I Kasım 1978 Ankara, C.38. S.326. s.541.

RAMİ Rıfat, “Kazamızda Maarif”, KY., 1 Mayıs 1928.

..... , “Mektep Binası Derdi”, KY., 15 Mart 1928.

RIFAT Halit, “Gençlik de Alaka Kabiliyeti” , KY., 1 Mart 1928

ŞİŞMAN Adnan, “Tevhid-i Tedrisatı Hazırlayan Sebepler”, Atatürk Konferansları,Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. ve Kurtuluşunun 76.Yıldönümlerinde Afyonkarahisar ve İlçelerinde Yapılan Panel ve Konferanslar, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.25-31.

TEKİN Talat, “Göktürk Alfabesi”, Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumu, Ankara 1991, s.27.

....., “Avrupalılar ve Türkçe'nin Latin Harfleriyle Yazımı”, Türk Dili, C. XXXVIII, 316 - 321.

....., “Dil İnkılâbı” Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, C.4, S.12, Eylül 1988, s.1023.

“Ulusal Dil Bayramımız”, Çorum, 23 Eylül 1936.

TEZLER

ATAŞ Yavuz, Millet Mektepleri (1928-1935) YYLT., Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Eylül 2003.

GÜLMEZ Nurettin, Latin Harflerine Gidiş, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü YYLT, Erzurum 1990.

İNANÇ Mehmet Bahadır, Millet Mektepleri , YYLT., Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bursa 2002.

METİN Barış, Harf İnkılâbının Afyon Basınındaki yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2003.

ÖZDEMİR Yavuz Uğur, Türk Yazı Devrimi Ve İlk Uygulamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT., İzmir 2001.

TONGUL Neriman, Harf İnkılâbı, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara 1990.

YILDIRIM Selim, Kurtuluş Yolu Mecmuası, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, Samsun 1999.